

**ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ
У КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Колективна монографія

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

**ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ
У КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

За загальною редакцією
доктора економічних наук, доцента
В. В. Джинджояна

Дніпро – 2022

УДК 338.486

Е 90

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний
університет» (протокол № 4 від 28 грудня 2021 р.)*

Рецензенти:

Воронкова В. Г. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потребні Запорізького національного університету (м. Запоріжжя);

Марценюк Л. В. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та менеджменту Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро);

Тихончук Л. Х. – доктор наук з державного управління, доцент, директор Державного підприємства «Науково-виробниче об'єднання «Потенціал-Еко» (м. Рівне).

Е 90 Ефективне управління розвитком індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі : колект. монограф. ; за заг. ред. В. В. Джинджояна. Дніпро : Дніпров. гум. ун-т, 2022. 245 с.

ISBN 978-966-981-623-8

У монографії розглянуто теоретичні основи формування постіндустріального суспільства та питання виміру конкурентоспроможності індустрії туризму та гостинності. На методологічній основі досліджено розвиток окремих секторів сфери послуг: туризм та гостинність, санаторно-курортна діяльність, інформаційні технології, транспорт.

Монографія буде корисною для фахівців, що працюють у галузі сфери послуг, менеджменту, економіки, світового господарства, державних службовців, фахівців з економіки підприємства, працівників туристичних компаній, організаторів туристичного бізнесу на державному, регіональному та місцевому рівні, здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальностями «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа», науковців, аспірантів.

ISBN 978-966-981-623-8

© Колектив авторів

© ДГУ, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....5

**РОЗДІЛ 1. УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНОЮ СКЛАДОВОЮ В СФЕРІ
ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ.....7**

Сазонець І. Л. Рекреаційні ресурси України як фактор конкурентоспроможності санаторно-курортних підприємств та лікувальних установ.....7

Суматохіна І. М. Географія туризму і рекреації в промисловому регіоні: сучасний стан, тенденції розвитку, шляхи оптимізації.....17

Седлецька О. В. Прототип реальних споруд при проектуванні готельно-ресторанних будівель.....44

Родинський В. О. Професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх фахівців в галузі туризму та готельно-ресторанного бізнесу.....59

**РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИМ
РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ.....83**

Джінджоян В. В. Сучасні інноваційні тренди в сфері гостинності.....83

Кравченко М. В., Кравченко Л. А. Вплив інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки на організаційні аспекти туристичної діяльності та функціонування готельно-ресторанного бізнесу в системі управління професійної (професійно-технічної) освіти.....94

Лисенко О. В. Управління процесом врівноваження фінансування короткострокових виробничих періодів підприємств сфери гостинності.....107

Романко О. В. Філософія гостинності, культури й комунікації готельного та туристичного бізнесу: традиції і сучасність.....129

**РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ
В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД.....144**

Стоян К. С. Інклюзивне працевлаштування як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємств в сфері гостинності.....144

Тесленко Т. В., Романко О. В. Забезпечення гостинності в транспортних локаціях: історія, перспективи.....165

Ходак О. В. Шляхи подолання кризового впливу COVID-19 в індустрії туризму та гостинності.....192

Яковлева-Мельник Н. Г. Іноземний інноваційний капітал як фактор розвитку індустрії гостинності в умовах побудови постіндустріальної економіки в Україні.....205

Вітренко О. В. Управління інвестиційно-інноваційним процесом в системі підприємств готельно-ресторанного бізнесу226

ПЕРЕДМОВА

У сучасному світі туризм та гостинність виступають одним із найпомітніших суспільних феноменів, які органічно поєднують в собі могутню індустрію, що виготовляє різноманітний продукт та багатогранний перелік послуг, займають помітний сектор ринкового економічного простору, надзвичайно багату рекреаційну сферу людського життя, в якій відбувається розширене оновлення та відтворення людини, загальноприйнятий впливовий чинник та практичний канал миру на нашій планеті, що поєднує території, народи, релігії, культуру тощо. туризм та гостинність конкурують з багатьма галузями у створенні доданої вартості. За самою своєю природою вони поєднують створення добробуту та розвиток міжнародних економічних відносин, скорочення різниці рівнів життя та турботу про навколишнє середовище у місцях туристської активності. Загальновизнана роль туризму та гостинності в економіці, зокрема у бюджетному господарстві країни. Сучасна індустрія туризму є однією з найбільш високоприбуткових і динамічних галузей світового господарства. Туризм забезпечує близько 10% світового національного продукту.

Туристичний бізнес приваблює підприємців невеликим стартовим капіталом, швидким терміном його окупності, постійним зростанням попиту на туристичні послуги, високим рівнем рентабельності. Знання основ туристичної діяльності має надзвичайно важливе значення при підготовці працівників туристичної сфери, підвищенні професійного рівня, вивченні світової економіки та економіки України.

Монографію підготовлено науковцями кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» у межах науково-дослідної теми «Теоретико-прикладні проблеми розвитку індустрії туризму та гостинності у конкурентному середовищі» (державний реєстраційний номер 0121U109900).

У монографії розглянуто теоретичні основи формування постіндустріального суспільства та питання виміру конкурентоспроможності індустрії туризму та гостинності. На методологічній основі досліджено розвиток окремих секторів сфери послуг, таких як туризм та гостинність, санаторно-курортна діяльність, інформаційні технології, транспорт.

Колектив науковців Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет» висловлює подяку рецензентам монографії за прискіпливий аналіз та цінні рекомендації з наукових та методичних питань: доктору філософських наук, професору Воронковій

Валентині Григорівні, завідувачу кафедри менеджменту організацій та управління проектами Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потребні Запорізького національного університету; доктору економічних наук, доценту Марценюк Ларисі Володимирівні, професору кафедри економіки та менеджменту Українського державного університету науки і технологій; доктору наук з державного управління, доценту Тихончук Лесі Хотіївні, директору Державного підприємства «Науково-виробниче об'єднання «Потенціал-Еко» – за створення належних умов для творчої та наукової діяльності в університеті.

Монографія буде корисною для фахівців, що працюють в галузі сфери послуг, менеджменту, економіки, світового господарства, державних службовців, фахівців з економіки підприємства, працівників туристичних компаній, організаторів туристичного бізнесу на державному, регіональному та місцевому рівні, здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальностями «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа», науковців, аспірантів.

РОЗДІЛ 1. УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНОЮ СКЛАДОВОЮ В СФЕРІ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ

Сазонець І. Л.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЛІКУВАЛЬНИХ УСТАНОВ

Державна політика в туристичній сфері базується на всебічному розвитку наявного в країні рекреаційного потенціалу. Актуальність теми дослідження обумовлена збільшенням ролі санаторно-курортних підприємств в економіці і соціальній політиці, змінами, що відбулися на ринку санаторно-курортних послуг, в діяльності лікувальних установ, розвитком міжрегіонального та міжнародного співробітництва, необхідністю впровадження сучасних методів державного регулювання галузі. Розвиток санаторно-курортного комплексу супроводжується рядом як позитивних, так і негативних результатів, що вимагає наукового узагальнення та впровадження більш досконалого механізму управління його функціонування адекватною кількістю та обсягом завдань, які стоять перед ним.

Проблемам формування сучасної політики конкурентоспроможності санаторно-курортних підприємств та лікувальних установ присвятили свої праці відомі вітчизняні автори: Г. Тарасюк [9], В. Джинджоян [1; 2; 7], О. Сазонець [8], М. Ганкіна [8], Н. Мешко [4], О. Джусов [3]. Зазначені автори досліджували економічну доцільність використання рекреаційного потенціалу окремих України, соціальне значення розвитку окремих видів туристичної діяльності та формування цілісної державної політики розвитку цієї сфери. Окремо слід визначити значення монографії В. В. Джинджояна «Базисні детермінанти розвитку туристичних підприємств на основі їх соціальної діяльності» [1], яка є основою для розробки методологічних основ державної політики діяльності санаторно-курортних підприємств, лікувальних установ і дозволяють визначити їх особливе соціальне значення.

Метою дослідження було визначено окреслення напрямів підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортних підприємств, лікувальних установ в державній політиці розвитку туризму на основі їх

особливого соціального значення в контексті можливості надання якісних медичних послуг світового рівня в умовах використання наявного рекреаційного потенціалу. Така мета зумовлена наявністю в нашій країні відомих оздоровчих та лікувальних комплексів світового рівня.

Рекреаційні ресурси – це об’єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму. До рекреаційних ресурсів належать території та окремі об’єкти, що можуть бути використані для відпочинку і лікування людей, відновлення їхніх фізичних і духовних сил. Характерними властивостями рекреаційних ресурсів є: цілісність, динамізм, місткість, стійкість, надійність, привабливість [10].

Як вже було визначено вище в [1] було науково обґрунтовано та впорядковано чинники соціальної діяльності туристичних підприємств. В монографії автор надав соціальні функції туристичних послуг за видами туризму та виокремив при цьому особливе значення таких видів туризму як «медичний», «оздоровчий», «зелений» (таблиця 1). Саме в цих сферах туризму частіше за все на основі використання рекреаційних ресурсів розвивають свою діяльність санаторно-курортні підприємства та лікувальні установи. Це відповідає основним напрямкам їх діяльності, наявністю унікальних рекреаційних можливостей, досвідом медичного персоналу цих закладів.

Таблиця 1. Соціальна спрямованість функцій туристичних підприємств та соціальні функції туристичних послуг [1]

№	Функція	Соціальна спрямованість
Функції туристичного підприємства		
1.	Виробництво послуги	Функція може містити в собі послуги, що мають соціальну спрямованість, наприклад такі як освітній туризм, «зелений» туризм, медичний туризм, оздоровчий туризм
2.	Продаж (збут)	Послуги можуть надаватися для певних категорій населення за соціальними цінами, можуть влаштовуватися спеціальні програми для людей з обмеженими можливостями, окремих груп хворих людей
3.	Маркетинг	Може включати в себе елементи, складові соціального маркетингу, соціальної реклами, відбуватися на засадах сумлінної конкуренції
4.	Організація виробничого процесу	Може бути побудована таким чином, щоб максимально задовольняти соціальні потреби працівників компанії. До форм задоволення таких потреб може відноситися такі форми роботи як неповна зайнятість, гнучкий графік роботи, запровадження форм віддаленої праці, практика home office, наявність компенсаційних або соціальних пакетів для співробітників корпорації;

5.	Фінансово-господарська діяльність	Повинна будуватися на принципах сумлінної ділової практики, що є частиною корпоративної соціальної відповідальності.
Соціальні функції туристичних послуг		
6.	Освітній туризм	Набуття нових професійних знань, навичок, вдосконалення іноземної мови під керівництвом досвідчених викладачів та носіїв мови, перспективи отримання конкурентоспроможної освіти в майбутньому та в цілому інтеграції молоді людини до європейських стандартів та норм поведінки та до європейської спільноти
7.	«Зелений» туризм	Формується нове ставлення до природи, яке полягає в тому, що зароджується почуття спільності людини і інших живих істот, біосфери в цілому.
8.	Медичний туризм	Лікувальний ефект медичного туризму в Україні і в Європі є співставним, не дивлячись на значно вищий рівень цін. Слід наголосити на значно нижчій вартості проживання, харчування та лікування в санаторіях України порівняно з закордонними аналогами.
9.	Оздоровчий туризм	Дозволяє підтримувати гарне здоров'я, конкурентоздатність на ринку праці з одночасним поширенням світогляду та соціо-культурного розвитку
10.	Спеціальні програми для людей з обмеженими можливостями	Є єдиною можливістю для людей похилого віку, інвалідів отримати набір послуг туристичного профілю, як лікувального, оздоровчого характеру, так і екскурсійного, соціально-реабілітаційного, психологічного. Особливий вид туризму для контингенту громадян які обмежені матеріально, фінансово та фізично.

Санаторно-курортна справа традиційно є складовою частиною національної та регіональної економіки і одним з найважливіших об'єктів державного регулювання. Крім виконання своєї основної соціальної функції – підтримки, відновлення здоров'я, реабілітації здравниці створюють соціальний стабілізуючий ефект за рахунок створення нових робочих місць в соціально-побутовій та виробничій інфраструктурі, що підвищує зайнятість населення і прискорює соціально-економічний розвиток регіону. Особливості роботи санаторно-курортних підприємств в умовах ринкової економіки, значне скорочення обсягів їх фінансування з національного і місцевих бюджетів та коштів обов'язкового соціального страхування, ослаблення координації їх діяльності з боку держави за останні десять років призвели до скорочення числа санаторіїв, пансіонатів з лікуванням та санаторіїв-профілакторіїв на 30%, числа ліжок в них - на 20%, а також до погіршення матеріально-технічної бази ряду санаторно-курортних установ. З іншого боку, на попит на санаторно-курортні послуги негативно впливає диспропорція між високою потребою в цих послугах і низькою платоспроможністю населення. У таких умовах

обґрунтування концептуальних основ державної політики розвитку рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств має значний інтерес і практичну цінність [5; 6].

Головною метою державної політики в цій сфері є створення в Україні високого рівня обслуговування рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств, що забезпечуватиме широкі можливості для задоволення потреби громадян у санаторно-курортному лікуванні, оздоровленні, реабілітації з метою загального оздоровлення населення. В даний час дуже актуальні питання оздоровлення та лікування громадян, в тому числі за рахунок державних коштів. Для ефективного цілеспрямованого використання наявних ресурсів, у тому числі природних, кадрових, фінансових та інших, з метою збереження здоров'я населення, слід визначити концептуальні засади розвитку санаторно-курортних підприємств. З цією метою визначимо ряд основних заходів, реалізація яких, спрямована на розвиток санаторно-курортних підприємств. Слід зазначити, що багато питань розвитку санаторно-курортних підприємств можливо вирішити використовуючи досвід зарубіжних країн. Зокрема країн Європи і Азії, основний вид діяльності яких є туризм, в тому числі і лікувальний туризм. Основними завданнями підвищення конкурентоспроможності, контролю і координації розвитку санаторно-курортних підприємств в Україні є підвищення ефективності санаторно-курортного лікування і реабілітації, якості обслуговування хворих на курортах, використання сучасних технологій прийому, розміщення, харчування, екскурсійного обслуговування осіб, які перебувають на курортах та в лікувальних установах [5; 6].

Санаторно-курортні підприємства та лікувальні установи України можуть надавати конкурентоспроможні рекреаційні, оздоровчі, лікувальні послуги на світовому рівні. Великим рекреаційним потенціалом характеризується санаторій «Червона калина». Він розташований на березі великого озера, серед лісу, має власне джерело мінеральної води «Червона калина». Дослідження, що проведені О. М. Сазонець та М. В. Ганкіною на прикладі санаторію «Червона калина», доводять їх високий оздоровчий потенціал та соціальне значення. Основою їх дослідження стала економіко-математична модель [8]. У дослідженні взяли участь 180 пацієнтів, що знаходились на лікуванні у різні періоди часу. Вони були вибрані випадково. Було зібрано дані про кількість днів, що пройшла з початку прибуття до санаторію і до дати істотного полегшення для повних спостережень. Але були і неповні спостереження – цензуровані, коли пацієнти вибували з санаторію без ознак вилікування. В такому випадку проставлялась дата вибуття пацієнта. Також враховувались специфічні медичні напрями діяльності санаторію, який спеціалізується на

лікуванні захворювання серця і судин, нервової системи, органів травлення і дихання, опорно-рухового апарату.

На рисунку 1 подано гістограму оцінок кумулятивної функції виживання, яку було побудовано авторами на основі проведених досліджень. Ми бачимо, що на перших етапах лікування доля хворих велика, потім з перебігом часу вона стає все менше, причому темп зменшення числа хворих зростає. Мінімуму функція досягає при відмітці, що дорівнює 14. Таким чином, автори наголошують, що в цьому санаторії є наявним великий лікувальний ефект і він є прикладом перспективного напряму розвитку медичного та оздоровчого туризму.

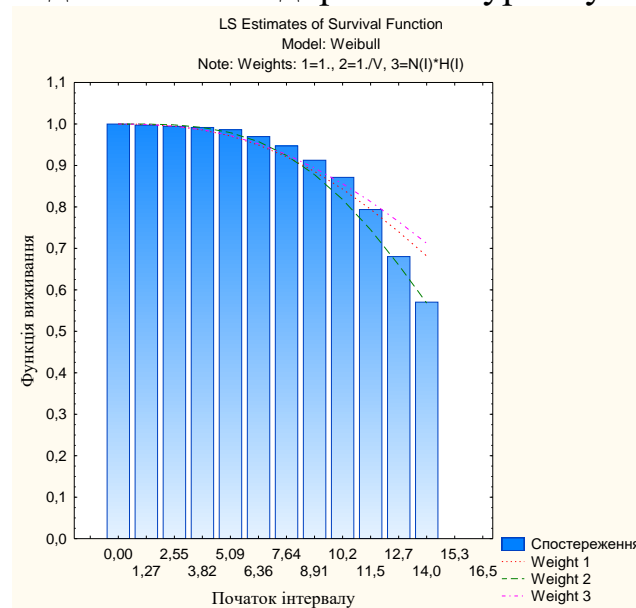

Рис.1. Ефективність лікування в санаторії «Червона калина» на основі оцінки функції виживання [8]

У зв'язку із подіями на Сході України підвищується роль установ, що виконують лікувальні та реабілітаційні функції. Серед таких установ слід визначити Комунальне підприємство «Рівненський обласний госпіталь ветеранів війни» як один з найкращих закладів цього профілю в Україні. Високу якість лікування та реабілітації в Госпіталі, його соціальну значущість для ветеранів підтверджує його висока оцінка Президента України В. Зеленського та поширення досвіду діяльності цього Госпіталю на заклади цього профілю усіх регіонів України [11].

Впродовж 2019 року в КП «Рівненський обласний госпіталь ветеранів війни» пролікувалось 4047 ветеранів війни та часників АТО і учасників ООС, тобто 14,2 % від усіх ветеранів, що стоять на обліку в Рівненській області. План ліжко-днів за 2019 рік (240 ліжок) виконано на 94,9 %. План по госпіталю без Республіканського центру лікування та реабілітації наслідків нейротравми виконано на 96,3. Зайнятість ліжка в госпіталі становить 322,7 дня (в Україні – 327,3). Середня тривалість

лікування – 19,1 дня, в тому числі в Республіканському центрі лікування та реабілітації наслідків нейротравми – 63,6, без РЦЛРНН – 16,3 (по Україні – 16,7). Летальність становить 0,2% (в Україні – 0,3 %) [13].

Медична допомога учасникам АТО та учасникам ООС надається безкоштовно. Для забезпечення реабілітаційного процесу учасників АТО залучені спеціалісти відділення фізіотерапії та лікувальної фізкультури госпіталю. Всі військовослужбовці і демобілізовані пацієнти госпіталю проходять курс медичної, психологічної і психосоматичної реабілітації з обов'язковим оглядом і в разі необхідності лікуванням у лікаря-психолога медичного в спеціально обладнаному кабінеті психоемоційного розвантаження [13]. Пройшли психологічну реабілітацію: 2014 р. – 104 чоловік, 2015 – 480, 2016 – 846, 2017 – 911, 2018 – 930, 2019 – 961.

У КП «Рівненський обласний госпіталь ВВ» за 2019 рік стаціонарно оздоровився 16 добровольців, які брали участь в захисті територіальної цілісності і державного суверенітету на сході України [13].

Позитивна динаміка кількості пролікованих свідчить про зростання потреби в комплексній реабілітації учасників АТО/ООС. Структура захворюваності у КП «Рівненський обласний госпіталь ВВ» за 2017-2019 рр. виглядає таким чином:

Таблиця 2. Розподіл стаціонарних хворих за класами хвороб

№	Найменування класу хвороб	2017р. (%)	2018р. (%)	2019р. (%)	По Україні
1.	Хвороби системи кровообігу	52,9	52,3	51,9	49,4
2.	Хвороби кістково-м'язевої системи	13,6	12,5	14,5	12,7
3.	Хвороби органів травлення	6,6	5,0	5,6	7,8
4.	Хвороби сечостатевої системи	5,2	7,4	6,3	2,5
5.	Хвороби органів дихання	1,8	1,4	1,6	4,1
6.	Травми і отруєння	11,2	12,4	13,2	9,9
7.	Хвороби ендокринної системи	2,4	2,3	2,4	2,4
8.	Новоутворення	0,8	0,9	1,0	0,6
9.	Хвороби нервової системи	4,9	5,2	2,8	5,7
10.	Хвороби шкіри та підшкірної клітковини	0,2	0,2	0,3	0,3
11.	Інфекційні та паразитарні хвороби	0,1	0,1	0,1	0,2
12.	Хвороби крові	0,1	0,1	0,1	0,1
13.	Вроджені аномалії	0,1	0,1	0,1	0,1
14.	Розлади психіки	0,1	0,1	0,1	1,8

Аналізуючи таблицю, бачимо зростання кількості пацієнтів: з наслідками травм та дії зовнішніх причин (від 11,2% в 2017р. до 13,2% в 2019р.), з хворобами кістково-м'язевої системи (від 13,6% в 2017р. до

14,5% в 2019 р.), що пояснюється «омолодженням» вікової категорії наших пацієнтів (за рахунок учасників АТО, які мають переважно захворювання нервової системи та наслідки травм і дії зовнішніх причин) [13].

Хворим відпущено 91 784 фізпроцедури, що складає 22,6 процедури на одного хворого, що вибув із стаціонару (в Україні – 24,3). У кабінеті лікувальної фізкультури було проведено 85 977 процедур. Кількість процедур на одного хворого, що вибув становить 21,2% (в Україні – 10,2).

Загальна кількість функціональних досліджень за 2019 рік становить 8076 (2,0%) на одного хворого, що вибув із стаціонару (в Україні – 2,0).

Пацієнтам госпіталю зроблено 205 410 лабораторних аналізів, що складає 50,6% на одного хворого, що вибув із стаціонару (в Україні – 33,0).

В КП «Рівненський обласний госпіталь ветеранів війни» організовано безоплатне забезпечення слуховими апаратами всіх інвалідів війни та учасників бойових дій, що потребують слухопротезування. Установою видано 40 слухових апаратів на суму 60,7 тис. грн.

Проводиться першочергове безоплатне зубопротезування ветеранів війни. За 2019 рік отримали зубне протезування 257 ветеранів війни на суму 157,9 тис. грн.

У госпіталі впродовж 2019 року було прооперовано 183 пацієнти, в т.ч. сільських жителів 78 чол., проведено 212 оперативних втручань. Кількість загальних анестезій оперованим – 54. Хірургічна активність становить 39,2%.

Згідно доручення голови обласної адміністрації керівники районів забезпечують доставку ветеранів війни та демобілізованих учасників АТО/ООС в госпіталь автотранспортом з району та по закінченню курсу лікування до місця постійного проживання. Таке вирішення проблеми дозволяє охопити плановим лікуванням і оздоровленням учасників війни із найвіддаленіших куточків нашої області [13].

Одним з чинників конкурентоспроможності санаторно-курортних підприємств та лікарняних установ є висока кваліфікація медичного персоналу, який працює в Україні. Це стосується і госпіталю. В госпіталі працює 326 працівників – фізичних осіб (штатна чисельність посад – 400), з них 30 осіб перебуває в декретній відпустці.

Лікарів – 41 фізичних осіб, із них:

а) зовнішні сумісники – 3;

б) лікарі-інтерни – 4.

1 лікар має звання Заслужений лікар України.

Атестовано 31 лікар:

а) 21 лікар має вищу кваліфікаційну категорію;

б) 6 лікарів мають I кваліфікаційну категорію;

в) 4 лікарів мають II кваліфікаційну категорію.

Молодших спеціалістів з медичною та фармацевтичною освітою – 121, атестовано – 88, з них:

а) вищу кваліфікаційну категорію мають 70 працівників;

б) першу кваліфікаційну категорію мають 13 працівників;

в) другу кваліфікаційну категорію мають 5 працівників [13].

На сучасному етапі в країні в роботі із реабілітації ветеранів ООС та АТО мається ціла низка недоліків, що зазначається в «Концепції Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадаптації учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року» [12].

Основними причинами такого стану є:

– недосконалість законодавства і відсутність системності в правовому регулюванні питань реабілітації та реадаптації учасників;

– відсутність системності під час організації процесів реабілітації та реадаптації;

– відсутність практики і стандартів комплексної, зокрема ранньої, реабілітації учасників;

– відсутність практики кількісного та якісного оцінювання ефективності реабілітаційного та адаптаційного процесів;

– неефективність надання соціальних послуг учасникам та членам їх сімей, у тому числі дітям, через діючу систему соціальних служб, недостатнє кадрове забезпечення таких служб, зокрема спеціально підготовленими кадрами;

– обмеженість практики застосування мультидисциплінарних команд у системі охорони здоров'я;

– звужене розуміння серед фахівців та в суспільстві загалом поняття «психічного здоров'я», що призводить до заміни психологічної допомоги психіатричною (фармакологічною) допомогою або неврологічним лікуванням;

– відсутність організованої практики надання реабілітаційних послуг пацієнтам в гострому періоді;

– відсутність єдиної системи державних стандартів і протоколів надання психологічної допомоги;

– невідповідність реабілітаційних установ сучасним міжнародним вимогам до закладів такого типу;

- недостатня кількість фахівців реабілітаційних спеціальностей, відсутність затверджених стандартів підготовки таких фахівців;
- відсутність ліцензування фахівців, що надають послуги з реабілітації та реадаптації, цілісної системи адміністрування потреб учасників;
- відсутність практики адресного державного фінансування потреб конкретних учасників в лікувальних і реабілітаційних послугах за принципом «гроші ходять за людиною» [12].

З метою усунення цих недоліків необхідно поширювати практику діяльності кращих лікувальних та реабілітаційних установ на всі регіони України.

Розвиток конкурентоспроможності санаторно-курортних підприємств та лікувальних установ в Україні супроводжується рядом як позитивних, так і негативних результатів, що вимагає наукового узагальнення та впровадження більш досконалого механізму державного регулювання його функціонування, адекватного кількістю та обсягом завдань, які стоять перед ним.

Санаторно-курортна справа традиційно є складовою частиною національної державної політики в сфері туризму і одним з найважливіших об'єктів державного регулювання. Крім виконання своєї основної соціальної функції – підтримки здоров'я, здравниці створюють соціальний стабілізуючий ефект за рахунок створення нових робочих місць в соціально-побутовій та виробничій інфраструктурі.

Основними завданнями підвищення конкурентоспроможності, контролю і координації розвитку санаторно-курортних підприємств та лікувальних установ в Україні є ефективне використання рекреаційних ресурсів, підвищення ефективності санаторно-курортного лікування і реабілітації, якості обслуговування хворих на курортах, використання сучасних технологій прийому, розміщення, харчування, екскурсійного обслуговування осіб, які перебувають на курортах.

Великим рекреаційним потенціалом характеризується санаторій «Червона калина». Він розташований на березі великого озера, серед лісу, має власне джерело мінеральної води «Червона калина». На основі проведеного дослідження в санаторії «Червона калина» визначено, що в цьому санаторії є наявним великий лікувальний ефект і він є прикладом перспективного напряму розвитку медичного та оздоровчого туризму. Ефективно застосовуються рекреаційні ресурси і в лікуванні та реабілітації учасників АТО/ООС. Для цієї категорії рекреантів найважливішим фактором є наявність кваліфікованого медичного персоналу. Доцільно поширювати досвід діяльності кращих лікувальних та реабілітаційних установ на всі регіони України.

Список використаних джерел:

1. Джинджоян В. В. Базисні детермінанти розвитку туристичних підприємств на основі їх соціальної діяльності : монограф. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. 248 с.
2. Джинджоян В. В. Реалізація туристичних програм у сфері освіти, медицини, природоохорони. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 50-53.
3. Джусов О. А., Піляк О. І. Поточний стан і перспективи залучення іноземних інвестицій з метою забезпечення підвищення економічного потенціалу підприємств туристичної галузі України. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8069> (дата звернення: 03.03.2020).
4. Мешко Н. П., Гвоздєва А. Є. Особливості забезпечення ефективності управління попитом в туристичному бізнесі. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6645> (дата звернення: 03.03.2020).
5. Сазонець І. Л. Оціночні параметри якості рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 15–18.
6. Сазонець І. Л. Концептуальні основи державного регулювання розвитку рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 5–8.
7. Сазонець І. Л., Джинджоян В. В. Соціальний потенціал та перспективи функціонування санаторно-курортних підприємств. *Вісник НУВГП. Економічні науки : зб. наук. праць*. Рівне : НУВГП, 2020. Вип. 1(89). С. 295-306.
8. Сазонець О. М., Ганкіна М. С. Дослідження ефективності рекреаційної діяльності санаторіїв України за допомогою використання методу таблиць виживання. *Проблеми підвищення ефективності економіки та управління в сучасних умовах* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 груд. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 89–92.
9. Тарасюк Г. М., Мілінчук О. В. Розвиток вітчизняного туризму в контексті світових туристичних тенденцій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 7(3). С. 127-131. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2016_7\(3\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2016_7(3)) (дата звернення: 03.12.2019).
10. Кулєшова Г. О. Туристсько-рекреаційні ресурси світу : метод. вказівки для самоств. роб. студ., що навчаються за спец. «Економічна та соціальна географія». Харків, 2012. 60 с.
11. Приклад на всю країну. Рівненський госпіталь для реабілітації бійців стане ще більш потужним. URL : <https://www.rv.gov.ua/news/priklad-na-vsyu-krayinu-rivnenskiy-gospital-dlya-reabilitaciyi-bijciv-stane-shche-bilsh-potuzhnim?fbclid=IwAR1-wn4sGVel6-jZ->

9zrBV_EjMI98tsSEzMNkzsG3kUIRNbFiKA4_ZtBEhs (дата звернення: 02.11.2020).

12. Про схвалення Концепції Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадаптації учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року. Розпорядження КМУ від 12 липня 2017 р. № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 16.09.2021).

13. Комунальне підприємство «Рівненський обласний госпіталь ветеранів війни». Річний звіт керівника 2019 р. URL: <http://ogiv.rv.ua/informatsiya/ustanovchi-dokumentu/> (дата звернення: 21.04.2021).

Суматохіна І. М.

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ І РЕКРЕАЦІЇ В ПРОМИСЛОВОМУ РЕГІОНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ, ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Туризм і рекреація як прояв і засіб глобалізації, мають глибоке значення в багатьох сферах людського життя – економічній, екологічній, матеріальній, соціальній та культурній. У сучасному світі, який дуже швидко змінюється під впливом глобалізаційних процесів, характерною ознакою розвитку туризму є кількісні зміни туристичного потоку та нові тенденції розвитку. Згідно даних UNWTO у 2019 році в усьому світі було зареєстровано 1,5 млрд. міжнародних прибуттів, але у 2020 році цей показник зменшився на 74% від 2019 року в світі та на 70% в Європі. Вірогідно, в 2022 році туристичну індустрію характеризуватимуть аналогічні тенденції зміни показників і на відновлення туристичного потоку знадобиться від 2,5 до 4 років.

Наразі Україна продовжує випереджати світові показники і, попри існування поточних умов невизначеності та нестабільності, пов'язаної з пандемією Covid-2019, туризм залишається в певній мірі стійким сектором економіки за рахунок переорієнтації на внутрішній ринок і зростання попиту серед українців на туристичну продукцію внутрішнього виробництва [1; 2].

Хоч прибутковість туристичних кампаній знизилася до критичного рівня, експерти, туристичні оператори і, навіть, компанії мобільного зв'язку фіксують зростання кількості туристів на українських курортах. Так, за інформацією мобільного оператора Vodafone кількість абонентів на курортах Одеської, Миколаївської, Херсонської області зросла на 55 % [3]. Для закріплення поточних показників туристичних потоків внутрішній туристичний ринок має й надалі рости й розвиватись у напрямку створення нових турпродуктів не лише в традиційно рекреаційних регіонах, а й на решті території України.

Метою даного дослідження є аналіз поточного стану, особливостей та нових тенденцій розвитку туризму та рекреації в промислових регіонах України в умовах підвищених епідемічних ризиків, спричинених поширенням Covid-2019. У цьому дослідженні ми акцентуємо увагу на аналізі особливостей та перспектив розвитку туристичної діяльності на території Дніпропетровської області як одного з найважливіших старопромислових регіонів України, який не належить до традиційно рекреаційних, але має значний туристично-рекреаційний потенціал.

Методологічною та інформаційною основою цього дослідження є теоретичні здобутки зарубіжних та вітчизняних вчених щодо розробки стратегій розвитку туризму на різних рівнях – глобальному, національному та регіональному. В основу реалізації визначеної мети покладено системний підхід до досліджуваних проблем та використано різноманітні загальнонаукові та спеціальні географічні методи.

Перш за все зазначимо, що розвиток внутрішнього туризму в Україні на національному та регіональному рівнях має враховувати основні тенденції розвитку туризму в сучасному світі, визначені *Всесвітньою туристичною організацією*, а саме [4]:

- Sustainable Tourism (Сталий туризм) – ґрунтується на концепції Сталого розвитку, яка передбачає повагу до природного, культурного і соціального середовища туристичної дестинації. Сталий туризм – це процес, здатний задовільнити потреби відвідувачів, туристів і місцевих жителів, які їх приймають, і в той же час, досягти рівня мінімального впливу на навколишнє середовище, місцеву культуру, збереження екосистем і тим самим зберегти і розвинути можливості для майбутнього;

- Responsible Tourism (Відповідальний туризм) – це м'який, етичний, соціально відповідальний туризм, який за своєю суттю пов'язаний з усвідомленням суті стійкого туризму. До відповідального туризму UNWTO відносить природний, сільський, фермерський, екологічний, агротуризм, пригодницький види туризму, що базуються на принципах етики;

- Accessible (barrier-free) Tourism (Доступний (безбар'єрний) туризм) – передбачає формування безбар'єрного середовища як для туристів, так і для місцевих мешканців території, де знаходиться туристична дестинація. Доступний туризм означає створення умов і можливості мандрувати для кожної людини, незалежно від фізичних чи соціальних умов і можливостей. До нього належать соціальний туризм, інклюзивний та інклюзивно-реабілітаційний туризм, туризм третього віку, туризм четвертого віку.

Національна програма розвитку туризму в Україні відповідає на зазначеним загальносвітовим тенденціям, спирається на власний туристично-рекреаційний потенціал та ґрунтується на концепції Сталого розвитку, яка передбачає досягнення кожною країною 17 стратегічних цілей [5]. Розуміння туризму як одного з інструментів досягнення стратегічних цілей сприяє розвитку сталих видів туризму в різних регіонах України.

Слід зазначити, що на сьогодні одним із основних завдань розвитку туризму в Україні є формування туристичних дестинацій. Зараз на українському туристичному ринку функціонує лише три сформованих дестинації (міста Київ, Львів та Одеса). Але в 2018 році стартував проект «Туристичні кластери 300+», місією якого є підтримка внутрішнього туристичного ринку, створення туристичних кластерів в усіх регіонах України. Проект заснований на принципах ефективної соціальної взаємодії, коли у кожному регіоні всі зацікавлені в тому, щоб до них їхав турист, об'єднуються і за допомогою експертів створюють сучасний, цікавий туристичний продукт високої якості, безпечний і доступний для споживачів. Досягнення цієї мети стає можливим на основі об'єднання зусиль науковців, представників громадськості та бізнесу [6]. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу, особливостей та розвитку туризму на місцевому рівні є першим кроком на цьому шляху, оскільки створює передумови для формування системи туристичних кластерів.

Для нашого дослідження важливим є обґрунтування публікацій присвячених удосконаленню наукових теоретичних та методичних підходів до вивчення особливостей оцінювання туристичного та рекреаційного потенціалу, національних та регіональних тенденцій розвитку туризму, формування термінологічного апарату. Ці питання розглянуто в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів: Н. Алешугіна, О. Бейдик, К. Горб, Г. Горіна, М. Бутко, Т. Бутова, І. Дащука, А. Дунець, С. Дутчак, Г. Захаренко, О. Кальченко, П. Ковалюк, О. Любіцева, Г. Михайліченко, М. Огієнко, І. Сміль, Т. Ткаченко.

Останнім часом увага науковців приділяється дослідженню концепту туристичної дестинації як елементу системи туризму. К. Горб,

Н. Корж, Д. Басюк розглядають сучасні підходи до трактування туристичних дестинацій, основи їх функціонування та управління ними, обґрунтовують концепцію регіонального туристичного розвитку на основі багаторівневого підходу [78 6]. Питання туристично-рекреаційної привабливості територій, сутності поняття привабливості території для туризму і рекреації, особливості оцінки висвітлено у публікаціях Г. Бакурової, П. Кузика, О. Мельник, О. Музиченко-Козловської, Г. Ковалевського, Л. Кучечук, Г. Скляр та ін. Привабливість регіону визначає його рекреаційну спеціалізацію (В. Преображенський, М. Багров, Л. Багорова, А. Амоша, І. Яковенко та ін.). Попри існуючі відмінності у визначенні вагомості чинників формування мотиваційних важелів щодо організації рекреаційного процесу, багато науковців визначають за основний фактор природні властивості території, які здатні здійснювати оздоровчий вплив на весь організм людини.

Аналіз інформаційних джерел останніх років засвідчує наявність проблеми розвитку ринку туристичних послуг у зв'язку із складною епідеміологічною ситуацією і необхідність проведення вивчення поточної ситуації та розробки стратегії пом'якшення наслідків на регіональному рівні. Розробка концепції регіонального туристичного розвитку в умовах наявної епідеміологічної ситуації потребує обґрунтування, яке виконано на основі аналізу наукових робіт стосовно: сучасних світових тенденції розвитку туризму (звіти UNWTO, 2017-2020), національної стратегії розвитку туризму, теоретико-методичних основ дослідження туристичного потенціалу території, моделювання регіонального туристичного розвитку, інновацій в туризмі, досвіду інших країн щодо пом'якшення наслідків сучасної кризи в туризмі.

Національним інститутом стратегічних досліджень виконано аналітичний аналіз нагальних проблем розвитку туризму, які виникли в умовах підвищених епідемічних ризиків в світі та Україні. Проаналізовано досвід 35 провідних туристичних країн стосовно запровадження рекомендації щодо управління кризою, пом'якшення наслідків та відновлення туристичної галузі від збитків, спричинених поширенням Covid-2019. Серед них особливо корисними для України є такі: зосередження уваги на розвитку в країні внутрішнього туризму, відновлення внутрішнього туристичного потенціалу, просування внутрішніх атракцій, розвиток (Боснія та Герцеговина, Чехія, Китай, Таїланд); створення нових проєктів, у тому числі проєкти сталого туризму в спеціальних зонах на місцевому рівні (Таїланд, Боснія та Герцеговина) та розміщення віртуальних турів (Єгипет); запуск безкоштовних онлайн-курсів у галузі інформаційних технологій, підприємництва та навичок 21 ст., спрямованих на туристичних підприємців (Португалія, Чилі) [2].

Досвід цих країн є цінним і дуже корисним при визначенні основних напрямків розвитку туризму в кризових та посткризових умовах в Україні.

Термінологічний апарат дослідження регіональних особливостей туристично-рекреаційної діяльності нами сформовано на основі критичного аналізу визначень базових понять, сформульованих на основі різних підходів (географічного, економіко-управлінського, соціально-культурного). Узагальнюючи різні точки зору ми трактуємо ключові поняття перш за все з позицій географічної науки, а саме методології та дослідницького інструментарію фізичної, економічної й соціальної географії (табл. 1).

Таблиця 1. Термінологічний апарат концепту регіонального туристичного розвитку

Ключові поняття	Науковий підхід до визначення	Трактування поняття	Автори
Регіональний туристичний розвиток	географічний	Поступовий послідовний процес туристичного освоєння регіону, створення туристичної інфраструктури і системи різномасштабних ієрархічно спів підпорядкованих територіальних утворень туристичної спеціалізації.	К. Горб, 2017; Д. Стеченко, І.Безуглий, Н.Турло, 2012
Туристично-рекреаційний потенціал території	географічний	Наявність у неї можливостей до розвитку туристсько-рекреаційної індустрії та отримання від її функціонування позитивного соціально-економічного ефекту; сукупність природних, культурно-історичних та соціально-економічних передумов організації туристично-рекреаційної діяльності на певній території	Н.Корж, Д. Басюк, 2017; І. Власенко, 2017
Туристична дестинація	географічний, економіко-управлінський, маркетинговий, соціально-культурний	Фізичний простір, у якому відвідувач проводить не менше однієї доби та який включає туристичні продукти, зокрема послуги й атракції, туристичні ресурси, а також має фізичні та	UNWTO; О. Любіцева, 2015

		адміністративні кордони, що визначають форму його управління, імідж і репутацію, котрі певною мірою, впливають на його конкурентоспроможність та туристичному ринку.	
Туристичний кластер	економіко-географічний	Система різних компактно розташованих підприємств, які взаємодіють між собою та використовують спільні туристичні ресурси і одержують додаткову вигоду від спільних зусиль у вигляді додаткових можливостей та кінцевих загальних доходів	С. Ільчишин, 2011; Н. Смочко, 2015
Туристичний (рекреаційний) ландшафт	синтетичний, базується на апаратах ландшафтознавства та районного планування	Природно-територіальний комплекс зі стійким його збереженням та оптимальним облаштуванням інженерно-технічних споруд за умови підтримання та регулювання оптимального туристичного попиту на його відвідування, а також такий, що певною мірою підготовлений до використання з рекреаційною метою	Г. Михайліченко, 2013; Т. Панченко, Л. Рубан, 2014
Атракція	загально-науковий	Тяжіння, привабливість, здатність звертати увагу, викликати інтерес до чогось	Український тлумачний словник
Атракційний пункт	економіко-географічний	Географічна одиниця, що має чіткі межі, найменша туристична дестинація в ієрархічному ряді (пункт, місце), що пропонує комбінацію можливих рекреаційних занять і послуг, які сконцентровані в одному місці та створюють споживчу вартість	Н. Корж, Д. Басюк, 2017
Цикл рекреаційної діяльності	географічний	Стійка комбінація повторюваних рекреаційних занять за певний відрізок часу	В.Велічко, 2013
Туристичний продукт	правовий	Попередньо розроблений комплекс туристичних	Закон України «Про туризм»

		<p>послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, розміщення та інші туристичні послуги</p>	
--	--	--	--

У дослідженні використані методи географічного аналізу, які дозволяють оцінити рекреаційні ресурси, виявити регіональні особливості структури туристично-рекреаційної діяльності та напрямки розширення рекреаційного потенціалу, що є передумовою проектування циклів туристично-рекреаційної діяльності в регіоні.

Інформаційною базою дослідження є офіційні дані департаментів з розвитку туризму обласної та міських рад, літературні та картографічні джерела щодо розміщення рекреаційних ресурсів, дані сайтів туристичних центрів та туристичних підприємств про туристичні атракції та рекреаційно-туристичну діяльність на території регіону.

Управління туристичними дестинаціями. Відзначено, що у формуванні туристичних дестинацій істотну роль відіграє механізм управління її привабливістю, що вимагає застосування сукупності інструментів, а саме: розробки державної стратегії та моніторинг її виконання, забезпечення загального стану безпеки в країні, створення сприятливого інвестиційного клімату, розвиток інфраструктури (національний рівень); створення програм розвитку туризму та контроль розподілу державних надходжень від туристичного збору, розвиток туристичних інформаційних центрів, формування туристичного іміджу регіону (регіональний рівень); застосування маркетингових інструментів для просування туристських дестинацій, направлені на споживачів (PR, інтернет-маркетинг, SMM-маркетинг, системи знижок, ATL- та BTL-реклама), посередників (прогресивний відсоток, бартер, продукція зі знижкою) та працівників туристичної фірми (стимулювання продажів, корпоративні заходи) (локальний рівень).

Н. Корж та Д. Басюк запропоновано методичну розробку визначення, аналізу і відбору території в якості потенційної дестинації із використанням інструментарію ресурсного і маркетингового підходів [8]. Методика полягає у поетапному виконанні дослідницьких процедур: 1 – визначення туристичного потенціалу і складання кадастру туристично-рекреаційних ресурсів регіону, 2 – оцінка потенційної дестинації як багаторівневого тур продукту, включаючи ситуаційний аналіз, 3 – оцінка витрат і вигод.

Таким чином, для того, щоб в Україні створити систему туристичних кластерів (проект «Туристичні кластери 300+»), слід вивчити потенційні можливості регіонів надавати туристично-рекреаційні послуги, обґрунтувати унікальність наявних об'єктів, визначити їх фізичний стан, змодельовати цикли рекреаційних занять.

Зазначимо, що велика робота в досягненні цієї мети вже зроблена *на місцевому рівні* у містах Дніпро, Кривий Ріг, Нікополь. Так, комунальним підприємством «Агентство розвитку Дніпра» розроблена стратегія активізації туристичного потенціалу Дніпра на період 2018-2027 рр., яка ґрунтується на виконаному аналізі туристичного потенціалу Дніпра як потенційної туристичної дестинації [9]. Під час цього аналізу охарактеризовано географічне розташування, історію розвитку, туристичні ресурси, туристичну інфраструктуру, визначено проблему доступності основних атракцій та адаптації транспорту для людей з особливими потребами в рамках розвитку безбар'єрного туризму. Визначено та обґрунтовано зростаючу роль міста Дніпра на туристичному ринку України та світу й запропоновано п'ять концептів розвитку туризму на перспективу до 2027 року. Запропоновано два сценарії розвитку: 1 – пасивний – згідно існуючим тенденціям, 2 – активний. Останній передбачає створення унікального туристичного продукту в креативному концепті.

Інші міста області мають певну специфіку розвитку туризму, обумовлену наявністю специфічних місцевих ресурсів: *Кривий Ріг* – переважний розвиток промислового (індустріального) туризму, ресурсною базою якого виступають різноманітні елементи гірничопромислових ландшафтів (кар'єри, відвали та інші об'єкти, пов'язані із видобутком та переробкою залізної руди); *Кам'янське* – культурно-пізнавального історичного та релігійного (об'єкти культурної спадщини, сакральні об'єкти); *Нікополь* – пізнавального (історичного, археологічного) туризм (об'єкти археологічної, історичної та культурної спадщини).

Реалізації активного сценарію розвитку туризму і створенню регіонального туристичного продукту передують інвентаризація та аналіз найбільш популярних атракцій Дніпропетровської області.

Ресурсна база для розвитку туризму та рекреації. Перш за все слід зазначити, що аналізуючи дані державного статистичного управління в Дніпропетровській області щодо об'єму викидів та скидів забруднюючих речовин, об'єму накопичених промислових відходів можливо зробити висновок, що найбільше залишкове техногенне навантаження сформоване на території Дніпро-Кам'янської та Криворізької агломерацій. Тому для підтримання фізичного й психологічного стану місцевого населення вкрай необхідно розвивати різні види короткочасної рекреації та туризму на

основі використання місцевих природних ресурсів. Створення якісного регіонального продукту сприятиме залученню до туристично-рекреаційного процесу вітчизняних і закордонних туристів.

Розглянемо ресурси Дніпропетровсько-Кам'янської агломерації як найбільш перспективної для створення туристичної дестинації на території області. В той ж час вона є яскравим прикладом промислового регіону, де велика кількість людей (близько 1,5 млн. осіб) знаходиться в надзвичайно несприятливих екологічних умовах, обумовлених функціонуванням численних виробництв важкої промисловості (паливної, металургійної, гірничодобувної, хімічної тощо) і автомобільного транспорту.

Місце розташування. Розташування майже в центрі Дніпропетровської області та України обумовлює транспортну доступність для туристів з усіх регіонів. Агломерація розташована на обох мальовничих берегах річки Дніпро та її приток, що позитивно впливає на сприйняття окремих форм та елементів природного й архітектурного рельєфу як туристичних атракцій.

Природно-рекреаційні ресурси. Рельєф відзначається помітною контрастністю. Правобережна, височинна частина – слабкогорбиста, хвиляста, має більші показники вертикальної та горизонтальної розчленованості, а лівобережна – характеризується спокійним низовинним характером. На території агломерації попри активні містобудівельні процеси, залишилися форми природного та антропогенно-трансформованого рельєфу, зокрема, заплава, надзаплавні низькі та середні тераси Дніпра, численні річкові острови, миси, піщані масиви, орільські плавні. Ці форми рельєфу посполучаються з лісовою та лучною природною рослинністю і формують унікальне пейзажне різноманіття, створюють благодію і заспокійливу дію на психофізичний стан людини.

На території агломерації нараховується 17 балок (Тунельна, Красноповстанчеська, Рибальська, Аптекарьська, Зустрічна, Сажівка, Самишина та інші) та понад 40 ярів, загальна довжина яких більше 130 км. По території яружно-балочних систем проводяться екскурсійні пішохідні маршрути, серед яких найулюбленіші маршрути «Балка Сажівка», «Золота осінь в Самишиній балці», «Біла балка» та ін.

Балочні системи агломерації активно використовуються для проведення етнофестів, спортивних змагань, фестивалів здорового образу життя тощо. Також проводяться навчальні екскурсії для здобувачів вищої освіти та учнів шкіл в цілях вивчення геолого-геоморфологічних особливостей регіону (найдавніші породи – граніти архейсько-протерозойського віку поблизу пішохідного мосту на о. Монастирський,

виходи гранітів «баранячі лоби» у б. Біла; наймолодші породи – стратопит антропогенових відкладів у б. Сажівка), умов розвитку небезпечних екзогенних процесів, зокрема зсувних (б. Тонельна, б. Рибальська, б. Самишина).

Велике значення для рекреації мають гідрологічні об'єкти – Дніпровське й Кам'янське водосховища з піщаними міськими пляжами, Дніпро з численними островами та намитими косами, Самара та Оріль, а також малі – Кільчень, Шиянка, Татарка та інші. На лівобережжі виділяються численні лінійно витягнуті озера – залишки давньої Протовчі (рис. 1, фото справа). Водні об'єкти домінують в ландшафті лівобережної частини агломерації та мають яскраво виражений туристично-атракційний ефект.

Рис. 1. Архівні зображення: *фото зліва* – берег Дніпра (початок ХХ ст.), *фото по центру* – наливний гребний канал (70-ті роки ХХ ст.), *фото справа* – супутникова карта рекреаційно-аквальних об'єктів у межах сучасного міста Дніпро [10, Google Maps]

Аналіз іконографічного контенту мережі Інтернет свідчить, що окремі водні об'єкти тривалий час використовувалися для відпочинку місцевих мешканців, а нині мають значний рекреаційний потенціал і приваблюють значну кількість рекреантів (рис.2). Починаючи з 70-х років ХХ ст. водні об'єкти міста Дніпра використовуються для розвитку для різних видів рекреації – пляжного туризму, воднихощадливих прогулянок та водних екскурсій, рибальства, водних видів спорту. Серед нових напрямків туристично-рекреаційної діяльності слід назвати прогулянковий та спортивний яхтинг, дайвінг, каякінг.

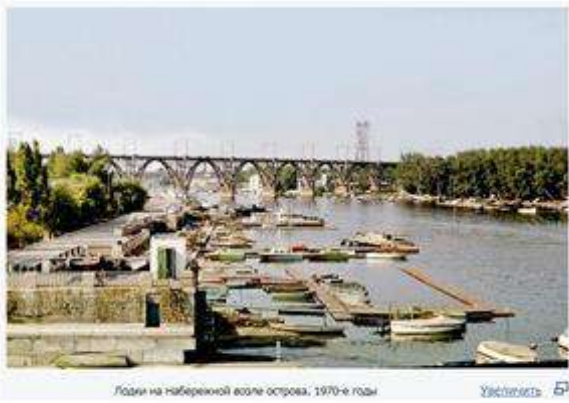

Рис. 2. Традиційно рекреаційні аквальної атракції м. Дніпра у 50-70-х роках ХХ ст. *фото зліва* – човнова станція біля Мерефо-Херсонського моста у 70-х роках ХХ ст., *фото справа* – озеро у парку Чкалова (парк Глоби) у 50-х роках ХХ ст. (фото з архіву Артема Костюка [11])

Історико-культурні ресурси. Ресурсну базу розвитку туризму становлять численні історико-культурні туристичні об'єкти, розміщені нерівномірно на території області, але найбільша їх концентрація характерна для Дніпровсько-Кам'янської агломерації [9; 12]. Про магнетизм певних об'єктів для туристів свідчить представленість атракцій е-платформах (наприклад, сайт Дніпропетровської обласної організації, сайт туристичного центру – антикафе «Риба Андрій» та ін.) (рис. 3).

Особливою привабливістю відзначаються такі об'єкти на території області: історичні місцевості розміщення решток фортець Усть-Самарь і Кодак, дерев'яний Свято-Троїцький собор у Новомосковську, Свято-Миколаївський Пустинний чоловічий монастир в Орлівщині, Петриківський музей етнографії, побуту та народно-ужиткового мистецтва. Серед сучасних атракцій слід назвати культурно-діловий центр Менора, Катерининський бульвар, набережна, Європейська площа, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва ім. Т.Г. Шевченка, нові музеї, реконструйовані сквери.

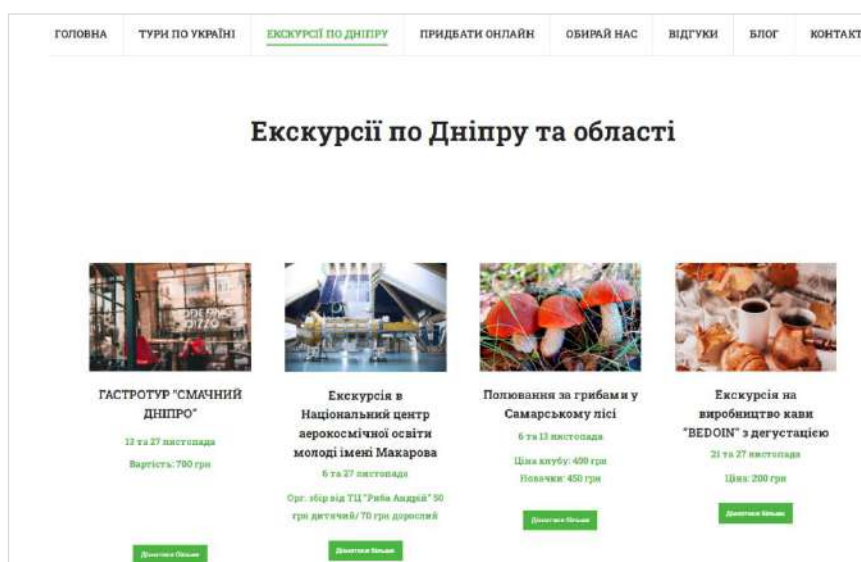
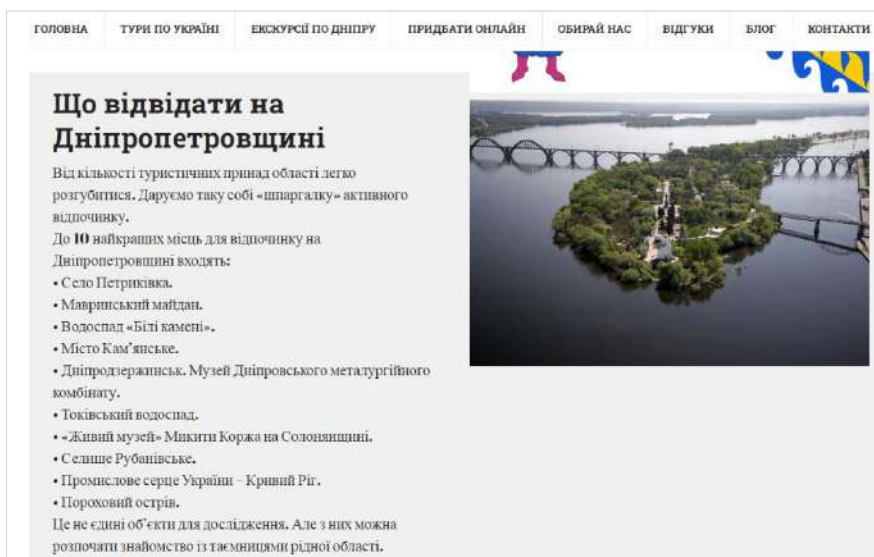

Рис.3. Представлення туристичних атракцій Дніпровсько-Кам'янської агломерації на е-платформах (сайт туристичного центру – антикафе «Риба Андрій», м. Дніпро, дата звернення: 01.11.2021)

Туристично-рекреаційна інфраструктура детально описана в роботі, виконаній Агентством розвитку Дніпра [9]. Інфраструктура розміщення представлена значною кількістю різнозіркових готелів. Однак 5-ти зірковим готелем є тільки готель «Україна», розташований у будинку – об'єкту архітектурної спадщини у центральній частині Дніпра. 4 зірки мають готелі Академія, Європейський, Асторія-люкс, Катеринославський, Парк-готель. Приваблюють туристів сучасні готелі MINORAYTEL, GoodZone, бізнес-готель Reikartz, Axelhof. Недоліки інфраструктури розміщення – це недостатній загальний номерний фонд, невелика кількість 4-х та 5-ти зіркових готелів.

Інформаційна інфраструктура не розвинена. Є в наявності туристичні інформаційні центри у великих містах області, однак система навігації тільки починає розвиватись. Відкрито перший Туристичний інформаційний центр у Дніпрі, з'явилися смарт-дерева, інформаційні туристичні стенди, різні елементи міської системи навігації.

Транспортна інфраструктура представлена усіма видами транспорту. Однак є недоліки пов'язані із реконструкцією аеропорту. Слід відмітити, що місто Дніпро – це унікальний транспортний вузол, де залізничний вокзал, автовокзал і пасажирський річковий порт знаходяться у пішохідній доступності. Це дуже зручно для туристів, однак ця перевага не використовується.

Нові атракції, що є перспективними для формування туристичних кластерів в Дніпропетровській області. Визначальними чинниками актуальності питання стосовно формування туристичних кластерів на території регіону є:

- наявність диспропорцій розвитку туризму промислових регіонів обумовлена нерівномірністю співвідношень між природними, індустріальними та історико-культурними атракціями;

- поточна епідеміологічна ситуація, пов'язана із поширенням пандемії, призводить до змін обсягів, структури, видової та територіальної диференціації індустрії туризму.

Це викликає необхідність диверсифікації туристично-рекреаційної діяльності та сприяє формуванню якісно нових властивостей регіонального туристичного продукту [2; 3; 8]. Характеризуючи перспективи створення регіонального туристичного продукту акцентуємо увагу на атракціях, що визначають потужність туристичних потоків, продуктові та ресурсні інновації.

За результатами виконаного аналізу виявлені туристичні атракції, які доцільно використовувати для розробки туристичних маршрутів, що за функціональною ознакою належать до різних видів туризму, а саме:

- *пізнавальний* (ознайомлення з історією економічного і культурного розвитку регіону);

- *промисловий* (ознайомлення специфікою промислового розвитку регіону, відвідування промислових об'єктів, музеїв і виставок);

- *оздоровчий* (відпочинок та прогулянки в рекреаційних зонах);

- *науковий* (проведення екскурсій для учасників наукових конференцій і навчальних практик студентів різних спеціальностей – туризм, екологія, економіка, географія, історія, рекреація, архітектура, містобудування та ін.);

- *діловий* (ознайомлення з виробництвом, технологіями, ділові зустрічі);

- *екологічний* (проведення екскурсій в межах природоохоронних територій, а також екскурсій на діючі або покинуті промислові об'єкти з метою екологічного виховання);
- *екстремальний* (використання промислових зон, закритих або діючих кар'єрів, мостів, інженерних споруд та комунікацій для екстремальних видів спорту; відвідування, покинутих і недобудованих промислових об'єктів з метою дослідження, фотографування, отримання психологічного задоволення).

Пізнавальний туризм як в області, так і в містах є найбільш розвиненим. Так, у Дніпрі впроваджено нові туристичні маршрути оглядові, у тому числі Round Bus, «Дніпро-форпост», «Дніпро міжнаціональний», «Дніпро гастрономічний», «Дніпро нічний», «Дніпро – місто трьох фортець», «Дніпро космічний». Маршрут «Дніпро магічний» знаходиться на стадії впровадження.

Заслужують на увагу й сучасні промислові об'єкти. До типу об'єктів квазіпромислової («хай-тех») архітектури можна віднести п'ять новітніх масштабних арт-інсталяцій, створених відомим датсько-ісландським художником Олафуром Еліасоном на замовлення високотехнологічного заводу «Інтерпайп Сталь», розташованого у Дніпрі (рис. 4). Найбільш знаним арт-об'єктом є інсталяція «Дніпровський схід» – це штучне металеве сонце, що постійно сходить на висоті 60 м від поверхні землі і яке можна бачити з будь-якої точки горизонту. На фасаді промислових будівель – група великомасштабних інсталяцій «Твій вогняний візерунок», які символізують процес виробництва сталі.

Рис. 4. Арт-інсталяції на заводі «Інтерпайп Сталь» як об'єкти пізнавального та навчального туризму (м. Дніпро) [14]

Ще одна атракція на території області, яка застосовує інноваційні агротехнології й активно проводить екскурсійну діяльність – агрофірма «Агросоюз» (рис. 5).

Промисловий (індустріальний) туризм як новий різновид пізнавального туризму. На території регіону розташовані численні об'єкти, які з повним правом можна віднести до цінних або в окремих випадках й унікальних пам'яток (комплексів пам'яток) різних періодів розвитку промисловості регіону і України – об'єктів індустріальної спадщини.

Рис. 5. Навчальна екскурсія на агрофірму ООО «АгроСоюз», с.Майське

Індустріальна спадщина регіону розглядається як сукупність (регіональна мережа) успадкованих від попередніх поколінь технічних об'єктів, пов'язаних з еволюційним розвитком різноманітних виробничих технологій, що зберегли свою автентичність і мають цінність з наукового, технічного, естетичного, архітектурного, історичного та екологічного погляду [13; 14]. Нерідко ці об'єкти є багатофункціональними й виконують, як первинну, господарську функцію, так і інші – навчальну, освітню, рекреаційну, науково-інформаційну та інші функції. Крім того вони є різною мірою збереженими, а також по-різному причетними до індустріального розвитку краю. На основі інвентаризації та вивчення промислових об'єктів, які є туристичними атракціями на території Дніпропетровської області, нами запропонована їх систематизація за комплексом ознак [13].

Оскільки індустріальна спадщина є недостатньо вивченою в регіоні і потребує ретельного дослідження й надалі, до її класифікаційних ознак слід віднести також рівень стійкості (стійка, відносно стійка, вразлива), ступінь виявлення. За цією ознакою об'єкти спадщини належать до двох груп – виявлені та виявлені. Наприклад, до останніх можна віднести фрагменти підземних комунікацій Катерининських часів, затоплені підземними водами старі каменоломні і гранітні кар'єри у Дніпрі,

численні залишки древніх кар'єрів, шахт, тунелів, мостів у Кривому Розі тощо.

Ступінь збереженості обумовлюється різними історичними, економічними, екологічними та іншими чинниками. Це призводить до втрати не тільки об'єктів господарювання, а й цінних та унікальних туристичних об'єктів, що зумовлює значне погіршення потенціалу розвитку туризму й рекреації цього регіону у майбутньому і тому потребує особливої уваги.

Цілком природно, що переважна більшість об'єктів індустріальної спадщини знаходиться в містах, особливо таких великих промислових центрах, як Дніпро, Кривий Ріг, Кам'янське.

Промислові об'єкти, які мають історичну, наукову, містобудівельну, естетичну, рекреаційну, утилітарну цінність, являють собою потужний потенціал для розвитку сучасних видів туризму та видів рекреаційних занять:

- *пасивного* (спостереження, споглядання, огляд, фотографування об'єктів, відеоблогерство);

- *активного* (отримання задоволення від простого спостереження індустріальних об'єктів, до подолання реальних бар'єрів та перешкод – індустріальна археологія, паркур, заняття спортом і проведення спортивних змагань тощо).

Значні перспективи має гірничопромисловий туризм на території області (рис. 6), який розвивається на основі використання унікальних гірничопромислових ландшафтів та об'єктів (відвали, кар'єри, шахти, рекультивовані землі гірничого відводу) [15; 16].

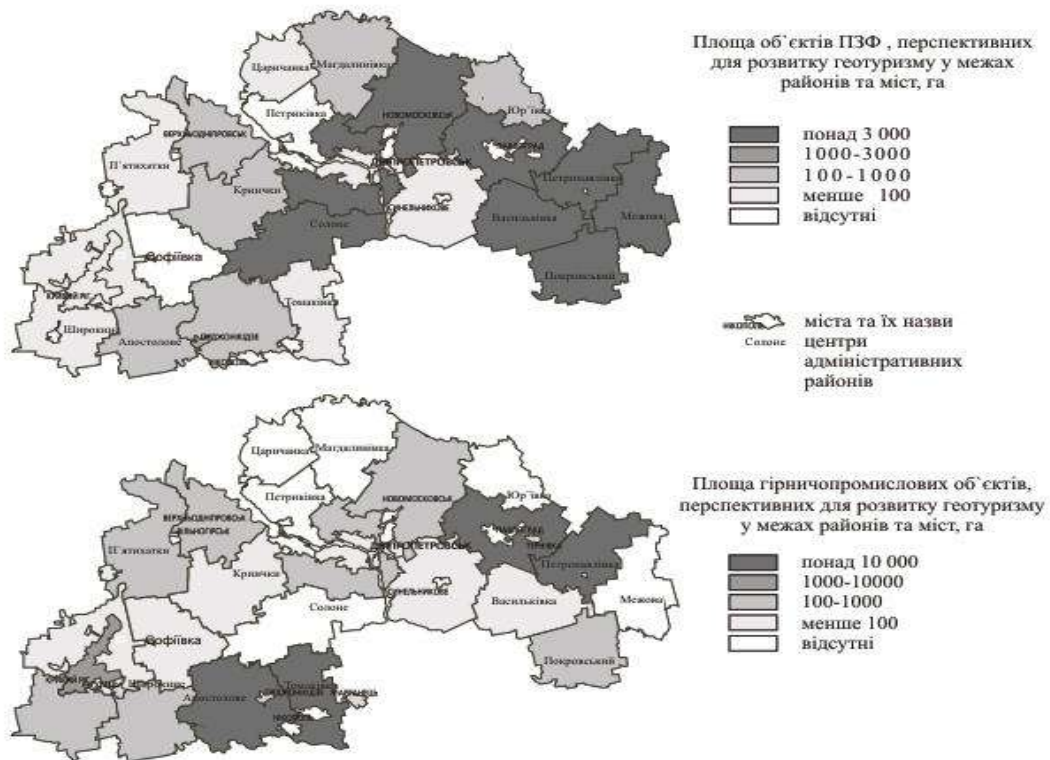

Рис. 6. Перспективні геотуристичні атракції Дніпропетровської області [15]

Туристичні геомаршрути по промисловим зонам м. Кривий Ріг представлені на е-платформах (рис. 7). Гірничопромислові атракції міста – це вагомий елемент потенціалу для розвитку різних видів туризму і рекреації. Тому необхідними є подальші дослідження з виявлення, обліку, оцінки та наукового обґрунтування можливостей і особливостей залучення цих об'єктів у туристичний процес.

Рис. 7. Представлення туристичних геомаршрутів по промисловим зонам м. Кривий Ріг на е-платформах (сайт Дніпропетровської ОДА, дата звернення: 01.11.2021 [12])

На території Кривого Рогу розвивається промисловий туризм на основі відвідування діючих залізрудних кар'єрів і шахт, а також самодіяльний екстремальний туризм, ціллю якого є відвідування небезпечних ділянок провалоутворення над гірничими виробками для отримання адреналіну.

Туристичними атракціями є гірничопромислові ландшафти та їх елементи, а саме: підземні та наземні гірські виробки, відвали (часто вкриті рослинністю) та інші своєрідні форми акумулятивного техногенного рельєфу, надглибокі розвідувальні свердловини, об'єкти інженерної та транспортної інфраструктури, гірничі техніки, рельєф, утворений внаслідок прояву техногенно зумовлених екзогенних процесів (обвальних-зсувних, карстово-суфозійних, провалоутворення, ерозії), шахтарські поселення.

Перспективи використання цих об'єктів в туризмі обумовлені такими особливостями: ці об'єкти свідчать про специфіку геолого-геоморфологічного розвитку регіону, розвитку гірничої справи, георізоманіття; відображають специфіку технологій видобутку та транспортування корисних копалин, несприятливий стан та методи охорони навколишнього середовища; відображають особливості прояву техноморфогенезу; демонструють специфічність архітектури, побуту, культури та духовного життя населення робітничих поселень даної місцевості.

Проте мають місце і проблеми розвитку *геотуризму*, а саме: 1) георизики, пов'язані з розвитком небезпечних екзогенних процесів; 2) недоступність об'єктів для відвідування в результаті нерозуміння ролі геотуризму та небажання власників підприємств розвивати екскурсійну діяльність; 3) відсутність спеціально облаштованих для огляду майданчиків; 4) відсутність контролю перебування геотуристів в промисловій зоні; 5) слабка забезпечення підготовленими спеціалістами з геотуризму.

У підсумку зазначимо, що використання гірничопромислових об'єктів у туризмі має такі особливості: в туристичну діяльність залучаються об'єкти різних типів за своїм станом (діючі, реабілітовані, покинуті), рівнем безпеки для туристів (низький, задовільний, високий). Найбільш популярні напрямки використання цих об'єктів в туризмі – це організація екскурсій на діючі об'єкти використання їх в якості елементів геопарків.

Потенціал гірничопромислових атракцій для розвитку туризму в Дніпропетровській області достатньо високий, але залишається невикористаним. Для подальшого розвитку геотуризму необхідно здійснити: виявлення, каталогізацію, класифікацію та оцінку атракцій;

обґрунтування місць для створення геопарків із постійно діючими екскурсійними та природоохоронними центрами; підготовку спеціалістів з геотуризму.

Використання промислових об'єктів з одного боку має деякі переваги (порівняно невеликі фінансові витрати на організацію турів, відновлення функціонування, нехай і в іншій якості, покинутих промислових об'єктів тощо), а з іншого – певні перешкоди (неможливість відвідування окремих діючих підприємств приватної власності, небезпека для туристів через аварійний стан деяких об'єктів), а відтак, необхідна оцінка об'єктів індустріальної спадщини ще і цьому аспекті.

Для збереження та пошуку нових рекреаційних місцевостей необхідно проводити моніторингові дослідження щодо геоecологічного стану територій, у тому числі з використанням геофізичних методів для отримання інформації щодо тектонічної та геологічної будови, гідрогеологічного режиму тощо. Це дозволяє оперативно, не порушуючи цілісності породного масиву, досліджувати екологічний стан геологічного середовища для забезпечення безпеки туристів.

Ще одним новим напрямком, що швидко розвивається в Дніпропетровській області та обласному центрі, є *велотуризм* [16; 17]. Мальовничі ландшафти прибережної зони міста і створена велоінфраструктура сприяли розробці одного з найпопулярніших веломаршрутів по набережній вздовж Дніпровського водосховища. Популярними також є велопрогулянки, які здійснюються з метою відвідування об'єктів, до яких важко дістатись іншими видами транспорту, наприклад, Малишівський кар'єр (рис. 8).

Рис. 8. Велотур на Малишевське родовище циркон-рутилільменітових руд поблизу м. Вільногірськ: а) споглядання кар'єру, б) трансфер до об'єкту та деталізація елементів гірничопромислового ландшафту

Дніпровський велоклуб «ВелоДніпро» та туристичний центр «Риба Андрій» на постійній основі організують вікенд-тури, у тому числі з відвідуванням гірничопромислових об'єктів, які приваблюють туристів незвичністю й мальовничістю техногенних ландшафтів, вразливими розмірами, можливістю спостерігати виробничий процес і можливістю вивчати гірські породи.

Екологічний та навчальний туризм. Лісові, лучно-остепнені ландшафти заплави і плавнів річок (Дніпро, Оріль, Самара, Вовча), залишки північностепових ландшафтів з байрачними дібровами приваблюють туристів, сприяють розвитку активних видів рекреаційної діяльності з оздоровчою (пішохідні і велосипедні прогулянки, спортивні змагання, а також збирання грибів, першоцвітів, лікарських рослин тощо) метою. Значний рекреаційний потенціал мають об'єкти природоохоронного фонду. На території Дніпровсько-Кам'янської агломерації та в її найближчому оточенні розташовані такі природоохоронні об'єкти: загальнодержавного значення – Дніпровсько-Орільський заповідник, Кільченський ландшафтний заказник, урочище Яцево, ботанічний сад ДНУ імені Олеса Гончара, пам'ятка садово-паркового мистецтва парк імені Тараса Шевченка; місцевого значення – геологічна пам'ятка природи «Гранітні склі», Краснопільський заказник, новостворений регіональний ландшафтний парк «Дніпрові пороги», межі другої проектної частини якого підійдуть до межі міста Дніпро. Ці об'єкти створюють ресурсну базу розвитку екотуристичних маршрутів та є туристичними атракціями для мешканців агломерації та туристів інших регіонів України (рис. 9).

Зазначені об'єкти також використовуються для проведення навчальних маршрутів для дітей шкільного віку та студентів географічних, біологічних, екологічних, будівельних спеціальностей вищих навчальних закладів (рис. 10).

Рис. 9. Балка Сажівка як об'єкт для розвитку екологічного, навчального, пізнавального (історичного) туризму, м. Дніпро [15]

Рис. 10. Навчальні туристичні екомаршрути: *фото зліва* – тур вихідного дня «Біла балка» з вивчення виходів гранітів «баранячі лоби» для дітей, *фото по центру* – навчальний маршрут «Регіональний ландшафтний парк «Дніпрові пороги» для студентів, *фото справа* – навчальний маршрут «Балка Сажівка» для студентів

Технодайвінг – один із новітніх видів туризму, що розвивається на основі використання штучних водних об'єктів [16]. Наприклад, у затопленому Новомиколаївському гранітному кар'єрі поблизу м. Дніпро, який знаходився в експлуатації до середини 80-х років ХХ ст., формується підводний технопарк раритетних автомобілів та техніки радянських часів для розвитку спортивно-оздоровчого туризму. «Післемайнінговий» ландшафт є атракцією для вітчизняних та зарубіжних дайверів і використовується для екстремальних занурень на глибину до 50 м з метою дослідження аквальної ландшафтів кар'єру та підводних пригод (рис. 11).

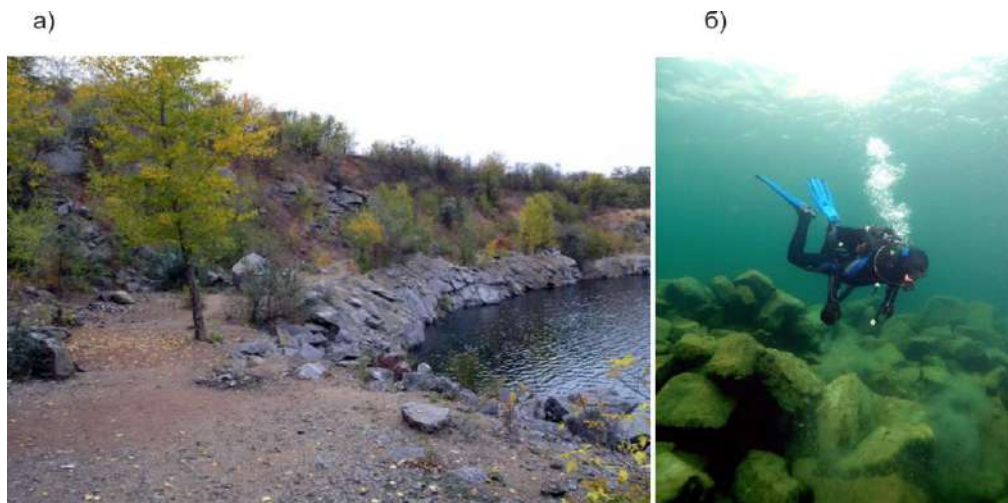

Рис. 11. Новомиколаївський затоплений гранітний кар'єр як геотуристична атракція: а) відвально-кар'єрний ландшафт; б) техно-дайвінг в затопленому кар'єрі [16]

Екстремальний туризм. Функціонування промислового комплексу збагачує туристично-рекреаційний потенціал будь-якого регіону: розвиток існуючих і виникнення нових, особливо інноваційних галузей

промисловості призводять до утворення нових об'єктів індустріальної спадщини. Навіть спад виробництва, занепад або руйнації різноманітних будівель і споруд, обумовлюють виникнення нових екстремальних видів туризму (наприклад, дігерства, руферства, сталкінгу, джампінгу тощо).

Залучення об'єктів індустріальної спадщини до туристичного процесу дозволяє реалізувати такі туристські мотивації молоді, як: зміна загальної стандартної обстановки; вивчення й знайомство з новими незвичними об'єктами, видами діяльності; можливість відвідати небезпечні об'єкти або місця й отримати нове почуття – задоволення від небезпеки; здійснити бюджетну подорож; використати комплексно вільний час – цікаво, корисно й активно.

Формуванню нових властивостей туристичної діяльності сприяють тенденції розвитку альтернативних видів екстриму у світі, сучасні інформаційні технології, розвиток молодіжних субкультур, а також необмеженість фантазії й прагнення отримувати нові відчуття. Тому кількість людей, які мають бажання залучитись до подібного виду відпочинку, постійно зростає. Намагання покращити свій фізичний та збагатити духовно-емоційний стан, зміни стандартні умови життя, пошук нових почуттів та емоцій, жага відчутти задоволення від небезпеки обумовили виникнення й подальший розвиток нестандартних різновидів туризму, які найбільшої популярності набули у молодіжному середовищі. Тому дослідження стану, можливостей відновлення та розвитку потенціалу молодіжного туризму в регіоні є актуальним науково-прикладним завданням.

Перспективними видами активного та екстремального відпочинку в межах промислових зон є новомодні урбанексплорейшн, дігерство, спелеостологія, руферство, сталкінг і т.п. Ці види рекреації мають поширення на території покинутих і занедбаних промислових будівель і споруд і все набирають обертів у зв'язку з подальшим занепадом місцевих промислових об'єктів і підприємств.

Проектування регіонального туристичного продукту. Підсумовуючі вище викладене доходимо до висновку, що Дніпропетровська область має достатній туристично-рекреаційний потенціал для формування й розвитку туристичних кластерів [9, 12, 14-19]. Важливим етапом у процесі формуванні кластерів є проектування та моделювання циклів рекреаційних занять на основі методичних підходів, запропонованих у роботах В. Величко, А. Зоріна, Л. Безкорвайної [20, 21].

У таблиці 2 наведено результати моделювання циклів туристично-рекреаційної діяльності з метою створення регіонального туристичного продукту на прикладі Дніпровсько-Кам'янської міської агломерації. Формуючи модулі циклів рекреаційних занять ми спирались на основні

методологічні положення такі, як: суспільні функції циклів туристсько-рекреаційної діяльності (оздоровчі, спортивні, пізнавальні); різноманітність, комбінування і циклічність рекреаційних занять; взаємодоповнюваність і взаємозамінність різних видів рекреаційної діяльності.

Таблиця 2. Модулі циклів туристично-рекреаційної діяльності на території Дніпровсько-Кам'янської агломерації

Індекс ТРД*	Модуль рекреаційної діяльності	Назва типу рекреаційної діяльності	Інфраструктурні об'єкти, кластери (приклади)
1. Оздоровчий			
1.1	Оздоровчо-екскурсійний	Велоекскурсії, водні екскурсії, пішохідні екскурсії	Веломаршрути: місто Дніпро-Новомосковський ліс, місто Дніпро-Єлізаветинський кар'єр; водні екскурсії: Дніпро, Оріль, Самара
1.2	Оздоровчо-рибальський	Рибальський	Всі рекреаційні водні об'єкти (природні та штучні водойми)
1.3	Оздоровчо-купально-пляжний	Купання, сонячні ванни, рухливі ігри	
1.4	Оздоровчо-прогулянковий	Ощадливі прогулянки, яхтинг, теренкур	Міські парки та сквери, зелені зони, рекреаційні водні об'єкти
1.5	Оздоровчо-ігровий	Катання зимові	Парк розваг «Лавина»
1.6	Оздоровчо-трудоий	Аматорська праця: садівництво, городництво, квітникарство	Дачні масиви
2. Комерційно-діловий			
2.1	Комерційно-виставковий	Участь у виставках	Громадський інформаційно-виставковий центр «Mediaprostir», Метеор Експо-центр
2.2	Діловий туризм	Корпоративний туризм, МІСЕ-туризм	
2.3	Комерційно-переговорний	Ділові зустрічі	Культурно-діловий центр Менора
2.4	Комерційні покупки	Шопінг	ТРЦ «Міст-Сіті», «Караван», Аполло»
2.5	Комерційно-інформаційний	Інформаційно-пізнавальна діяльність	Культурно-діловий центр Менора, промоакція DniproExpo
2.6	Комерційно-науковий	Наукові експедиції (історичні, геологічні,	Балка Сажавка, балка Тонельна, балка Самишина

		ботанічні)	
2.7	Комерційно-навчальний	Підвищення кваліфікації,	КЗО «Дніпровська академія неперервної освіти»
2.8	Комерційно - інформаційний	Представлення на тур платформах, ознайомчі прес-тури	Туристичні е-платформи, соціальні мережі
3. Пізнавальний			
3.1	Пізнавально-екскурсійний	Пізнавальні екскурсії	Екскурсії: «Дніпро за вікенд», «Славетне місто Дніпро», «Магічний Дніпро», «Побач та відчуй Дніпро» (для людей з порушенням слуху), Ігреська археологічна заповідна територія
3.2	Пізнавально-музейний	Відвідання музеїв, меморіалів	Музеї: національний історичний музей імені Д.Яворницького, аерокосмічний, зоологічний, галерея Арт-світ
3.3	Пізнавально-прогулянковий	Пізнавальні прогулянки	Пізнавальні прогулянки для слухачів «Університету третього віку», учасників спортивно-патріотичного табору «Діти Дніпра»
3.4	Пізнавально-паломницький		Екскурсія по центру «Менора»
3.5	Пізнавально-театральний	Відвідування театрів	Український музично-драматичний театр драми та комедії ім. Т.Г. Шевченка, театр одного актора «Крик»
3.6	Пізнавально-видовищний	Видовища	«Ніч музеїв-21», водяне шоу (регата), вогняне шоу
3.7	Пізнавально-фестивальний	Участь у фестивалях	Фестивалі: байкарів, джазової музики «Джаз на Дніпрі»
3.8	Пізнавально-науковий	Технологічні фестивалі, шоу	BestRoboFest, «Технопарк» (проект)
3.9	Пізнавально-святковий	Участь у місцевих святах	День міста, різдвяні свята
4. Паломницький			
4.1	Паломницько-святковий	Участь у релігійних святах	Свято-Троїцький собор, синагога м. Дніпро
4.2	Паломницько-	Екскурсія до	Єврейський комплекс

	екскурсійний	сакрального об'єкту, релігійного центру	Менора, Троїцький собор у м. Новомосковськ, костел Святого Миколая у м. Кам'янське
4.3	Паломницько-інформаційний	Відвідування інформаційно-туристичного центру	Інформаційно - туристичний центр Менора
5. Спортивно-туристичний			
5.1	Спортивно-туристичний	Участь в водних походах та регатах, яхтінг, каякінг	Дніпровське вдсх., Кам'янське вдсх., р.Оріль, р.Самара
5.2	Спортивно-ігровий	Участь та відвідування спортивних змагань	Стадіон Метеор, гребний канал
5.3	Туристсько-ландшафтний	Ландшафтні спостереження	Фортеці Стара Самар та Новий Кодак, Дніпровсько-Орільський заповідник
6. Фестивально-конгресний			
6.1	Фестивально-конгресний	Участь у конгресах	Конгрес місцевих та регіональних влад
6.2	Конгресно-навчальний	Участь у навчальних конгресах	Студентський конгрес «Регіональні проблеми вирішує молодь»
6.3	Інтенсив-туризм	Інтенсив-туризм: поєднання завдань навчання, підвищення кваліфікації та відпочинку	КЗО «Дніпровська академія неперервної освіти»
6.4	Фестивально-культурний	Участь у фестивалях мистецтв, місцевих святах	«DniPro Гоголь Fest – 2021», крос-культурний фестиваль різножанрової музики BeZVIZ, книжковий фестиваль Book Space
6.5	Конгресно-науковий	Участь у наукових конгресах	Екологічний форум «Еco Urban Congress».
7. Екологічний			
7.1	Еколого-природоохоронний	Природоохоронна діяльність	«Екологічний патруль»
7.2	Еколого-науковий	Наукова екологічна діяльність	Дніпровсько-Орільський заповідник, регіональний ландшафтний парк «Дніпрові пороги», ботанічний сад ДНУ імені Олеся Гончара, університети
7.3	Еколого-екскурсійний	Участь у екомаршрутах	Екомаршрут річковий по Дніпру

*Індекс ТРД – індекс туристично-рекреаційної діяльності

Враховуючі специфіку природних, соціально-економічних, історико-культурних умов на території зазначеної агломерації виділено 7 модулів рекреаційної діяльності, а саме оздоровчий, комерційно-діловий, пізнавальний, паломницький, спортивно-туристичний, фестивально-конгресний, екологічний. Найбільша різноманітність характерна для пізнавального, оздоровчого та комерційно-ділового модулів, рекреаційні заняття яких особливо популярні як серед місцевих, так і серед туристів з інших регіонів.

Отже, виконаний аналіз практики розвитку туризму на території Дніпропетровського регіону дозволяє виділити перспективні тенденції, які можна співвіднести зі світовими та регіональними національними. Дніпропетровський має значний природно-ресурсний потенціал (ресурси багатоцільового призначення – поверхневі води, балочні, заплавні та лісові ландшафти; природоохоронні території та об'єкти) для розвитку різних видів рекреації (наприклад, короткострокових дитячих, молодіжних та сімейних подорожей в пізнавальних, навчальних та оздоровчих цілях). Однак природно-рекреаційний потенціал регіону використовується недостатньо і потребує ґрунтовної оцінки для винайдення нових можливостей оптимізації його використання. Моніторингові дослідження з використанням геофізичних методів дозволять визначити та спрогнозувати пріоритетні напрямки та зони впливу промислових об'єктів для збереження рекреаційного потенціалу території. Перспективним є створення рекреаційних локацій на основі залучення нових природних об'єктів (островів, озер, відпрацьованих гранітних кар'єрів тощо) та розробки нових екомаршрутів (велосипедних, катерних) по ділянкам з природними та природно-антропогенними ландшафтами приміської зони.

Наявні історико-культурні та промислові атракції створюють всі передумови для розвитку різних видів туризму в області. Це: промисловий (індустріальний), історичний, культурно-пізнавальний, подієвий, активний, етнографічний, сільський зелений, природничий, релігійний, діловий корпоративний (MICE) туризм та ін.

Список використаних джерел:

1. International tourism growth continues to outpace the global economy. – 20 jan. 2020 [Електронний ресурс]. URL : <https://www.unwto.org/international-tourism-growth-continues-to-outpace-the-economy>
2. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>
3. Внутренний туризм в Украине должен бы расти: как изменилась отрасль и куда исчез «бюджетный» путешественник. *Економічна правда.*

- 20 сент. 2020 [Електронний ресурс].
URL : <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/09/23/665405/>
4. Глобальні цілі сталого розвитку – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення 05.11.2021).
5. Проект «Туристичні кластери 300+» [Електронний ресурс]. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2509656-stvorennja-merezi-turistichni-klasteri-300.html> (дата звернення 03.11.2021)
6. Горб К. М. Багаторівневий підхід до моделювання регіонального туристичного розвитку. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. № 2 (58). С. 161-169.
7. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підруч. Вінниця : «ПП «ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.
8. Про затвердження стратегії активізації туристичного потенціалу міста Дніпра на 2018-2027 роки : Рішення Дніпровської міської ради від 16.12.2017 [Електронний ресурс]. URL : https://dda.dp.ua/wp-content/uploads/2017/12/17_27.pdf
9. Фотоархів Артура Костюка [Електронний ресурс]. URL : <https://artkostyuk.com/history-dnepr/dnepr-50-vitaliy-vovk.html>
10. Ностальгія: как отдыхали летом в Днепропетровске в 70-х [Електронний ресурс]. URL : <https://gorod.dp.ua/news/135173>
11. Сайт Дніпропетровської ОДА [Електронний ресурс]. URL : <https://adm.dp.gov.ua/news/u-krivomu-rozi-rozrobili-majzhe-60-turistichnih-marshrutiv>)
12. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу). *Вища освіта України*. 2000. № 1. С. 11-17.
13. Дук Н. М., Суматохіна І. М. Індустріальна спадщина у структурі науково-освітнього туризму. *Індустріальний туризм: реалії та перспективи* : матер. І Міжн. наук.-практ. форуму. Кривий Ріг : вид-во Р.А. Козлов, 2013. С. 151-157.
14. Суматохіна І. М. Гірничопромислові території та об'єкти Дніпропетровської області як геотуристичні атракції. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія : геологія, географія. 2016. 24 (1). С. 133-138.
15. Рудько Г. І., Суматохіна І. Н. Горнопромышленное наследие и геотуризм: перспективы и проблемы развития. *Індустріальний туризм: реалії та перспективи* : матер. І Міжн. наук.-практ. форуму. Кривий Ріг : вид. Р.А. Козлов, 2013. С. 179-185.
16. Рудько Г. І., Суматохіна І. М. Досвід збереження гірничопромислових ландшафтів як об'єктів індустріальної спадщини в світі та Україні. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Географія. 2010. Вип. 21. С. 204-211.

17. Дук Н., Суматохіна І. М. Індустріальна спадщина як ресурс розвитку молодіжного туризму в промислових регіонах. *Галицький економічний вісник*. 2015. Вип. 2. С. 22-28.

18. Однодневный вело ПВД на Малышевское месторождение циркон-рутил-ильменитовых руд [Електронний ресурс]. URL : <http://dach-outdoor.io.ua>

19. Велічко В. В. Організація рекреаційних послуг : навч. посіб. Харків : Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с.

20. Безкоровайна Л.В. Основи проектування туристичного продукту : навч. посіб. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2016. 100 с.

Седлецька О. В.

старший викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ПРОТОТИП РЕАЛЬНИХ СПОРУД ПРИ ПРОЕКТУВАННІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ БУДІВЕЛЬ

Новітні інформаційні технології в навчанні дозволяють активніше використовувати науковий та освітній потенціал провідних університетів та інститутів, залучати викладачів до створення курсів дистанційного навчання, розширювати аудиторію студентів для активного використання можливостей інноваційних, зокрема графічних пакетів. Створення 3D моделі, з наповненою інформацією, у графічній програмі Revit – це процес проектування цифрового прототипу будівлі готелів, яке відбувається за допомогою різноманітних шаблонів.

Метою даної статті є звернення уваги на підвищення рівня інженерної підготовки у студентів, за рахунок вдосконалення технологій навчання, які застосовуються сьогодні в вищій школі, в результаті широкого впровадження у навчальний процес електронних графічних програм. В результаті освоєння, яких студенти зможуть виконувати всі графічні завдання, з використанням вимог методики інформаційного моделювання BIM (Building Information Modeling).

Готельна індустрія сьогодні перебуває на піку свого розвитку. Відповідно статистичним даним щодо кількості готелів на першому місці знаходиться Одеська область – 121 готель, на другому – Автономна Республіка Крим – 102 готелі, далі – Дніпропетровська область – 92, м. Київ – 80, Полтавська область – 75, Харківська – 72, Львівська – 68, Донецька – 67, Запорізька – 61, Київська, Херсонська і Чернігівська області по 50 готелів, 53 готелі в Сумській області, у Хмельницькій та

Луганській областях по 40 готелів. Інші області мають менше 40 готелів, що пояснюється нерентабельністю їхнього утримання і застарілістю устаткування. По використанню номерного фонду перше місце займає м. Київ, де одноразова місткість готелів складає 15754 місць і Автономної Республіки Крим 12143 місця. У Донецькій області одноразова місткість готелів дорівнює – 7509 місць, що на 1687 місць більше, ніж у Харківській області і на 354 місць більше, ніж у Дніпропетровській області [4, с. 83].

Готельно-ресторанний бізнес сьогодні – це глобальний комп'ютеризований бізнес. Вплив інформаційних технологій на розвиток гостинності величезний, оскільки прямо пов'язаний з підвищенням ефективності роботи як кожного гостинного комплексу окремо, так і усього гостинного бізнесу в цілому. Для створених проектів нових і реконструювання старих підприємств готельно-ресторанного господарства потрібні фахівці, озброєні новітніми досягненнями науки, такі, що вміло управляють великими колективами працівників, приймають ефективні, виважені професійні рішення, планують діяльність і реалізують ідеї по-новому, адекватно реагують на негативні тенденції та явища макрооточення.

Проектування – одна з тих областей, де вже є і продовжує накопичуватись великий обсяг даних запланованого об'єкта готелю.

Проектування системи об'єкта – це перший етап проектування, в процесі якого вибирається базовий підхід до вирішення завдання. Розробники формулюють загальну структуру та стиль рішення.

Архітектура системи об'єкту визначає її розбиття на підсистеми. Крім того, архітектура створює контекст, у якому приймаються подальші рішення про детальну будову системи. Створення архітектури вимагає послідовного виконання таких дій:

- оцінити продуктивність системи;
- скласти план повторного використання;
- розбити систему на підсистеми;
- виявити властиву завданню паралельність;
- розподілити підсистеми відповідно до апаратного забезпечення;
- установити пріоритети при компромісах;
- спланувати сховища даних;
- розподілити глобальні ресурси;
- вибрати стратегію управління програмним забезпеченням;
- обробити пограничні умови;
- установити пріоритети при компромісах;
- вибрати стиль архітектури. [8, с. 151].

Сучасні тенденції проектування будівель.

З огляду на досить посередній сервіс, характерний для багатьох технічно і морально застарілих готелів України, можна сказати – сучасний готель повинен не тільки відповідати чинним українським нормам проектування готелів, але і відповідати міжнародним стандартам якості (рис. 1).

Рис. 1. Проект гостино-ресторанного господарства у м. Київ

У будівництві готелів на перше місце виходять конструкції, здатні і до трансформації та створення різних форм без внутрішніх опор, інженерні системи з можливістю регулювання кліматичних параметрів, легкі покрівельні покриття та плівки, що мають фізичні властивості звичайних «важких» матеріалів [1].

Дуже популярним стає «Біо-еко-морфізм». Архітектура будівель стає мінливою, пов'язаною з природними формами, але, на відміну від біоніки 70-80-х років, змінюється суть самого простору. Прикладами подібних комплексів є Superster (Пекін), Sky-terra (Сан-Франциско), Sentul (Куала-Лумпур) [3]. Згідно з прийнятими в останні роки міжнародними стандартами (регламентами), багато розробників проектів будівель готелів у розвинених державах світу зобов'язані включати природоохоронні технології до своїх робіт, щоб знизити негативний вплив на навколишнє середовище. Акцент проектувальників змістився на забезпечення екологічних стандартів. Нині з урахуванням екологічного розвитку архітектури зароджується «біологічний стиль». Він включає не лише архітектурно-конструктивні новації, а й досягнення в галузі інженерії, що застосовується для створення інтелектуальних самодостатніх та саморегульованих будинків.

Американська архітектурна фірма SOM у своєму проекті 69-поверхової вежі Pearl River Tower в Кванчжу (Південна Корея) використовує вітер і сонце як джерела енергії. На ній монтують сонячні батареї, які забезпечать вежу опаленням та гарячою водою. Вітер прямуватиме у прорізи технічного поверху для того, щоб працювали

вітрогенератори, призначені для забезпечення будинків опаленням, охолодженням та вентиляцією. Проект передбачає максимальне використання природного денного світла, зниження витрати енергії та зменшення сонячного перегріву. Крім того, дощова вода збиратиметься для використання в системах опалення, вентиляції та кондиціонування вежі, а охолодження конструкцій здійснюватиметься за допомогою комбінації вентиляційних каналів та інших конструктивних рішень [6].

Екологічну 68-поверхову вежу, що обертається, «Green Environmental Tower» запроектувала компанія Dynamic Architecture. Будівля відрізняється окремим обертанням кожного поверху. Важливою особливістю цієї вежі є величезні горизонтальні вітрові турбіни, вбудовані в проміжки між поверхами.

Ще один приклад екологічної архітектури незабаром з'явиться в Куала-Лумпурі (Малайзія), де буде збудовано вежу «EDITT Tower» (арх. Hamzah & Yeang). Головною особливістю споруди є те, що третина загальної площі майбутньої висотної будівлі буде відведена під сади з живими рослинами та природною системою іригації. Сади будуть розбиті на відкритих терасах кожного з 26 поверхів таким чином, що формуватимуть спільний фасад будівлі. Автори проекту хочуть досягти такого візуального ефекту, щоб навколишній ландшафт плавно переходив із горизонтальної площини у вертикальну. Полив садів (а також змив у туалетах) забезпечуватиметься дощовою водою, яку передбачається зберігати у спеціальних резервуарах. Автори проекту стверджують, що новаторська система іригації на 55% забезпечуватиме будинок водою. Що ж до електрики, то 40% її також надходитиме від екологічно чистої системи сонячних батарей. Особливість проекту полягає також у новаторському підході до його будівництва. Усі елементи споруди збираються разом без застосування зварювання. За словами авторів проекту, будинок згодом можна буде легко ремонтувати та модернізувати, замінюючи старі елементи на нові. Проект також передбачає рухливі стіни і навіть поверхи, які можуть змінюватися [7].

При плануванні інтер'єру готелю важливо зробити його досить оригінальним, щоб воно виділяло заклад серед аналогічних, але і не дуже помітним – адже в готелі будуть зупинятися гості з абсолютно різними смаками, яким слід догодити або принаймні не розчарувати їх очікування. У світі реалізовано багато нестандартних рішень і надзвичайно дивних інтер'єрів, стилізованих під тюремні камери, акваріуми, клітки та ін. Це зараз вже не дивина і певною мірою багато вже «наїлися» такою подачею. Однак в Україні, тенденція нестандартних рішень в інтер'єрі готелів «не проїли» і ще може залучати відвідувачів своєю унікальністю. У світі зараз

більше актуальна концепція «будинку далеко від дому», де панує атмосфера затишку і тепла.

Персональний комп'ютер та Інтернет, їх доступність і надійність сприяють проникненню у всі сфери проектування готельно-ресторанного господарства нових інформаційних технологій. Тому майбутнє за штучним інтелектом – сукупністю технологій у вигляді машинного навчання, роботизації та автоматизації процесів. Застосування систем із штучним інтелектом, які тестуватимуть майбутній об'єкт, згодом стане обов'язковим етапом проектування складних технічних об'єктів. Принаймні вже зараз розвивається технологія доповненої реальності, що дозволяє здійснювати віртуальну подорож по майбутньому об'єкту.

Рис. 2. Дизайн інтер'єру готелю, нові тенденції

Прогрес не стоїть на місці, і змушує рухатися вперед так, наприклад, з появою досить потужних ЕОМ, архітектори і проектувальники перекочували від гігантських креслень і кілометрових паперових розрахунків в компактні комп'ютерні програми.

Грамотне проектування будівельного об'єкта готелю – це основа успішної реалізації всього інцест проекту. Ми живемо в технологічному світі, тому ні гості, ні постояльці не можуть обійтися, та й не хочуть обходитися без Інтернету. Сьогоднішні мандрівники хочуть залишатися на зв'язку 24/7. Готелі виправдовують очікування, пропонуючи високотехнологічне номера, від високошвидкісного Wi-Fi до різних пристроїв з сенсорним екраном. Хорошим тоном для бізнес-готелів вважається оформити і оснастити сучасним обладнанням зали для проведення конференцій, переговорів або нарад.

Найбільш актуальні цифрові технології, що застосовуються під час проектування. По-перше, це BIM-технологія. Багато фахівців у галузі будівництва та проектування перейшли на програми BIM або

інформаційне моделювання будівель з багатьох причин, включаючи його розширені можливості параметричного моделювання. Всі компоненти побудованих конструкцій мають «інформацію». Наприклад, уявіть собі «2 x 4». Ви візуалізуєте компонент через його інформацію. Комп'ютер може це зробити для тисяч компонентів, тому архітектор може легко змінити модель дизайну, змінивши інформацію, що становить дизайн. Ця гнучкість без перемальовування може створити цікаві та сміливі дизайни, які можна протестувати без ризику та з невеликими витратами. Процес будівництва інтегрований з процесом проектування. Після завершення проектування програма BIM перелічує складові частини для складання будівельника. Програмне забезпечення BIM не тільки в цифровому вигляді відображає фізичні, а й функціональні аспекти будівлі. У поєднанні з програмним забезпеченням для спільного використання файлів та спільної роботи («хмарні обчислення») файли BIM можуть бути налаштовані та оновлені для всіх учасників проекту – секторів архітектури, інжинірингу та будівництва (AEC). BIM змінив спосіб роботи.

Ця програма викликала справжній бум над ринком проектування. Наявне на ринку програмне забезпечення дозволяє підвищити ступінь опрацювання проектів та передати інженеру, який експлуатуватиме об'єкт, великий масив інформації, зібраний проектувальниками. Використовувати інформаційне моделювання будівлі (BIM – Building Information Modeling) – це отримувати BIM-модель та 3D-паспорт будівлі з вичерпними даними про всі конструкції та системи, включаючи проектну та робочу документацію. Вона дозволяє уникнути паперових архівів, скоротити час на пошук потрібної та актуальної інформації, оптимізувати процес проектування та уникнути помилок при зведенні будівлі. А після того, як проект буде завершено, інформаційна модель має всі шанси стати надійним помічником в управлінні готелем.

Рис. 3. – Проект готелю у моря з BIM-технологією

ВІМ-технологія підходить для проектування готелів, офісів ресторанів та інших будівель. Загалом підхід скрізь однаковий: інформаційна модель поєднує архітектурно-планувальні, конструктивні та інженерні рішення та розрахунки, дає тривимірну візуалізацію проектних даних, скорочує час на розробку кошторисів та дозволяє виявити всі колізії та нестиківки ще на етапі проекту (а не під час будівництва, як це часто буває).

За даними McGraw Hill Construction Report, використання ВІМ-платформи на етапі проекту скорочує витрати інвестора на 10% – саме за рахунок своєчасного виявлення колізій у програмі. При використанні її можна працювати не тільки з будинками готелів, а й з рельєфом: наприклад, вже є рішення, які інтегрують зрізи ґрунтів в інформаційну модель, і на основі цих даних проектувальники підбирають необхідний фундамент. А якщо прийде запит від контролюючих органів, з ВІМ-платформи можна за лічені хвилини вивантажити всю проектну документацію та звітні документи. Якщо будівля збудована без інформаційного моделювання, але при керуванні готелем хотілося б використовувати переваги ВІМ-платформи, це також можливо. Сучасні технології лазерного сканування дозволяють оперативно провести оцифрування та створити ВІМ-модель для вже існуючої будівлі.

ВІМ-модель особливо корисна, коли технічний персонал часто змінюється або сервісні функції віддані на аутсорс. Всі дані зберігаються в програмі, і нові співробітники без втрати часу отримують доступ до неї (не треба розбиратися в паперах, з'ясовувати, що і як влаштовано тощо).

Практична інтеграція всіх систем.

Припустимо, що в одній із інженерних систем готелю стався збій. ВІМ у тривимірній моделі показує, де саме це сталося, локалізує несправність у самому обладнанні та, якщо необхідно, видає проектну документацію. BMS надає дані з польового рівня в режимі реального часу, а система Facility Management надає документи з експлуатації та покрокову інструкцію для ремонту, а разом показує історію та статистику роботи, відмови та ремонту.

Завдяки ВІМ-проектуванню можна тепер створювати не просто 2D креслення, а повну інформаційну модель будівлі (рис. 4), з усіма інженерними системами. Але ці технології мають один нюанс – високі трудовитрати проектувальників, пов'язані з величезним обсягом документації при ВІМ-проектуванні.

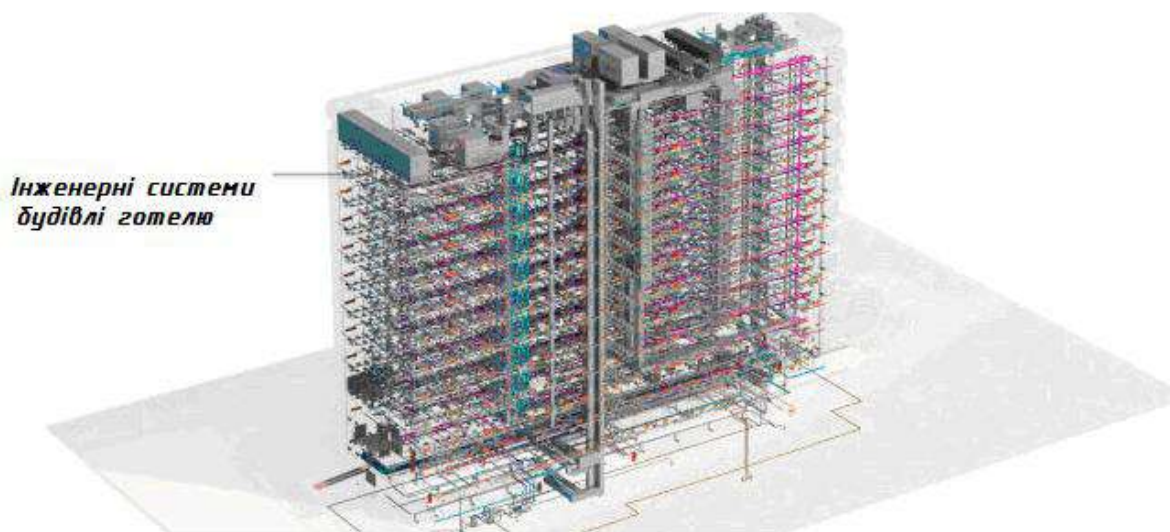

Рис. 4. Цифрова модель готелю за технологією BIM

У цей час спостерігається дефіцит спеціалістів, які мають досвід BIM-проектування. Це пов'язано частково з труднощами доступу до дорогого програмного забезпечення і частково з його недосконалістю. До того ж, сучасні вузівські програми не приділяють достатньої уваги навчанню 3D-моделювання. Тому майбутнім проектувальникам доводиться освоювати такі технології паралельно з навчанням за основною спеціальністю або згодом у процесі трудової діяльності. Іншими словами треба більше впроваджувати елементи «BIM технології» при навчанні студентів. Але за такого рівня попиту вузи не встигають випускати необхідну кількість фахівців, особливо за дефіцитними напрямками – проектування готелів з опаленням та вентиляцією, водопостачанням та каналізацією, електропостачанням, слабо точними мережами та автоматизацією (рис. 5).

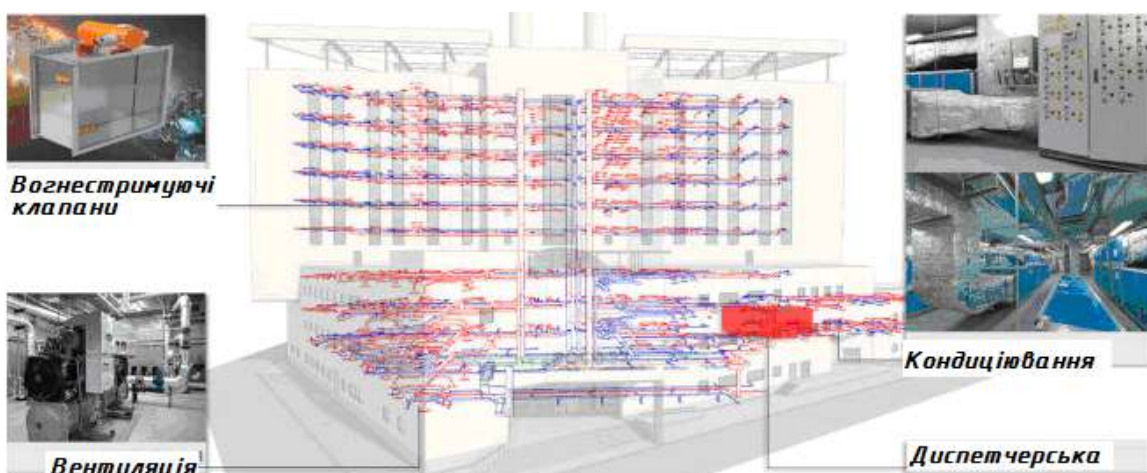

Рис. 5. Проект моделі готелю з інженерним обладнанням

Графічні програми для проектування готельно-ресторанному господарству.

Новітньою ерою в проектуванні є Autodesk Revit, де дві третини всіх процесів створення проекту автоматизована. Уявіть, що ви працюєте тільки над 3D-моделлю майбутнього будинку, а всі креслення знімаються з цієї моделі автоматично. Також програма пропонує відмінні рішення для візуалізації. Проект для будівництва готелю за тиждень – це реальність, в якій можна працювати вже зараз! Тому занурюватися в Autodesk Revit треба з перших курсів навчання у вузах. І не просто вивчати цю програму, а робити в ній реальні проекти для будівництва готельно-ресторанного господарства.

Лідируюче BIM-рішення для проектування внутрішніх інженерних систем будівель готелів є MagiCAD, яке успішно використовується як великими компаніями, так і невеликими проектними фірмами у більш ніж 80 країнах світу. Букви CAD означають автоматизований дизайн. BIM – скорочення від побудови інформаційного моделювання. Ці програми є програмними засобами архітекторів, розробників, інженерів та будівельників. Різні типи програмного забезпечення можуть створювати плани, будівельні креслення, точні списки будівельних матеріалів і навіть інструкції щодо того, як і коли складати деталі. Перші дві літери кожної аббревіатури визначають програмне забезпечення та їх похідні – CA – це Computer-A розроблене програмне забезпечення для багатьох дизайнерських проектів, включаючи автоматизовану інженерію (CAE), автоматизоване проектування та виготовлення (CADAM) та автоматизовану тривимірну інтерактивну програму (CATIA). За допомогою MagiCAD успішно реалізовано тисячі проектів по всьому світу. MagiCAD спрощує, прискорює та підвищує точність проектування BIM-моделей. MagiCAD повністю інтегрований з платформами Autodesk Revit та AutoCAD та пропонує набір потужних функцій моделювання та інтегровані розрахунки для всіх розділів внутрішніх інженерних мереж. MagiCAD дозволяє проводити проектування з використанням бібліотеки моделей реального обладнання, в якій представлено понад 1 млн. BIM-об'єктів провідних світових виробників.

Основний програмний продукт компанії GRAPHISOFT – ARCHICAD, це єдина об'єктна орієнтована тривимірна система автоматизованого проектування, призначена для вирішення архітектурно-будівельних завдань. GRAPHISOFT створила наступну версію програми, в якій редагування 2D-планів та створення 3D-моделі відбувалося в єдиному середовищі. З самого початку компанія йшла в ногу з розвитком комп'ютерної індустрії та впроваджувала новітні технології, оновлюючи програму та вдосконалюючи інструментарій, що полегшує проектування.

Версія ARCHICAD 22, що вийшла цього літа, головною особливістю якої є новий інструмент проектування фасадів, яка дозволяє ще більше автоматизувати робочий процес на всіх його етапах: від опрацювання концептуальних рішень і до випуску докладних креслень робочої документації. При проектуванні будівель готелів та зонуванні їх території, в основному, всі використовують популярний REVIT, але є й вузько спрямовані програми, в яких зручніше проектувати металокаркасні та збірні залізобетонні конструкції, наприклад, Tekla Structures.

Корпорація Текла – публічна компанія, одна з провідних світових розробників програмного забезпечення для автоматизації бізнес-процесів електричних мережних, будівельних та планувальних компаній і муніципалітетів. Заснована в 1966 році. Головний офіс – місто Еспоо у Фінляндії. Наприклад, Tekla Structures креслить 60% креслень без тебе. Так креслення окремих деталей взагалі не відкривають, вони самі створюються. Там ніби поза тебе працює ще один комп'ютер (спростимо і назвемо його штучним інтелектом). Ця 4-мірна система преміум класу призначена для 3-мірного моделювання як простих, так і складних споруд з різноманітних матеріалів і управління будівельною інформацією (BIM).

Програмне забезпечення та технології проектування Tekla дозволяють отримати найкращий, а нерідко просто унікальний результат в інформаційній підтримці на всіх стадіях життєвого циклу проекту (рис. 6).

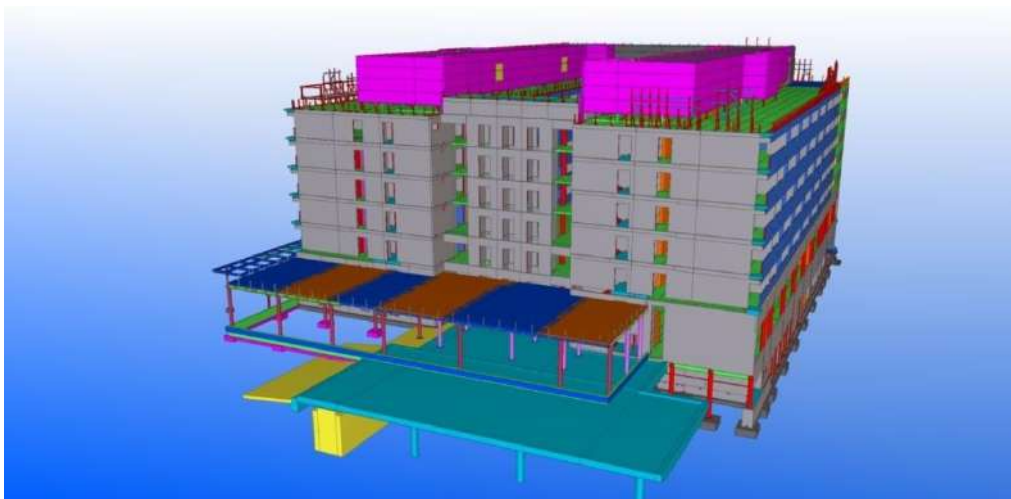

Рис. 6. Проект моделі готелю, виконаний технологією Tekla

Технології Tekla у всьому світі дозволяє в роботі використовувати кращі світові досягнення. Створення моделі відбувається в середовищі 3D, у відповідності з усіма вимогами технології інформаційного моделювання (BIM), а одержувані за допомогою технології Tekla робочі креслення,

звіти, технологічні таблиці і переліки замовлених виробів дозволяють істотно скоротити терміни проектування і розробку комплексу документації по проекту.

Використання технології проектування у готельно-ресторанному господарстві. За допомогою проекту BIM-моделі готелю можна отримати додаткову візуалізацію з усіх процесів, що відбуваються у готелі. Наприклад, можна побачити, які номери заброньовані, які вільні, які вже зайняті, але гість їх покинув. Є можливість побачити де знаходиться обслуговуючий персонал. Додатково платформа BIM може обробляти дані із систем бронювання та клінінгу, задавати температуру в номерах та навіть контролювати витратні матеріали.

Наразі на зміну інформаційному моделюванню BIM приходить технологія цифрових двійників. Їхня відмінність у тому, що BIM допомагає проектувати та будувати будівлю або споруду, а цифровий двійник дозволяє вносити зміни та додаткові дані, створювати модель діючого об'єкта в реальному часі. Одна з ключових цілей при цифровізації проекту – забезпечити максимальну наочність великих обсягів даних для підвищення оперативності прийняття рішень на етапі будівництва об'єкта та формування майбутнього образу. Цифровий двійник дає можливість інженерам та іншим користувачам змоделювати та протестувати стан об'єкта за різних умов, не впливаючи на нього фізично.

Проектування систем автоматизації – досить тривалий процес. Розробка проекту може зайняти від 3 до 5 місяців, залежно від масштабів проекту та кількості персоналу, що залучається. Важко уявити сучасний готельний бізнес без засобів автоматизації. Як же раніше могли функціонувати готелі, санаторії, мотелі, туристичні фірми без систем комп'ютерного забезпечення. Так для швидкого і безпомилкового контролю, повноцінного аналізу існуючої ситуації у готелі, швидкості та повноти обслуговування клієнта, неминучим та незамінним стає впровадження автоматизованих інформаційних систем. Проте тенденції інтеграції інженерних систем, що активно розвиваються в останні роки, сприяють появі на ринку якісно нових глобальних систем автоматизації. Building Management System відомі сьогодні на ринку під назвою "розумний дім". Building Management System забезпечує управління інженерними системами будівлі, надає можливість стежити за показниками їхньої роботи, оптимізувати енергоспоживання та витрати на технічне обслуговування.

За допомогою BMS регулюються системи опалення, водопостачання, вентиляції, каналізації, аварійне освітлення, сигналізація тощо. Така система може керуватися як централізовано, і регулюватися у

кожному номері. Сегмент послуг, пов'язаний із встановленням Building Management System в українських об'єктах готельної нерухомості, ще дуже молодий.

На сьогоднішній день існує декілька професійних розробок для готельних підприємств: Fidelio, системи «золотої четвірки» GDS, SAHARA, Lodging Touch, Horse 21, характерні і для світових готелів, а також Hotel - 2000, Синімекс Готель, Інінг Готель, Едельвейс [2, с. 17], які заслуговують уваги при виборі автоматизованої системи управління. Розглянемо основні комп'ютерні системи забезпечення готелю, вживані в найбільших готелях миру і в Україні [5, с. 112].

Сьогодні на українському ринку представлені всі основні спеціалізовані системи автоматизації готельного комплексу, які враховують основні особливості його роботи. Найпопулярніші та перевірені на практиці системні процеси управління роботою персоналу та контролю фінансових потоків – це системи Fidelio Micros. Fidelio – це варіант системи Micros, створений спеціально для мережевих готелів, які підтримують розподілений сервіс, ця система поза конкуренцією та є основною системою для мережевих готелів у всьому світі. Система Fidelio Front Office (FFO) допомагає автоматизувати основні етапи роботи готелю: від комп'ютерного резервування номерів, реєстрації, розміщення та виписки гостей до управління номерним фондом, ведення бухгалтерії та фінансів та спеціалізується на створенні систем управління для готелів і ресторанів впродовж 20 років. У Києві ці системи підтримує, наприклад, готель Radisson SAS.

До переваг FFO слід віднести: легкість в експлуатації, обумовлену достатньо простою логікою побудови системи і зручністю інтерфейсу, високий рівень безпеки, забезпечений строгим розмежуванням доступу користувачів, гнучкість настройки. FFO може успішно використовуватися як в готелях, що належать до готельних ланцюгів, так і в незалежних готелях і пансіонатах з абсолютно різною технологією роботи. Що стосується автоматизації та диспетчеризації інженерних систем, то, наприклад, у найкращих на сьогоднішній день готельних комплексах Києва встановлені системи автоматизації інженерії американської компанії Honeywell (5-зірковий готель «Прем'єр Палас») та швейцарської фірми Sauter AG (4-зірковий Radisson SAS).

Як немає двох абсолютно однакових готелів, так немає й однакових систем автоматизації. Кожна система автоматизації по-своєму унікальна та проектується з урахуванням особливостей ведення готельного бізнесу, кількості номерів у готелі, складових його інфраструктури та класу готелю. Тому в кожній компанії свій підхід до структури, що впроваджується. В Україні є кілька постачальників спеціалізованих

рішень щодо автоматизації готельного комплексу. Як зазначають фахівці, на українському ринку працює близько 10 великих компаній: "Атлас", UCS-Shelter, Micros-Fidelio, Honeywell, "АвіСат" (Avisat), "Чирез", Libra International, Shelter та "Інтеротель", "Ланіт- Iv Com».

Тільки комп'ютер спроможний забезпечити володаря готелю тим рівнем послуг, який необхідно для діяльності на сучасному ринку. Завдяки доступу по різних баз даних правильного їх використання і управління володарі готелів мають унікальну можливість залучати постояльця конкретного профілю і, як наслідок, надавати своїм клієнтам більш персоналізовані послуги. Технології також дають можливість входити до глобальних мереж без даних, проглядати міжнародні веб-сайти й сторінки Інтернету.

На даний момент системи автоматизації готельних комплексів в Україні затребувані тими девелоперами (підприємець, який займається створенням нових об'єктів нерухомості), які хочуть розвинути якісний бізнес, тим більше, що отримати відповідну класифікацію готельного комплексу неможливо без такого оснащення. І впровадження комплексної системи автоматизації та диспетчеризації будівлі готельного комплексу дозволяє щорічно скорочувати витрати на електро-, тепло- та водопостачання до 5-7% та окупати об'єкт вже на 5-й рік його експлуатації. Починаючи з 6-го року, готель приносить власникам додатково 5-7% чистого щорічного прибутку від усіх експлуатаційних витрат. Такі економічні показники багато в чому визначають підвищений інтерес інвесторів та власників майбутніх будівель готелів до енергозберігаючих технологій.

Серед комп'ютерних технологій у всьому світі широкого поширення набули комп'ютерні системи резервування готельних послуг. Одним з напрямів комп'ютерних систем, що найдинамічніше розвиваються, для індустрії гостинності – бронювання за допомогою комп'ютерних технологій, створення якого дозволило зв'язати всю індустрію гостинності в єдине ціле.

Вперше поняття «Комп'ютерна Система Бронювання» (КСБ) з'явилося в Європі та США. На справжній момент до глобальних відносять чотири основні системи бронювання: Amadeus, Galileo, Sabre і Worldspan. Разом ці системи налічують приблизно 500 тисяч терміналів, встановлених в готелях по всьому світу, що складає більше 90% ринку, не випадково їх називають «золотою четвіркою».

Існує ще одна не менш успішна програма – Horse-21. Екзотичне ім'я системи пояснюється просто – це аббревіатура назви Hotel Reservation Service. Horse-21 належить голландській компанії Hors BV і діє в Європі з 2000 року. Її база даних містить інформацію про понад 240 тис. готелів.

Серед систем бронювання ця система має п'ять основних переваг: реальний on-line (підтвердження броні протягом декількох секунд); централізована система отримання комісійних; унікальна база даних готелів; можлива робота без абонентської плати, сегментних норм, депозитів; простота використання: не потрібно навчання, спеціального програмного забезпечення, устаткування.

Окрім систем комп'ютерного бронювання послуг в готельному бізнесі широко застосовуються програми забезпечення управління різними службами готелю. Система Lodging Touch створена американською компанією MAI Hospitality, що є одним з лідерів в розробці програм для індустрії гостинності. Вона є інтегрованим пакетом програм, що автоматизує різні відділи готелю: порт'є, ресторанну службу, відділ продажу, організації банкетів. Lodging Touch може бути пов'язана з такими периферійними системами, як бухгалтерські програми, системи оптимізації прибутку готелю, платне телебачення, телефонні системи, контроль доступу в номери та ін.

Система Nimeta. Це новий продукт, призначений для малих і середніх готелів. Робота системи Nimeta надає можливість оренди і використання системи управління за допомогою Internet-технологій. Ця технологія полягає в тому, що дані про готель і, власне, сама програма системи управління готелем знаходяться поза готелем на спеціально відведеному сервері. Такий сервер знаходиться в обладнаному сервіс-центрі Internet-провайдера. Таким чином, для підключення і використання системи Nimeta досить просто мати комп'ютер і вихід в Internet.

У нас в країні впровадження комп'ютерних систем управління готелями (Property Management System/PMS) на основі західних технологій почалося з появою висококласних готелів, багато хто з яких працює відповідно до корпоративних правил, що диктують «відданість» тій або іншій системі.

Використовуючи переваги комп'ютерних технологій, сучасний гостинно-ресторанний комплекс, упевнено і успішно працює сьогодні, закладаючи фундамент завтрашнього процвітання. В даний час ці системи широко поширені і добре скоординовані. Висока економічна ефективність використання комп'ютерних систем спонукала їх власників боротися за вплив на ринку. Технології розвиваються і впроваджуються стрімко. Це пов'язано не тільки з полегшенням і поліпшенням роботи співробітників готелів та ресторанів, а також із залученням якомога більшої кількості клієнтів, організувавши всі необхідні умови і зробивши клієнта постійним гостем.

У наш час специфікою інформаційних технологій в управлінні готельно-ресторанним бізнесом є розробка і реалізація таких систем, які в

найкоротші терміни надавали б відомості про доступність транспортних засобів і можливості розміщення туристів, забезпечували б швидке резервування й бронювання місць та автоматично могли вирішуватися допоміжні завдання при наданні туристських послуг.

У галузі впровадження інформаційних технологій і автоматизації управління готелями та ресторанами Україна відстає від провідних розвинених країн світу. У той же час є величезні перспективи розвитку в цьому напрямі, оскільки на українському ринку є більш десяти високоякісних сучасних систем автоматизації управління готелями та ресторанами, при чому деякі з них – це не адаптація зарубіжних систем, а оригінальні розробки українських компаній і тому найбільш пристосовані до умов України. Впровадження систем значно підвищить конкурентоспроможність українських готелів та ресторанів.

Інформаційна технологія – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує збір, обробку, зберігання, передачу і відображення інформації, що дозволяють на системній основі організувати оптимальну взаємодію між викладачем і студентом з метою досягнення результату навчання. Крім цього викладач повинен бути проінформований о новітніх програмних пакетах, які будуть йому доступні для впровадження у навчальний процес, щоб майбутні інженери могли використовувати їх в своєму робочому процесі та розуміти всі переваги технології інформаційного моделювання зокрема при створенні цифрових моделей майбутніх будівель готельно-ресторанного господарства.

Список використаних джерел:

1. Лежава И. Будущее города. *Проект России*. 2010. № 58. С. 205-209.
2. Ванштейн Г. Интернет как фактор общественных трансформаций. *Международная экономика и международные отношения*. 2002. №7. С. 17.
3. Небоскребы [Електронний ресурс]. URL : <http://www.membrana.ru/particles/tag/151> – Membrana (люди, идеи, технологии).
4. Репин Ю. Г. Пространственный город теория и практика. Киев : «Феникс», 2009. 267 с.
5. Котлер Ф., Боуэн Дж., Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм. Москва : ЮНИТИ, 2003.
6. Council on Tall Buildings and Urban Habitat [Електронний ресурс]. URL : <http://ctbuh.org>.
7. Ken Yeang, Ivor Richards. *Eco Skyscrapers*. Images Publishing. Australia, 2007. 160 с.

8. Табунщик Г. В., Каплієнко Т. І., Петрова О. А. Проектування та моделювання програмного забезпечення сучасних інформаційних систем. Запоріжжя : «Дике Поле», 2016. 250 с.

Родинський В.О.

старший викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Розвиток суспільства, науково-технічний прогрес вносять зміни до способу життя сучасної людини: зменшується обсяг фізичного навантаження, при цьому підвищується роль розумової праці. Відповідно зменшується рівень рухової активності, що спричиняє негативні зміни в стані здоров'я людини [1].

Також, активно розвивається і сфера гостинності, до туристичних продуктів і послуг на світовому і вітчизняному ринках висуваються нові вимоги. Особливим кластером галузі стали активний і лікувальний туризм, що потребує модернізація змісту професійної підготовки майбутніх фахівців даної галузі.

Забезпечення безпеки і супровід споживачів затребуваних туристичних продуктів – сходжень, трекінгу, сплавів, яхтингу, дайвінгу тощо, – вимагає не тільки високого рівня знань, умінь і навичок фахівців з туризму, а й відповідного рівня фізичної підготовки, професійно важливих фізичних та психічних якостей. Найбільш затребувані вищенаведені якості у фахівців з туризму середньої ланки, які забезпечують супровід груп і безпосередню контактну роботу зі споживачами туристичних послуг [4].

Однак в системі професійної освіти формування психічних і фізичних якостей здобувачів освіти, необхідних для реалізації продуктів активного туризму, в даний час не приділяється належної уваги. Певною мірою таке становище зумовлено недостатньою теоретичною обґрунтованістю і недостатнім рівнем розробок практичних ефективних моделей формування готовності майбутніх фахівців до діяльності, що зберігає здоров'я.

Ключовою проблемою в сфері туризму та готельно-ресторанного бізнесу є підтримка здоров'я працівників, які робочий день проводять стоячи, сидячи; отримують значне навантаження на хребет та ноги.

Вченими встановлено, що найбільший оздоровчий вплив мають фізичні вправи аеробного характеру, тобто ті, що забезпечують розвиток витривалості. Крім того, встановлено тісний зв'язок між витривалістю, фізичною працездатністю і рівнем здоров'я [1].

Розглянуті в даному дослідженні проблеми, можуть служити змістовною основою відповідного спецкурсу для здобувачів вищої освіти на етапах освоєння професій з туризму та готельно-ресторанної справи; перепідготовки, підвищення кваліфікації та підтримки здоров'я кадрів в сфері гостинності, а також для викладачів навчальних закладів, вчителів шкіл, тощо; при організації фізкультурно-оздоровчої роботи в навчальному закладі та на виробництві.

За допомогою педагогічних спостережень, аналізу науково-методичної літератури визначено характер, особливості і вплив на організм професійної діяльності фахівців з туризму та готельно-ресторанної справи.

Високі вимоги до рівня здоров'я і фізичної підготовленості фахівців з туризму середньої ланки обумовлені досить жорсткими умовами праці, зокрема, ненормованим робочим днем, діяльністю в позаштатних ситуаціях; високим рівнем особистої відповідальності; роботою у вихідні та святкові дні тощо. Відповідно до професійних стандартів, фахівці з туризму середньої ланки беруть участь у плануванні екскурсій, формують туристичні групи, визначають ключові позиції програми екскурсії, беруть участь у забезпеченні безпеки туристів на маршрутах різних категорій складності тощо. Така різноманітність видів діяльності дозволяє віднести фахівців з туризму середньої ланки до групи професій, для яких характерна робота, в якій нерозривно пов'язані елементи розумової та фізичної праці і помірне фізичне навантаження.

В результаті аналізу літератури та власних досліджень було встановлено, що високі вимоги до психофізичної готовності фахівців з туризму середньої ланки обумовлені специфікою професійної діяльності, відображених в освітніх та професійних стандартах. Поняття психофізичної готовності розглядається як «інтегративне утворення особистості, що характеризує психофізичні можливості людини і рівень її фізичного розвитку, які забезпечують виконання певних дій» [4, с. 10].

Професійна діяльність фахівця з туризму, якщо він, наприклад, працює в умовах офісу, включає в себе перебування в змушеній, фіксованій робочій позі за комп'ютером протягом певного часу, яка потребує концентрації в області окремих груп м'язів, в тому числі м'язів хребта, верхніх кінцівок та шиї. Локальні м'язові навантаження призводять до раннього розвитку стомлення, що здатне досягати значного ступеню та накопичувати себе в організмі людини. Також

характеризується монотонністю роботи, одноманітністю робочої пози і рухів, значною фізичною напругою статичного і динамічного характеру м'язів кистей рук, плечового поясу, спини, ніг; необхідністю тривалий час виконувати різноманітну роботу середньої та помірної інтенсивності, нервово-емоційним напруженням, гіподинамією.

Наслідком тривалого функціонального перенапруження нервово-м'язового та зв'язаного апарату є перевтома, зниження працездатності організму. Тривале виконання роботи обмеженої групи м'язів створює наслідки для раннього розвитку процесів гальмування в центральній нервовій системі, що може призвести до порушення її регуляторного впливу на ряд важливих вегетативних функцій організму. Найчастішим проявом негативного впливу локальних навантажень є рефлексорне підвищення тону периферичних судин, яке зумовлює підвищення артеріального тиску.

Враховуючи вищенаведене, прикладна-професійна фізична підготовка (далі ППФП) здобувачів вищої освіти за напрямками «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа», підтримання здоров'я працівників туристичного та готельно-ресторанного бізнесу має бути спрямоване на відновлення нормальної регуляції нервово-м'язового апарату, компенсацію дефіциту фізичних зусиль тих м'язів, які були недостатньо залучені, або зовсім не залучені, до роботи, попередження зниження працездатності працюючих м'язів при локальних навантаженнях, а також на підвищення психоемоційного тону та адаптаційних можливостей організму.

Слід зазначити, що різні засоби фізичної культури, особливо фізичні вправи, мають позитивний вплив як на стан м'язів, створюючи більш сприятливі умови для їх діяльності, так і рефлексорним шляхом на центральну нервову систему, оптимізуючи регуляцію життєво важливих функцій організму.

Розглянемо основи профілактичного використання фізичних вправ.

Так фізичні вправи сприяють покращенню стану здоров'я і всебічному розвитку людини та відіграють велику роль у підготовці до праці і швидкого пристосування до умов виробничої діяльності. Необхідний рівень розвитку рухової здатності організму є важливою умовою високої продуктивності праці. Різнобічна фізична підготовка людини розширює її здатності та процеси адаптації до постійних фізичних і психічних навантажень. Завдяки фізичним вправам покращуються вольові якості, а саме: рішучість, наполегливість, цілеспрямованість.

Фізичні вправи мають велике значення для профілактики стомлення. Вони впливають на працюючі м'язи, створюючи більш сприятливі умови

для їх діяльності, а також відповідним шляхом, на центральну нервову систему, що забезпечує регуляцію життєво важливих функцій організму.

Знаходження у фіксованій робочій позі протягом тривалого часу може викликати порушення здатності до повного розслаблення м'язів. Тому виникає необхідність щодо набуття навичок достатнього розслаблення працюючих м'язів, як у комплексі фізичних вправ під час занять фізичною культурою, так й при самостійних заняттях в перервах робочої зміни.

Для запобігання втому використовується спеціальне тренування м'язових груп, що несуть найбільше навантаження. Додаткові вправи для кистей і пальців рук, з одного боку, призводять до підвищення рухливості робочих м'язів, а з іншого – сприяють формуванню навичок їх витривалості.

Крім того, немале значення має правильна будова рухів, а саме – більш економне їх використання та володіння ритмом робочих дій. Під час локального характеру навантаження сприятливий ефект має переключення роботи на ті м'язи, які не застосовуються або несуть невелике навантаження при робочій діяльності. Це компенсує дефіцит фізичних зусиль цих м'язів та дозволяє використовувати їх аферентні імпульси, як потужний фактор стимуляції нервових центрів. Для досягнення необхідного результату найоптимальнішими є динамічні вправи з великою амплітудою рухів. За їх допомогою зникає і статичне напруження м'язів, які підтримують фіксовану робочу позу під час виконання роботи.

Під час навантажень зі значними фізичними зусиллями окремих груп м'язів корисні ті вправи, що направлені на їх розслаблення разом з глибоким диханням. Для тих м'язів, що мали невеликий силовий компонент, використовуються динамічні фізичні вправи з дихальною гімнастикою. Завдяки цьому досягається усунення застійних місць у м'язах, які виникають у фіксованій робочій позі.

Отже, під час вибору фізичних вправ необхідно ураховувати їх вплив на поліпшення функціонального стану працюючих м'язів і організму в цілому.

Розвиток загальної витривалості.

Витривалість – здатність організму переборювати втому або здатність людини виконувати роботу протягом тривалого часу на певному рівні інтенсивності. Тривале виконання роботи зумовлюється наявністю відповідних рухових навичок, рівнем розвитку сили та швидкості, а також аеробними й анаеробними можливостями організму. Дихальні можливості майже не залежать від зовнішньої форми рухів, а тому підвищення

аеробних можливостей тренуванням в однакових вправах суттєво позначиться на витривалості в інших діях.

Загальними засобами розвитку аеробної витривалості є фізичні вправи, за допомогою яких отримують максимальні величини серцевої і дихальної продуктивності та утримання протягом деякого часу достатнього рівня споживання кисню. До таких вправ можна віднести звичайний біг, вільне переміщення на лижах, плавання та інші види спорту.

Для виховання аеробних можливостей використовують рівномірні і різноманітні варіанти повторного та змінного методів тренування. Необхідно також зазначити, що рівномірний метод широко використовується на початкових стадіях виховання аеробних можливостей. Під час розвитку аеробної витривалості потрібно дотримуватися наступних завдань:

- 1) розвинути максимальний рівень споживання кисню;
- 2) розвинути здатність підтримувати цей рівень під час виконання фізичних вправ якомога триваліший час;
- 3) добитися найменшого часу розгортання дихальних процесів до граничних величин.

Під час розвитку аеробних можливостей необхідно враховувати тривалість та інтенсивність роботи, тривалість та характер відпочинку, кількість повторень виконання фізичних вправ. При дозуванні навантажень треба відштовхуватись від показників частоти пульсу. Роботу треба починати при частоті серцевих скорочень, дорівнюючи 120-140 уд./хв., закінчувати – при частоті 170-180 уд./хв.

Для тренування витривалості використовують біг у групі, біг на 400 м, біг на 300-400 м по 1-2 рази, біг у перемінному темпі на 1200-1500 м, подолання дистанції до 5-7 км із змінною інтенсивністю, плавання вивченими способами до 300 м з рівномірною та змінною швидкістю, повторний проплив відрізків: 6-8 разів по 10-15 м, 5-6 разів по 25 м, 4-6 разів по 50 м, 3-4 рази по 100 м; довжина дистанції плавання повинна дорівнювати 600-650 м чи 850-900 м. Для недосвідчених осіб аеробні можливості можуть покращитись через ходьбу та біг в повільному темпі тривалістю 20-30 хв. і більше. Вправи з певною тривалістю можна виконувати у рівномірному та перемінному темпах.

За будь-яких обставин витривалість виховується тоді, коли при виконанні або повторенні вправ чи їх серій організму доводиться долати втомленість, яка настає під час роботи. Мінімальна кількість занять, що можуть забезпечити ріст витривалості, при відповідному навантаженні в кожному з них, дорівнює 2-3 на тиждень.

Розвиток статичної витривалості.

Статичну витривалість можна визначити шляхом підтримки відповідних зусиль. Вона також пов'язана з ізометричним режимом роботи м'язів. Значний ефект в тренуванні статичної витривалості отримується за допомогою вправ із статичним навантаженням. Виконання статичних вправ триває від 10-15 с, кількість повторень кожної по 2-3 рази. Час відпочинку визначається повним відновленням м'язів. Бажано в одне заняття включати менш, ніж 6-7 вправ на покращення статичної витривалості.

Вправи, спрямовані на розвиток статичної витривалості м'язів рук і та плечового поясу такі:

1. Упор лежачи на зігнутих руках.
2. Те саме – опираючись на підняту (на 40-50 см) опору.
3. Вис на канаті.
4. Вис на перекладині на зігнутих під різними кутами руках.
5. Стійка на прямих руках.
6. Утримування гантель на витягнутих перед собою руках.

Вправи спрямовані на розвиток статичної витривалості м'язів тулуба та ніг:

1. Вихідне положення (далі В.п.) лежачи на спині, ноги зафіксовані – утримання тулуба під кутом 30- 40°.
2. В.п. лежачи на спині – утримувати прямі ноги під кутом 30-40°.
3. В.п. вис на гімнастичній стінці з утриманням зігнутих ніг під кутом 90°.
4. В.п. те саме – утримання прямих ніг під кутом 90°.
5. В.п. сидячи, руки за головою – утримання тулуба і ніг під кутом 30-40°.
6. В.п. лежачи на животі, підняти та утримувати прямі ноги.
7. В.п. лежачи на животі, руки за голову, ноги зафіксовані, підняти та утримувати тулуб.
8. В.п. те саме – утримувати тулуб з додатковим навантаженням.
9. В.п. стійка ноги нарізно, руки за голову – напівприсід.
10. В.п. стійка права нога поперед, руки за голову – напівприсід на лівій нозі
11. В.п. стійка ліва нога поперед, руки за голову – напівприсід на правій нозі.

Слід пам'ятати, що під час розвитку витривалості величина навантаження від повторення до повторення має поступово зростати, поки не досягне граничного ступеня. При цьому її підвищення залежить від рівня функціональних можливостей різних систем організму, а також ступеня стійкості до несприятливих факторів його внутрішнього середовища.

Для розвитку загальної витривалості, підвищення функціонального рівня системи дихання та серцево-судинної системи використовуються:

- біг при ЧСС 120-130 уд/хв (починаючи з 20 хв до 30 хв);
- біг із чергуванням ходьбою ЧСС 130-140 уд/хв тривалістю до 60 хв;
- біг при ЧСС 150-170 уд/хв до 40 хв;
- кросовий біг при ЧСС 144-156 уд./хв.. тривалістю від 45 до 60 хв;
- повторний біг (1-2 км) при ЧСС 160-180 уд/хв..

Для розвитку витривалості організму використовують різні спеціальні методи, що спрямовані на штучне збільшення гіпоксії та гіперкапнії (затримки дихання під час виконання роботи, наприклад, виконання 3-4 гребків руками в плаванні за один вдих, тренування у високогір'ї, де менший вміст кисню в повітрі тощо). Переважне значення мають вольові якості, тобто здатність переносити відчуття втоми і продовжувати роботу, так як при певній психологічній установці гальмується поява негативних фізіологічних зрушень, що можуть спричинити підвищення втоми.

Тренування загальної та спеціальної витривалості, швидкості, швидкісно-силових якостей забезпечується при виконанні вправ з легкої атлетики, що сприяє підвищенню рівня функціонування серцево-судинної, дихальної систем, стійкості до несприятливих кліматичних умов. Легка атлетика – вид спорту, що включає в себе вправи з ходьби, бігу, стрибків і метання. Якості та навички, набуті під час виконання занять легкою атлетикою, носять в собі велике прикладне значення, вони життєво важливі для людини у повсякденній праці.

Загальним методом розвитку швидкості є короткочасні фізичні вправи, що відбувається зі збільшеною швидкістю. Час виконання вправ на розвиток швидкості не повинна перевищувати 5-6 с. Паузи між повтореннями вправ необхідні для забезпечення достатнього відновлення працездатності. Орієнтовний інтервал відпочинку становить 60-120 с. Вправи для формування швидкості краще виконувати з різною інтенсивністю (80-100%), час від часу змінюючи умови їх виконання: чергуючи звичайні та полегшені умови з важкими. Також бажане серійне виконання навантажень. Наприклад: 4-6 разів по 5-10 с та 2-3 рази по 15-20 с залежно від складності виконуваної вправи. Тривалість відпочинку між серіями становить 2-5 хв.

Щоб уникнути стабілізації швидкості, доцільний такий порядок виконання вправ:

- а) швидкісні вправи в утруднених умовах: 3-4 прискорення під гору або по східцях;

б) повторний біг із близько граничною швидкістю по доріжці;
 в) короткочасні прискорення у полегшених умовах (по схилу пагорбка тощо).

Протягом тижня рекомендується проводити не більше 2-3 занять, під час яких акцентується увага на навантаження з максимальною швидкістю.

Заняття з легкої атлетики дозволяють також розвивати емоційну стійкість, оперативне мислення. Для цього використовуються наступні дії: естафети, біг із подоланням перешкод, біг угору.

Розвиток координації й точності рухів.

Загальну основу методики розвитку координації рухів складає різноманітне використання широкого кола загально підготовчих та спеціальних вправ, при виконанні яких варто застосовувати наступні методи (табл. 1):

Таблиця 1. Методичні прийоми, які сприяють підвищенню координованості рухів

Методичний прийом	Приклад
1. Незвичайні вихідні положення для виконання вправ.	Стрибки в довжину або глибину з положення стоячи спиною до напрямку стрибка.
2. «Дзеркальне» виконання вправи.	Метання м'яча слабкішою рукою, гімнастичних вправ у «зворотну сторону» (у зворотному порядку).
3. Зміна темпу та швидкості рухів	Виконання вправ у прискореному темпі.
4. Зміна просторових меж, у межах яких виконується вправа.	Зменшення ігрового поля – у футболі, баскетболі тощо.
5. Зміна способу виконання вправ.	Виконання стрибка в довжину, уперед, назад, убік на одній нозі, на двох ногах.
6. Ускладнення вправ за допомогою додаткових рухів.	Виконання опорного стрибка через гімнастичні снаряди з додатковим поворотом перед приземленням.
7. Комбінування вправ, у тому числі без попередньої підготовки.	Метання набивного м'яча з поворотами. Застосування нових вправ. Виконання гімнастичних комбінацій із першого разу.
8. Створення незвичних умов виконання вправ, що використовують природні особливості місця занять, а також із застосуванням спеціальних снарядів.	Проведення бігових вправ по сильно пересіченій місцевості. Веслування на воді з бурхливим плином. Застосування снарядів різної маси під час вітру. Виконання гімнастичних вправ на різних снарядах.

Пропонуємо наступний комплекс вправ для розвитку координації та точності рухів:

1. Кругові рухи в променево-зап'ястному, ліктьовому, плечовому суглобах, які виконуються послідовно й одночасно.

2. Нахили тулуба і повороти тулуба з одночасним виконанням кругових обертань руками.

3. Послідовні й одночасні рухи ногами, тулубом, руками з великою амплітудою.

4. Біг з поворотами, стрибками.

5. Біг приставними кроками, спиною, уперед, праворуч, ліворуч.

6. Стрибки з різними рухами рук, тулуба і ніг.

7. Метання в ціль різних по масі предметів, легкоатлетичних снарядів (у прискореному темпі і поперемінно двома руками).

8. Метання м'яча в ціль після серії перекидів.

9. Ходьба і стрибки на гімнастичній ослоні, на колоді.

При недовгій роботі кожної вправи (10-20 с) кількість повторень може бути від 6 до 12 разів. При більш тривалих заняттях кількість вправ послідовно зменшується. Паузи між вправами від 1 до 2-3 хв. повинні забезпечувати відновлення організму, а також психологічний настрій для ефективного виконання чергового завдання.

Вправи на розвиток уваги, зорового аналізатору і рухливості нервових процесів:

1. Подолання 15-20-метрових відрізків за зазначений час по зоровим або звуковим сигналам.

2. Виконання або припинення різних вправ по звуковим і зоровим сигналам.

3. Метання м'яча в ціль.

4. Ведення м'яча зі зміною напрямку і швидкості.

5. Ведення м'яча без зорового контролю.

6. Спортивні ігри (волейбол, баскетбол, гандбол, бадмінтон, настільний теніс)

7. Рухливі ігри.

8. Естафети.

Розвиток оперативного мислення.

Найбільш ефективним шляхом розвитку оперативного мислення в процесі фізичного виховання є використання елементів тактичної підготовки, застосування спортивних ігор та єдиноборств. Спортивні рухливі ігри та естафети також сприяють розвитку гостроти зорового аналізатору, реакції та уваги. При підборі засобів і методів, що спрямовані на розвиток і удосконалення психофізичних якостей необхідно регулярно застосовувати послідовне ускладнення рухових занять, їх відновлення, періодично змінювати засоби та умови виконання вправ.

Спортивні ігри також значно впливають на розвиток високого рівня роботи центрально-нервової системи, серцево-судинної системи, слухового і зорового аналізаторів. При цьому відбувається розвиток таких фізичних якостей, як загальна витривалість, спритність, швидкість, швидко-силові якості, координація рухів.

Спортивні ігри, безперечно, сприяють розвитку позитивних якостей і рис характеру людини, а саме: взаємодопомоги, поваги, свідомої дисципліни, активності, почуття відповідальності. Всі ці навички удосконалюються під час проведення практичних занять з баскетболу, волейболу, футболу, бадмінтону за допомогою підготовчих і спеціальних ігрових вправ. Прикладний ефект мають такі вправи:

- швидкі пересування, вертикальні і горизонтальні стрибки, повороти на 90°-360° по зоровим і слуховим сигналам;
- ловля та передача м'яча однією, двома руками від грудей, зверху, знизу, збоку кидання м'яча в кошик;
- ведення м'яча однією, двома руками зі зміною напрямку;
- двостороння гра;
- елементи тактичної підготовки.

Розвиток правильної постави та будови тіла.

Гімнастичні вправи розвивають правильну поставу та будову тіла, формують здатність володіти своїм тілом, вдосконалюють рухові навички (силу, спритність, швидкість, витривалість, гнучкість та координацію рухів), психічні якості (волю, сміливість, рішучість, цілеспрямованість та наполегливість).

До звичайних вправ, що становлять основу засобів гімнастики належать: загально-розвиткові, вільні вправи, заняття на гімнастичних приладах, стрибкові та акробатичні.

Загально-розвиткові вправи – це вправи, які використовують для загального формування тіла, сприяють на окремі м'язові групи та весь руховий апарат. Загально-розвиткові вправи складаються у певні комплекси.

За допомогою вільних вправ розвивається та удосконалюється координація рухів, вестибулярна стійкість, виховується почуття ритму.

Вправи на гімнастичних приладах мають основний зміст гімнастики. Вони сприяють розвитку координації, сили та впливають на виховання сміливості та рішучості. Акробатичні вправи, в свою чергу, сприяють розвитку орієнтування у просторі, покращують вестибулярний апарат, виховують сміливість та наполегливість.

Для вдосконалення спритності та координації використовують вільні вправи, заняття з палицями, скакалками, рівноваги на правій, лівій нозі (на підлозі, гімнастичній колоді). Для розвитку вестибулярної стійкості

застосовуються повороти, обертання, акробатичні переكاتи, перекиди, вправи на кільцях і батуті.

Згенерувати в комплексі розвиток і підтримку мислення та багатьох груп м'язів спроможне спортивне орієнтування. Спортивне орієнтування поєднує у собі біг по пересічній місцевості зі спеціалізованою розумовою діяльністю, що включає в себе комплекс операцій та процесів для вирішення задач цілеспрямованого пересування по незнайомій місцевості з використанням спортивної карти і компасу [3].

В спортивному орієнтуванні розрізняють загальну і спеціальну фізичні підготовки. Загальна фізична підготовка включає в себе вправи загально розвиваючого характеру й різних видів спорту з метою досягнення загального фізичного розвитку [5,9]. Під впливом загально розвиваючих вправ покращується діяльність серцево-судинної, дихальної систем, нервової та інших систем, підвищується сила окремих груп м'язів, зміцнюються зв'язки, підвищується їх еластичність і збільшується рухливість суглобів, вдосконалюється загальна координація рухів і розвиваються життєво-необхідні рухові навички.

Фізичні вправи з інших видів спорту застосовуються з метою розвитку окремих фізичних якостей, характерних для певної спеціалізації. Засобами загальної фізичної підготовки служать різноманітні фізичні вправи: загально розвиваючі вправи з предметами та без них, спортивні та рухливі ігри, естафети, кросовий біг, лижні гонки та ін.

Спеціальна фізична підготовка (СФП) направлена на розвиток спеціальних рухових дій та фізичних якостей, що необхідні орієнтувальнику: загальної витривалості, сили, гнучкості, швидкісних та координаційних здібностей [9].

Основними засобами СФП є такі: біг, легкоатлетичні кроси; бігові та спеціально-підготовчі вправи, спрямовані на вибіркового розвитку функціональних систем і груп м'язів, що беруть участь у прояві вищезазначених якостей. Якщо для розвитку загальної витривалості і швидкісних здібностей орієнтувальнику достатньо використовувати різні види орієнтувального, кросового бігу, то для розвитку інших якостей необхідні вправи спеціального спрямування.

Силова підготовка орієнтувальника ведеться головним чином в динамічному режимі, тобто застосовуються вправи з великою амплітудою і швидкістю руху. Особливої уваги потребують литковий м'яз і м'язи-згиначі стегна. Найкращими засобами їх силової підготовки є різні види стрибкових вправ та вправи з обтяженням [7].

Для зимового орієнтування необхідні вправи для зміцнення м'язів рук, спини, черевного пресу (згинання-розгинання рук в упорі лежачи, кидки набивного м'яча з різних вихідних положень, імітаційні вправи з

гумовим амортизатором, вихід у положення сидячи, вправи на тренажерах та ін.). Змінний характер ґрунту та рельєфу під час бігу з орієнтуванням потребує не тільки сильних, але й еластичних м'язів [6, 8].

К. Купер у своїх працях перше місце за оздоровчим впливом віддає лижним перегонам [9]. Під час занять з лижної підготовки виховуються та вдосконалюються фізичні та морально-вольові якості: швидкість рухів, спритність, витривалість, сміливість, рішучість, наполегливість. З технічної точки зору лижне орієнтування відрізняється від лижних гонок своїми руховими складностями. Під час подолання дистанції необхідно швидко змінювати види ходів, вибирати відповідний стиль в залежності від ситуації та якості лижні. При цьому змінюється швидкість пересування, а також елементи техніки лижного ходу, в тому числі характерні лише для орієнтування [2].

За характером фізичного навантаження спортивне орієнтування подібне до легкої атлетики, лижних перегонів, але за кількістю технічних прийомів, тактичних ситуацій, психологічними діями близьке до спортивних ігор [4]. Результати наукових досліджень свідчать, що заняття спортивним орієнтуванням сприяють покращенню функціонального стану кардіореспіраторної системи, зміцненню м'язів та зав'язків нижніх кінцівок, швидкості в діях і мисленні, більш ефективному розвитку фізичних якостей, особливо витривалості [4, 9].

На відміну від кросового бігу орієнтування характеризується відсутністю монотонності, що з психологічної точки зору є важливим фактором, що підвищує працездатність осіб зайнятих в туристичному та готельно-ресторанному бізнесі. Постійна зміна оточення й можливість перемінного бігу приваблюють до занять зі спортивного орієнтування. Орієнтування потребує розвитку і вдосконалення таких психічних процесів, як сприйняття просторово-часових відношень; уваги; образної, короткочасної та довготривалої пам'яті; наглядно образного та оперативного мислення [6].

Нестандартні умови в біговому орієнтуванні потребують пристосування м'язів, вестибулярного апарату до таких змін [7]. Перебуваючи в конкретних умовах орієнтувальник повинен вміти обирати найбільш раціональну техніку бігу, щоб подолати ту чи іншу тяжку ділянку дистанції з найменшою втратою сил і часу [3,9]. Крім того, переміщуючись по місцевості необхідно зістрибувати чи перестрибувати такі перешкоди, як повалені дерева, канави, ями, штучні об'єкти, що потребує відповідної швидко-силової підготовленості м'язів ніг. Велика амплітуда рухів, ритмічне чергування напруження і розслаблення, під час подолання перешкод при спортивному орієнтуванні, сприяють

розвитку м'язової сили, створюють сприятливі умови для роботи серцево-судинної та дихальної систем.

Загальні основи поліпшення працездатності організму.

Важливою умовою поліпшення працездатності організму є систематичний ряд періодів між роботою та відпочинком, а також дотримання правильного режиму рухової активності. На початку робочого дня працівників туристичної сфери рекомендовано проводити вступну гімнастику, протягом тривалого робочого дня, й далі в процесі – фізкультпаузи, а для відновлення організму застосовувати відновно-профілактичну гімнастику, що виконується після роботи.

Невід'ємною частиною способу життя має бути ранкова гігієнічна гімнастика (далі РГГ), яка містить необхідні засоби для підготовки функціональних систем організму для робочої діяльності. РГГ – наймасовіший і найдоступніший для всіх людей вид фізичної культури.

Мета РГГ – стимулювати фізіологічні функції організму. Це також відноситься до серцево-судинної, дихальної та нервової систем. В результаті виконання комплексу гімнастики швидко підвищується загальний тонус організму, формується діяльність серцево-судинної системи, внаслідок чого ліквідуються застій та депонування крові. Покращується функція дихання: збільшується її глибина, поліпшується вентиляція легень. РГГ впливає на швидкий перехід від сну до бадьорості та значно підвищує розумову діяльність. Щоденне застосування РГГ має велике виховне значення, а саме дисциплінує, зміцнює волю, впевненість у своїх силах.

До складу РГГ входять вправи на всі м'язові групи, вправи на дихання та гнучкість. Необхідно уникати вправ статичного характеру, із значним обтяженням, вправи на витривалість (наприклад, тривалий біг до втоми). При виконанні РГГ, треба звернути увагу на правильне дихання. Вдих і видих бажано поєднувати з рухами. Дихати потрібно через ніс або одночасно через ніс та рот.

Загальною умовою сприятливого впливу занять РГГ на організм є їх системність. Під час постійного використання фізичних вправ виникають умовні рефлекси або рухові навички, а також динамічний стереотип. Тривалі перерви призводять до втрати набутих рухових навичок. В цьому випадку продовження занять рекомендується починати з найпростіших вправ комплексу.

Слід пам'ятати, що впродовж тривалих годин, виділених на РГГ, нерозумно виконувати багато завдань. Раціональніше на одному занятті користуватися вправами з малими обтяженнями, до яких додаються координація рухів, гнучкість та вправи на розслаблення.

Щоб РГГ приносила максимальну користь, бажано дотримуватися таких правил:

1. Робити РГГ щоденно в один і той самий час (зрозуміло, крім днів хвороби). Тривалість її 10-15 хв.

2. Займатися вправами натщесерце (лише прополоскавши рот).

3. Фізичні вправи поєднувати із загартуванням. Для цього необхідно добре провітрити кімнату і легко одягнутись, якщо дозволяє погода.

4. Кожну вправу виконувати точно, із зусиллям, що вимагає напруження м'язів. Рухи – при повній амплітуді, вільні, темп середній.

5. Дихати вільно через ніс, повними грудьми, синхронізуючи ритм рухів та дихання.

6. Поступово ускладнювати вправи та підвищувати рівень навантаження, (через 2-3 тижні). РГГ не повинна втомлювати, основна її мета – зарядити організм бадьорістю, підняти настрій, підготувати до наступної праці.

7. Комплекс із 8-10 фізичних вправ краще добирати з таким розрахунком, щоб дати навантаження всім частинам тіла. Заключна вправа має сприяти переходу від збудженого стану до спокійного.

8. Закінчивши РГГ, слід перейти до водних процедур (обтирання, обливання, душ).

Нижче наведемо варіанти РГГ, що будуть корисні для працівників туристичної та інших сфер (таблиця 2, таблиця 3).

Таблиця 2. Комплекс ранкової гігієнічної гімнастики №1

№	Задача	Зміст	Дозування	Організаційно-методичні вказівки
1	Сприяти поліпшенню діяльності серця та легень	Ходьба, біг на місці	1-2 хв	Дихання рівномірне, на 3 кроки вдих, на 4 видих
2	Сприяти поглибленню дихання	В.п. основна стійка (о.с.) 1- Руки через сторони вгору, піднятися на носки 2- В.п.	6-8 разів	Темп повільний, руки прямі. 1- вдих 2- видих
3	Сприяти зміцненню м'язів шиї	В.п. руки на пояс 1- Нахил голови уперед 2- В.п. 3- Назад 4- В.п. 5- Праворуч 6- В.п.	6-8 разів	Темп середній. Дихання повільне. нахил голови – вдих

		7- Ліворуч 8- В.п.		
4	Сприяти розвитку вестибулярного апарату	В.п. те саме 1-4 – кругові рухи головою праворуч 5-8 - ліворуч	6-8 разів	В.п. – видих
5	Сприяти збільшенню рухливості променево-зап'ястного, ліктьового плечового суглобів	В.п. ноги нарізно, руки в сторони, пальці в кулак 1-2 кругові рухи в променево-зап'яст., суглобі 3-4 в ліктьовому 5-8 в плечовому 1-8 те саме в іншу сторону	6-8 разів	Темп повільний. Дихання вільне.
6	Сприяти розвитку і зміцненню м'язів плечового поясу	В.п. ноги нарізно, права рука вгору, пальці в кулак 1-2 права вгору 3-4 ліва вгору	6-8 разів	Темп середній. Дихання вільне. Руки прямі.
7	Сприяти зміцненню м'язів спини, та розвитку гнучкості хребетного стовпа	В.п. ноги нарізно, руки на пояс 1- нахил тулуба до правої 2- В.п. 3-4 – те саме ліворуч	6-8 разів	Темп середній. 1- видих 2- вдих, руками торкатися підлоги
8	Сприяти зміцненню м'язів черевного пресу та ніг	В.п. ноги нарізно, руки за голову. 1-4 – кругові рухи тулуба праворуч 5-8 – ліворуч	6-8 разів	Темп повільний. Дихання вільне.
9	Сприяти зміцненню м'язів ніг	В.п. о.с. 1- упор присід 2- упор стоячи зігнувшись 3- упор присід 4- В.п. В.п. о.с. 1- стрибками в стійку ноги нарізно, оплеск над головою 2- В.п.	8-10 разів 10-15 разів	Темп середній Темп швидкий. 1- видих 2- вдих
10	Сприяти відновленню дихання	1-2 руки через сторони вгору 3-4 В.п.	8 разів	Темп повільний 1-2 – вдих 3-4 – видих

Таблиця 3. Комплекс вправ ранкової гігієнічної гімнастики № 2 (з гантелями, вага 2-5 кг)

№	Приватні задачі	Зміст	Дозування	Організаційно-методичні вказівки
1	Сприяти зміцненню м'язів верхнього плечового пояса і м'язів спини	<p>В.п. гантелі вниз</p> <p>1- праву ногу назад на носок, гантелі вгору - в сторони</p> <p>2- В.п.</p> <p>1- ліву ногу назад на носок, гантелі вгору - в сторони</p> <p>2- В.п.</p> <p>В.п. гантелі вгору</p> <p>1-2 - кругові рухи руками вперед</p> <p>3-4 - назад</p> <p>В.п. права рука вгору</p> <p>1- ліва рука вгору</p> <p>2- В.п.</p> <p>3-4 - те саме</p>	<p>4-6 разів</p> <p>4-6 разів</p> <p>4-6 разів</p>	<p>Темп повільний.</p> <p>1- вдих</p> <p>2- видих</p> <p>3- вдих</p> <p>4- видих</p> <p>Темп середній.</p> <p>Дихання вільне.</p> <p>Темп середній.</p> <p>Дихання вільне.</p>
2	Сприяти зміцненню косих м'язів живота, м'язів черевного преса	<p>В.п. гантелі на поясі</p> <p>1- праву на носок в сторону, нахил праворуч, гантелі вгору</p> <p>2- В.п.</p> <p>3-4 - те саме з іншої ноги</p> <p>В.п. стійка ноги нарізно, гантелі за голову</p> <p>1- нахил вперед прогнувшись, гантелі в сторони</p> <p>2- В.п.</p> <p>3-4 - те саме</p> <p>В.п. стійка ноги нарізно, гантелі в сторони</p> <p>1- Поворот тулуба праворуч гантелі до плечей;</p> <p>2- В.п.</p>	<p>4-6 разів</p> <p>4-6 разів</p> <p>6 разів</p>	<p>Темп середній.</p> <p>1- видих</p> <p>2- вдих</p> <p>Темп середній, спина пряма.</p> <p>Темп середній.</p> <p>1- вдих</p> <p>2- видих</p> <p>3-4 - те саме</p>

		3- те саме ліворуч 4- В.п.		
3	Сприяти розвитку і зміцненню зв'язок та м'язів нижніх кінцівок	В.п. упор, присід гантелі на підлозі 1- встати, мах правою ногою назад, гантелі вгору 2- В.п. 3- встати, мах лівою ногою назад, гантелі вгору 4- В.п.	6 разів	Темп повільний, під час маху нога пряма. 1- вдих 2- видих 3-4 - те саме
		В.п. гантелі наниз 1- присід гантелі уперед 2- В.п.	8 разів	Темп середній. 1- вдих 2- видих
		В.п. те саме 1-4 – стрибки на правій нозі 5-8 – на лівій	8 разів	Темп швидкий. Дихання вільне.
4	Сприяти відновленню функцій організму	В.п. о.с. Ходьба на місці 1-2 - руки вгору 3-4 - вниз	40 с	Дихання глибоке. 1-2 - вдих 3-4- видих

Вступна гімнастика (далі ВГ) виконується до початку роботи. В її склад входять 7-8 вправ: спочатку загальні, потім спеціальні, які підбираються у відповідності зі специфікою роботи.

Завданням ВГ є використання гімнастичних вправ, за допомогою яких проходить прискорення фізіологічних процесів до рівня, достатнього для якісного виконання роботи.

Фізичні вправи впливають на позитивні реакції серцево-судинної системи на робоче навантаження, поліпшенню активності центральної нервової системи, а саме рухового та зорового аналізаторів, до рівня ефективного виконання праці.

В комплексах введення гімнастики бажано застосовувати динамічні вправи з великою амплітудою рухів, вправи на координацію та загально розвиваючі. Вправи також рекомендовано виконувати з почерговим збільшенням навантаження, далі з його зниженням. При тому звертається увага на правильне дихання, розтягуванню м'язів, збільшенню рухливості у суглобах. Склад ВГ потрібно поетапно змінювати, задля уникнення автоматизму та монотонності виконання. Протяжність ВГ 5-7 хв. Інтенсивність вправ планується з урахуванням фізіологічних показників.

Слід виконувати вправи під час підвищення частоти серцевих скорочень на 12-30% від вихідного рівня. Приблизний комплекс вправ ВГ наведений в таблиці 4.

Таблиця 4 – Комплекс вправ вступної гімнастики №1

№	Приватні задачі	Зміст	Дозування	Організаційно-методичні вказівки
1	Сприяти формуванню постави, збільшенню рухливості грудної клітини, поглибленню дихання	В.п. о.с. 1- руки вгору, права нога назад на носок 2- В.п. 3-4 - те саме з іншої ноги	6 разів	Темп повільний. 1 – вдих 2 – видих
		В.п. - руки вниз, кисті в замок 1 - руки уперед, піднятися на носки 2- В.п. 3- руки вгору, піднятися на носки 4- В.п.	6 разів	Спина пряма, руки прямі, стежити за поставою. 1- вдих 2- видих 3-4 - те саме
2	Сприяти поліпшенню кровообігу головного мозку.	В.п. руки на пояс 1 - нахил голови уперед, 2- В.п. 3- назад 4- В.п. 5- праворуч 6- В.п., 7- ліворуч 8- В.п.	6 разів	Темп повільний. 1 - видих 2 – вдих 3-8 - те саме
		В.п. те саме 1-4 - кругові рухи головою праворуч 5-8 - ліворуч	8 разів	Дихання повільне.
3	Сприяти зміцненню м'язів плечового поясу	В.п. руки до плечей, пальці в кулак 1- руки вгору 2- В.п.	16 разів	Темп середній. 1- вдих 2- видих
4	Сприяти зміцненню м'язів тулуба, збільшенню рухливості хребетного стовпа	В.п. стійка ноги нарізно, руки за головою 1-4 – кругові рухи	8 разів	Темп повільний. При прогинанні вдих.

		тулуба праворуч 5-8 – ліворуч В.п. те саме 1- поворот праворуч, руки в сторони 2- В.п. 3- нахил ліворуч 4- В.п.	8 разів	Темп середній. 1- вдих 2- видих 3-4 – те саме
5	Сприяти зміцненню м'язів ніг	В.п. о.с. 1- присід руки уперед 2- В.п. 3-4 – те саме	8 разів	Темп середній. Дихання повільне
6	Сприяти відновленню організму	Ходьба на місці 1-2 – руки через сторони вгору 3-4 - вниз	20-30 с	1-2 – вдих 3-4 - видих

Напружена праця без пауз не може бути ефективною. Зважаючи на специфічний характер продукту сфери гостинності, його нематеріальну складову, для працівників туристичного та готельно-ресторанного бізнесу дуже важливо підтримувати здорове самопочуття та гарний настрій. Тож періоди роботи та відпочинку дуже важливо правильно чергувати. Фізкультурна пауза (далі ФП) має проводитись, коли втома відчувається найгостріше. Завдяки ФП поліпшується кровообіг, як у робочих м'язах, так і в невикористаних; розслаблюються ті м'язи, що були в напрузі; нормалізується робота серцево-судинної системи; швидко відновлюється працездатність.

У складі ФП застосовуються вправи, що можуть ліквідувати негативні явища, які з'являються внаслідок вимушеної робочої пози. Вони здатні сприяти відпочинку систем організму та м'язових груп, що виступають у роботі і залучають до роботи невикористані м'язи та відповідні їм нервові центри.

Фізкультурною паузою варто займатись через кожні 30-40 хв роботи. ФП має комплекс з 5-6 вправ, кожна з яких повторюється по 6-8 разів тривалістю 7-10 хв. Спочатку виконують вправи на потягування з глибоким вдихом, потім вправи – на розслаблення.

Поновлювати сили на робочому місці можна також за допомогою фізкультурної хвилини (далі ФХ). ФХ являє собою малу форму активного відпочинку. За допомогою її виконуються наступні завдання: розслаблення та ефективного відновлення робочих м'язів; страхівка рухливої недостатності розслаблених в період працездатності м'язових

груп; відновлення роботи аналізаторних систем, в тому числі зорового аналізатору; посилення функції дихання та кровообігу; зняття нервово-емоційної напруги.

Фізкультурні хвилинки роблять впродовж 1-2 хвилин на робочому місці і складають 3-4 вправи. ФХ не має необхідності у великих витрат часу, що може проводити їх кілька разів на протязі робочої зміни. Першу вправу зв'язують із випрямленням спини і відведенням плечей назад; далі слід нахилити і повернути тулуб у сполученні з рухами рук і ніг, потім виконують махові рухи. Для того, щоб позбавитись втоми м'язів кистей і передпліччя бажано виконувати вправи на розслаблення дистальних відділів кінцівок. Задля пониження втоми зорового апарату рекомендується проводити спеціальну гімнастику зорових м'язів.

ФХ також можна використати для зняття стомленості органів зору та пальців. Наведемо комплекси вправ.

Комплекси фізкультурних хвилинок для зняття стомлення органів зору:

№ 1

1. В.п. – сидячи на стільці. Сидіти з закритими очима, розслабити м'язи лиця. 10 -15 с.

2. В.п. – те саме. 1 – відвести очі вправоруч вгору; 2 – ліворуч вгору; 3 – праворуч униз; 4 ліворуч униз. 18-20 с. Темп повільний.

3. В.п. – те саме. Закрити очі і зробити самомасаж надбрівних дуг, виконуючи пальцями легкі кругові рухи від носу назовні 20-30 с. Потім посидіти спокійно з закритими очима 10-15 с.

№ 2

1. В.п. – сидячи на стільці. Стан розслаблений. Очі закриті 10-15 с.

2. В.п. – те саме. Очі закриті. Кругові рухи очима по 2-3 рази у кожную сторону. Темп повільний.

3. В.п. – те саме. 1 – очі зажмурити; 2 – розкрити і подивитись у далину. Повторити 3-5 разів. Темп повільний. Посидіти з закритими очима 10-15 с.

Комплекс вправ для активного відпочинку втомлених пальців, що підвищують їх рухливість та силу:

1. Стиснути пальці в кулак і зробити кругові рухи кистями праворуч, потім ліворуч.

2. З силою стиснути та розчепити пальці.

3. Випрямити пальці, великий палець вивести вбік і зробити ним кругові рухи спочатку ліворуч, а потім вправоруч.

4. Випрямити всі пальці. Одночасно згинати та розгинати дві перші фаланги.

5. Розвести прями пальці, і, починаючи з мізинця, послідовно зігнути всі пальці в кулак, потім, починаючи з великого пальця повернутися в вихідне положення.

Кожну вправу повторюють 10-12 разів. Закінчивши гімнастику рекомендується потрясти розслабленими кистями та зробити масаж пальців.

Відновлювано-профілактична гімнастика – один з основних засобів профілактики професійних захворювань. Використані вправи впливають на поліпшення функції серцево-судинної системи, цілісність рухливості в суглобах і хребті, розслаблення м'язів. Застосування дихальних та загально розвиваючих вправ прискорює відновні процеси обміну та сприяє швидкому усуненню кисневої недостатності.

Так як в процесі роботи через вимушене положення з'являється статичне навантаження на ряд м'язових груп, насамперед, на м'язи спини, верхнього плечового поясу і нижніх кінцівок, до складу профілактичної гімнастики включають вправи на розслаблення. Їх вплив на організм швидше ліквідує втому і створює більш відповідні умови для процесів відновлення. Крім того, під час розслаблення зменшується м'язова напруга і покращується координація рухів, так як вправи мають сприяють на гальмові процеси головного мозку.

Специфіка роботи працівників сфери гостинності, довготривалий вимушений стан тулуба, навантаження на ноги має наслідки до різних захворювань і ускладнень з боку хребта (сколіоз, остеохондроз, радикуліти). Через це до комплексів відновно-профілактичної гімнастики необхідно додавати загартування та вправи, що спрямовані на профілактику цих негативних явищ: комплекси вправ для профілактики остеохондрозу та сколіозу, комплекси вправ для профілактики гіпертонічної хвороби та варикозного розширення вен.

Важливим фактором у підтриманні психологічного та фізичного здоров'я має загартування. Основні фактори загартування (сонце, повітря, вода) разом з фізичними вправами покращують функціональні резерви організму та його стійкість до зміни навколишнього середовища (підвищеної або пониженої температури повітря, води, зниження атмосферного тиску тощо). Природні фактори розвивають захисні сили організму. За допомогою їх поліпшується стійкість організму до різних інфекційних та простудних захворювань. Підвищують опір до впливу несприятливих чинників довкілля. Виконання водних процедур значно сприяє реакції органів кровообігу під час фізичних напруг, зменшуючи навантаження на серцево-судинну систему.

Сонячні ванни. Сонце добре сприяє фізичному формуванню, зміцнює, оздоровлює і підвищує опірність організму. Сонячні промені

ліквідовують велику кількість шкідливих хвороботворних бактерій. Ультрафіолетові промені стимулюють утворення в жировій клітковині вітаміну D. Він також впливає на обмін солей фосфору і кальцію, позитивно сприяє процесам кровотворення. Однак сонячні промені слід використовувати тільки за умови правильного й обережного їх використання. Головний принцип загартовування сонцем – поетапність. Спершу сонячні ванни можна приймати до 3 хв., далі збільшувати через 2-3 дні на 2-3 хв, дотягнувши тривалість процедури до 60 хв. Сонячні ванни краще приймати ранком (з 9.00 до 10.30), припустимих тільки через 2 години після прийому їжі або перед їжею.

Повітряні ванни – одна із частин комплексу, що загартовує організм. Шкіра віддається сприйняттю струмів атмосферного повітря. Атмосферне повітря впливає на активну роботу судинно-рухових механізмів: капіляри шкіри звужуються і розширюються. Після чого утворюється швидка реакція судинної системи на коливання температури. Прикладом зимнього загартовування є звикання шкіри обличчя і кистей рук до низької температури середовища.

Під час загартовування водою покращується стійкість до низьких температур тих ділянок тіла, які частіше за всіх піддаються охолодженню; наприклад, глотка, області мигдалин, голова, нижні кінцівки. Загартування варто проводити поетапно, маючи на увазі сильну дію води. Дія води встановлюється її теплопровідністю та теплоємністю. Теплопровідність води у 28 разів вище за теплопровідність повітря.

Холодна вода (від 20°C) спочатку звужує поверхневі кровоносні судини, розташованих у шкірі. У цей період кров зміщується в глибоко розміщені судини, внутрішні органи, глибокі м'язи. Шкіра бліднішає та покривається дрібними пухирцями. Після цього відчувається короточасний озноб. Якщо дія води триває, організм час від часу зникає до цього.

Робота серця стає енергійнішою, шкірні судини збільшуються і певна маса крові зміщується з внутрішніх органів до периферії. При цьому шкіра стає червоною, відчувається теплота. Коли така «гімнастика» впливає на судинний апарат, можна отримати кращу стійкості організму проти холоду та уникнення простудних захворювань.

Простішими формами загартування водою вважаються обливання та обтирання. На початку виконання застосовують обтирання вологим рушником з водою температурою від 33 до 35°C, далі відбувається обтирання сухою тканиною. Тривалість обтирання з початку виконання до 1 хв. Кожного дня температуру води радять знижувати на 1-2°C і збільшувати тривалість процедури до 3 хв. Потім використовують загартовування, а саме обливання кистей і стоп, температурою від 25 до

26 °С, знижуючи до 14-15°С. Далі бажано проводити контрастні ванни для рук та ніг. Помалу поливають всі ділянки тіла, продовжуючи загальним обливанням та душ. Розпочинати процедуру необхідно з температури від 33 до 35 °С, кожного тижня знижувати її на 1 градус до 22-20°С. Протяжність до 1 хв. зі збільшенням на 5 секунд кожного дня.

Більш сприятливі умови створює холодний душ, тому що тут додається механічна дія води. Водні процедури слід розпочинати в літню пору, і далі продовжувати восени та взимку.

Купання – найбільш ефективний метод загартування. Його рекомендується виконувати при температурі води, не нижчій 20-22 градусам. Протяжність перших занять 2-4 хв., а потім збільшувати її до 10-15 хв. Як тільки тіло охолоне, слід виконати декілька фізичних вправ. Знаходячись у воді, необхідно рухатись. При переохолодженні – негайно вийти на берег і обтертись рушником.

Слід проводити щоденне загартовування та поступово збільшувати кількість інтенсивних процедур.

Правильність вибору людиною професії визначається суспільною значимістю, спрямованістю даної професії, потребами, здібностями людини. Для того, щоб вільний вибір професії був правильним, завжди важливо знати основні вимоги в певній галузі. Навантаження в туристичному та готельно-ресторанному бізнесі потребує постійного моніторингу, підтримки та відновлення стану фізичного та психологічного стану працівників.

Програма підтримки здоров'я працівників сфери гостинності та професійно-прикладна фізична підготовка майбутніх фахівців в галузі туризму та готельно-ресторанного бізнесу передбачає виконання спеціальних завдань. По-перше, ППФП впливає на зростання ефективності роботи й навчання та наявності високої працездатності під час виконання професійних функцій.

По-друге, необхідна фізична підготовка і використання певних фізичних вправ покращують якість прикладного навчання і сприяють підвищенню праці.

По-третє, ППФП є частиною навчальних занять, а також дає здобувачам вищої освіти потрібний мінімум знань і навичок, що мають поглиблюватися і розширюватися протягом усієї професійної діяльності.

По-четверте, при професійному навчанні, повсякденному робочому навантаженні, тренування фізіологічних функцій повинно здійснюватися в процесі професійно-прикладної фізичної культури.

Кінцева мета ППФК – це використання засобів і методів фізичного виховання з метою підвищення ефективності професійного навчання та в подальшому продуктивності праці.

Професійно-прикладна фізична культура здобувачів вищої освіти при підготовці до професій, підтримка здоров'я та відновлення сил працівників, повинні, перш за все, ґрунтуватися на знанні фізіологічних механізмів професійної придатності та адаптації до певного виду праці.

Проведені дослідження та надані рекомендації можуть бути використані при складанні навчально-методичних документів з фізичного виховання здобувачів освіти за спеціальностями «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа», зокрема, з метою конкретизації визначених і неурочних форм занять фізичними вправами; при організації фізкультурно-оздоровчої роботи в навчальному закладі та на виробництві.

Список використаних джерел:

1. Безкоровайна Л. Системна модель професійної підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства та алгоритм її реалізації. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Київ: Едельвейс. 2017. № 1–2. С. 101–108.

2. Єфремова А. Я. Професійно-прикладна фізична підготовка в системі фізичного виховання вищих навчальних закладів залізничного профілю : навч. посіб. Харків : УкрДУЗТ, 2018. 164 с.

3. Коленченко А. М., Чупир К. І. Фітнес-аеробіка в системі спортивно орієнтованого фізичного виховання здобувачів вищої освіти. *Перспективи, проблеми та наявні здобутки розвитку фізичної культури і спорту в Україні* : матер. IV Всеукр. електр. «COLOR OF SCIENCE» (Вінниця, 29 січ. 2021 р.). Вінниця : Вінниц. держ. педаг. у-т ім. М. Коцюбинського, 2021. С. 66-70.

4. Король С. А., Долгова Н. О. Спортивне орієнтування у фізичному вихованні студентів технічних спеціальностей: теоретико-методичний аспект : монограф. Суми : Сумський державний університет, 2020. 201 с.

5. Літвінова-Головань О. Методологічна основа процесу формування готовності до анімаційної діяльності майбутніх фахівців з туризму. *East European Scientific Journal*. Warsaw, Poland, 2019. № 10 (50). Part 1. P. 45–48.

6. Мельник С. А., Дерєка Т. Г. Теоретичні засади професійноприкладної фізичної підготовки студентів закладів фахової передвищої освіти: навч. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. Макаренка, 2020. 120 с.

7. Мірошніченко В. М., Жуковський Л. Г. Спортивні ігри, як засіб удосконалення фізичних якостей легкоатлетів. *Перспективи, проблеми та наявні здобутки розвитку фізичної культури і спорту в Україні* : матер. IV Всеукр. електр. конференції «COLOR OF SCIENCE» (Вінниця, 29 січ. 2021 р.). Вінниця : Вінниц. держ. педаг. у-т ім. М. Коцюбинського, 2021. С. 90-95.

8. Непша О. В., Суханова Г. П., Ушаков В. . Атлетична гімнастика як засіб розвитку силової підготовки студентів-юнаків вищих навчальних закладів. *Стратегічне управління розвитку фізичної культури і спорту*. 2018. С. 100–104.

9. Шиян О. Вплив спортивно-орієнтованих занять бадмінтоном на фізичну підготовленість студенток закладів вищої освіти. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018. № 1. С. 265–270.

РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ

Джінджоян В. В.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТРЕНДИ В СФЕРІ ГОСТИННОСТІ

Як що, раніше, діяльність об'єктів розміщення полягала у наданні притулку мандрівникові для ночівлі та мінімального сервісу у вигляді вечері перед сном чи сніданку, корму для коней, то зараз, з масовим розвитком індустрії туризму та гостинності у всьому світі, набір сервісу, що пропонується гостям в готелях вражає своєю кількістю й різноманіттям. У своїй більшості великий набір сервісних послуг існує й розширюється завдяки розвитку інноваційних технологій та впровадженню їх у готельних комплексах. 2020 рік виділився на тлі інших, несучи в індустрію гостинності та готельний бізнес поняття «нова норма». Криза, пов'язана з пандемією, негативно вплинув на роботу компаній, але також відкрила нові можливості.

Метою запропонованої статті є спроба виявити основні тренди в сфері гостинності, надати оцінку їх реалізації завдяки впровадженню і реальному застосуванню сучасних інформаційних технологій з позиції розширення сервісних можливостей готельєрів та новітніх підходів до надання сервісних послуг, що додає актуальності під час боротьби людства з пандемією COVID-19.

Четверта індустріальна революція, в яку зараз вже вступило людство, отримала назву «цифрова трансформація» (цифровізація, діджиталізація). Ця епоха досить серйозно ототожнюється з великими масивами даних, з технологічними інноваційними трендами і збільшеним споживчим попитом. Як не дивно, але саме пандемія прискорила процеси впровадження багатьох технологій, які застосовуються практично у всіх сферах нашого повсякденного життя [4].

Сучасними прикладами застосування в гостинності інноваційних цифрових технологій є використання: багатофункціональних мобільних пристроїв, штучного інтелекту, роботів, чатів, чат ботів та ін. Раніше, вирушаючи в подорож мандрівник екіпірувався великою кількістю різноманітних гаджетів і речей: годинник, компас, путівник, мапа, фотоапарат, плеєр, відеокамера, радіоприймач, настільні ігри, преса, ручка

або олівець, записна книжка, щоденник (для ділових людей), калькулятор. Сьогодні все це і багато іншого знаходиться в одному пристрої – смартфоні [3].

Кілька років тому ринок мобільних технологій поповнився смартфоном Handy, який призначений спеціально для мандрівників і туристів і має вбудовану систему пошуку найбільш придатних готелів і апартаментів. Ці смартфони включені до спектру надаваних в номерах послуг і надають безлімітний доступ до Інтернету, який користується у туристів підвищеним попитом. Крім цього, «розумний телефон» дає своєму власникові різні поради щодо розміщення та формує для нього персональний маршрут згідно його перевагам. Більшість готелів мереж Ritz-Carlton, Intercontinental і Sheraton пропонують своїм гостям такі смартфони. Широкого поширення ця послуга поки не отримала через високу вартість апарату, а також не рідкісними випадками їх розкрадання [3].

Автоматизація послуг за допомогою Штучного Інтелекту (ШІ). Автоматизація бізнес-процесів продовжує залишатися головною тенденцією, яка змінює підходи до обслуговування гостей. Завдяки досягненням в області штучного інтелекту, готелі шукають нові способи взаємодії з гостями в цифровому форматі, звільняючи персонал готелю для роботи над іншими завданнями. Це також покращує враження від подорожі, оскільки мовні відмінності можуть бути усунені, забезпечуючи чітке спілкування з мандрівниками, звідки б вони не приїхали. Створення реалістичного людського досвіду було проблемою для розробників в минулому, але технології розвиваються з кожним днем. Хоча багатьох людей відштовхує ідея спілкуватися з програмним забезпеченням, яке може розуміти мову і легко реагувати, настає день, коли різниця між справжньою людиною і комп'ютером буде неможливо розрізнити. Якщо обслуговування номерів і чисті рушники прибудуть вчасно, хіба нам не все одно, хто прийме запит?

Боти зі штучним інтелектом сприймаючи нашу мову або текст і відповідають промовою або текстом на запити. Великого поширення серед гостей набувають голосові помічники, які інтегровані в різноманітні гаджети, в готельні номери, в кафе та ресторанах при готельних комплексах та інших точках перетину з відвідувачем закладу. Сьогодні вони частіше використовуються в побуті і на роботі (інтерфейси Alita, Siri, Echo, Home, Home Pod, Alexa, Аліса, Олег). Чати і чат боти стають швидко зростаючими каналами комунікації. В авіації, практично всі великі авіакомпанії застосовують чат боти і бачать в цьому дуже істотну підмогу і серйозний прорив. Вони дозволяють написати якесь звернення і тут же отримати відповідь на універсальному чаті або на чаті конкретного бренду

транспорту або готелю. Впровадження технологій самообслуговування дозволяє підвищити ефективність сервісу в готелі і вносить значні зміни до порядку реєстрації та розміщення гостей в готелях [6]. Використання кіосків самопоселення дає можливість: отримати цілодобовий доступ до сервісу; розвантажити стійку прийому і розміщення і зменшити навантаження на персонал в години в'їзду великої кількості гостей; дає можливість управляючому готелем перерозподілити обов'язки підлеглих і скоротити витрати на утримання персоналу; сприяють збільшенню прибутку готелю; отримати інформацію про готелі в вигляді мультимедійної реклами; пройти весь цикл реєстрації, оплати і видачі електронного ключа без залучення персоналу на зручній гостю мові. Його програмне забезпечення дозволяє забезпечити контроль розміщення гостей за бронею, що існує в системі готелю, розпізнати відскановані дані документів, засвідчити особу, ідентифікувати гостей, оформити платежі і видати електронні ключі [8].

Інтегровані гостьові додатки. За статистичними даними сервісних аналітичних служб помічено, що з початку пандемії кількість завантажень готельних додатків зросла в 10 разів. У грамотно розробленому додатку поєднуються все – від повідомлень про угоди до готельних послуг і програм лояльності. Якщо ви бачите, що гість використовував груповий тариф для конференції, ви можете використовувати додаток для електронної відправки вашому гостю маршруту заходів з інтерактивною картою місць для зустрічей, де буде проводитися семінар. У більшості готелів вже є мобільні додатки, але технології не стоять на місці і з кожним днем розширюється функціонал додатків. Сьогодні бронювання не можливо без використання всіляких систем бронювання, технологій веб-сайтів, що сьогодні є цілком доступним. Наприклад, система безконтактного заселення (Self check-in) дозволяє гостю надати дані дистанційно і до його заїзду все буде підготоване (при цьому заселення займає не більше однієї хвилини), пакетне проживання в номері, яке включає прекрасно накрытий стіл до святкової вечері, декорування номеру до свят і т.і. [3].

Безконтактне обслуговування. Якими б важливими не стали автоматизація і самообслуговування, пандемія змусила переглянути те, як гості можуть взаємодіяти зі зручностями. Від датчиків руху, які вмикають світло, до голосового управління приладами, удосконалення пристроїв Інтернету речей (IoT), і обробки природної мови (NLP) – дали готелям і обслуговуючим їх розробникам інструментарій, що дозволяє зв'язати ці нові технології з їх інтегрованими гостьовими додатками, що забезпечують футуристичні переживання. Навіть існуючі функції, такі як цифрові ключі від номерів, які дозволяють гостям відкривати двері за

допомогою своїх телефонів, викликають новий інтерес. IoT (Інтернет речей) сьогодні стає IoE (Інтернетом всього), коли гаджети звертаються один до одного. Наприклад, спілкування і управління інструментарієм в готельному номері через Інтернет (або WiFi) смартфона. А чіп, розташований в валізі підключений через WiFi до смартфону сам себе зважує, повідомляє про своє місцезнаходження (з побудовою найкоротшого маршруту), інформує про рівень його заповнення [3]. IoT сьогодні вже використовується в готельних номерах, коли процедура заселення і відкриття дверей у номер відбувається без ключа і навіть без check-in, за допомогою тільки мобільного пристрою. Даний сервіс (Online hotel check-in & Smart Key) отримає найбільшу затребуваність на етапі відновлення туризму після пандемії COVID-19 [4]. Зменшення контакту з часто використовуваними інтерфейсами дозволяє гостям залишатися в безпеці, а обслуговуючий персонал швидше дезінфікувати і готувати номер. Все це також може бути інтегровано в систему зв'язку готелю, щоб адміністрація могла краще бачити, що відбувається в готелі. Оскільки ці пристрої працюють злагоджено, піклуючись про гостей і прискорюючи обслуговування.

Бездротові мобільні пристрої для персоналу. Технологія SIP-DECT популярна в сфері гостинності та інших галузях в Європі. Дана технологія є альтернативою VoWLAN і радіомережам, що забезпечує мобільність та починає привертати увагу. Більшість установок SIP-DECT надають мобільність по всьому готелю, функції, які зазвичай можна знайти у фіксованій мережі мобільного зв'язку без прив'язки їх до конкретних баз. Оскільки обслуговуючий персонал готелю (покоївки, консьєрж та інший персонал), часто буває в дорозі, SIP-DECT ідеально підходить для готельєрів. Завдяки відносно низькій вартості (в порівнянні з альтернативами), простоті розгортання і якості голосового зв'язку, вони готові до широкого розвитку.

Основна відмінність IP телефонів для готелів від звичайних телефонів – окреме кнопочке меню з винесеними готельними функціями: виклик покоївки, управлінням мінібаром, консьєрж сервіс і т.п. Друга відмінність – більш міцний корпус, який передбачає падіння пристрою без його поломки. Телефони також відрізняються виконанням – від простого утилітарного, до преміального дизайну, що більш відповідає п'ятизірковим готелям. Важлива характеристика телефону для готелів – захист від вологи. Телефони з вологозахистом можуть бути встановлені в душових і ванних кімнатах.

Найпростіші моделі IP телефонів для готелів мають два мережевих порту, для включення телефону «в розрив» мережевого кабелю між комутатором і ПК гостя. Дорожчі моделі підтримують живлення

пристрою по протоколу PoE і / або мережний інтерфейс 1 гігабіт за секунду. Телефони вищого класу можуть оснащуватися Wi-Fi модулем для бездротової установки, або DECT трубкою (терміналом) для використання всередині великого номера.

Якщо необхідно покриття телефонним зв'язком великого готелю, використовують SIP DECT бази Gigaset з підтримкою роумінгу трубок для безперервного якісного зв'язку. Такі системи будуть корисні для покоївок та іншого обслуговуючого персоналу [11].

Послуги на основі розташування (геолокації). Можливість зрозуміти, де знаходяться співробітники та гості готелю в будь-який момент часу, створює можливості для поліпшення вражень від надання послуг гостям, де б вони не знаходилися в готелі. Це необхідно для більш ефективної роботи персоналу на заходах і більш швидкої зміни номерів і за їх межами. Деякі функції визначення місця розташування співробітників вже доступні з використанням технологій SIP-DECT, але це тільки початок. Це те, за чим потрібно стежити.

Технологічні бізнес-центри. Готельні бізнес-центри – це місця, де гості можуть вийти зі своїх номерів, але при цьому мати доступ до Wi-Fi, щоб розслабитися або попрацювати. Досвідчені готельєри перетворюють бажання гостей в стильні напівсупільні простори, де гості можуть використовувати технології на своїх умовах. Багато гостей навіть починають включати такі технології в свої критерії онлайн-пошуку готелів, тому готельний бізнес, у якого їх немає, може в підсумку виявитися в не вигідному положенні.

Зали самообслуговування для проведення зустрічей. Сучасний простір для зустрічей еволюціонував. Це вже не столи, стільці і красиві візки для сервірування. Сучасні зустрічі проводяться з використанням передових технологій. Представникам ділових кіл необхідно проводити мультимедійні презентації та відео конференції з віддаленими учасниками – іноді і те й інше одночасно. А для марафонських зустрічей вони хотіли б мати доступ до таких послуг, як харчування з мінімальними перервами. Перш за все, «розумні» готелі знають, що їм потрібно, щоб ці простори були максимально зручними для користувачів. Аудіо, відеозали минулого, які вимагали відданих інженерів, більше не підходять. Якщо ви думаєте, що бізнес-потреби такого роду обмежуються конференц-залами в стилі залу засідань, ви втрачаєте важливу частину загальної картини – бізнес-клієнти все частіше просять використовувати передові технології в банкетних залах і залах для заходів. Так, компанія Libra Hospitality має функціональний модуль заходів для Logus HMS, з яким зручно контролювати, управляти і нараховувати послуги, а також збільшити

дохід за рахунок автоматизації комерційних приміщень (конференц-зали, банкетні та мангальні майданчики, лазні та ін.).

Система управління готелем, готелем Logus HMS дозволяє втілити в життя будь-які технології для ведення бізнесу, вибудувати грамотний діалог з гостями і компаніями-клієнтами, роблячи складне – простим. Logus HMS – це не хмарна система управління готелем, а клієнт-серверний додаток. Функціональні можливості програми для готелю. Logus HMS – це система управління нового покоління, розроблена з урахуванням специфіки готельної індустрії. Вона може використовуватися як в класичних готелях, так і в санітарно-курортних комплексах, будинках відпочинку і хостелах. Logus HMS дає можливість керівництву об'єкта оптимізувати бізнес-процеси згідно з внутрішніми принципами роботи. Серед переваг, що надає програма Logus при роботі з клієнтами можна виділити такі:

- ведення бази даних по компаніям-контрагентам;
- облік договірних тарифів для підприємств і знижок для гостей;
- зберігання спеціальних вимог і побажань гостей для обліку при наступних візитах;
- ведення рахунків гостей, які не проживають в готелях;
- деталізація отриманих доходів по контрагентам і облік комісійних винагород турагенціям;
- квоти зовнішніх продажів в профілях компанії (channel manager);
- робота з тегами (наприклад, з мітками ключових клієнтів або особливих умов в контрактах).

Безпосередньо при роботі з групами відвідувачів Logus HMS дозволяє:

- вести загальну інформацію по груповому заїзду;
- створювати структури автоматичного перенаправлення нарахувань для всіх членів групи (на груповий рахунок, на контрагента, на лідера групи);
- мати можливість використовувати для груп як вже існуючої тарифний план, так і створювати унікальні тарифи під певні умови);
- працювати з тегами (наприклад, з тегами груп від ключових клієнтів або спеціальних умов).

При роботі з персоналом Logus надає можливість:

- переглядати компактний план завантажень у вигляді «шахматки», з можливістю інтерактивного бронювання;
- управляти статусами прибирання кімнат;

– здійснювати автоматичний розподіл заявок на прибирання з вирівнюванням завантаження і подальшої статистикою роботи покоївки по кімнатах і балах;

– створювати операційний календар менеджера при призупиненні продажів за певними тарифами або типам кімнат при бронюванні на певні дати, а також для установки лімітів перебронювання для кожного типу кімнати;

– формувати миттєве зведення по гостям і номерному фонду на поточній момент часу (проживають гості, броні, зайняті та вільні кімнати і т.і. з навігаційними посиланнями);

– працювати з тегами (наприклад, тегами складних видів ремонту, які можуть провести техніки тільки з певною кваліфікацією або з тегами особливих видів прибирання, які можуть зробити тільки покоївки, які пройшли спеціальний тренінг і т.і.) [9].

Соціальне «слухання». Гості можуть багато розповісти про свої враження від готелів, але не завжди говорять це вам безпосередньо. А у світі гостинності, де з кожним днем все більший вплив надають «сарафанному радіо» і онлайн-оглядам, це одна з причин, по якій все більше і більше готелів почали інвестувати в інструменти соціального «прослуховування». Клієнтський досвід повинен говорити сам за себе. Існує потреба: в публікаціях відгуків гостей про безпрецедентні заходи безпеки і турботи готелів про гарне самопочуття відвідувачів; розміщення інформації на офіційному сайті, в постах, в соцмережах. Ці інструменти дозволяють готелям дізнаватися про бажання, потреби, скарги гостей і багато іншого, і відразу ж включитися в розмову, якщо це має сенс. Інтернет – це скарбниця бізнес-аналітики, якщо знати, як шукати. Туристи більше довіряють інформації від інших гостей і розміщення інформації з перших рук може схилити рішення гостя про бронювання в вашу сторону.

Прогностична аналітика. У міру додавання нових технологій для покращення якості обслуговування гостей програмне забезпечення і гаджети будуть виробляти все більше і більше даних про те, як гості взаємодіють з персоналом. Тому, коли вмикається світло або телевізор, персонал може дізнатися, о якій годині, в середньому, прокидається гість. Завдяки мобільному додатку на пристроях і датчикам інтернету речей (LOT) по всьому готелю співробітники можуть знати, скільки часу потрібно, щоб дістатися з будь-якого номера до вестибюлю. Ці профілі можна зберігати і стежити за гостями, коли вони переходять від одного об'єкта до іншого, адаптуючи їх досвід до більш послідовного, незалежного розташування. Епоха великих даних (Big Data) почалася багато років тому. У міру того, як все більше галузей вивчають ідеї, які можна зібрати шляхом збору та аналізу даних, навіть невелика

інформація, яку можуть надати пристрої, що інтегровані в готелі, допоможе готельерам підвищити рівень обслуговування гостей. Технологія Big Data дозволяє накопичувати дані (за прогнозами аналітиків до 2025 року обсяг даних досягне 163 ZB, хоча ще в 2016 році він становив лише 16,1 ZB) і в тому числі в сфері гостинності. Ця технологія дозволяє запропонувати туристу виходячи з його переваг (накопичених у даних) певні маршрути, готелі, відвідування конкретних міст, історичних місць, «місць сили». На сьогоднішній день технології Big Data активно використовуються в сфері гостинності, зокрема, в готелях. Всі питання менеджменту, маркетингу, репутації, додаткових послуг в готелі доступні для об'єкта гостинності (туриста) [3].

Міграція в хмару. Дана технологія не така приваблива, як деякі інші з нашого списку, але індустрія гостинності почала переходити на хмарні технології. Від переваг операційних витрат на чистий прибуток до варіантів інтеграції програмного забезпечення і нових інновацій, пов'язаних з появою нових технологій. Хмарні комунікації пропонують готелям можливості для підвищення ефективності бек-офісу при низьких витратах на придбання технологій. Це нескладно для нових, невеликих об'єктів, а й великі готельні корпорації вивчають, як хмарні технології можуть спростити операції, скоротити потреби в персоналі і поліпшити обслуговування гостей. Проблема як і раніше полягає в забезпеченні надійності і безпеки понад 99,99% SLA для тих, хто цього потребує [12].

У міру просування в майбутнє стає ясно, що більш широкі можливості, що впливають на індустрію гостинності, – це ефективність комунікації і масова настройка. Від інтегрованих хмарних комунікацій до безконтактних інтерактивних послуг – потенціал індустрії гостинності в революційному використанні досвіду гостя ніколи не був настільки очевидний, як сьогодні. В умовах обмеженої кількості поїздок і скорочення завантаження готелів, викликаних пандемією COVID-19, що сформували глобальну кризу, ці досягнення своєчасні і необхідні для довгострокового успіху готельного бізнесу.

Чистота насамперед. Пандемія змусила людей приділяти пильну увагу здоров'ю, і все говорить про те, що тенденція збережеться протягом довгого часу. Експертні автори статей про майбутнє гостинності стверджують, що «чистота» – головне слово галузі в 2021 році. А опитування Олівера Ваймана показало, що більшість людей вибирає готель, ґрунтуючись на якості прибирання і рівні безпеки для здоров'я. Підвищена увага до турботи про здоров'я буде головним ще деякий час і після закінчення пандемії, не тільки зараз. Найважливіше слово в індустрії гостинності в даний час – «чистий». І якість прибирання – один з ключових чинників, що впливають на вибір готелю. Треба пам'ятати,

сьогодні «чиста» кімната означає насамперед «кімната без вірусів». А для цього необхідно забезпечити готельні приміщення: дезінфікуючими лампами, рециркуляцією повітря, ультрафіолетовим світлом для дезінфекції поверхонь і т.і.; дезінфікуючими спреями всюди, включаючи amenities в номерах. Також, не можна втрачати з поля зору роботу інших департаментів. Розуміння гостем вжитих заходів щодо забезпечення гігієни при роботі, наприклад, з продуктами і доставкою їжі (самовиносу) має розвіяти будь-які сумніви.

Персоналізація. Створення унікальних вражень і досвіду – важлива складова гостинності. Трендом готельного бізнесу 2021 року постає персоналізація. Гості хочуть, щоб готельєри серйозно ставилися до їхніх бажань і потреб, пропонуючи індивідуальні послуги. 80% споживачів, опитаних Qubit, відкрито заявляють, що завжди змінюють зроблений вибір на користь пропозиції, яка задовольняє їх персональні бажання. При цьому 25% клієнтів (згідно з даними Netimperative) більш лояльно ставляться до туристичного бренду, якщо отримують актуальні пропозиції, відповідні їх особистим потребам замість масових розсилок турів, які вони ніколи не забронювали б.

Технології. Сучасні тенденції в готельному бізнесі тісно пов'язані з технологіями, які захопили світ. В 2021 році інновації допоможуть поліпшити якість обслуговування клієнтів, а також забезпечити безпеку для здоров'я і чистоту. Яскравий приклад застосування технологій в гостинності – заселення в повністю безконтактний готель за допомогою електронного ключа.

Спорт і оздоровчий відпочинок. Люди впевнені, що спорт – відмінний спосіб розслабитися і поліпшити якість життя. Лікарі повністю згодні з поширеною думкою і стверджують, що фізичної активності варто приділяти мінімум 30-40 хвилин в день. Постояльці готелів прагнуть до розслаблення і готові за це платити. Новим трендом в готельному бізнесі стане розширення списку послуг, які допоможуть клієнтам залишатися активними і підтримувати фізичну форму. Виграють готелі, які обладнанні тренажерними залами і СПА-центрами, а також пропонують індивідуальні програми харчування і спортивні тренування. Спорт виступає найкращим помічником імунітету. Зараз, коли в ряді країн – м'який або жорсткий локдаун, і дозвілля сильно обмежено, необхідно приділяти особливу увагу тому, щоб спортом в готелях люди могли займатися скільки завгодно, причому безпечно. Для цього медичні працівники спільно з представниками провідних готельних комплексів розробили ряд рекомендацій:

– дезінфекція обладнання, обмеження по кількості відвідувачів, знезараження басейнів;

– щоденні фізичні вправи по 30-40 хвилин дуже важливі: допоможіть гостям вибрати вас, розповівши, яку радість і користь вони отримають від занять спортом у вашому готелі;

– розширюйте перелік послуг такого плану. Запропонувавши йогу в басейні або особливі плани харчування (детокс, спортивне і т.і.), ви не тільки виділитеся з натовпу, але і створите особистий зв'язок з гостем – він відчує себе особливим;

– слідкуйте за новітніми тенденціями в сфері спа-технологій. Однак, обравши щось, спершу вирішите, чи підходить це до бренду і чи додає цінності готелю;

– користуйтеся можливостями партнерства: домовляйтеся з відомими постачальниками спа-продуктів. Може, навіть вийде використовувати їх маркетингову міць в ваших інтересах. Але не забувайте про те, що бренд повинен відповідати вашому образу: так, розкішні готелі повинні співпрацювати тільки з марками вищого рівня, відомими своєю якістю;

– йогу, тай-чи, медитацію та інші заняття легко передати на аутсорсинг з мінімальними витратами.

Возз'єднання з природою. Ще одна потужна тенденція готельного бізнесу і, в цілому, гостинності 2021 року – близькість до природи. Люксові готелі, розташовані в красивих місцях в оточенні зелені, гір або води, привертають цінителів природної розкоші. Постояльці хочуть відчувати єднання з природою. Готелям належить приділити увагу індивідуальним послугам, які доповнять досвід. Так, готель «Nihī Sumba» надихає своїм прикладом. Він проводить тури в місцеві села, організовує спостереження за птахами в глибині джунглів і пропонує екскурсії з гідом до прихованих озер, які доповнюються купанням і чудовою індивідуальною вечерею.

Особисте спілкування. Незважаючи на пандемію і необхідність дотримання соціальної дистанції, люди прагнуть до нових вражень. Вони жадають турботи і уваги. Можливість забезпечити безпечне особисте спілкування з гостями – пріоритетне завдання компаній індустрії гостинності. Наприклад, готель «Casa Vagator» в Барселоні робить ставку на безкоштовні тапас і напої. Це дає шанс поспілкуватися з гостями особисто і краще пізнати їх, щоб гарантувати індивідуальний підхід і подарувати настільки цінну увагу.

Стійкий образ життя і проживання. Екологічні варіанти проживання займають важливе місце в світових тенденціях в готельному бізнесі. Згідно з опитуваннями Booking.com 73% мандрівників мають намір зупинитися в «зелених» готелях під час наступних поїздок. Більш того, 70% людей упевнені, що з більшою ймовірністю забронюють житло, якщо

воно екологічно чисте, навіть якщо шукають варіант для звичайного (не стійкого) відпочинку. Опитування Condé Nast Traveler показав, що 58% мандрівників обирають виключно ті готелі, які допомагають зберігати навколишнє середовище або займаються благодійною допомогою місцевим жителям [10].

У підсумку можна констатувати, що основні сучасні тренди в сфері гостинності, по-перше, пов'язані з застосуванням сучасних інформаційних технологій, спрямованих на розширення сервісних можливостей готельєрів, а, по-друге, новітні підходи до надання сервісних послуг реалізуються за рахунок поєднання чистоти і здоров'я, що є невід'ємними складовими під час пандемії COVID-19.

Список використаних джерел:

1. Джинджоян В. В. Реалізація туристичних програм у сфері освіти, медицини, природоохорони. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 50-53.
2. Джинджоян В. В. Базисні детермінанти розвитку туристичних підприємств на основі їх соціальної діяльності : монограф. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. 248 с.
3. Джинджоян В. В. Сучасні інноваційні технології в менеджменті туризму та гостинності. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/6_2021/7.pdf
4. Джинджоян В. В., Саленко А. С., Сазонець І. Л. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства : монограф. Рівне. Волин. Обереги, 2021. 208 с.
5. Електронний ресурс. URL: <https://www.travelpulse.com/news/impacting-travel/the-importance-of-travel-tourism-in-driving-global-economy.html> (дата звернення: 10.06.2021).
6. Електронний ресурс. URL: <https://selfservice4u.com/seo-elektronnyu-resepshn-terminaly-self-check-in> (дата звернення: 12.08.2021).
7. Електронний ресурс. URL: <https://www.vavt-imef.ru/development-of-foreign-trade-of-the-worlds-leading-countries/> (дата звернення: 10.06.2021).
8. Електронний ресурс. URL: <https://ccrs.ru/solutions/kiosk-samoposeleniya/> (дата звернення: 11.09.2021).
9. Електронний ресурс. URL: <https://hortly.ru/avtomatizaciya-gostinic-i-otelej/Programma-dlya-otelya-i-gostinicy/> (дата звернення: 15.08.2021).
10. Електронний ресурс. URL: <https://studcar.ru/stati/tendencii-industrii-gostepriimstva-v-2021-godu/> (дата звернення: 11.09.2021).
11. Електронний ресурс. URL: <https://unified.com.ua/g20001267-telefonny-dlya-otelej> (дата звернення: 28.08.2021).
12. Електронний ресурс. URL: <https://www.librahospitality.com/company/news/trendy-gostinichnykh-tekhnologiy-2021/> (дата звернення: 24.07.2021).

13. Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року», яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р [Електронний ресурс]/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020> (дата звернення: 10.02.2020).

14. Сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: <https://www.unwto.org/ru/cultural-tourism-covid-19> (дата звернення 22.04.2021 р.)

15. Тарасюк Г. М., Мілінчук О. В. Розвиток вітчизняного туризму в контексті світових туристичних тенденцій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2016. Вип. 7(3). С. 127-131. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_7\(3\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_7(3)) (дата звернення 03.12.2019).

16. Горяник В. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки держави. роль ЗМІ в забезпеченні інформаційного суверенітету України. *Право і суспільство.* 2016. № 2. С. 151-156.

17. Dzhyndzhoian, V. V. Using Internet technology as a modern marketing tool in promoting tourism products. *Innovative technologies: international experience and its application,* 2016. Pp. 5-10.

18. Sardak S., Dzhyndzhoian V., Samoilenko A. Global innovations in tourism. *Innovative Marketing.* 2016. № 3. Pp. 45-50.

19. World Tourism Organization. Access mode: www.unwto.org. – Title from screen. UNWTO Tourism Highlights. URL: <http://mkt.unwto.org> (дата звернення: 10.06.2021).

Кравченко М. В.

доктор економічних наук,

професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Кравченко Л. А.

аспірантка кафедри публічного управління та права Дніпровської академії неперервної освіти

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Заклади професійної (професійно-технічної) освіти є базовою складовою освітнього процесу України, що в свою чергу є потенціалом

для розвитку національної економіки та чинником для забезпечення продовольчої та екологічної безпеки, формування соціально-економічних основ розвитку територій держави, та підвищення матеріального добробуту населення.

У нових соціально-економічних умовах сучасна система управління освітою поступово набуває ознак громадського самоврядування та державно-громадської моделі управління, що має забезпечити перехід України до постінформаційного суспільства. Водночас, сучасна система управління професійною (професійно-технічною) освітою має забезпечити випереджувальний інноваційний розвиток, а також створити умови для відтворення соціокультурного середовища заради розвитку, самоствердження та самореалізації особистості впродовж усього життя. Основоположним чинником ефективної діяльності та стійкого розвитку закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах запровадження діджиталізації в країні є система економічної безпеки, яка в свою чергу покликана на профілактику та захист закладів освіти від зовнішніх та внутрішніх загроз. Система економічної безпеки – це комплекс організаційно-управлінських, технічних, профілактичних заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз.

У статті визначено сутність економічної безпеки, основи організації та функціонування системи економічної безпеки закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Розглянуто аспекти обліково-забезпечення закладів освіти та визначена ефективність функціонування системи економічної безпеки. Запропоновані шляхи вдосконалення системи економічної безпеки закладів освіти.

Інформація є головною складовою системи економічної безпеки. Центральне місце у складі інформаційного забезпечення відводиться обліково-аналітичному забезпеченню [2, с. 10-11].

Під обліково-аналітичним забезпеченням управління фінансовою безпекою, ми розуміємо процес збору, підготовки, реєстрації та оброблення обліково-аналітичних даних та прийняття на їх основі управлінських рішень що стосуються забезпечення захисту фінансових інтересів закладів освіти на всіх рівнях його фінансових відносин від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

В поєднанні облікових та аналітичних операцій в загальний процес, виконанні оперативного мікроаналізу та застосуванні його результатів під час моделювання управлінських рішень в системі економічної безпеки закладів професійної (професійно-технічної) освіти полягає суть системи обліково-аналітичного забезпечення. Тому її основною ціллю є надання достовірних даних за для керування економічними процесами закладу під

час вибору напрямів підтримання його безпеки та ефективного розвитку. З урахуванням специфікації сучасних загроз, на думку вчених «складовою в системі економічної, що зв'язує кожного суб'єкта господарювання, повинна стати підсистема обліково-аналітичного забезпечення, ключові завдання якої полягають не лише в інформаційній підтримці процесу гарантування економічної безпеки, а й у формуванні інформаційних потоків між суб'єктами та об'єктами безпеки, зовнішнім і внутрішнім середовищем».

Зазначене ґрунтується, в першу чергу, на результатах аналітичних досліджень, відповідно до яких відсутність необхідного обліково-аналітичного забезпечення призводить до того, що шлях до прийняття рішень суб'єктами все більше орієнтується на ірраціональний підхід, ніж на раціональний. Вирішення такої проблеми лежить у реалізації механізму, що лежить в основі обліково-аналітичного забезпечення і передбачає оцінювання поточного стану економічної безпеки закладів освіти [3, с. 74-78].

В області безпеки необхідно визначити такі головні шляхи використання обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою:

- 1) моніторинг наявного рівня економічної безпеки закладу освіти в сукупності та у розрізі головних функціональних частин;
- 2) задоволення потреб в інформації суб'єктів безпеки (внутрішніх та зовнішніх);
- 3) надання можливості врахувати аспекти в час коли йде процес прийняття та реалізації кожного рішення;
- 4) відстеження зміни рівня економічної безпеки закладу під впливом викликів, ризиків та загроз;
- 5) оцінювання та забезпечення максимально ефективного використання існуючих ресурсів;
- 6) поєднання інтересів закладу освіти та функціонування зовнішнього середовища, інтересів власників, менеджерів та працівників з ціллю забезпечення сталого розвитку закладу.

Нарешті можна сформулювати основні функції обліково-аналітичного забезпечення системи управління як частини інформаційно-аналітичного забезпечення:

- 1) інформаційна – забезпечення системи управління даними про діяльність закладів професійної (професійно-технічної) освіти внутрішніх і зовнішніх користувачів;
- 2) облікова – зображення фактів господарської діяльності закладу;
- 3) аналітична – виконання на підставі первинної аналітичної інформації економічного аналізу діяльності.

Головними завданнями для обліково-аналітичної забезпечення системи економічної безпеки підприємства мають бути:

- аналізування діяльності закладів освіти за вказаними напрямками;
- облік господарських операцій за цільовими шляхами на базі бухгалтерського обліку з використанням нефінансових показників;
- контролювання використання матеріальних та нематеріальних ресурсів, за точним зображенням всіх господарських операцій на етапі планування, обліку та за відповідністю аналітичної інформації;
- формування аналітичних бюджетів як джерел акумулювання планових, облікових та аналітичних даних [4, с.200-201].

Цільове завдання системи обліково-аналітичного забезпечення як частини системи економічної безпеки закладів професійної (професійно-технічної) освіти полягає в з'єднанні операцій обліку та аналізу в один процес, здійснення оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперервності цього процесу і використанні його результатів за для створення бази даних для прийняття управлінських рішень. Більш глибоке вивчення сутності обліково-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою закладу дає змогу охарактеризувати головні технологічні етапи:

1) з використанням сформованого масиву первинної облікової інформації здійснюються виявлення, відбір, фільтр, узагальнення даних що стосуються зміни рівня безпеки;

2) узагальнені облікові дані належать спеціальній аудиторській перевірці на достовірність та доцільність використання для цілей безпеки;

3) використання методів аналізу для обробки перевірених облікових даних;

4) об'єднання, узагальнення, формування звітів для використання користувачами – суб'єктами безпеки.

Система обліково-аналітичного забезпечення менеджменту відіграє важливу роль в функціонуванні системи управління закладом освіти, забезпечуючи взаємодію різних структурних підрозділів та реагуючи на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Під системою розуміють сукупність множин взаємопов'язаних елементів, які утворюють певну цілісність, що наведено на рис. 1.

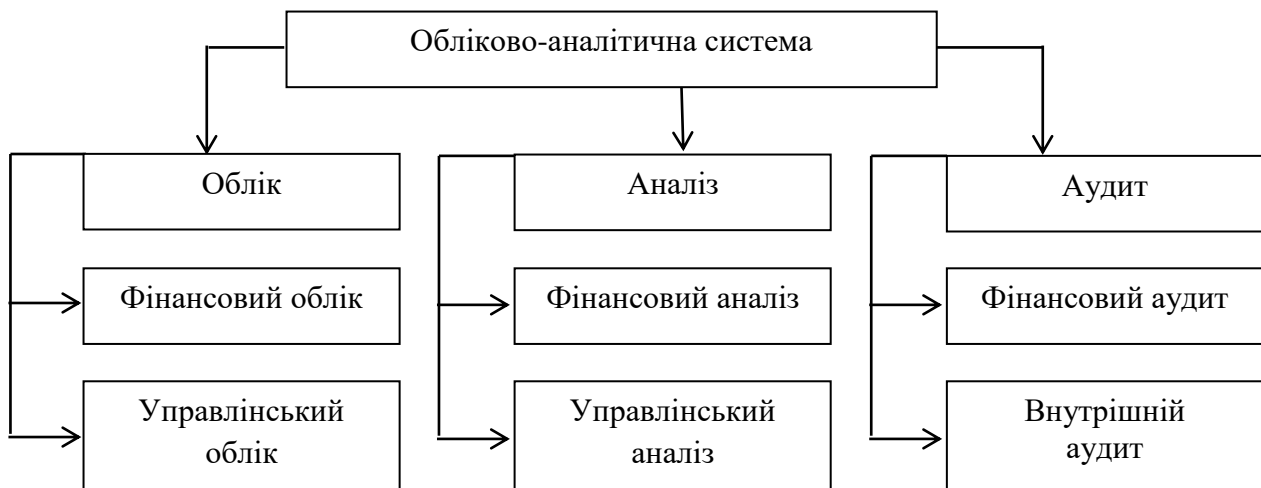

Рис. 1. Елементи обліково-аналітичної системи

На сучасному етапі розвитку обліково-аналітична підсистема, будучи складовою комплексної системи економічної безпеки, повинна передбачати збір, узагальнення й обробку даних оперативного, статистичного і бухгалтерського (фінансового й управлінського) обліку (серед них дані за податковими розрахунками), а для економічного аналізу використовувати облікову та поза облікову інформацію.

З огляду на згадані завдання обліково-аналітичне забезпечення повинно відповідати таким вимогам:

- надавати користувачам інформацію про поточний стан і тенденції розвитку підприємства та зміну конкурентного середовища;
- забезпечувати внутрішній контроль за діяльністю закладу освіти;
- чітко та достовірно відображати в зовнішній і внутрішній звітності всі господарські операції, що здійснюються в закладі освіти;
- сигналізувати про виявлення суттєвих змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, які можуть вказувати на момент виникнення чи реалізації певної загрози [1, с. 5-8].

Щоб бути джерелом забезпечення економічної безпеки, сучасні облікові дані мають бути достатньо репрезентативними та мати необхідну суттєвість. Відповідно до вітчизняного законодавства в частині бухгалтерського обліку, здійснення такого завдання виконується шляхом підтримки принципу повного висвітлення, що означає зображення у фінансовій звітності підприємства істотної та корисної інформації про його фінансово-майновий стан.

До основних завдань забезпечення фінансової безпеки суб'єктів належать оцінка рівня фінансової безпеки, встановлення і оцінка чинників, які впливають на неї, та на основі цього розробка системи

заходів, що дозволяють визначати дію загроз, небезпек та посилення дії їх позитивного характеру.

Під інструментарієм забезпечення фінансової безпеки суб'єктів варто розуміти сукупність елементів, що застосовується для захисту його фінансових інтересів. Інструментарій включає фінансові методи, методи аналізу, критерії та індикатори, фінансові важелі та фінансові інструменти тощо. Фінансові інструменти – це будь-яка договірна угода, згідно з якою відбувається збільшення активів одного суб'єкта господарювання і фінансових зобов'язань іншого контрагента.

До фінансових інструментів відносяться:

- 1) платіжні інструменти;
- 2) кредитні інструменти;
- 3) депозитні інструменти;
- 4) інструменти інвестування;
- 5) інструменти страхування;
- 6) інші види фінансових інструментів.

Отже, вчені-економісти найчастіше виділяють наступні фінансові методи: фінансове прогнозування і планування, інвестування, кредитування, страхування, ціноутворення, матеріальне стимулювання, система оплати праці та інші [5, с. 120-128].

Стосовно важелів на яких ці методи базуються, виділяють: дохід, прибуток, амортизація, ціна, податки, кредити, пільги, санкції, заробітна плата, дивіденди тощо.

Фінансове планування охоплює весь комплекс заходів як з розробки планових завдань, так і з втілення їх у життя. Фінансове планування – це також процес розробки конкретного плану фінансових заходів.

Фінансове прогнозування – це розробка на тривалу перспективу змін фінансового стану об'єкта в цілому і його окремих складових. Прогнозування, на відміну від планування, не ставить завдання безпосереднього здійснення на практиці розроблених прогнозів. Ці прогнози являють собою передбачення відповідних змін.

Фінансове регулювання – вплив на об'єкт управління, за допомогою якого досягається стан стійкості фінансової системи у випадку виникнення відхилення від заданих параметрів. Регулювання охоплює головним чином поточні заходи щодо усунення поточних відхилень від графіків, планових завдань, установлених норм і нормативів.

Фінансове стимулювання виражається в спонуканні працівників фінансової служби до зацікавленості в результатах своєї праці. За допомогою стимулювання здійснюється управління розподілом матеріальних і духовних цінностей залежно від кількості та якості витраченої праці.

Ще однією важливою групою фінансових методів є управління грошовими потоками та інвестиціями до складу якої входять управління готівкою, дебіторською та кредиторською заборгованістю, податковий менеджмент, а також специфічні операції, наприклад, факторинг.

Об'єктивні процеси децентралізації в економіці країни покладають на регіони велику відповідальність у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку в умовах транзитивної економіки. В ході вирішення цих проблем регіони стикаються з необхідністю здійснення комплексу соціально-економічних завдань. При дуже обмежених бюджетних можливостях у більшості регіонів виникає необхідність залучення додаткових коштів для їх рішення. Таким чином, досить актуальною є проблема залучення інвестицій в регіони. Головна мета: збільшення обсягу залучених інвестицій у розвиток економіки області для активізації економічної діяльності на території регіону та підвищення рівня конкурентоспроможності регіону.

Завдання та заходи щодо залучення інвестицій щодо формування інфраструктури регіону:

- прискорення модернізації та реконструкції діючого виробництва для запровадження новітніх технологій та інновацій; основним джерелом фінансування капіталовкладень залишатимуться власні кошти підприємств; основна частка капітальних інвестицій у розвиток основних фондів буде спрямована на розширення, реконструкцію, технічне та технологічне переоснащення діючих підприємств, а саме – Публічного акціонерного товариства «Арселор Міттал Кривий Ріг», акціонерного товариства «Нікопольський завод феросплавів», Публічного акціонерного товариства «Дніпровський металургійний комбінат комунального підприємства «Дніпроводоканал» Дніпровської міської ради» та інші;

- залучення міжнародних кредитних та грантових ресурсів для реалізації пріоритетних інфраструктурних інвестиційних проєктів:

- буде продовжено реалізацію інфраструктурного проєкту «Завершення будівництва метрополітену у м. Дніпропетровську»;

- у рамках проєкту «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України», що реалізується за рахунок кредитів Європейського інвестиційного банку, буде продовжено реалізацію 11 інвестиційних проєктів;

- реалізація інвестиційних проєктів для підвищення рівня життя мешканців регіону:

- на виконання Регіональної програми розвитку житлового будівництва у Дніпропетровській області на 2015 – 2020 роки, затвердженої рішенням Дніпропетровської обласної ради від 23 січня 2015 року № 609-29/VI (зі змінами), за рахунок усіх джерел фінансування

передбачається введення 295 тис. кв. м загальної площі житла, що дасть змогу поліпшити житлові умови майже 5 тис. сімей;

за умови забезпечення коштами передбачається будівництво та реконструкція майже 80 км водопровідних мереж для поліпшення якості послуг водопостачання та забезпечення послугами централізованого водопостачання майже 40 тис. мешканців сільської місцевості;

продовження реалізації інвестиційних проєктів для створення комфортних умов проживання громадян, поліпшення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я для надання якісних послуг та створення належних умов для всебічного та повноцінного розвитку дітей.

Для забезпечення виконання Програми соціально-економічного та культурного розвитку у 2020 році за умови отримання необхідного фінансового ресурсу, у тому числі коштів обласного бюджету розвитку, буде продовжено, а також розпочато реалізацію інвестиційних проєктів.

Критерії досягнення.

Очікуване збільшення капітальних інвестицій в економіку області (за наростаючим підсумком) в обсязі 57,9 млрд. грн. (102% до початку року).

За обсягами залучених прямих іноземних інвестицій область упевнено посідає 1 місце серед областей України, 87,5% обсягу прямих іноземних інвестицій отримано з країн ЄС.

Частка області у загальних обсягах прямих іноземних інвестицій на 01 жовтня 2019 року становить 10,8%.

На підприємствах промисловості зосереджено 63,1% прямих іноземних інвестицій від загального обсягу.

Спостерігається збільшення спектру конкурентоспроможних галузей для вкладення інвестицій. Значні вкладення залучено також у підприємства оптової та роздрібної торгівлі (14,9%), підприємства, які займаються операціями з нерухомим майном (12,0%), діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (3,9%), професійну, наукову та технічну діяльність (2,6%) та в інші галузі.

Завдання та заходи щодо залучення прямих іноземних інвестицій:

– ефективна та злагоджена робота регіональних інституцій, спрямованих на підтримку та супровід інвестора: ДП «Дніпропетровський інвестиційно-інноваційний центр», комунальне підприємство «Дніпропетровське регіональне інвестиційне агентство» Дніпропетровської обласної ради, комунальне підприємство «Агентство розвитку Дніпра» Дніпровської міської ради, а також місцевих інвестиційних інституцій у містах Павлоград, Нікополь, Кривий Ріг та інших;

– підтримка в актуальному стані та постійне оновлення переліку

інвестиційних проєктів області, направлення їх до дипломатичних установ України за кордоном з метою пошуку потенційних ділових партнерів та інвесторів;

- робота гарячої лінії з питань захисту прав інвесторів, протидії незаконному поглинанню та захопленню підприємств, створеної при облдержадміністрації;

- реалізація Концепції розвитку міжрегіонального співробітництва та кооперації Дніпропетровської області, схваленої розпорядженням голови облдержадміністрації від 09 листопада 2011 року № Р-800/0/3-11;

- організація та проведення презентацій області в країнах Європейського Союзу та світу;

- сприяння організації та проведенню бізнес-форумів, ділових зустрічей, семінарів, круглих столів з питань інвестиційної політики, у тому числі з підготовки інвестиційних проєктів за участю представників ділових кіл зарубіжних країн спільно з Дніпропетровською торгово-промисловою палатою, Дніпропетровським регіональним інститутом державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Критерії досягнення: очікуване збільшення прямих іноземних інвестицій в економіку області (за наростаючим підсумком) в обсязі 3895,0 млн. дол. США (102,5% до початку року).

Джерела фінансування: до інвестиційного портфеля області може бути додано державну фінансову підтримку у вигляді:

- а) коштів державного фонду регіонального розвитку;

- б) субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на:

- фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населенню, яке проживає на території зони спостереження;

- розвиток інфраструктури об'єднаних територіальних громад;

- виконання заходів щодо радіаційного та соціального захисту населення міста Жовті Води;

- завершення будівництва метрополітену у м. Дніпро;

- реалізацію проєктів у рамках Надзвичайної кредитної програми для відновлення України;

- здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій;

- коштів підприємств та інших коштів, не заборонених чинним законодавством.

На нашу думку, одним із шляхів вирішення залучення інвестицій в регіон є поліпшення інвестиційного клімату в регіонах. Пропонуємо механізм щодо формування сприятливого інвестиційного клімату в регіоні. Він включає в себе: 1) сукупність принципів, напрямків і

пріоритетів в організації діяльності по формуванню сприятливого інвестиційного клімату в регіоні; 2) економічні форми, методи, способи і інструменти впливу на інвестиційний клімат в регіоні; 3) сукупність регламентованих державою відносин і взаємозв'язків всіх учасників інвестиційної діяльності, що забезпечують ефективність регулюючих впливів на інвестиційний клімат.

Механізм спрямований на зниження інвестиційних ризиків і підвищення інвестиційного потенціалу в регіоні. Досягнення цих цілей здійснюється через рішення комплексу пов'язаних з ними завдань, пріоритетність яких визначається регіональною владою в залежності від діагностики поточного стану інвестиційного клімату в регіоні, що виражається у виділенні найбільш істотних приватних інвестиційних ризиків і найменших приватних інвестиційних потенціалів; важливості складових інвестиційного ризику і потенціалу з точки зору потенційних інвесторів.

Механізм розроблений з урахуванням наступних важливих принципів: 1) орієнтованості на прямі інвестиції; 2) першочергового зниження інвестиційних ризиків; 3) використання порівняльних переваг; 4) універсальності і адаптивності базового набору елементів та інструментів механізму; 5) зв'язку інвестиційного клімату та інвестиційної активності.

Механізм впливає на інвестиційну активність по шести основним напрямкам: 1) формування пропозиції інвестиційних ресурсів; 2) створення якісного попиту з боку реципієнтів інвестицій; 3) створення ефективної інвестиційної інфраструктури в регіоні, що полегшує зустріч і взаємодії інвестора і реципієнта інвестицій; 4) вдосконалення регіональної нормативно-правовий бази інвестування; 5) зниження адміністративних бар'єрів на шляху інвестицій; 6) зниження регіональних інвестиційних ризиків.

На кожному напрямку використовуються специфічні методи, форми і способи впливу, об'єднані в укрупнені блоки елементів механізму формування сприятливого інвестиційного клімату.

I. Система підтримки інвестора включає елементи: інформаційне забезпечення потенційних інвесторів, сприяння входу на регіональних ринок; організацію і супровід інвестиційних проектів.

II. Система підтримки реципієнтів інвестицій включає в себе комплекс консультаційного сприяння та елементи адміністративного стимулювання.

III. Система розвитку інвестиційної інфраструктури включає в себе розвиток транспортної, телекомунікаційної інфраструктури, готельного та туристичного бізнесу, фінансової інфраструктури регіону, розвиток

лізингу, франчайзингу, селенгу і розвиток інформаційно-консультаційних послуг в області інвестицій.

IV. Система зниження регіональних інвестиційних ризиків включає розробку і вдосконалення інвестиційної політики та інвестиційних стратегій регіону, комплексних програм по зниженню приватних інвестиційних ризиків, страхування інвестицій і підвищення інформаційної відкритості регіону.

V. Система вдосконалення нормативно-правової бази інвестування в регіоні націлена на формування сприятливого інвестиційного нормативно-правового клімату в регіоні. У цьому блоці вирішується наступний комплекс завдань: 1) створення режиму максимального сприяння для учасників інвестиційної діяльності в регіоні; 2) формування переліку форм державної підтримки інвесторів на території регіону; 3) визначення пріоритетних напрямків залучення інвестицій; 4) формування переліку пріоритетних інвестиційних проектів регіону; 5) зниження інвестиційного законодавчого ризику в регіоні.

VI. Система зниження адміністративних бар'єрів на шляху інвестицій спрямована на подолання "вузьких місць" для інвестицій: нерозвиненості вторинного ринку землі, податкового тягаря, валютного регулювання та митних процедур в рамках зовнішньоекономічної діяльності. Тут також містяться рекомендації регіональній владі з розвитку здорової конкуренції в регіоні; усунення непослідовності в застосуванні та інтерпретації законів і актів; практиці державних органів створювати свої власні консультаційні фірми з питань землі, будівництва, митниці, міграції та ліцензування.

Інструменти механізму формування сприятливого інвестиційного клімату прямого і непрямого впливу на інвестиційний клімат в регіоні були розділені на три блоки: адміністративний, фінансовий і інформаційний. Незважаючи на виділення всіх інструментів в окремі блоки, максимальна ефективність механізму досягається тільки при комплексному їх використанні. Виділені блоки представляють собою систему інструментів механізму формування сприятливого інвестиційного клімату.

Ефективність механізму визначається за допомогою системи моніторингу інвестиційної діяльності в регіоні. При її побудові необхідно застосувати наступний алгоритм:

- 1) визначити вимірювані показники (індикатори) інвестиційної діяльності;
- 2) встановити джерела інформації для проведення моніторингу;
- 3) вибрати методи збору інформації;
- 4) визначити частоту і графік збору інформації;

- 5) призначити відповідальних за отримання необхідної інформації;
- 6) визначити технологію обробки і аналізу отриманої інформації;
- 7) визначити одержувачів результатів моніторингу для подальшого використання;
- 8) сформулювати методи контролю та корекції результатів моніторингу;
- 9) врахувати витрати, необхідні для проведення моніторингу.

Система моніторингу інвестиційної діяльності в регіоні повинна формуватися паралельно з розробкою основних блоків і елементів механізму формування сприятливого інвестиційного клімату. У неї повинні бути включені наступні блоки:

- 1) моніторинг підтримки інвесторів;
- 2) моніторинг підтримки реципієнтів інвестицій;
- 3) моніторинг розвитку інвестиційної інфраструктури;
- 4) моніторинг динаміки інвестиційних ризиків;
- 5) моніторинг інвестиційного законодавства;
- 6) моніторинг зниження адміністративних бар'єрів;
- 7) моніторинг динаміки інвестиційної активності в регіоні;
- 8) моніторинг стану інвестиційного клімату в регіоні, причому одним з інструментів моніторингу є експрес-методика оцінки інвестиційного клімату.

Мета моніторингу на кожному напрямку є спільною: формування системи релевантної інформації по кожній з областей інвестиційної діяльності в регіоні, необхідної для оцінки ефективності функціонування механізму формування сприятливого інвестиційного клімату.

Отже, важливим елементом забезпечення фінансової безпеки закладів професійної (професійно-технічної) освіти є інформаційно-аналітична підсистема фінансової безпеки підприємства, яка має містити наступні дані: якісні і кількісні значення індикаторів фінансової безпеки, наявність або потенційність ризиків і загроз, формалізовані фінансові інтереси і стан їхньої реалізації, стратегічний план (стратегія) забезпечення фінансової безпеки закладів освіти, якісні і кількісні параметри використання фінансових ресурсів, обсяг останніх, а також джерела їх надходження, фінансовий план (бюджет).

Інформаційне забезпечення складається зі статистичної, економічної, комерційної, фінансової та іншої інформації.

Джерела надходження інформації поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх джерел відносяться: показники фінансового обліку підприємства – дані можна отримати з балансу, звіту про фінансові результати, звіту про рух грошових коштів, звіту про власний капітал, приміток до фінансової звітності; показники управлінського обліку –

інформація про фінансову та комерційну діяльність закладів професійної (професійно-технічної) освіти, звітів та планів і прогнозів, отриманих у процесах стратегічного, тактичного і оперативного планування, аналізу, контролю і бюджетування [6, с. 231-242].

Зовнішні джерела інформації містять дані про таке, як :

– рівень макроекономічного розвитку країни та галузі, до якої відноситься заклад;

– кон'юнктура фінансового ринку;

– діяльність конкурентів та як існуючих, так і потенційних партнерів;

– оцінка загроз фінансовій безпеці діяльності за джерелом, за рівнем тяжкості наслідків, за рівнем вірогідності, за сферою і джерелом виникнення, за тривалістю впливу, за ступенем розвитку, за ступенем напруженості тощо.

На нашу думку, встановлення фактичного рівня фінансової безпеки – ключовий етап її забезпечення. Тому важливим є вибір інструментарію для здійснення такої оцінки.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. Державно-громадський характер управління освітою. *Вища освіта України*. 2011. № 3. С. 5–8.

2. Єльнікова Г. В. Теоретичні підходи до моделювання державногромадського управління. *Директор школи*. № 40 (280). 2003. С. 10-11.

3. Кравченко М. В. Шляхи удосконалення управління фінансово-економічною безпекою підприємств аграрного сектору. *Східна Європа*. 2020. № 2. С. 74-84.

4. Кравченко М. В. Моніторинг інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені І.В. Вернадського*. 2020. № 2 (25). С. 200-212.

5. Кравченко М. В., Іжболдіна О. О., Карамушка О. М. Основні принципи формування конкуренції та безпеки на підприємствах аграрного сектору. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені І. В. Вернадського*. 2020. № 4. С. 120-128.

6. Kravchenko M. V., Dovgal O. V., Demchuk N. I., Odnoshevnaya O. A. Methods of competitiveness assessment of agricultural enterprise in eastern Europe. *Regional Science Inquiry*. (EconLit, Scopus RSA I) Greece, vol. IX, (2), December 2017. P. 231-242.

Лисенко О. В.

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу ВНПЗ
«Дніпровський гуманітарний університет»*

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ВРІВНОВАЖЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ КОРОТКОСТРОКОВИХ ВИРОБНИЧИХ ПЕРІОДІВ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ

Планування діяльності готельно-ресторанного підприємства – це процес, який допомагає підтримувати стабільний фінансовий стан цих підприємств. Базується фінансове планування на даних фінансових прогнозів і включає формування необхідного обсягу фінансових ресурсів з різних джерел і раціональний розподіл цих ресурсів. Головна увага приділяється прибутку і його розподілу. А саме планування фінансів здійснюється через управління балансом доходів і витрат.

Етапами фінансового планування є [10, с.146]:

1. аналіз фінансового стану підприємства (готелю);
2. складання прогнозних кошторисів і бюджетів;
3. визначення загальної потреби у фінансових ресурсах;
4. прогнозування структури джерел фінансування;
5. створення і підтримання дієвої системи контролю та управління;
6. розробка процедури внесення змін в систему планів.

Для вирішення цих питань використовують методи економіко-математичного моделювання, наприклад, ймовірнісні методи, методи лінійного та динамічного моделювання, алгоритмізацію [11].

Проблема забезпечення достатнього рівня фінансування кожного операційного виробничого періоду у роботах провідних вчених вирішувалось як частина загальних планових заходів на підприємствах [9]. Поєднанню системи планування в єдине ціле з організаційною структурою підприємства, моделям і методам соціально-економічного прогнозування присвячено дослідження українських науковців та іноземних вчених, серед яких: Л. В. Антонова, О. С. Вентцель, О. В. Бережна, В. І. Бережной, Л. І. Лопатников, О. О. Ляховець, В. В. Вітлінський, Т. С. Клебанова, С. І. Левицький, Ю. Г. Лисенко, С. Ф. Покропивний, О. І. Черняк, Г. О. Черноус, Г. Мінцберг, Дж. Куїн, С. Гошал, Джеймс К. Ван Хорн, Вахович Джон М. мол., Е. Хелферт та ін. Моделювання динамічних систем проводилось у роботах вчених, серед яких: В. М. Вовк, В. М. Гейєць, К. Ф. Ковальчук, Л. А. Останкова, В. С. Пономаренко. Роботи цих науковців демонструють системний підхід

до діяльності підприємств. Але недостатньо наукових праць стосовно математично обґрунтованого методу оцінювання достатності фінансового забезпечення розглянутого процесу.

Задача забезпечення достатнього рівня фінансування кожного операційного періоду підприємств не має усталеного підходу до вирішення. Цю проблему вітчизняні підприємства долають у різний спосіб [3].

1. Додають на розрахунковий рахунок певну суму коштів, обсяг якої визначає, як правило, керівництво. Недоліком цього методу є наступне: коштів у підприємства може не бути, навіть за наявності розрахованого додатного прибутку, чи суми коштів на закриття фінансових нестач буде замало.

2. Ретельно розробляють стратегію керування дебіторською заборгованістю, яка є джерелом істотних непередбачених витрат операційних періодів. Недоліком цього методу є те, що система преміювання та штрафних санкцій за своєчасне та несвоєчасне погашення дебіторської заборгованості часто не діє й контрагенти не виконують договірні зобов'язання. Гроші по дебіторській заборгованості не надходять на рахунки підприємства своєчасно і воно не має можливості своєчасно самостійно фінансувати свої поточні витрати.

3. Звертаються до короткострокових позик. Цей спосіб використовують найчастіше. Недолік: короткострокові позики є платним ресурсом. Відсотки по цим позикам обтяжують підприємства, особливо в тому випадку, коли позик – декілька. Також ці короткострокові кредитні гроші не завжди можна отримати своєчасно. Для підприємств доцільно не звертатись за короткостроковими позиками, а вирішувати задачі забезпечення достатності фінансування операційних періодів самостійно. На виконання цієї мети запропоновано орієнтуватися в цьому дослідженні.

Для короткострокового планування і врівноваженого фінансового забезпечення операційних періодів (як правило, операційний період – це місяць) пропонується в допомогу фінансовому менеджеру, в тому числі в сфері гостинності, економіко-математичний інструментарій «Спеціальний стабілізаційний фонд підприємств».

Тому, метою роботи виступає застосування економіко-математичного інструментарію спеціальний стабілізаційний резервний фонд підприємств до діяльності підприємств сфери гостинності (наприклад готелів), які відрізняються тим, що надають не тільки конкретні матеріальні послуги, але і послуги гостинності, які також приносять прибуток власникам.

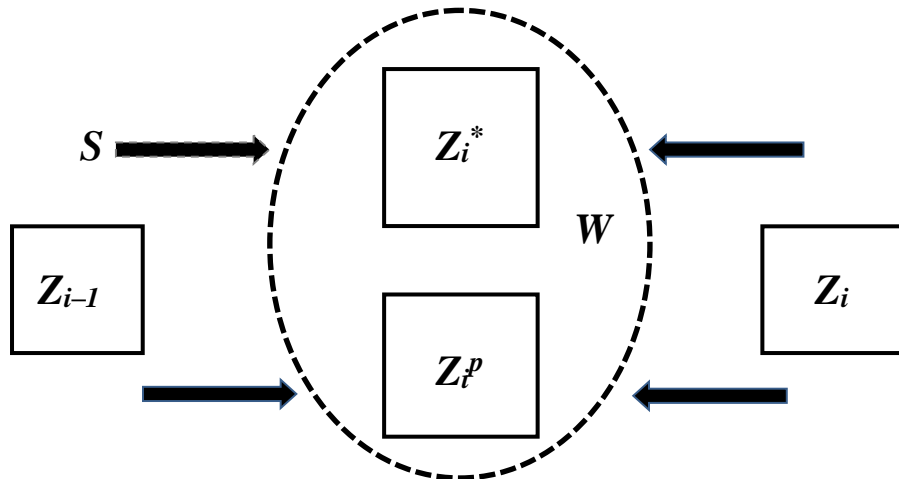
Забезпечення достатнього рівня фінансування кожного виробничого періоду підприємств визначається не тільки обсягами запланованих на період витрат, а також обсягами коштів, які мають страхувати фінансову діяльність підприємства від тимчасової нестачі коштів протягом поточного виробничого періоду. За цих умов, підприємства часто створюють та використовують спеціальні резервні фонди. Створення такого спеціального стабілізаційного резервного фонду його адаптивна математична модель, алгоритмічна модель та відповідна комп'ютерна програма виступають в якості інструментарію забезпечення достатнього рівня фінансування поточних виробничих періодів. Означені кошти фонду в процесі застосування перетікають із початкового до операційного резервного фондів (частин загального спеціального стабілізаційного резервного фонду) та у зворотньому напрямку, фінансуючи незаплановані витрати, і повертаючи свій початковий обсяг. Їх обсяг також постійно коригується та нарощується у відповідності до витрат виробництва. Застосування спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств є більш ефективним тому, що кошти використовуються в розрахованих обсягах, що дозволяє зробити їх застосування ефективним.

Також задача врівноваження незапланованих операційних фінансових витрат і надходжень – це процес приведення до рівноваги. «Рівновага – загальне поняття, яке відноситься до різних ситуацій, що змальовуються взаємодією різноспрямованих сил, дія яких взаємно гаситься таким чином, що властивості системи залишаються незмінними. В економіко-математичних роботах рівновагу часто ототожнюють із поняттям оптимуму. Але рівновага є необхідною, але недостатньою умовою оптимальності. Таким чином, рівновагу економічної системи може бути встановлено на різних рівнях, у тому числі й на оптимальному» [7, с. 296]. Тому, врівноваження фінансування кожного операційного періоду є необхідною умовою оптимальності забезпечення фінансами цього періоду. На кожному підприємстві заплановані доходи та витрати вже співставлені одне з одним. Вирівнювати необхідно випадкові неспівставлені та незаплановані витрати операційних періодів. Процес врівноваження здійснюється на базі побудови й застосування аналітичної математичної моделі, яка оцінює обсяги необхідного додаткового фінансування незапланованих витрат підприємств.

Отже, задача забезпечення достатнього рівня фінансування кожного операційного періоду підприємств потребує певного методу вирішення. Ця задача містить математичну складову (процес якомога точнішого прогнозування та аналітичного моделювання на базі прогнозу) й економічну складову. Економічною складовою є створення спеціального

стабілізаційного резервного фонду на підприємствах. І на підприємствах сфери гостинності також.

Базу даних математичної складової представлено місячними (операційними) показниками діяльності підприємств, найважливішими з яких є показники витрат, доходу та чистого прибутку. Часові ряди показників минулих виробничих періодів змальовуються чітко

детермінованими, статистично достовірними значеннями, до яких можна застосовувати існуючі методи прогнозування цих показників на наступний операційний період. У цьому дослідженні будемо спиратися на функції витрат, доходу та чистого прибутку підприємств. Функція витрат Z_i (де Z_i – обсяги витрат у грошовому вигляді періоду i ; i – номер періоду, $i \in [1; n]$) є базовою для дослідження достатності фінансування операційних періодів. Але між показниками функції витрат Z_{i-1} та Z_i , тобто в період від першого дня до останнього дня операційного періоду (місяця) i , підприємства здійснюють поточні, іноді щоденні витрати, які є як запланованими, так і непередбаченими (рис. 1). Це зумовлено впливом ендогенних та екзогенних факторів на процес виробництва. Тобто, процес витрат протягом операційного періоду містить детерміновану і стохастичну складові [6]. Запланована частина витрат завжди є на рахунках і витрачається у запланованих напрямках, а незаплановані та непередбачені витрати підприємства намагаються мінімізувати в ручному режимі, наприклад, наявними коштами (яких може і не бути на розрахункових рахунках) та, як вже відзначалось, звертаючись до короткострокових позик.

Рис. 1. Схема формування витрат підприємств в поточному операційному періоді i

де: Z_i – витрати періоду i : ($Z_i = Z_i^p + Z_i^*$); Z_{i-1} – витрати минулого $i-1$ операційного періоду (базові); Z_i^p – планові витрати поточного операційного періоду i (розраховані пропорційним методом на основі витрат минулого $i-1$ періоду); Z_i^* – незаплановані

витрати поточного операційного періоду i ; S – зовнішні впливи; W – внутрішні впливи.

Джерело: узагальнено автором

На основі вищенаведеного, можна зробити висновок, що математичному моделюванню підлягає функція витрат підприємства Z_i як на чітко детермінованому відрізку в точках початку та кінця кожного операційного періоду, так і функція витрат протягом цього операційного періоду. А оскільки всередині періоду ця функція містить невідповідності та випадкову складову, спрогнозувати її поведінку та обсяг показників майже неможливо, тому що навіть в цілому поведінка процесу (чи буде він зростати, спадати, чи матиме періодичний характер [6]) є непередбаченою.

Прогнозування обсягів витрат у таких умовах ускладнено і може мати великі похибки. Підприємствам бажано вирішувати проблеми достатності фінансування впродовж кожного операційного періоду за рахунок використання власних фінансових інвестицій, для цього певний обсяг інвестованих коштів треба резервувати, використовувати впродовж операційного періоду та відновлювати за рахунок чистого прибутку, який надходить наприкінці місяця.

Поетапно процес має виглядати наступним чином.

1. Вирішення задачі знаходження якомога точнішого прогнозу обсягів витрат наступного періоду, базуючись на показниках витрат минулих періодів. Критерій – мінімальна похибка прогнозу (тобто результатів моделювання та прогнозування згідно з побудованою моделлю).

2. Вирішення задачі досягнення рівноваги системи фінансування операційного періоду. Для цього запропоновано створення певного резерву коштів на підприємствах. Вирішення цієї задачі потребує економічного й законодавчого обґрунтування. Також, необхідно розробити адаптивну аналітичну математичну модель фонду та алгоритмічну модель фонду й відповідну комп'ютерну програму оцінювання його поточних обсягів, механізм витрачання та відновлення коштів, границі нарощення обсягів фонду.

У сукупності, на основі вирішення означених питань, запропоновано концептуальні положення та відповідний економіко-математичний інструментарій для забезпечення достатнього рівня фінансування операційних періодів підприємств. Цей інструментарій має бути представлено спеціальним стабілізаційним резервним фондом підприємств, адаптивною математичною моделлю зазначеного фонду, алгоритмічною моделлю фонду та відповідною комп'ютерною програмою оцінювання обсягів додаткового фінансування, відновлення й нарощення

фонду. Зауважимо також, що перевагою запропонованого інструментарію є можливість його застосування і на підприємствах, що працюють менше року, у яких кількість періодів спостереження – від 2 до 12.

Для прогнозування найчастіше застосовують пропорційний прогнозний метод. Його засновано на статистичних даних двох минулих операційних періодів та перенесенні виявлених закономірностей на майбутній період. При цьому вважається, що вплив зовнішніх факторів на певну економічну систему є незмінним і розвиток цієї системи відбувається завдяки власним внутрішнім тенденціям [3, с. 309].

Тобто обсяг економічних показників на наступний операційний період є екстраполяцією темпів росту економічного показника за минулий період. Такий прогноз є дієвим на короткий проміжок часу, наприклад на один операційний період (місяць).

Обсяг прогнозного показника розраховують на основі методу пропорцій, де темп розвитку обчислюється на основі зміни показника, який вважається найбільш значущим. Найчастіше, у якості такого показника виступає дохід від реалізації продукції, але можуть використовуватись інші значущі показники.

Цей підхід застосовується в розрахунках прогнозних балансів. На основі темпу зростання обраного показника перераховуються інші показники балансу.

Таким чином:

$$D_{i+1}' = \frac{D_i}{D_{i-1}} \cdot D_i, \quad (1)$$

де: D_{i+1}' – розраховане прогнозне значення доходу на період $i+1$;

$\frac{D_i}{D_{i-1}}$ – темп зростання показників.

Тоді прогнозне значення витрат на $i+1$ період:

$$Z_{i+1}' = \frac{D_i}{D_{i-1}} \cdot Z_i \quad (2)$$

Метод базується на припущенні, що значення більшості статей балансу та звіту про прибутки та збитки змінюються прямо пропорційно обсягу реалізації продукції, а рівні та співвідношення статей балансу – оптимальні [3, с. 309].

Для того, щоб прийняте рішення про залучення фінансових ресурсів та їх інвестування було обґрунтованим, кожна фінансова операція має враховувати фактор часу. При побудові математичної моделі, врахування фактору часу відбувається при обчисленні коефіцієнта δ . У загальній практиці сутність таких розрахункових методів – у врахуванні вартості

грошей у часі за допомогою системи відсоткових ставок. Відомі вчені так обґрунтовують це положення.

Е. Хелферт пише, що сутність вартості грошей у часі полягає в тому, що долар, який буде отримано через рік, коштує менше за долар, отриманий сьогодні [12, с. 250]. Найбільш інтенсивно такі операції використовуються для оцінювання інвестиційних проектів, у банківських розрахунках, в операціях на ринку цінних паперів. Але цей підхід можна використовувати для знаходження рішень щодо подолання операційних та фінансових ризиків на підприємствах, якщо вважати досліджуваний операційний період певним інвестиційним проектом.

Для врахування вартості грошей у часі абсолютні показники не підходять, бо вони не порівняні в часі та просторі. Тому використовують спеціальні коефіцієнти – ставку нарощення та ставку дисконтування. Е. Хелферт зазначає, що процедури дисконтування та нарощення існують із моменту кредитування як такого та застосовуються фінансовими інститутами з давніх часів. І, хоча застосування цієї методології до інвестицій у виробничу сферу має не таке глибоке коріння, методи, які використовують поняття дисконту та складного відсотка, отримали сьогодні широке застосування [12 с. 252].

У науковій економічній літературі наголошується, що граничною межею зростання обсягу грошового потоку на кожному наступному інтервалі розрахунку є значення експоненційної функції, помножені на обсяг грошового потоку P на означеному інтервалі [3]. Тобто, коли функція грошового потоку на наступному інтервалі спостереження досягає максимального значення, то це можна зіставити з розрахунком експоненційної функції з множителем P , де в якості сили зростання δ буде неперервна ставка нарощення.

У такому випадку можна стверджувати, що умовою наближення функції грошового потоку до експоненційної буде значне дроблення інтервалу спостереження з неперервною ставкою нарощення δ . Цей показник обсягу грошового потоку для кожного наступного кроку спостереження має бути граничним. Цей підхід відображено в концепції та враховано в математичній моделі спеціального стабілізаційного фонду підприємств (Рис. 2).

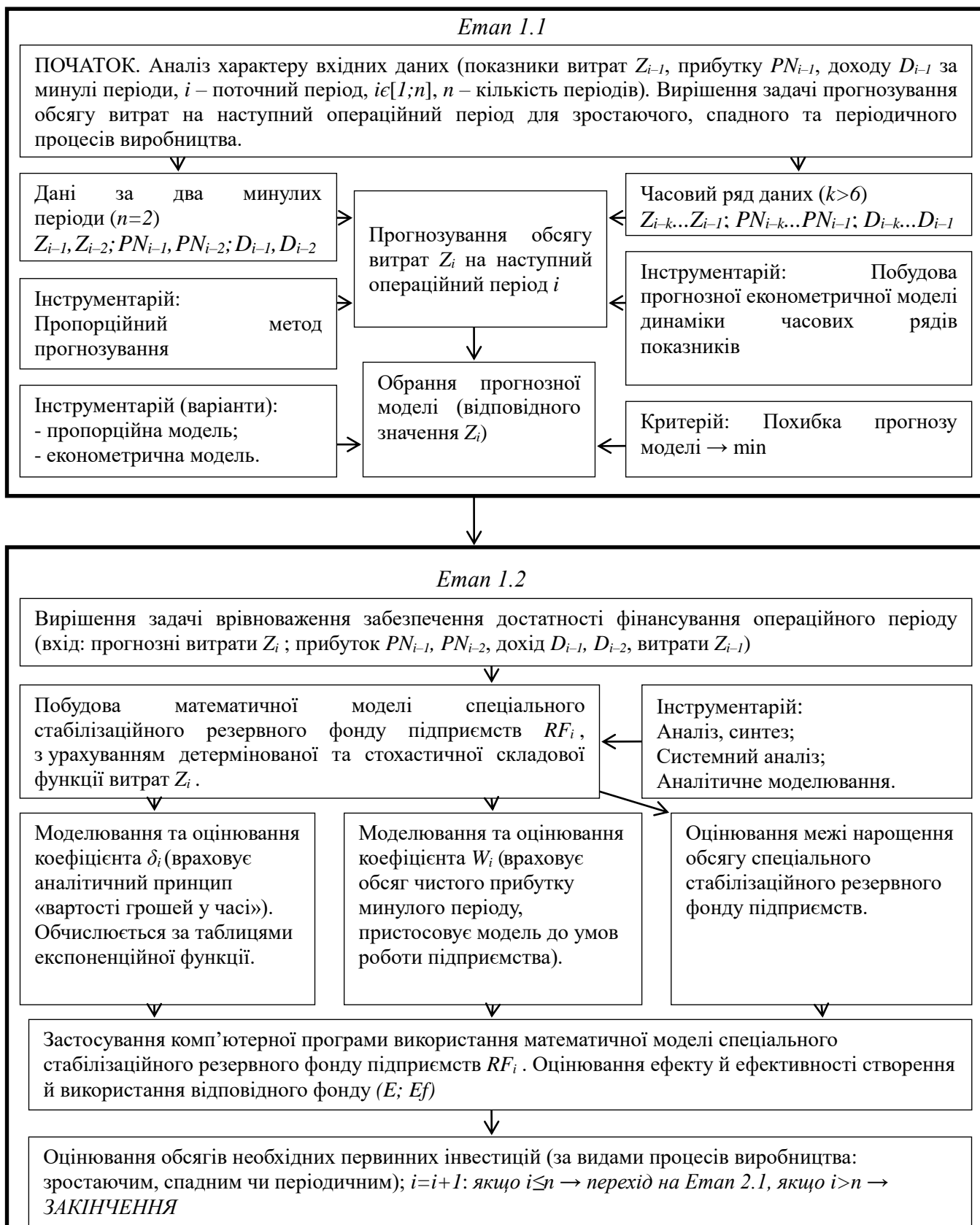

Рис. 2. Концептуальна модель створення спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств (розроблено автором)

Розрахунок грошового потоку для кожного наступного кроку спостереження (операційного періоду) з використанням коефіцієнта δ сили зростання буде змальовувати фінансову межу розвитку процесу в наступному періоді. Якщо одержаний результат помножити на певний умовний ваговий коефіцієнт, то можна говорити про обсяг коштів, присутність яких забезпечить фінансову достатність наступного операційного періоду.

Етап 1.1 першої частини концепції присвячено прогнозуванню обсягу витрат на початок поточного операційного періоду. На етапі 1.2 першої частини концепції будується економетрична модель обчислення обсягу спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств на період. Розрахунок аналітичного коефіцієнта, який враховує «вартість грошей у часі» і вагового коефіцієнта пристосування до умов виробництва, перетинання граничної межі нарощення фонду також відбувається на етапі 1.2 побудови математичної моделі спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств.

Етап 1.2 закінчується виведенням на відповідні носії розрахованого обсягу необхідної первинної інвестиції, тобто необхідної для початку застосування фонду суми коштів. Таким чином досягається мета першої частини концепції, а саме: використання математичної моделі фонду, чітке оцінювання обсягу коштів для вирівнювання фінансування операційного періоду, що має розпочатись.

З цього моменту починається дія управлінських рішень керівництва та менеджменту щодо інвестування обрахованої суми для врівноваження фінансових потоків витрат протягом поточного виробничого періоду.

На основі вищенаведеного вирішуються наступні завдання:

1) Прогнозування обсягів витрат на наступний операційний період i пропорційним методом та методом побудови економетричних моделей динаміки часових рядів показників для трьох видів виробничих процесів: зростаючого, спадного та сезонного (циклічного). Обирати варіанти найточнішого прогнозування згідно з критерієм мінімізації похибки прогнозу за обраними моделями. Розрахований прогнозний обсяг витрат на майбутній операційний період має слугувати вхідним даним для початку другого етапу моделювання.

2) Моделювання оцінювання коефіцієнта δ , який враховує аналітичний принцип «вартості грошей у часі».

3) Моделювання оцінювання вагового коефіцієнта W , який базується на обсягах чистого прибутку минулого періоду, та адаптує модель фонду до умов виробництва конкретного підприємства.

4) Оцінювання верхньої межі нарощення фонду.

5) Побудова математичної моделі спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств.

6) Оцінювання обсягів первинних інвестицій для початку використання фонду на конкретному підприємстві за одним із вищеозначених процесів.

7) Визначення ефекту та ефективності використання економіко-математичної моделі фонду.

Економічною сутністю процесу є фінансування планових (невипадкова складова) та позапланових (випадкова складова) поточних операційних витрат підприємств. Для забезпечення достатності фінансування кожного операційного періоду запропоновано створення на підприємствах спеціального стабілізаційного резервного фонду. Відповідно до законодавства України, він формується за рахунок власних інвестицій та створюється за свідомим бажанням власників, і це закріплюється в статутних документах підприємств.

Математичною сутністю процесу виступає система моделей, зокрема адаптивна математична модель фонду, яка дозволяє оцінити обсяги додаткових коштів для врівноваження процесу, та алгоритмічна модель, реалізована у вигляді комп'ютерної програми, яка кількісно оцінює обсяги формування (первинна інвестиція), використання (необхідний обсяг додаткового фінансування), відновлення та нарощення фонду. Тестування цієї програми здійснено на статистичних даних підприємств зі зростаючим, спадним чи періодичним процесами виробництва [5].

Базою даних є операційні (щомісячні) статистичні показники діяльності підприємств, передусім показники витрат, доходу та чистого прибутку за минулі виробничі періоди (від 2 до 12, або, за рішенням керівництва, більше).

Вхідними даними для формування математичної моделі фонду (RF_i) є обсяги витрат, чистого прибутку, доходу двох минулих періодів ($Z_{i-1}, Z_{i-2}; PN_{i-1}, PN_{i-2}; D_{i-1}, D_{i-2}$); (i) – поточний період; кількість минулих періодів (k) для прогнозування за економетричною моделлю та відповідні значення показників обсягів витрат, чистого прибутку, доходу ($Z_{i-k} \dots Z_{i-1}; PN_{i-k} \dots PN_{i-1}; D_{i-k} \dots D_{i-1}$); кількість майбутніх періодів для застосування алгоритмічної моделі ($n, i \in [1; n,]$); кількісне оцінювання прогнозного обсягу витрат наступного операційного періоду (Z_i). Це передбачає застосування наступних моделей і методів короткострокового прогнозування: пропорційного методу, в основі якого лежить коригування поточного статистичного показника на темпи змінення базового показника, що зумовлено використанням у дослідженні даних балансової звітності підприємств, і побудову економетричних моделей динаміки

часових рядів, що зумовлено наявністю трендової, циклічної, сезонної та випадкової компонент у функціях показників витрат. Обирається прогнозний варіант кількісного оцінювання обсягу витрат наступного операційного періоду за критерієм мінімальності похибки прогнозу відповідної моделі або за рішенням керівництва. Моделювання та кількісне оцінювання коефіцієнта δ_i математичної моделі фонду спирається на аналітичний принцип «вартості грошей у часі», а коефіцієнта W_i – адаптує модель до умов конкретного процесу виробництва.

Спеціальний стабілізаційний резервний фонд формується в інвестиційний спосіб з двох складових: початкового RF_{0i} та операційного ORF_i резервних фондів.

Вихідними даними моделі є: обсяг первинної інвестиції для створення фонду (для $n=1$); обсяг резервного фонду та його складових на останній день періоду ($RF(k)_i$); обсяг чистого прибутку минулого $i-1$ періоду після коригування обсягів операційного резервного фонду періоду i ($PN(k)_{i-1}$); ефект та ефективність використання фонду за період, сукупні незаплановані витрати за період (E_i ; E_{fi} ; ΣZ_i) [4].

Прогнозний обсяг витрат Z_{i+1} є вхідним даним для початку другого етапу моделювання (табл. 1). Сформульовано необхідну та достатню умови створення фонду. Необхідна умова – додатне сумарне сальдо грошового потоку підприємства за розглянуті періоди спостереження, достатня – перевищення сумарного прибутку підприємства над сумарним нарощенням витрат за розглянуті періоди [4].

Виходячи з принципів, які використано в концептуальній моделі фонду, у його математичній моделі враховано аналітичний принцип «вартості грошей у часі» та певний коефіцієнт пристосування до умов кожного конкретного підприємства. Застосуємо до області значення функції витрат Z_i принцип аналітичного підходу «вартості грошей у часі» [12]. Одержимо, діючи за аналогією, умовні коефіцієнти нарощення на i -му кроці розрахунку.

$$z_i = \left| \frac{Z_i - Z_{i-1}}{Z_{i-1}} \right| \quad (3)$$

Назвемо: z_i – умовна норма приросту витрат. Значення z_i на кожному кроці розрахунку i , $i \in [1;n]$, будуть різними. За модулем беремо значення z_i , тому що функція, яка розглядається, може мати циклічний характер і часовий ряд буде розвиватися як періодичний процес. Тобто, у певних випадках, z_i буде мати від’ємне значення. Значення коефіцієнтів нарощення та дисконтування визначаються на період, який дорівнює року,

i для кожного i -го кроку розрахунку (місяць) протягом року вони мають постійні значення [6].

Для визначення граничного значення обсягу операційного резервного фонду i -го періоду ORF_i проаналізуємо функцію Z_i з точки зору зміни умовної норми приросту витрат z_i . Зміни приросту функції витрат Z_i мають характеризувати обсяг коштів, які будуть страхувати від ризиків недосягнення очікуваної доходності. Застосуємо до значень функції Z_i , за аналогією, аналітичний принцип вартості грошей у часі та розрахуємо обсяг витрат на майбутній період на основі формули розрахунку простих відсотків [3, с. 214]. Розрахунок проводиться протягом інтервалу обсягом рік на майбутній операційний період.

$$Z_i = Z_{i-1}(1 + z_i) , \quad (4)$$

де кожен поточний період i – дорівнює місяцю.

Для підприємства, що працює успішно, функція витрат нарощується меншими темпами, ніж функція доходу. Тобто, за невеликого приросту аргументу значення функції витрат змінюються в незначних межах. Це означає, що можна досліджувати значення витрат не як дискретні величини, а як неперервну функцію Z_i . Тоді для розрахунку умовної норми приросту z_i можна використовувати схему складних відсотків:

$$Z_i^* = Z_{i-1} \left(1 + \frac{z_i}{m}\right)^m , \quad (5)$$

де m – кількість нарахувань впродовж періоду i .

Максимально можливе нарощення при розрахунках за схемою складних відсотків можливо здійснити за нескінченного дроблення інтервалу спостереження, тому що зростаюча частота накопичення збільшує суму грошей. Використання формули розрахунків за схемою складних відсотків пов'язано з розрахунком межі розмірів витрат. Це пов'язано ще з тим, що теоретично m має зростати.

Можна стверджувати, що велике подібнення інтервалу спостереження з неперервною ставкою нарощення δ є умовою наближення функції грошового потоку до експоненційної функції. Тобто, граничною межею зростання обсягу грошового потоку на кожному наступному інтервалі розрахунку є значення експоненційної функції, помножені на обсяг грошового потоку P на означеному інтервалі. Тобто, коли функція грошового потоку на наступному інтервалі спостереження прямує до максимального значення, то це максимальне значення буде досягнуто при розрахунку експоненційної функції з множителем P , де в якості сили зростання δ буде неперервна ставка нарощення. Розрахунок грошового потоку для кожного наступного кроку спостереження

(операційного періоду) з використанням коефіцієнта δ сили зростання буде змальовувати фінансову межу розвитку процесу в наступному періоді. Таким чином буде вирішено наступне завдання першого етапу побудови концептуальної моделі фонду, а саме: моделювання оцінювання верхньої межі нарощення фонду.

Знаходимо максимально можливе значення функції Z_i , верхню його межу на інтервалі i та відповідне їй значення умовної норми приросту витрат z_i :

$$Z_i = \lim_{m \rightarrow \infty} Z_{i-1} \left(1 + \frac{z_i}{m}\right)^m = Z_{i-1} e^{z_i} \quad (6)$$

Відповідно до другої чудової границі [1; 2]:

$$\lim_{m \rightarrow \infty} \left(1 + \frac{1}{m}\right)^m = e, \text{ де } e=2,718281\dots \quad (7)$$

Тоді:
$$Z_i = Z_{i-1} e^{z_i} = Z_{i-1} e^{\delta_i} \quad (8)$$

$\delta_i \approx z_i$ – умовна норма приросту витрат (у межах одного року $n=1$). Коефіцієнт δ у літературі має назву «сила зростання» [14] і, у цьому випадку, характеризує межу значення умовної норми приросту витрат:

$$Z_i = Z_{i-1} \cdot e^{\delta} \quad (9)$$

У межах одного року розрахунки за схемою простих відсотків прирівнюють до розрахунків за схемою складних [3, с. 217]. Але умова неперервності функції Z_i і, як наслідок, – зростання m числа подібнення інтервалу спостереження не дозволяє просто поставити знак рівності між розрахунком за схемою простих відсотків та розрахунком за схемою складних відсотків (знак рівності можна ставити, тільки коли $m=1$). Але можна казати про тяжіння розрахунків за схемою простих відсотків до певного максимального граничного значення:

$$Z_{i-1} \cdot (1 + z_i) \rightarrow Z_{i-1} \cdot e^{\delta_i} \quad (10)$$

За малих z_i , $e^{z_i} \approx 1 + z_i$, тому що за формулами Маклорена і Тейлора:

$$e^x \approx 1 + x + \frac{x^2}{2!} + \dots \quad [13].$$

Отже, можна вважати:
$$1 + z_i \approx e^{\delta_i} \quad (11)$$

Значення сили зростання δ_i для конкретного періоду легко розраховується за таблицями значень експоненційної функції e^x . Значення

сили δ_i відбиває максимально можливу умовну норму приросту витрат для розглянутого періоду (аналогічно коефіцієнту нарощення). Тоді:

$$Z_i = Z_{i-1} + Z_{i-1} \cdot \delta_i, \quad (12)$$

де $Z_{i-1} \cdot \delta_i$ – приріст витрат періоду i відносно періоду $i-1$.

Саме в такому обсязі приросту витрат необхідно страхувати від ризику нестачі коштів для запланованого темпу зростання виробництва періоду i . Крім того, це – мінімальна необхідна страхова сума для покриття тимчасової нестачі коштів протягом періоду. Таким чином вирішено ще одне завдання першого етапу побудови концептуальної моделі фонду, а саме: моделювання та створення алгоритму обчислення коефіцієнта δ , який враховує аналітичний принцип «вартості грошей у часі».

Зауважимо, що математична модель операційного резервного фонду також базується на прогнозних значеннях обсягів витрат на наступний операційний період i , тобто враховує затратний підхід. Тому, запропоновано наступну адаптивну математичну модель операційного резервного фонду:

$$ORF_i = W_i \cdot \delta_i \cdot Z_{i-1}, \quad (13)$$

де: W_i – ваговий коефіцієнт, який враховує умови пристосування до особливостей виробництва конкретних підприємств (обирається за результатами аналізу обсягів прибутку та доходу підприємства

$1 + z_i \approx e^{\delta_i}$ – знаходиться за таблицями експоненційної функції;

Z_{i-1} – обсяг витрат минулого періоду $i-1$.

Необхідною умовою створення фонду є додатне сумарне сальдо грошового потоку підприємств за розглянуті періоди або за один період. Достатньою умовою є сумарне перевищення обсягу прибутку над обсягом нарощення фонду за відповідні періоди [4; 6].

Математична модель спеціального стабілізаційного резервного фонду наступна [5]:

$$\left\{ \begin{array}{l} RF_i = RF_{0i} + ORF_i \\ \sum_{j=k}^i (D_j - Z_j) > 0 \end{array} \right\} \Rightarrow \left\{ \begin{array}{l} RF_i = RF_{0i} + W_i \cdot \delta_i \cdot Z_{i-1} \\ \sum_{j=k}^i (D_j - Z_j) > 0 \end{array} \right. \quad (14)$$

де: i – поточний період, $i \in [1; n]$; n – кількість майбутніх періодів; k – кількість минулих періодів, j – номер минулого періоду, $j \in [k; i]$; RF_i – спеціальний стабілізаційний резервний фонд підприємств; RF_{0i} – початковий резервний фонд періоду i , за первинного формування RF_i створюється у вигляді швидколіквідних цінних паперів або в грошовій формі; ORF_i – операційний резервний фонд, створюється в грошовій

формі; W_i – ваговий коефіцієнт достатності, змальовує достатню умову створення фонду та адаптує модель до умов роботи кожного конкретного підприємства, $W \in (1; 2; 2,7)$; δ_i – коефіцієнт сила зростання, відображає аналітичний принцип вартості грошей у часі, розраховується за таблицями експоненційної функції, формула; $\sum_{j=k}^i (D_j - Z_j)$ – сумарний грошовий потік підприємства; $(\sum_{j=k}^i (D_j - Z_j) \geq 0$ – необхідна умова створення фонду), D_j – чистий дохід від реалізації продукції періоду j ; Z_j (Z_i) – витрати підприємства періоду j (i).

Спеціальний стабілізаційний резервний фонд підприємств має у своєму складі дві частини. Обсяг операційного резервного фонду ORF_i (найбільш рухомої частини спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств) оцінюється наступним чином [4, с. 10]:

$$(\delta \approx z_i; 1 + z_i \approx e^{\delta_i} - \delta \approx z_i = \frac{Z_i - Z_{i-1}}{Z_{i-1}}) \Rightarrow ORF_i = W \cdot \delta_i \cdot Z_{i-1} \quad (15)$$

Обсяг початкового резервного фонду RF_{0i} кількісно запропоновано оцінюється на основі статистичних спостережень за рівнем витрат:

$$RF_{0i} = 3 \cdot ORF_i \quad (16)$$

де: i – поточний період, $i \in [1; n]$; n – кількість майбутніх періодів; k – кількість минулих періодів, j – номер минулого періоду, $j \in [k; i]$; ORF_i – операційний резервний фонд періоду i ; RF_{0i} – початковий резервний фонд періоду i .

Моделювання оцінювання вагового коефіцієнта W адаптує модель фонду до умов виробництва конкретного підприємства та базується на обсягах чистого прибутку минулого періоду [4, с. 10].

Проміжний коефіцієнт: $W'_i = \left| \frac{PN_i}{Z_i - Z_{i-1}} \right|$, (17)

де: PN_i – чистий прибуток періоду i ; Z_i – витрати періоду i .

Базуючись на аналітичному підборі:

$$W'_i \leq 1 \Rightarrow W_i = 1; \quad 1 < W'_i \leq 2 \Rightarrow W_i = 2; \quad W'_i > 2 \Rightarrow W_i = 2,7 \quad (18)$$

Кількісне оцінювання верхньої межі нарощення спеціального стабілізаційного резервного фонду основане на припущенні, що прогнозний обсяг грошового потоку витрат для кожного наступного операційного періоду, розрахований за допомогою коефіцієнта δ_i сила зростання, буде відображати фінансову межу розвитку процесу в наступному періоді у безкризовій ситуації. [3, с. 222]. З тих же міркувань обрано й максимальне кількісне значення W_i .

Оцінювання обсягів первинних інвестицій для створення фонду:

$$RF_i = RF_{0i} + ORF_i \quad (19)$$

Ефективність застосування математичної моделі спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємства [4 с. 11]:

$$Ef = \left| \frac{PN_{i-1}}{ORF_i} \right| \quad (20)$$

де: i – поточний період, $i \in [1; n]$; n – кількість майбутніх періодів; ORF_i – операційний резервний фонд періоду i ; PN_{i-1} – чистий прибуток минулого періоду.

Оцінимо побудову і обсяги спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств на основі даних виробничої діяльності Приватного акціонерного товариства «Готель «Жовтневий».

Питаннями фінансування займається фінансово-комерційна служба готелів. Саме вона веде облік фінансових ресурсів та відповідає за забезпечення готелю необхідними ресурсами. В її структурі, як правило, є бухгалтерія та планово-комерційний відділ. Ці служби підпорядковуються директору готелю. Вони складають бухгалтерські звіти та здійснюють аналіз фінансово-бухгалтерської діяльності. Фінансова служба, серед інших обов'язків, здійснює контролювання та облік витрат. Складається з двох відділів: відділу поточної діяльності та відділу інвестицій [8, с. 301–302]. Тобто, велика роль відводиться фінансовим менеджерам. Професійні обов'язки фінансового менеджера містять: контроль ефективності фінансових потоків в готелі, оптимізацію витрат, складання річного плану фінансових потоків з урахуванням перспективного планування економічного стану. Також в обов'язки фінансового менеджера входить поточне та довготермінове прогнозування і аналіз отриманих даних. Він контролює рівень витрат та прибутку, розробку та впровадження виробничого обліку, вводить нові методики та методи подолання фінансових ризиків [8, с. 302].

«Кваліфікаційна характеристика менеджера фінансової служби пов'язуються з необхідністю знати:

- теоретичні основи управління і управління фінансовою діяльністю підприємства;
- теорію фінансів, кредиту, бухгалтерського обліку;
- економічну статистику, систему статистичної звітності;
- чинне законодавство у сфері фінансової, кредитної, валютної, банківської діяльності і діяльності у сфері гостинності;
- нормативно-законодавчі акти з міжнародних розрахунків і зовнішньоекономічної діяльності;

- основи здійснення операцій на міжнародному фінансовому ринку;
- основи економіки готельних підприємств;
- види цінних паперів і порядок їх обігу, особливості обігу цінних паперів за кордоном;
- правила і порядок проведення операцій на внутрішньому фінансовому ринку» [8, с. 304].

ПрАТ «Готель «Жовтневий»: середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу (осіб) – 46; фонд заробітної плати у 2019 році – 3 642 375,54 грн., у 2020 році – 3 187 080,73 грн. (табл. 1). Власного виробництва Товариство не має. На сьогодні Товариство отримує дохід з надання готельних послуг (табл. 1).

Таблиця 1. Показники фінансової діяльності ПрАТ «Готель «Жовтневий»

	Показник / Рік	2018 р.	2019 р.	2020 р.
1	Чистий дохід від реалізації продукції (тис. грн.)	6774,4	6800	4137,6
2	Операційні витрати (тис. грн.)	6802,5	7861	5733,4
3	Чистий прибуток (тис. грн.)	27,6	-1020,1	-137

Джерело: https://www.smida.gov.ua/db/feed/showform/finzvrit_simple/55882,
https://www.smida.gov.ua/db/feed/showform/finzvrit_simple/55881

Звернемо увагу на від’ємний прибуток минулого 2019 р. та 2020 р. Застосуємо до даних готелю «Жовтневий» математичну та алгоритмічну моделі спеціального стабілізаційного фонду. На рис. 3 наведено інтерфейс комп’ютерної програми розрахунку обсягів спеціального стабілізаційного резервного фонду на 2020 р. для ПрАТ «Готель «Жовтневий».

Період i=	2	Ряд (с, чи ні)	0		Період	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Прог. мод.	1	Екон. мод.	0		Ряд Zi												
ЕТАП 1.		PNI-1=	27,600	ZI-1=	6802,500	Zi= (прогнози е чи наступне у ряді)	7861,000	PNI-1 =	27,600	ORFi-1=	0,000	№п/п року розрахунку =	1,000	RF0= (Гранична межа наращених ORF, RF0)	2857,050	RF0i-1= (Значення за минулий період)	0,000
$zi=(Zi-Zi-1)/Zi-1=$	0,156	$e^{*}*\delta=1+z$ i=	1,156	$\delta=$ (табл. експ. ф-ції)	0,140	$W'=\frac{ \Sigma PNI }{\Sigma(Zi-Zi-1)}=$	0,026	$W=$ (Если $W < 1$, $W=1$; інакше $W=2;2,7$)	1,000	$ORFi= W\delta Zi-1 =$ (ПОТРІБНО НА ПЕРІОД i)	952,35	$\Delta ORFi=ORFi-ORFi-1=$ (ПОТРІБНО НАРОСТ ІТИ $ORFi-1$)	0,000	$RF0i-1=$ (прийняте значення)	2857,05		
															Початкова інвестиція $RF=RF0i+ORFi=$	3809,400	

Рис. 3. Інтерфейс комп'ютерної програми оцінювання обсягу спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств готелю «Жовтневий» на 2020 р. [розроблено автором]

Наведені дані є основою для оцінювання обсягів спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств на початок 2020 р.

Для алгоритмічної моделі вхідними є дані витрат та прибутку минулого періоду $i=1$: $Z_1 = 6803,5$ тис. грн., $PN_1 = 27,6$ тис. грн., а також прогнозне значення витрат наступного періоду $i=2$, $Z_2 = 7861,0$ тис. грн. Тоді умовний коефіцієнт приросту витрат $z_2 = 0,156$ (формула 15):

$$z_2 = \left| \frac{Z_i - Z_{i-1}}{Z_{i-1}} \right| = \left| \frac{Z_2 - Z_1}{Z_1} \right| = \left| \frac{6802,5 - 7861,0}{7861,0} \right| = 0,156$$

За таблицями експоненційної функції $\delta=0,140$:

$$1 + z_2 = e^\delta = 1 + 0,156 = 1,156$$

Для розрахунку вагового коефіцієнта W , допоміжний аналітичний розрахунок W' набуває наступного вигляду:

$$W' = \left| \frac{PN_1}{Z_2 - Z_1} \right| = \left| \frac{27,6}{7861,0 - 6802,5} \right| = 0,026$$

$W' < 1$, отже $W=1$.

Розрахунок обсягів операційного резервного фонду $ORF^2 = 962,36$ тис. грн. (формула 15) та початкового резервного фонду $RF^{02} = 2867,08$ тис. грн. (формула 16) набувають вигляду:

$$ORF_2 = W \cdot \delta_2 \cdot Z_1 = 1,0 \cdot 0,14 \cdot 6892,5 = 962,36 \text{ тис. грн.}$$

$$RF_{02} = 3 \cdot ORF_2 = 3 \cdot 962,36 = 2867,08 \text{ тис. грн.}$$

Обсяг первинної інвестиції (суми, яку потрібно інвестувати або акумулювати для створення спеціального стабілізаційного резервного фонду)

$RF^2 = 3809,40$ тис. грн. (формула 19):

$$RF_2 = RF_{02} + ORF_2 = 2867,08 + 962,36 = 3809,40 \text{ тис. грн.}$$

Розрахунок ефективності застосування математичної моделі спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємства є наступним (формула 20):

$$Ef_2 = \left| \frac{PN_{i-1}}{ORF_i} \right| = \left| \frac{PN_1}{ORF_2} \right| = \left| \frac{27,61}{962,36} \right| = 0,029$$

Значення показнику ефективності застосування математичної моделі спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств свідчить про необхідність створення спеціального стабілізаційного резервного фонду в інвестиційний спосіб.

Підсумуємо (табл. 2):

Таблиця 2. Оцінювання обсягу спеціального стабілізаційного резервного фонду ПрАТ «Готель «Жовтневий» на 2020 р.

Показник	Z_{i-1} (тис. грн)	Z_i (тис. грн)	PN_{i-1} (тис. грн)	W	z_i	δ	ORF_i (тис. грн)	RF_0 (тис. грн)	RF (тис. грн)
Пропорц. мод.	6802,5	7861,0	27,6	1	0,156	0,140	962,36	2867,08	3809,40

Джерело: розраховано автором

Наведені дані є основою для оцінювання обсягів спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств на початок 2021 р. Інтерфейс комп'ютерної програми оцінювання обсягу спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств готелю «Жовтневий» на 2021 р. наведено на Рис. 4.

Період i=	2	Ряд (с, чи ні)	0	Період	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	$RF_0 = \sum z_i/n$	
Проп. мод.	1	Екон. мод.	0	Ряд Z_i													#ДЕЛ/0!	
ЕТАП 1.		$PN_{i-1} =$	-1020,300	$Z_{i-1} =$	7861,000	$Z_i =$ (прогнози є чи наступне у ряді)	5733,400	$ PN_{i-1} =$	1020,300	$ORF_{i-1} =$	0,000	Ліч/н року розрахунок $y =$	1,000	$RF_0 =$ (Гранич а межа нароценти я $ORF,$ RF_0)	2829,960	$RF_{0i-1} =$ (Значення за минулий період)	0,000	
$z_i = (Z_i - Z_{i-1}) / Z_{i-1}$	0,271	$e^{**\delta-1} + z_i =$	1,271	$\delta =$ (табл. експ. ф- ції)	0,120	$W' =$ $ \sum PN_i / \sum (Z_i - Z_{i-1}) =$	0,480	$W =$ (Если $W < 1$ $, W = 1;$ інакше $W = 2,2,7$)	1,000	$ORF_i =$ $W \delta Z_{i-1} =$ (ПОТРІБ НО НА ПЕРІОД i)	943,32	$\Delta ORF_i =$ $ORF_i - ORF_{i-1} =$ 1= (ПОТРІБ НО НАРОСТ ІТИ ORF_{i-1})	0,000	$RF_{0i-1} =$ (приймає значення)	2829,96			
																	Початкова інвестиція $RF_i = RF_{0i} + ORF_i =$	3773,280

Рис. 4. Інтерфейс комп'ютерної програми оцінювання обсягу спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств готелю «Жовтневий» на 2021 р. [розроблено автором]

Для алгоритмічної моделі вхідними є дані витрат та прибутку минулого періоду $i=1$: $Z_1 = 7861,0$ тис. грн., $PN_1 = -1020,3$ тис. грн., а також прогнозне значення витрат наступного періоду $i=2$, $Z_2 = 5731,4$ тис. грн. Тоді умовний коефіцієнт приросту витрат $z_2 = 0,271$ (формула 15):

$$z_2 = \left| \frac{Z_i - Z_{i-1}}{Z_{i-1}} \right| = \frac{Z_2 - Z_1}{Z_1} = \left| \frac{7861,0 - 5733,4}{5733,4} \right| = 0,271$$

За таблицями експоненційної функції $\delta=0,120$:

$$1 + z_2 = e^{\delta} = 1 + 0,271 = 1,271$$

Для розрахунку вагового коефіцієнта W , допоміжний аналітичний розрахунок W' набуває наступного вигляду:

$$W' = \left| \frac{PN_1}{Z_2 - Z_1} \right| = \left| \frac{1020,3}{5733,4 - 7861,0} \right| = 0,480$$

$W' < 1$, отже $W=1$.

Розрахунок обсягів операційного резервного фонду $ORF^2 = 943,72$ тис. грн. (формула 15) та початкового резервного фонду $RF^{02} = 2829,96$ тис. грн. (формула 16) набувають вигляду:

$$ORF_2 = W \cdot \delta_2 \cdot Z_1 = 1,0 \cdot 0,120 \cdot 7861,0 = 943,72 \text{ тис. грн.}$$

$$RF_{02} = 3 \cdot ORF_2 = 3 \cdot 943,72 = 2829,96 \text{ тис. грн.}$$

Обсяг первинної інвестиції (суми, яку потрібно інвестувати або акумулювати для створення спеціального стабілізаційного резервного фонду) $RF^2 = 3773,280$ тис. грн. (формула 18):

$$RF_2 = RF_{02} + ORF_2 = 2829,96 + 943,72 = 3773,280 \text{ тис. грн.}$$

Розрахунок ефективності застосування математичної моделі спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємства є наступним (формула 20):

$$Ef_2 = \left| \frac{PN_{i-1}}{ORF_i} \right| = \left| \frac{PN_1}{ORF_2} \right| = \left| \frac{-1020,30}{943,32} \right| = 1,082$$

Значення показнику ефективності застосування математичної моделі спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств свідчить про необхідність створення спеціального стабілізаційного резервного фонду в інвестиційний спосіб (табл. 3).

За результатами наведеного оцінювання можна зробити наступні висновки. Для врівноваження процесу забезпечення достатнього рівня фінансування операційних періодів підприємств запропоновано адаптивну математичну модель спеціального стабілізаційного резервного фонду, сформовану з адаптивних моделей початкового та операційного резервного фондів.

Таблиця 3. Оцінювання обсягу спеціального стабілізаційного резервного фонду ПрАТ «Готель «Жовтневий» на 2021 р.

Показник	Z_{i-1} (тис. грн.)	Z_i (тис. грн.)	PN_{i-1} (тис. грн.)	W	z_i	δ	ORF_i (тис. грн.)	RF_0 (тис. грн.)	RF (тис. грн.)
Пропорц. мод.	7861,0	5733,4	– 1020,30	1	0,27 1	0,12 0	943,32	2829,96	3773,280

Джерело: розраховано автором

Необхідною умовою створення фонду є додатне сумарне сальдо грошового потоку підприємств за розглянуті періоди або за один період. Достатньою умовою є сумарне перевищення обсягу прибутку над обсягом нарощення фонду за відповідні періоди. Фонд формується з двох частин: початкового резервного фонду, представленого у формі швидколіквідних цінних паперів або в грошовій формі, та операційного резервного фонду в грошовій формі. Базою даних є операційні (щомісячні) статистичні показники витрат, доходу та чистого прибутку за минулі виробничі періоди (від 2 до 12) та кількісне оцінювання прогнозованого обсягу витрат наступного операційного періоду. Вихідними даними є поточне кількісне оцінювання обсягів необхідного додаткового фінансування та обсягів відновлення й нарощення фонду. Застосування системи моделей, що складається з адаптивної математичної моделі спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств, алгоритмічної моделі управління фондом та відповідної комп'ютерної програми, дає змогу приймати обґрунтовані поточні управлінські фінансові рішення.

У рамках побудови адаптивної математичної моделі операційного резервного фонду як частини спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств запропоновано окреме моделювання та кількісне оцінювання коефіцієнтів W (запропонованого автором) та δ (сила зростання). Для коефіцієнта δ воно спирається на аналітичний принцип «вартості грошей у часі». Застосування кількісного оцінювання коефіцієнта W адаптує модель до умов конкретного процесу виробництва. Також у дослідженні запропоновано метод кількісного оцінювання верхньої межі нарощення спеціального стабілізаційного резервного фонду підприємств. Цей метод ґрунтується на тому, що прогнозний обсяг грошового потоку витрат для кожного наступного операційного періоду, розрахований із застосуванням δ , відобразить фінансову межу розвитку процесу для наступного періоду у безкризовій ситуації. Проведене моделювання та оцінювання коефіцієнтів математичної моделі фонду в

кожному операційному періоді дає змогу кількісно оцінювати поточні обсяги необхідного додаткового фінансування.

Застосування економіко-математичного інструментарію спеціальний стабілізаційний резервний фонд підприємств до діяльності підприємств сфери гостинності для забезпечення достатнього рівня фінансування поточних виробничих періодів цих підприємств, є доречним та економічно обґрунтованим.

Маючи спадну за прибутком економічну діяльність у 2019–2020 р., ПрАТ «Готель «Жовтневий» варто скористатися залученням економіко-математичного інструментарію «спеціальний стабілізаційний резервний фонд» у складі самого фонду та системи моделей: математичної та алгоритмічної для вирівнювання фінансування операційних періодів. Коефіцієнт ефективності застосування фонду є додатним в обох розглянутих випадках, що також свідчить про доцільність створення фонду. Використання інструментарію в майбутніх періодах також є доцільним, тому що алгоритмічну модель та комп'ютерну програму побудовано таким чином, що для кожного наступного періоду буде оцінюватись обсяг необхідного додаткового фінансування та обсяг нарощення (зменшення) фонду, якщо сумарно перевищено межу його використання.

Список використаних джерел:

1. Антонова Л. В., Ляховець О. О. Економетрика / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2011. 232 с.
2. Бережная Е. В., Березной В. И. Математические методы моделирования экономических систем. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Финансы и статистика, 2006. 432 с. : ил.
3. Ковалёв В. В. Финансовый менеджмент. Теория и практика. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ТК Велби, изд. Проспект, 2007. 1024 с.
4. Лисенко О. В. Моделювання забезпечення достатнього рівня фінансування операційного періоду підприємств : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.11. Київ. КНУ ім. Т. Г. Шевченко, 2019. 22 с.
5. Лисенко О. В. Моделювання процесу забезпечення достатнього рівня фінансування операційного періоду підприємств. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2020. Т. 25. Вип. 4 (83). С. 116–121.
6. Лисенко О. В., Падерін І. Д. Математичне моделювання та розрахунок обсягу операційного резервного фонду підприємства. *Фінанси України : Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал*. 2017. № 8. С. 116–126.

7. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : Дело, 2003. 520 с.
8. Мальська М.П., Пандяк І.Г. Готельний бізнес : теорія та практика. Підручник. 2- вид. перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 472 с.
9. Минцберг Г., Куин Дж., Гошал С. Стратегический процесс / Пер. с англ. ; Под ред. Ю. Н. Каптуровского. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 688 с.
10. Нечаюк Л.І., Нечаюк Н.О. Готельно-ресторанний бізнес : менеджмент. К. : Центр учбової літератури, 2009. 344 с.
11. Прикладні аспекти прогнозування розвитку складних соціально-економічних систем : монограф. ; за ред. О. І. Черняка, П. В. Захарченка. Бердянськ : Видавець Ткачук О. В, 2015. 384 с.
12. Хелферт Э. Техника финансового анализа. 10-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 640 с.
13. Формулы Маклорена и Тейлора / Справочник. URL : http://www.webmath.ru/poleznoe/formules_8_19.php (дата звернення: 01.06.2017).
14. Черняк О. І. Техніка вибіркового дослідження : монограф. Київ : МІВВЦ, 2001. 248 с.

Романко О. В.

*викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

ФІЛОСОФІЯ ГОСТИННОСТІ, КУЛЬТУРИ Й КОМУНІКАЦІЇ ГОТЕЛЬНОГО ТА ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ: ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ

Актуальність теми дослідження в тому, що світ готельного та туристичного бізнесу порушує ряд питань, що охоплюються такими місткими поняттями і спектрами дії, як гостинність, культура, комунікації, що пропонують широкий набір цінностей культури і гостинності вибір, пов'язаних з подорожами та туризмом, готельним та ресторанним бізнесом. Актуальність дослідження зумовлена ще недостатньою теоретичною розробленістю даної теми у посткоронавірусному соціумі, так і визначенням теоретичної рефлексії та напрямів розвитку гостинності, культури та комунікації готельного та туристичного бізнесу як вираження менталітету нації.

Об'єктом дослідження є гостинність, культура та комунікація готельного й туристичного бізнесу як цілісний економічний, соціальний та

культурний феномен. *Предметом дослідження* – вплив глобальних викликів на гостинність, культуру та комунікацію готельного та туристичного бізнесу.

Безперечно, що велику актуальність у зв'язку з цим сьогодні набуває управління комунікаціями у сфері готельного та туристичного бізнесу, що передбачає управління формальними і неформальними комунікаціями і дозволяє визначити множини вхідних та вихідних параметрів особливо в умовах глобальних викликів – нестабільності туристичного бізнесу, ковідних обмежень в'їзду у країну, надання сертифікатів. Тому оцінка ефективності комунікаційних процесів у туристичних сервісах має власну унікальну систему критеріїв ефективності комунікацій [3, с. 91-101].

Виникнення та поширення коронавірусної інфекції у глобальному світі спровокувало низку некерованих процесів, що призвели до падіння показників даної галузі, падіння динамічності її та сталості. Для виходу галузі із кризи туристичні фірми виступили мобілізуючим чинником перегляду усталених стратегічних пріоритетів розвитку й запровадження системного реформування туристичної галузі, а процеси локалізації пандемії дозволили сформувати уніфікований та результативний перелік першочергових дій, що актуалізувало урахування світової провідної практики туризму у протидії пандемії.

Туристична галузь, а в її основі готельний та туристичний бізнес, є однією з найбільш динамічних з точки зору надання послуг та виходу галузі з ситуації кризи, нестабільності, інформаційної стохастичності, зростання якості послуг, яка повинна бути на найвищому рівні. Вже на самому початку усвідомлення цієї важливої теми було зроблено акцент на метафорі «культура гостинності як вираження менталітету нації». Взаємозалежність гостинності, культури та комунікації у туризмі є загальноновизнаною у міжнародному та вітчизняному туристичному просторі, що диктує нову культуру сервісу та обслуговування, можливості не тільки знання про цю сферу, але й практичні засади її практичного реформування.

Туризм виступає чинником гармонізації відносин суспільства, особистості, пошуку креативних технологій, що постають як щось самодостатнє і творче, в основі якого гостинність і свобода комунікацій. Свобода комунікацій та цифрові технології, глобалізація та вирішення проблем коронавірусу змушують активізувати потенціал туризму та закладеної у ньому гостинності, що вимагає кардинального перегляду його сутності, в основі якої таке поняття як людиновимірність, креативність, творчість, пізнання нового [6, с.71-73].

Туризм як науковий, соціальний, культурний, пізнавальний феномен завжди цікавив філософів, соціологів, психологів, істориків, що розкриває особливості поведінки, свідомості та діяльності людей у конкретних туристичних формах буття, що потребує готовності до міжкультурної комунікації та утвердження нових прогресивних комунікативних ідей і практик. За останній рік у сфері туризму відбулися значні зміни, що кардинально змінили звичний для багатьох спосіб життя та породили чимало трендів у сфері туризму. Обмеження підштовхнули нас до подорожей місцями, які за інших обставин ми, можливо, ніколи не відвідали б.

Акцентуємо увагу на тому, як змінилися подорожі останнім часом, адже обмеження підштовхнули нас до подорожей своєю країною. Опинившись в умовах закритих кордонів та обмеженості переміщень, багато хто переосмислив собі цінність туризму та подорожей. У відповідь на подібний «відступ», наприклад, з'явився тренд до відвідин того, що знаходиться буквально за рогом від будинку. Це свого роду «мікротуризм», виїзд на пару днів для знайомства з якоюсь садибою, музеєм, участю у ремісничому чи кулінарному майстер-класі, який організують місцеві виробники.

З'явилися нові концепції та тренди туризму як помірною споживання та загальної екологічності.

1) Зелений туризм. Мандрівників все частіше залучають до участі у збереженні екосистем, які вони відвідують, саджають дерева, виходжують диких тварин, беруть участь у будівництві інфраструктури для місцевого населення, діляться своїми знаннями у певній області та передають їх корінним мешканцям.

2) Медичний туризм, який пов'язаний із турботою про здоров'я, як профілактичну, так і відновлювальну. Також набирає сили концепція під назвою *bleisure* – англійський неологізм, утворений від слів «*business*» та «*leisure*», що передбачає поєднання роботи та відпустки, де єдина умова – це, по суті, наявність швидкого та стабільного інтернету. Особливо близька ця ідея тим, хто працює віддалено.

3) Глемпінг, так як після режиму самоізоляції у багатьох виникла потреба у відпочинку на природі. У зв'язку з цим велику популярність набули глемпінги (скор. від «гламурний кемпінг»), де можна проживати, з одного боку, у максимально природному середовищі, а з іншого – у дуже комфортних у порівнянні з традиційними умовами. Подібних «номерів» поки що не вистачає на всіх охочих, але тенденцію ми бачимо відмінну. Глемпінги підвищують рівень готельного сервісу без значних вкладень, крім того, вони роблять «населеними» важкодоступні локації, не

вимагаючи прокладання комунікацій та складних будівельних робіт. За таким комфортним та екологічним форматом відпочинку майбутнє туризму в Україні.

4) Чемпінг – тенденція до проживання у нестандартних об'єктах, яка зараз посилюється. Так, зовсім недавно в Англії стала набирати популярності концепція, що отримала назву champing, що має на увазі ночівлю у покинутих історичних церквах. В оренду входить спальне місце, свічки та ліхтарі, а за додаткову плату можна замовити навіть сніданок. Ідею розробила британська благодійна організація The Church Conservation Trust, яка жертвує кошти із проживання туристів на утримання храмів. Як кемпінг вже існує 14 церковних комплексів.

5) Slow-туризм. Популярний сьогодні неквапливий туризм народився як продовження руху повільної їжі, що протистоїть фастфуду. Ідея slow-туризму приблизно та сама: відчуття часу відпустки, насолоджуючись кожним його моментом, для чого важливо відмовитися від перегонів із відвідуванням усіх «обов'язкових» місць, взявши за основу девіз: дивись менше, але краще. Ще чотири роки тому туристи почали вибудовувати філософію усвідомлених подорожей: транслювали дбайливе ставлення до локацій, демонстрували важливість підтримки місцевого ком'юніті, відповідальність при виборі супутників, необхідність повного занурення у культуру та традиції місця.

6) Авторські тури як перехід від класичного пакетного туризму до індивідуалістично-авторського. Це підтверджують і цифри: за цей рік кількість пошукових запитів авторських турів збільшилася на 20%. За кордоном концепція small group adventure travel вже давно виступає потужною альтернативою стандартним туроператорським пропозиціям та користується великою популярністю.

7) Готель у печерному місті, з даху якого можна побачити парад повітряних куль.

8) Віртуальні подорожі завдяки фото- та відеотурам у будь-яку точку на карті прямо зараз. Проте в усіх видах туризм демонструє гостинність, культуру та цінності, комунікацію, яка поєднує ці його складові в одне єдине ціле [19].

Ми погоджуємося з Г. Гарбар, яка відмічає, що «поняття гостинності не тотожне поняттю туризму, адже останній є лише однією з історичних практик, у контексті яких існує гостинність, до того ж туризм формується, починаючи з другої половини ХІХ ст., на відміну від гостинності, що має тисячолітню історію існування. Гостинність як різновид соціальної діяльності у контексті туризму складається навколо відносин, що виникають у процесі надання – отримання послуг подорожуючим, при

чому подорожуючий завжди виступає як споживач цих послуг, а стороною, що надає ці послуги, є суб'єкт або суб'єкти, які перебувають у середовищі свого постійного існування, – відмічає Г. Гарбар [7;8].

Туризм і гостинність – це два поняття, які тісно пов'язані один з одним. Якщо у туристичній діяльності застосовується лише одна з цих складових, сфера приречена на провал. Неможливо мати постійну притоку клієнтів до готелю, де вам не раді. Проте суто теоретично туризм без гостинності існувати може, але гостинності без туризму апріорі немає. Міжнародний туризм та гостинність розвивалися не одночасно й не одразу. Перші заклади туристичної спрямованості з'явилися ще за часів Античності. Однак це були заклади небезпечні, брудні та непривабливі.

Поняття гостинності ж виникло значно пізніше, коли люди усвідомили необхідність розвитку туризму як прибуткової, захоплюючої та неминучої діяльності. Туризм і гостинність чекає довгий розвиток, вони ще на початковому щаблі своєї еволюції. Туризм – це поняття більш наукове, що відображає саму діяльність без обов'язкового емоційного забарвлення. Відповідно до законодавства, туризм – це періодичні подорожі з метою лікувально-оздоровчої, рекреаційної, пізнавальної, фізкультурно-спортивної, професійно-ділової, релігійної та іншої.

Гостинність – більш тонке і точніше поняття, воно означає задоволення потреб, люб'язний прийом, привітність; ціла індустрія, яка має широку інфраструктуру, де працюють професіонали своєї справи [7; 8].

Індустрія туризму як синонім гостинності складається з кількох елементів:

1. Сфера ресторанного бізнесу. Оскільки харчування відпочинку – одне із найважливіших аспектів позитивного враження.

2. Сфера готельного бізнесу. Її значення важко переоцінити, адже готель – це для туриста будинок, нехай і тимчасовий.

3. Сфера розваг так само важлива як для гостей з дітьми, так і для літніх туристів або молоді, щоб залишати позитивне враження.

4. Транспортна сфера: туриста не можна кидати в аеропорту чи на вокзалі. Він має бути впевнений, що він бажаний, що на нього чекають. Перше враження починається із зустрічі. Яскрава подія зітре в голові туриста негативні дрібниці.

Гостинність має на увазі використання найменшої деталі на користь приймаючої сторони. Невеликий букет у номері для жінки, торт для іменинника, цукерка дитині – все це незначні для готелю фінансові витрати, однак величезні для туриста емоційні придбання. Усі люди

хочуть, щоб їх любили. Працівники сфери туризму, у першу чергу, повинні любити своїх клієнтів, хоч би як це було складно.

У світовому співтоваристві вже зрозуміли, яку фінансову нішу займає туристична діяльність, а для багатьох країн це основне джерело доходу [1].

Культура особистості, що формується у процесі туристичної діяльності особистості сприяє особистісному розвитку, формуванню цінностей та потребує культурної адаптації. Цьому процесу сприяє акультурація як процес освоєння цінностей чужої культури, у результаті якого відбуваються зміни ціннісних орієнтацій, типів поведінки, соціальних установок, та культурної дифузії як просторового розповсюдження культурних норм, що вимагає багатоманітності підходів до зростаючої культурної багатоманітності сучасного світу, вираженого туристичними цінностями. Одне із філософських відгалужень концепції «спільного блага», вираженого у новій концепції туризму, включає зосередитися на цінностях, які у майбутньому стануть базовими та згідно з якими має реалізуватися прагнення до спільного блага. «Розвиток туризму в умовах системних і структурних змін: методологія кроскультурного аналізу» відмічає, що «Туризм – це один з феноменів крос-культурної комунікації, що являє собою складне і суперечливе явище, на яке істотно впливають економічний, політичний, соціокультурний і демографічний фактори, у тому числі базові цінності культури. Серед факторів, що впливають на розвиток сучасного туризму, слід назвати феномен «мультикультурної грамотності» та авто-і гетеростереотипи, що сформувалися у тій чи іншій культурі, і являються стримуючим чинником уникнення проблем та досягнення порозуміння [10, с.15].

Ми обрали цінності з переліку, що лежать в основі менталітету практично всіх демократичних країн: 1) людська гідність; 2) солідарність; 3) екологічна сталість; 4) справедливість; 5) демократія (прозорість та участь). Фелбер зазначає, що якби ми всі дозволили особистісним та екологічними стосункам успішно функціонувати та розвиватися, суспільство виявило б нове значення продуктивності та економічного успіху. Могла б з'явитися нова економіка пов'язаності, яка б забезпечила альтернативу нинішній економіці суперництва та відокремленості, включаючи і туристичну [17, с.54-58].

Сьогодні вже існує близько 400 компаній у Німеччині, Іспанії та Австрії, які добровільно пройшли оцінювання та аудит й набрали від 200 до 800 балів за шкалою «Спільного блага». Тому концепція економіки Спільного блага має упроваджуватися у туристичній галузі, в основі якої є податкові пільги, сприятливі для розвитку туристичної галузі в умовах

кризи COVID-19. І хоча ці процеси заохочення лише набувають чинності, щоб забезпечувати економічну вигоду у розвитку туризму за етичні бізнес-стратегії, компанії першопрохідців вже вказують на додаткові переваги, серед яких – посилення зв'язків з клієнтами, лояльність персоналу та покращення репутації туристичних фірм і компаній. Бутан дотримується радикальної програми захисту довкілля, що заохочує туристів, на волонтерських засадах залучає своїх жителів у якості гідів та визнає щастя свого народу важливішим за масштаб економічної активності [18].

Новим викликом, а може новими альтернативними можливостями для розвитку туристичної галузі є Internet, який дозволяє вести прямі продажі й таким чином скорочує можливості залучення клієнтів до туристичної галузі. Зрозуміло, що завдяки Інтернету з'явилася електронна комерція у таких нових гігантів, як Alibaba, Taobao, Jingdong та Alipay.com. Їхні портали B2B, C2C та електронні платежі дозволяють прямо підключити виробників, споживачів та банки, однак вони створили поступово зростаючий попит на нові транспортні та логістичні інфраструктури.

Туризм формує поняття «постійної свіжості сприйняттям», яке А.Маслоу вважає основною характеристикою самоактуалізації. За словами вченого, з постійною властивістю самоактуалізації приходить «разюче багатство суб'єктивного досвіду». Цій властивості А. Маслоу протиставив «черствість досвіду», адже туристичні мандрівки дарують насолоду, так як потреби подорожувати є вищими у само актуалізованих людей [9, с. 179-180].

Питання культури гостинності туристичного бізнесу тісно пов'язане із проблемою ціннісних аспектів міжкультурної комунікації як універсального чинника взаємозв'язку, що тісно пов'язаний із проблемою ціннісних аспектів міжкультурної комунікації. «Під комунікацією розуміється тип такої соціальної взаємодії, яка орієнтує людину на досягнення взаєморозуміння, що характеризується симетричним використанням мовленнєвих актів» [2, с.17]. Туризм як прагматична націленість на спілкування людей базується на досягнення взаєморозуміння у просторовому і культурному вимірі «ідеальної спільноти комунікаторів», що є вираженням менталітету нації і дозволяє забезпечити ефективність оптимальних комунікацій у сфері туристичного бізнесу, досягти порозуміння у людській комунікації.

Адже комунікувати – це не тільки обмінюватися знаннями та власними розуміннями, а й діяти з певними намірами в навколишньому світі людей і речей. Комунікація у туризмі зумовлена сукупністю

різноманітних соціокультурних дій, що проявляються у вигляді соціокультурного капіталу особистості і представляють собою процес передачі сприйняття інформації та відчутного всезростаючого впливу нових інформаційно-комунікаційних технологій на людину, культуру, особистісні відносини, що представляють духовне цілісне утворення.

Під комунікацією розуміється спілкування як процес соціальної взаємодії, взятий у знаковому аспекті, засобами якого стають вербальні і невербальні знакові системи певної культури, нації та вираження їх менталітету. К. Ясперс під комунікацією розумів взаємозалежність, що ґрунтується на усвідомленій духовній спільноті, а під міжкультурною комунікацією – процес взаємного зв'язку і суб'єкт-суб'єктної взаємодії представників різних культур, у контексті якої відбувається обмін досвідом, культурними цінностями, навичками, що формуються філософією комунікації.

Тотальність комунікації у готельному і туристичному бізнесі мотивується насамперед потребами матеріальної взаємодії і взаємовигоди людей, котрі зв'язують окремі спільноти у глобальну мережу туристичними відносинами, обміном, світовим туризмом, масовими міграційними переміщеннями, – відмічають Є.Бистрицький, Р.Зимовець і С. Пролесєєв у монографії «Комунікація і культура у глобальному світі» [2, с.7].

Сьогодні виникає критичний погляд на комунікацію як посередника універсального порозуміння в умовах глобалізації, що базується на засадах порозуміння, визнання культури та культурних світів, їх автентичності, унікальності, втілених у цінностях гостинності, шанобливого відношення до цінностей глобальної комунікації, вирішення проблем ковідного соціуму, у яку занурений і туризм. Адже в комунікації та комунікаційній відкритості як універсальних поняттях готельного і туристичного бізнесу і сервісу розкривається інший світ, а той, хто подорожує, виходить за власний світ, за межі свого повсякденного існування, сприяє реалізації принципу «буття в комунікації» [2, с.30]. Тому туризм ми розглядаємо «як буття в комунікації» що проявляється у різноманітній туристичній діяльності, туристичних діях, що розглядаються як певний медіум обмін культурними цінностями, що є втіленням цінностей національного менталітету.

У процесі такого спілкування як певного способу вираження людського буття у туризмі передається і засвоюється обмін цінностями тієї чи іншої країни, засвоюється соціальний і культурний досвід, формуються історично визначені типи цінностей туризму і туристичного сервісу, реалізуються всі можливі комунікаційні процеси, пов'язані з

туризмом. Комунікативна модель трикутника сфер діяльності – «гостинність, культура, комунікація», яка має вигляд трикутної призми і відображає розвиток комунікацій на кожному окремому рівні тієї чи іншої країни, дозволяє відтворити процеси взаємовпливу і взаємозв'язку між складовими єдиного комунікаційного простору готельного та туристичного бізнесу (сервісу, надання послуг, використання креативних туристичних технологій, культури мови та мовлення, культури спілкування, знання англійської мови тощо).

Г. Гарбар у доробку «Філософія туризму як філософія творчості і креативності», «Нова концепція філософії туризму у тому, що вона повинна вести до «людської філософії», в основі якої людина як цілісність, що робить людину «людиною», та означає новий ступінь пізнання життя. Людина як духовна істота, яка залежить від потягів душі і мандрів, є відкритою світові, вона має цей світ у самій собі. Дух туризму – це змістовність та можливість визначення людини через «буття самих речей» у туризмі, яка прагне до цієї багатоманітності реалізації світу і реалізує її [5, с.73]. Міжкультурна комунікація, в основі якої соціоекономічні, соціополітичні, соціокультурні, соціоінституційні, соціоправові трансформації, котрі мають оптимізувати туристичний простір нестабільного середовища. «В умовах нестабільності зовнішнього середовища, несприятливої кон'юнктури та жорсткої конкуренції серед вітчизняних туристичних підприємств все більш очевидним стає необхідність пошуку інноваційних методів управління», – відмічають С.Мельниченко та К. Шеєнкова [10, с.3]. Для цього слід удосконалювати і поглиблювати:

- 1) створення і рекламування позитивного іміджу вітчизняного туризму та гостинності, вираженої у менталітеті української нації;
- 2) формування нових програм адекватного розвитку вітчизняного туризму з метою оптимізації позитивних зворотних зв'язків комунікаційних процесів;
- 3) прийняття комплексу заходів відносно оптимізації туристичної галузі у цілому, яка пережила і продовжує переживати кризу ковідного розвитку, у результаті чого змінюються економічні, культурні, комунікаційні, особистісні пріоритети.

Як відмічає В. Нікітенко у статті «Розвиток туризму в умовах системних і структурних змін: методологія кроскультурного аналізу», «Туризм стає сучасним фундаментальним інструментом комунікації між людьми, між природними і штучними системами, людиною і суспільством, людиною і владою, яка прагне сталості та комфортного життя» [11, с.17].

Як приклад проаналізуємо розвиток міста Копенгаген, у якому за останні десятиліття здійснено ряд визначних кроків на шляху розвитку туристичної галузі, перетворення у комфортне життя та стале місто, що рухається у напрямку регенеративного міста, до перетворення більшої частини центральних районів на пішохідну зону, до утворення менталітету «Середземномор'я», де постійно відкриваються нові ринки, кафе та ресторани; до розвитку відновлювальної енергії, управління відходами.

Створення пішохідних зон супроводжується спорудженням мережі велодоріжок, розробкою схем громадського транспорту, комбінованих теплоенергетичних систем, розвитком відновлювальної енергетики та проектами повторної переробки відходів. До 2025 року Копенгаген прагне стати першою столицею у світі, що не продукує викидів вуглецю, об'єднавши 50 різних ініціатив, серед яких – інтегрований транспорт, зелена архітектура, централізоване опалення, вітрові парки у місті та навколо нього, електричний транспорт, розумна мережа та ефективне управління відходами.

Ці приклади наразі використовуються як модель для регенеративної трансформації інших міст та привабливого іміджу туризму [11, с. 11-25]. Так у містах вже проектується швидкий автобусний транзит, користування велосипедами, розробки, орієнтовані на транзит, мобільність та управління попитом на транспорт, стимулюючі програми туристичних колективних автомобільних поїздок, програми дистанційної праці, розвиток зеленого, сільського туризму, політика паркування та переведення пасажирських та вантажних перевезень на далекі відстані на залізничний транспорт.

Цей сценарій за прогнозами має генерувати близько 20 трильйонів дол. США глобальних заощаджень через скорочення витрат на інфраструктуру до 2050 року, а потенційно ще й скоротити глобальні викиди від міського транспорту на 50%. Нове багатство народів знаходиться в трильйонах цифрових бітів інформації, що проходить через глобальні туристичні мережі, це фізичні/ електронні вияви великої кількості транзакцій, бесід, голосових та відео-повідомлень, а також програм, які всі разом фіксують процес туристичного виробництва, поширення та споживання інформації в умовах нової економіки.

Стратегії туристичної галузі включають:

1. Наявність стратегій розвитку туризму у регіонах та генеральних планів їх реалізації, націлених на збереження та розвиток людського та цивілізаційного потенціалів країни.

2. Адекватна статистична звітність функціонування туристичного сектора економіки регіонів – моніторинг стану туристської ресурсної бази регіонів (природної, культурно-історичної, соціально-економічної та ін)

3. Оптимізація туристичного сектора: параметри попиту та пропозиції ; регулювання відтворення обсягів та структури туристичного сектора як умови конкурентоспроможності.

3. Створення та впровадження в систему управління розвитком туризму в регіонах туристської технологічної платформи.

4. Цифровізація та штучний інтелект. Агресивність ділового середовища функціонування туристичних підприємств вимагає постійного удосконалення процесу управління гостинністю, а отже, виникає потреба у пошуку інноваційних та прогресивних управлінських парадигм, що забезпечать конкурентоспроможність туристичних підприємств у процесі функціонування на цільовому ринку. Основними передумовами ефективної діяльності туристичних підприємств є злагоджене і раціональне управління бізнес-процесами, що здатне швидко та своєчасно адаптуватись до зміни ринкових умов господарювання [10, с.34].

Для цього вводяться різноманітні інновації типу *пакетний тур*, що являє собою комплект туристичних послуг, що складається з авіаперельоту, трансферу, проживання у готелі, медичного страхування. Головна відмінність диференційованого продукту у тому, що турист вирушає до конкретного готелю, де все передбачено для відпочинку певного типу клієнтів. Є концепції відпочинку спеціально для пар чи молоді, для пенсіонерів, для сімей із дітьми тощо, які сформовано на основі численних серйозних досліджень переваг клієнтів. У результаті кожна концепція втілює все, що хотіла б отримати від відпочинку та чи інша цільова аудиторія туристів. Це називають диференційованим продуктом, який здійснює відома мережа клубних готелів Club Med як свого роду реалізації такого продукту. Диференційований продукт – нове явище і такий підхід до відпочинку популярний у Європі.

Понад 80% від усіх обсягів продажів європейських туроператорів, що входять до нашої групи (в Англії, Німеччині, Франції, Скандинавії та ін.), припадає саме на тури в готелі, що працюють за ексклюзивними концепціями відпочинку TUI. Решта – популярні готелі провідних ланцюжків, якими володіє компанія: RIU, Grecotel, Iberotel, Jaz, Atlantica та ін. При цьому більше 80% клієнтів, які спробували дифпродукт, вибирають його знову. Наприклад, сім'я відпочила у готелі Magic Life в Єгипті, їм сподобалося, і наступного року вони вирушають також у готель концепції Magic Life, але до Греції. Тобто клієнт змінює країну

відпочинку, але може бути впевнений, що отримає очікуваний рівень сервісу, комфорту та розваг.

У чому суть концепції Magic Life і чим вона відрізняється від інших концепцій TUI? Club Magic Life – це мережа готелів у всьому світі, яка працює за однойменною концепцією відпочинку, розробленою спеціально для клієнтів, яким подобається активна та різноманітна анімація. У кожному готелі мережі Magic Life клієнтам є безліч розваг і спортивних заходів, які вже включені у вартість путівки; для дітей працюють чотири типи дитячих клубів, кожен із певною програмою для своєї вікової категорії: від малюків до підлітків. Переваги – різноманітне харчування, включаючи спеціальні меню, наприклад, для дітей або шанувальників здорового життя. Таким чином, клієнту не доведеться думати, чим би зайнятися та їхати за цим кудись, а серед програми Magic Life кожен знайде щось до душі та отримає масу вражень, не залишаючи територію готелю. Вже зараз клієнти TUI можуть оцінити переваги відпочинку за концепцією Magic Life. Цього зимового сезону ми запрошуємо спробувати новий формат відпочинку в єгипетських готелях Magic Life у Хургаді та Шарм-ель-Шейху.

У TUI багато цікавих концепцій. Це мережі готелів Sensatori (відпочинок преміального рівня), Sensimar (відпочинок спеціально для пар), Robinson (мережа готелів для активного відпочинку), Suneo Club (підбірка готелів «все включено» за максимально доступною ціною) та ін. Ці концепції були обрані за результатами масштабного дослідження споживчих переваг туристів. Починаючи з 2015 року, Європа бере фокус на диференційований продукт, оскільки за ним майбутнє пакетного туризму. Варто відзначити, що таким самим диференційованим буде і наш підхід до просування турпродукту. У наших маркетингових комунікаціях ми звертатимемося до певної цільової аудиторії. Ми не рекламуватимемо все всім, як зараз відбувається на ринку.

Сільський туризм у світовій практиці, у його сучасній формі, активно розвивається понад 40 років – починаючи з 70-х років 20 століття. На сьогоднішній день лідируючі позиції у світі займають країни Європейського Союзу, насамперед Італія та Франція. Менше 50% європейських фермерів отримують основний прибуток від продажу сільськогосподарської продукції. Частка туристичних послуг у загальному обсязі реалізації становить від 35 до 75% [19]. Також сільський туризм показав себе ефективним інструментом збереження культурних цінностей та національного надбання: старих парків та вілл Італії та Франції, млинів та каналів Голландії, альпійських пейзажів Австрії та Швейцарії. Реалізувати потенціал традиційної і сучасної гостинності, культури,

цінностей і комунікації через розвиток сільського туризму – один із головних викликів, що стоять зараз перед туристичною спільнотою.

Гостинність, культура та комунікація готельного та туристичного бізнесу як вираження менталітету нації в умовах глобальних викликів сприяє формуванню комунікативних відносин між людьми, приводить до трансформації людини, змінює плин повсякденного життя людини, способи комунікації і взаємодії, сприяє нечуваним можливостям подорожувати мільярдам людей та їх самореалізації.

Технологічні зміни є настільки потужними, що роблять нашу добу найбільш перспективною, і водночас сповненою найсильніших потенційних можливостей, тому не випадково комунікація, культура і гостинність поєднані, в основі яких формуються комунікативні взаємини між людьми, людськими спільнотами, світом в цілому, що формують певну філософію туризму, в основі якої гостинність як вираження національного менталітету тієї чи іншої країни, націленої на самовизначення людини у глобалізованому світі. Усередині туристських зон визначено основні туристичні напрямки відповідно до таких критеріїв: наявність туристичного потенціалу (визнана культурно-історична спадщина, природні пам'ятки, територіальні бренди); популярність у туристів; поточна статистика туристичного потоку; підтримка розвитку туризму органами місцевого самоврядування; наявність на території ініціативного бізнесу; активне місцеве населення, що актуалізує сферу туризму.

Список використаних джерел:

1. Безкоровайна Л. В., Воронкова В. Г., Череп А. В., Венерська Н. С. Інфраструктура туризму: стратегія сталого розвитку (управління проектами, корпоративна культура та бізнес-етика підприємств туризму й гостинності). *Економіка, освіта, технології в контексті глобальних викликів* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Черкаси, 23-24 верес. 2021 р.). Черкаси : Черкаський державний бізнес-коледж, 2021. С. 109-112. URL : <http://csbc.edu.ua/documents/conferences/2021/1.pdf>.

2. Бистрицький Є., Зимовець Р., Пролесєв С. Комунікація і культура у глобальному світі. Київ : Дух і Літера 2020. 416 с.

3. Венгерська Н. С., Воронкова В. Г., Бескоровайна Л. В., Череп А. В. Використання креативних цифрових технологій у сфері туризму під час пандемії COVID-19: економічні і соціальні наслідки. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University, 2021. 7 (84). *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University*, 2021. 7 (84). 91-101.

4. Воронкова В. Г., Череп А. В. Креативні цифрові технології як мегатренди розвитку туристичного бізнесу: поширення європейського досвіду в Україні. *Humanities studies* : збірн. наук. праць ; гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2020. Вип. 6 (83). С. 165-179.
5. Гарбар Г. А. Філософія туризму як філософія творчості і креативності в контексті формування конкурентоспроможних орієнтацій гостинності в сучасній Україні. *Humanities studies* : збірн. наук. праць ; гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2020. Вип. 5 (82). С. 23-35.
6. Гарбар Г. А. Філософія туризму як філософія творчості і креативності. *Формування концепції цифровізації як чинник розвитку креативності особистості та її вплив на розвиток людського й соціального капіталу* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26-27 листоп. 2020 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2020. С. 71-73.
7. Гарбар Г. А. Теоретичний аналіз явища гостинності у дискурсі філософського осмислення. *Гілея*. 2017. Вип. 117 (№ 2). С. 174-177.
8. Гарбар Г. А. Гостинність, як соціокультурний феномен: український контекст. *Освітній дискурс*. 2018. Вип. 4 (№ 3-4). С. 36-42.
9. Кауфманн Скотт. *За межами піраміди потреб* / пер. Аліна Марховська. Київ : Лабораторія, 2021. 400 с.
10. Мельниченко С. В., Шеєнкова К. А. *Управління бізнес-процесами в туризмі* : монограф. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 264 с.
11. Нікітенко В.О. Розвиток туризму в умовах системних і структурних змін: методологія кроскультурного аналізу. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University*, 2021. № 7 (84). 2020. С. 11-25.
12. Нікітенко В. О. *Освіта, культура і туризм як чинники креативного розвитку особистості в умовах інноваційно-інформаційного суспільства*: монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. 334 с.
13. Nina Rybalchenko, Stanislav Bilohur, Roman Oleksenko, Valentyna Voronkova, Iryna Verkhovod. Clasterization tendencies of Ukraine's tourism sphere and way out of the COVID-19 pandemic crisis (Тенденції кластеризації туристичної сфери України та шляхи виходу з кризи пандемії COVID-19). *REVISTA DE LA UNIVERSIDAD DEL ZULIA*. 3ª época. Año 12 N° 34, 2021 P. 60-75.
14. Тесленко Тетяна. Інформаційна (цифрова) економіка як чинник конкурентоспроможності в умовах адаптації до змін. *HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers* /Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house "Helvetica", 2021. 8 (85). P. 57–69.
15. Teslenko Tatyana, Zadoia Viacheslav. Breakthrough technologies as a factor of formation of information economy in the conditions of digitalization. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University*, 2021. № 7 (84). P. 48-57.

16. Череп А.В., Воронкова В.Г., Андрюкайтене Регіна, Нікітенко В.О. Концепція креативних цифрових технологій у туристичному бізнесі *Humanities studies*: збірник наукових праць / Гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. Випуск 5 (82). С.196-209.

16. Череп А.В., Воронкова В.Г. Концепція креативних технологій у туристичному бізнесі. *Виклики європейської регіональної політики в умовах пандемії COVID-19*: збірн. матер. міжн. круглого столу. м. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. С. 54-58.

17. Череп А. В., Воронкова В. Г., Череп О. Г., Венгерська Н. С., Безкоровайна Л. В. Вплив креативних інноваційних технологій на сталий розвиток туристичної галузі в Європі після пандемії COVID-19. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers. Zaporizhzhia* : Zaporizhzhia National University, 2021. № 8 (85). С.134-146.

18. Тесленко Т. В. Пріоритет щастя над матеріалістичними цінностями ВВП в контексті філософії економіки (країна Бутан). Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 27-28 листопада 2019 року / Ред.-упорядник: д.філософ.н., проф. В.Г.Воронкова. – Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С.168-170

19. <https://tourism.interfax.ru/ru/interview/expert/454/>

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Стоян К.С.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

ІНКЛЮЗИВНЕ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В СФЕРІ ГОСТИННОСТІ

Питання інклюзивності суспільства з кожним роком набуває все більшої популярності як з точки зору забезпечення прав людини, так і підвищення конкурентоспроможності бізнесу. Загальновідомим є приклад досягнень США в розвитку інклюзії, де кожна дитина народжена з особливостями розвитку має і обов'язково повинна використати право навчатися в загальноосвітніх закладах за рахунок держави. Кожна людина з інвалідністю працездатного віку має підтримку в професійній підготовці, перепідготовці, трудовій адаптації та працевлаштуванні. Таким чином, люди з інвалідністю отримують соціальну інтеграцію, їх життя набуває соціального, етичного та економічного сенсу. У свою чергу підприємства, які підтримують інклюзивне працевлаштування, отримують статус соціально відповідального бізнесу, а це: а) підвищення рівня лояльності споживачів до товарів та сервісу підприємства; б) підтримка споживчого попиту людей з інвалідністю на товари та послуги підприємства; в) додатковий елемент позитивного іміджу підприємства, який виділяє його серед конкурентів на ринку; г) відповідальні працівники, які якісно виконують роботу, тому що у них немає широко вибору для реалізації свого потенціалу на ринку праці.

Нажаль, американський досвід не може бути легко і швидко адаптований до реалій українського суспільства. Проблема комплексна, яка починається з менталітету людей, низького рівня життя населення, технологічного забезпечення всього процесу підтримки інклюзії та інших факторів макро- і мікрорівня.

В той час як США виступає лідером в питаннях інклюзивності, Західна Європа теж демонструє високі показники толерантності і включення людей з інвалідністю до соціального життя. Найбільш поширеними формами взаємодії є підтримане працевлаштування та створення соціальних підприємств.

Світовий досвід доводить, що за умови ефективної організації механізму підтримки людей з інвалідністю, у вигідному положенні будуть всі сторони процесу: люди з інвалідністю, роботодавці та держава. Той результат, що в США та країнах Європи є нормою, для України все ще залишається бажаним орієнтиром досягнення.

Ментальність українців є ближчою до європейського світогляду. Україна поступово наближається до вступу в Європейський Союз, адаптуючись до вимог і стандартів ЄС. Але низький рівень розвитку інклюзії як в освіті, так і в працевлаштуванні, залишається невирішеною проблемою в сфері соціальної політики. І це в той час коли Україна має такий же міжнародний законодавчий і нормативний фундамент для розвитку інклюзії, як і в США, і в країнах Європи.

Останні 10 років на різних рівнях управління відбуваються заходи, які в більшій мірі, направлені на дискус стосовно теми соціальної ізоляції людей з інвалідністю в Україні, підвищення рівня толерантності в суспільстві, зниження рівня дискримінації та порушення прав людини. Враховуючи факт відставання в економічному розвитку України від європейських країн, вищезазначені питання є вершиною айсбергу під назвою «інклюзивне невключення». Першопричиною низького рівня толерантності до людей з інвалідністю є низький рівень мотивації роботодавців. На сьогодні не існує дієвих мотиваційних інструментів для власників та керівників підприємств різних форм власності. Саме це призводить до того, що рівень інклюзивного працевлаштування залишається критично низьким. Роботодавці знаходять шляхи «обходу» своєї соціальної відповідальності. Люди з інвалідністю працездатного віку залишаються соціально ізольованими, а батьки дітей з особливостями розвитку мріють, але не вірять в реальне працевлаштування своїх дітей у майбутньому.

Дослідження інклюзивного працевлаштування в сфері гостинності в Україні слід розпочати із фундаментальних основ, які забезпечують людину з інвалідністю правом на працевлаштування. У даному дослідженні мова йде про людей з інвалідністю від народження, які мають фізичні або ментальні вади розладу, які перешкоджають бути повноправними учасниками соціальних процесів.

В загальному розумінні, інклюзія починається із загальносуспільного прийняття людей, які мають фізичні або ментальні особливості розвитку. Іншими словами, модель суспільної поведінки, яка полягає у підтримці людей з інвалідністю бути на одному рівні з іншими.

До осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими [1]. Починаючи з народження, дитина з інвалідністю має право на державну соціальну підтримку в отриманні фінансової допомоги, медичних послуг, освіти, професійній

реабілітації, трудовій адаптації та працевлаштуванні. В той час, коли вже розроблено на світовому і національному рівні необхідну інформаційну основу для розвитку різних аспектів інклюзії, Україна демонструє низький рівень підтримки людей з інвалідністю по всім вищевказаним аспектам.

Фінансова підтримка від держави не відповідає прожитковому мінімуму. Якщо говорити про медичні послуги, то вони надаються на примітивно низькому рівні. Більш детально слід зупинитися на освіті.

Інклюзивна освіта є головним джерелом соціалізації дітей з інвалідністю. В більшій мірі інклюзивні заклади освіти перетворюються на поле боротьби між батьками, адміністрацією та педагогічним персоналом загальноосвітніх шкіл. В даному випадку ми отримуємо першу проблему, яка гальмує працевлаштування дітей у дорослому віці. Діти не отримують якісну соціалізацію і розвиток особистісних здібностей – від поведінкових до інтелектуальних, які необхідні в дорослому житті для працевлаштування. За умови закінчення повної середньої освіти виникає проблема із продовженням навчання в професійно-технічних закладах освіти. Постає перше питання: хто і за які кошти буде готувати людей з інвалідністю до працевлаштування з огляду на базову соціалізацію. Процес працевлаштування, який починається із професійної реабілітації та трудової адаптації просто неможливий, якщо не відпрацьований належним чином етап базової соціалізації.

На сьогодні в Україні немає жодного приклада працевлаштування людини з інвалідністю в сфері гостинності, яка була б професійно підготована і адаптована з точки зору трудової адаптації за рахунок держави на базі спеціальних навчальних закладів. Крім того, процес трудової адаптації базується на супроводі інклюзивного кандидата соціальним працівником. Нажаль, прикладів успішного супроводу кандидата на працевлаштування державним соціальним працівником теж на сьогоднішній день в Україні немає.

Для розуміння права людини з інвалідністю в Україні на працевлаштування і місця сфери гостинності в реалізації цих прав, слід звернути увагу на регламентаційні норми міжнародного та державного права.

В усьому цивілізованому світі рівні права людей з інвалідністю регламентуються низкою міжнародних документів, а саме: Декларація про права людей з інвалідністю, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 09.12.1975 р., Міжнародна Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р., ратифікована 16.12.2009 р., Європейська соціальна хартія від 05.11.1950 р., яка переглянута 03.05.1996 р.; Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю від 01.06.1983 р.

Право на працевлаштування людей з інвалідністю визначаються пп. 6, 7 Декларації про права людей з інвалідністю, а саме [2]: 1) право осіб з інвалідністю на медичне, психічне або функціональне лікування, включаючи протезні та ортопедичні апарати, на відновлення здоров'я та

положення в суспільстві, на освіту, ремісничу професійну підготовку та відновлення працездатності, на допомогу, консультації, на послуги з працевлаштування та інші види обслуговування, які дозволять їм максимально проявити свої можливості та здібності та прискорять процес їхньої соціальної інтеграції чи реінтеграції; 2) право осіб з інвалідністю на економічне та соціальне забезпечення та на задовільний рівень життя. Вони мають право відповідно до своїх можливостей отримати та зберегти за собою робоче місце або займатися корисною, продуктивною та винагороджуваною діяльністю та бути членами профспілкових організацій.

Міжнародна Конвенція про права осіб з інвалідністю прийнята ООН і спрямована на захист прав людей з обмеженими можливостями. За останніми офіційними даними станом на листопад 2019 року документ мав 163 підписанти та 181 сторону, до складу яких увійшли 180 держав та Європейський Союз. Щодо участі України, то 24 вересня 2008 р. Урядом було підписано Конвенцію про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї. 16.12.2009 р. вони були ратифіковані Верховною Радою України та набули чинності 06.03.2010 р. [3].

Змістовно ст. 26 Конвенції про права людей з інвалідністю визначаються наступні права щодо працевлаштування осіб з інвалідністю представлені на рис. 1.

Конвенція про права людей з інвалідністю є міжнародним орієнтиром, який враховує Уряд в розробці державних соціальних програм розвитку. Саме цей документ демонструє модель ставлення до людей з обмеженими можливостями як до повноправних членів суспільства із загальноприйнятими правами та обов'язками. Модель українського інклюзивного розвитку фактично сприймає їх як об'єкти соціальної підтримки з боку держави та благодійної допомоги з боку благодійних організацій та громадських об'єднань. Європейська соціальна хартія щодо прав осіб з інвалідністю на працевлаштування ст. 15 «Право осіб з інвалідністю на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства» визначає наступні заходи і обов'язки, які беруть на себе підписанти [5]: 1) вжити необхідних заходів для забезпечення інвалідам орієнтування, освіти та професійної підготовки, коли це можливо, в межах загальних програм або, коли це видається неможливим, в державних або приватних спеціалізованих закладах; 2) сприяти їхньому доступові до роботи усіма засобами, які можуть заохочувати роботодавців приймати на роботу інвалідів і утримувати їх у звичайному виробничому середовищі та пристосовувати умови праці до потреб інвалідів, або, коли це видається неможливим у зв'язку з інвалідністю, шляхом облаштування або створення спеціальних робочих місць з урахуванням ступеня інвалідності. У деяких випадках такі заходи можуть вимагати використання спеціалізованих служб працевлаштування та надання допомоги; 3) сприяти їхній всебічній соціальній інтеграції та участі у

житті суспільства, зокрема, шляхом вжиття заходів, включаючи технічну допомогу, що спрямовані на усунення перешкод для спілкування і пересування і що надають доступ до транспорту, житла, культурної діяльності і відпочинку.

Права людей з інвалідністю на працевлаштування згідно

Право осіб з інвалідністю на працю нарівні з іншими: право на отримання можливості заробляти собі на життя працею, яку особа з інвалідністю вільно вибрала чи на яку вона вільно погодилась, в умовах, коли ринок праці та виробниче середовище є відкритими, інклюзивними та доступними для осіб з інвалідністю.

Забезпечення умов, щоб особи з інвалідністю не утримувалися в рабстві чи в підневільному становищі й були захищені нарівні з іншими від примусової чи обов'язкової праці.

Право на працю, зокрема тими особами, які отримують інвалідність під час трудової діяльності, шляхом вжиття, в тому числі в законодавчому полях, належних заходів.

Заборона дискримінації за ознакою інвалідності стосовно всіх питань, які стосуються всіх форм зайнятості, зокрема умов прийому на роботу, наймання та зайнятості, збереження роботи, просування по службі та безпечних і здорових умов праці.

Захист прав осіб з інвалідністю на рівні з іншими на справедливій й сприятливій умові праці, зокрема рівні можливості й рівну винагороду за працю рівної цінності, зокрема захист від домагань.

Забезпечення того, щоб особи з інвалідністю могли здійснювати свої трудові й профспілкові права нарівні з іншими

Надання особам з інвалідністю можливості для ефективного доступу до загальних програм технічної та професійної орієнтації, служб працевлаштування та професійного й безперервного навчання.

Розширення на ринку праці можливостей для працевлаштування осіб з інвалідністю та просування їх по службі, а також надання допомоги в пошуку, отриманні, збереженні та відновленні роботи.

Розширення можливостей для індивідуальної трудової діяльності, підприємництва та ін.

Працевлаштування осіб з інвалідністю у державному секторі та стимулювання наймання осіб з інвалідністю у приватному секторі за допомогою належних стратегій і заходів, які можуть включати програми позитивних дій, стимули та інші заходи.

Заохочення набуття особами з інвалідністю досвіду роботи в умовах відкритого ринку праці.

Забезпечення особам з інвалідністю розумного пристосування робочого місця та заохочення програм професійної та кваліфікаційної реабілітації.

Рис 1. Аспекти інклюзивного працевлаштування, представлені в Конвенції про права людей з інвалідністю [4]

Наступним міжнародним документом, що регламентує працевлаштування людей з інвалідністю є Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю, прийнята на Генеральній конференції Міжнародної організації праці. Щодо інклюзивного працевлаштування Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю №159 включає рекомендації для розробки державних соціальних стратегій, викладені у Розділі III «Заходи на національному рівні щодо розвитку служб професійної реабілітації та зайнятості інвалідів» [6]:

- компетентними органами влади вживати заходів з метою забезпечення і оцінки служб професійної орієнтації, професійного навчання, працевлаштування, зайнятості, а також інших пов'язаних з ними служб, щоб особи з інвалідністю мали можливість отримувати, зберігати роботу та просуватися по службі;

- вживати заходів для сприяння встановленню та розвитку служб професійної реабілітації та зайнятості для інвалідів у сільських районах і у віддалених місцевостях.

- кожний член Організації бере за мету забезпечувати підготовку і наявність консультантів з реабілітації та іншого персоналу, який має відповідну кваліфікацію і відповідає за професійну орієнтацію, професійне навчання, працевлаштування і зайнятість осіб з інвалідністю.

Міжнародні стандарти соціального розвитку враховані в національному законодавстві, яке забезпечує права і гарантії людей з інвалідністю на працю в Україні. Так, ст. 43 Конституції України проголошено, що «Кожна людина має право на працю, що передбачає можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується» [7].

Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 № 875-ХІІ визначається, що особам з інвалідністю [8]: 1) забезпечується право працювати на підприємствах, в установах, організаціях, а також займатися підприємницькою та іншою трудовою діяльністю, яка не заборонена законом; 2) не допускається відмова в укладенні трудового договору або в просуванні по службі, звільнення за ініціативою адміністрації, переведення особи з інвалідністю на іншу роботу без її згоди з мотивів інвалідності, за винятком випадків, коли за висновком медико-соціальної експертизи стан його здоров'я перешкоджає виконанню професійних обов'язків, загрожує здоров'ю і

безпеці праці інших осіб, або продовження трудової діяльності, чи зміна її характеру та обсягу, загрожує погіршенню здоров'я осіб з інвалідністю; 3) забезпечується право на працевлаштування та оплачувану роботу, в тому числі з умовою про виконання роботи вдома, здійснюється шляхом їх безпосереднього звернення до підприємств, установ, організацій чи до державної служби зайнятості; 4) доступна можливість залучатися до оплачуваних громадських робіт за їх згодою; 5) забезпечується право бути зареєстрованою у державній службі зайнятості як безробітній особі з інвалідністю, яка не досягла пенсійного віку, не працює, але бажає працювати.

Обов'язковою умовою для роботодавців є виконання ст. 18 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», а саме «Підприємства, установи, організації, фізичні особи, які використовують найману працю, зобов'язані виділяти та створювати робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю, у тому числі спеціальні робочі місця, створювати для них умови праці з урахуванням індивідуальних програм реабілітації і забезпечувати інші соціально-економічні гарантії, передбачені законодавством, надавати державній службі зайнятості інформацію, необхідну для організації працевлаштування осіб з інвалідністю, і звітувати Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України». Доповнює норматив виконання ст. 19 цього ж Закону, а саме: «Для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських об'єднань осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю, встановлюється норматив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі чотирьох відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця».

У випадку питання працевлаштування неможливо залишити без уваги Кодекс законів про працю (КЗпП). У ст. 2 КЗпП «Рівність трудових прав громадян України» визначені основні права громадян на працю, які стосуються також і людей з інвалідністю [9]: вільний вибір професії, виду занять і роботи; робота з оплатою праці не нижче за встановлений державою мінімальний розмір; відпочинок відповідно до законів і щорічні оплачувані відпустки; здорові та безпечні умови праці; об'єднання в профспілки та вирішення колективних трудових конфліктів; матеріальне забезпечення в порядку соціального страхування в старості, у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності; матеріальна допомога в разі безробіття та соціальні послуги; звернення до суду для

вирішення індивідуальних трудових спорів та інші права, встановлені законодавством.

Крім вищезазначених прав на працевлаштування, слід відзначити, що КЗпП забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їх прав, повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень ЗУ «Про запобігання корупції», а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

Також, слід виділити специфічні права для людей з інвалідністю в працевлаштуванні, а саме [9]: а) працедавці не мають права встановлювати випробувальний термін для працівників-інвалідів, направлених на роботу відповідно до рекомендацій Медико-соціальної експертної комісії (ст.26 КЗпП); б) працюючий інвалід має право відмовитися працювати в нічний час і надурочно (ст. 55, 63, 172 КЗпП); в) на прохання працівника з інвалідністю може встановлюватись режим роботи на умовах неповного робочого дня / тижня (ст.172 КЗпП); г) на власника/ керівника покладено обов'язок організовувати навчання, перекваліфікацію, працевлаштування інвалідів, створення для них умов праці з урахуванням медичних рекомендацій (ст.172 КЗпП).

Увага до робочого місця людини з інвалідністю вимагає особливо серйозного ставлення. В залежності від виду діяльності і характеру фізичної або ментальної інвалідності, робоче місце може бути адаптоване під працівника технічно, або ж підготовлено індивідуально відповідно до специфічних фізіологічних потреб працівника.

Закон України «Про охорону праці» накладає відповідальність на підприємства, які використовують працю осіб з інвалідністю, а саме, власники підприємств зобов'язані створювати для них умови праці з урахуванням рекомендацій МСЕК та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають специфічним особливостям цієї категорії працівників [10].

Також, люди з інвалідністю мають певні преференції щодо термінів основної відпустки та відпустки без збереження заробітної плати, які регламентуються Законом України «Про відпустки». Так, за I, II групою інвалідності – основна відпустка (оплачувана) – 30 днів, відповідно 26 днів для III групи. Додаткова відпустка (неоплачувана) до 60 днів, відповідно до 30 днів для III групи інвалідності [11].

Повертаючись до професійної підготовки людей з інвалідністю слід відзначити, що тільки в Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» прописані норми професійної підготовки і адаптації як силами роботодавця, так і за участю Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. Незалежно від типу інвалідності, працівник з обмеженими можливостями працездатної групи обов'язково має отримати індивідуальну програму реабілітації, яка дозволяє йому бути працевлаштованим. Цей пласт соціальної підтримки є необхідним, враховуючи, що люди з інвалідністю – це спектр самих різних нозологій. Крім того, існує Закон України «Про психіатричну допомогу», який теж діє в межах зазначених нормативів направлених на підтримку працевлаштування людей з інвалідністю унаслідок психічного розладу [12].

У цьому напрямку організації інклюзивного працевлаштування, ми можемо розглядами сферу гостинності як окремо створені дільниці, відділи тощо з полегшеними умовами праці для здійснення трудової реабілітації, оволодіння новими професіями та навичками особами, які страждають на психічні розлади, забезпечення надання їм реабілітаційних послуг у встановленому законодавством порядку.

Як ми бачимо з проведеного аналізу нормативно-законодавчої бази в підтримку інклюзивного працевлаштування, національне законодавство регламентує забезпечення права на працю для людей з інвалідністю, враховує стандарти міжнародних документів, регламентує створення необхідних умов для підтримки трудової інтеграції людей з інвалідністю. І все ж проблема працевлаштування інвалідів залишається актуальною і доволі масштабною.

За останні 5 років щорічний приріст людей з інвалідністю в Україні складає в середньому 2 %. Це свідчить про те, що потреба у пошуку рішень для працевлаштування цієї категорії громадян щороку стає складнішою. За даними Мінсоцполітики у 2020 р. в Україні 2,7 млн. осіб мають інвалідність [13]. Цей показник свідчить про те, що майже кожен п'ятнадцятий українець має інвалідність. Україна гарантує низку пільг та прав, але більшість з них так і залишаються на все життя соціально ізольованими.

Якщо ми наближаємося до Європи, то слід орієнтуватись на досвід європейських країн. Наприклад, кожен дванадцятий житель Іспанії з обмеженими можливостями, але ці люди рідко згадують про свій статус і мають повне соціальне життя. За даними Національного інституту статистики Іспанії в 2019 році кількість осіб з інвалідністю в країні склала 3,8 мільйонів, із них 34 % працевлаштовані [14, 15].

В Україні 26,2 % людей з інвалідністю працездатного віку працевлаштовані. Таким чином, понад 70% залишаються незадіяні. Різниця в показнику України і Іспанії невелика на перший погляд. Але слід звернути увагу на різницю у квотуванні забезпечення робочими місцями. Якщо в Україні роботодавець має виділити 4 % робочих місць для осіб з інвалідністю за умови працюючих від 8 осіб, то в Іспанії цей показник складає 2 % на 50 осіб.

Більш детально якості і кількісні зміни в інклюзивних реаліях України за період 2016-2020 роки розглянемо нижче на основі статистичних даних Держстатистики України.

На рисунку 2 представлена динаміка змін в структурі загального показника інвалідності в Україні, яка базується на основі даних Щорічного статистичного довідника «Соціальний захист населення України». Показник загальної кількості людей з інвалідністю за останні 5 років змінюється несуттєво. Така ж ситуація відбувається і з показниками розподілу за групами інвалідності. У загальній структурі людей з інвалідністю виділяють 1, 2 і 3 групи інвалідності. У свою чергу 1 група поділяється на підгрупи А і Б групи в залежності від ступеню втрати працездатності:

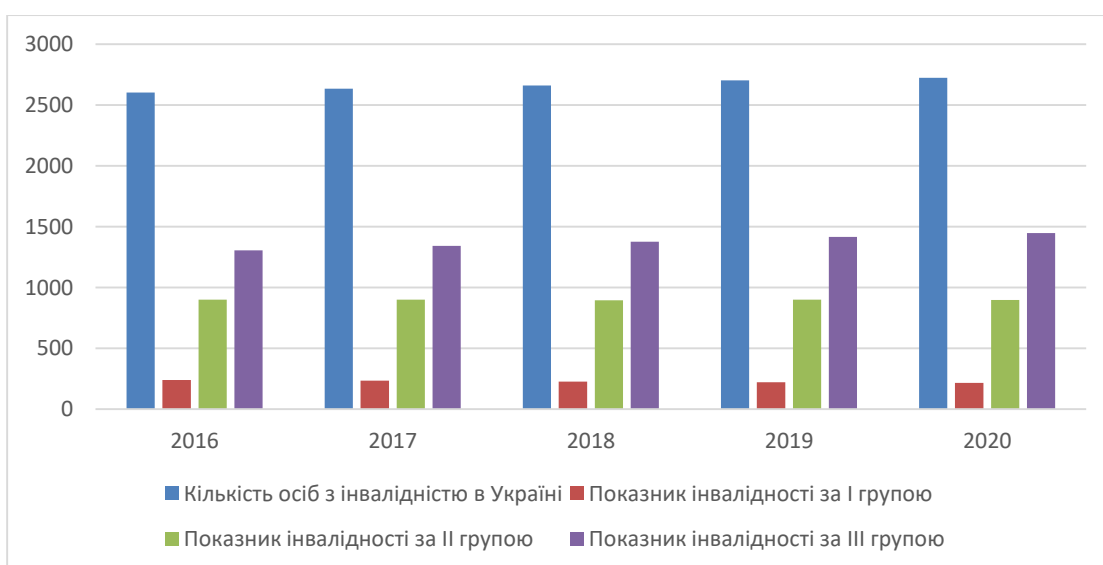

Рис. 2. Динаміка змін показників інвалідності в Україні за 2016 – 2020 роки (розроблено на основі [16, 17, 18, 19, 20])

- 1А – люди з інвалідністю, які повністю залежать від інших осіб, вони не здатні до самообслуговування;

- 1Б – люди з інвалідністю, здатні лише частково виконувати соціально-побутові функції.

На практиці роботодавці як правило залучають до трудової діяльності людей 3 групи, і це негласно вважається єдиною робочою групою інвалідності в Україні. Однак, законодавчо лише група 1А є непрацездатною. Починаючи з групи 1Б люди з інвалідністю мають право на працевлаштування як з фізичними, так і ментальними вадами розвитку. Отже, частка непрацездатних людей з інвалідністю складає менше 7 % від загальної кількості. Відповідно майже 90 % людей з інвалідністю потребують забезпечення умов для працевлаштування.

Якщо розглянути територіальний розподіл людей з інвалідністю в Україні в 2020 році, то п'ятірка регіонів – лідерів виглядає наступним чином [20]:

- 1) Львівський обл. – 213759 осіб з інвалідністю;
- 2) Дніпропетровська обл. – 175047 осіб з інвалідністю;
- 3) Харківська обл. – 164649 осіб з інвалідністю;
- 4) м. Київ – 161020 осіб з інвалідністю;
- 5) Одеська обл. – 158989 осіб з інвалідністю.

Таким чином, основний розподіл відбувається в найбільш розвинених регіонах України з точки зору ринку праці. Що свідчить про те, що теоретично умови для працевлаштування мають бути максимально забезпечені. Але згадаємо, що в Україні працевлаштоване лише 26,2 % людей з інвалідністю працездатного віку.

Однією з причин такої ситуації можуть бути обмеження спричинені класом хвороб. За останні 3 роки лідери захворювань залишаються незмінними, а показники змінювались в межах 1,5 %, що є несуттєвою зміною. Так, в 2020 році лідерами хвороб, які спричинили інвалідність від народження є [20]:

- ✓ уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні аномалії – 49256 осіб;
- ✓ хвороби ЦНР, з яких більше половини ДЦП – 25579 осіб;
- ✓ розлади психіки та поведінки – 25462 осіб.

На основі проведеного аналізу можна зробити припущення, що той малий відсоток працевлаштованих людей з інвалідністю, який є на сьогоднішній день, це є люди з фізичними вадами розвитку. Якщо мова йде про фізичну інвалідність, це більше можливостей для трудової

інтеграції, менше часу на реабілітацію та професійну підготовку. В цьому випадку головною задачею є адаптувати робоче місце під інклюзивного працівника та організувати робочий час відповідно до фізіологічних особливостей.

У найбільш складному становищі опиняються люди з уродженими вадами розвитку, деформаціями і хромосомними аномаліями, іншими словами, ментальною інвалідністю, яка у більшості випадків призводить до інтелектуальної інвалідності. Це люди з синдромом Дауна, розладами аутистичного спектру (РАС), розумова відсталість та різні спектри затримки психічного розвитку. Якщо ми говоримо про працевлаштування людей з інтелектуальною інвалідністю, тут слід наголосити на високофункціональних особах, які мають потенціал власного розвитку і працездатну групу інвалідності, як мінімум ІБ.

На сьогоднішній день найбільш поширеною групою людей з інтелектуальною інвалідністю, які мають потенціал до працевлаштування – це люди з синдромом Дауна. Як свідчить статистика, кожна 400-та дитина в Україні народжується з синдромом Дауна. Це люди, які мають спільний діагноз, але можливості абсолютно різні. За останні 10 років підтримка дітей з синдромом Дауна в Україні очевидно зрушила в позитивному напрямку. Успішно впроваджується міжнародний досвід раннього втручання та корекції розвитку дитини. Такі діти мають шанс розвивати інтелектуальні з бідності на достатньо високому рівні для того, щоб їх батьки замислювались про їх працевлаштування в дорослому віці. Сучасне покоління підлітків з синдромом Дауна у віці 13 – 18 років в Україні демонструє високий потенціал для трудової адаптації.

Якщо мова йде про людей з синдромом Дауна, то із напрямків трудової діяльності виключаються всі види складної інтелектуальної активності, небезпечна і ризикова діяльність, а також така, в якій задіяна висока відповідальність за інших людей чи процеси. І саме тут сфера гостинності є реальною можливістю включення людей з синдромом Дауна до трудової соціалізації. Міжнародний досвід демонструє їх успішне працевлаштування в сфері гостинності, де вони можуть виконувати механічну роботу, наприклад, клінінгові функції, комплектування білизни, бару і т.д. Популярною є ресторанна сфера, де працівники з синдромом Дауна добре виконують функції обслуговування, фасування, сервіровки і т.д.

European Down Syndrome Association активно підтримує права людей з синдромом Дауна, об'єднує спеціалістів, організації, батьків навкруги проблеми розвитку, навчання та працевлаштування. Так, в 2021 р. Italy's national Down Syndrome Association, Coordown за підтримки

DownSyndromeAustralia запустили міжнародну акцію «The Hiring Chain» в підтримку працевлаштування людей з синдромом Дауна [21, 22]. Завдяки таким акціям за підтримки відомих людей, як в даному випадку всесвітньвідомого співака Стінга, власники бізнесу відкривають для себе новий світогляд щодо можливостей людей з синдромом Дауна і підтримують їх у працевлаштуванні.

В країнах ЄС активно підтримується соціальна відповідальність бізнесу в сфері гостинності з боку підвищення їх конкурентоспроможності. Так, у 2017 р. в рамках проекту ЄС – ОМО («on my own at work») була створена Європейська мережа соціально відповідальних готелів і ресторанів «Valueable» (European network of socially responsible hotels and restaurants). Головною метою соціальної відповідальності готелів і ресторанів визначено сприяння працевлаштуванню людей з особливостями інтелектуального розвитку. Протягом 3-х років спеціалістами були створені навчальні матеріали та різні освітні засоби, які були протестовані людьми з синдромом Дауна та персоналом готелів Італії, Португалії та Іспанії [23].

Головним результатом проекту є створення торгової марки «Valueable – handing opportunities», яка означає підтримку інклюзивної обстановки на підприємствах сфери гостинності. Торгова марка додає цінності готелям і ресторанам, які погоджуються стати частиною мережі. Розробники планують дану торгову марку зробити такою ж відомою, як сертифікат F.I., сертифікат зеленого глобусу, що означає стійкість.

Слід наголосити, що учасники мережі мають різні опції залучення (рис.3), при тому мають такі спільні атрибути, як спеціально розроблений логотип, який демонструє дотримання національного законодавства про працевлаштування людей з обмеженими інтелектуальними можливостями, зобов'язання включати їх в навчання шляхом проходження стажувань, а також сприяти їх професійному зростанню.

Таким чином, люди з особливостями інтелектуального розвитку отримують підтримку бізнесу і можливість працювати. Бізнес, в свою чергу, отримує додаткові бонуси для своєї конкурентоспроможності на ринку: зростання рівня лояльності серед клієнтів, в тому числі і клієнтів з інвалідністю; зростання рівня довіри серед партнерів та міжнародних організацій, які можуть розглядатись як джерела масштабування бізнесу; додатковий позитивний піар, в тому числі, через участь в підтримку інклюзивних заходів.

На сьогоднішній день Європейська мережа соціально відповідальних готелів і ресторанів складається із 130 учасників, серед яких 33 готелі із 5 країн-учасниць [23]:

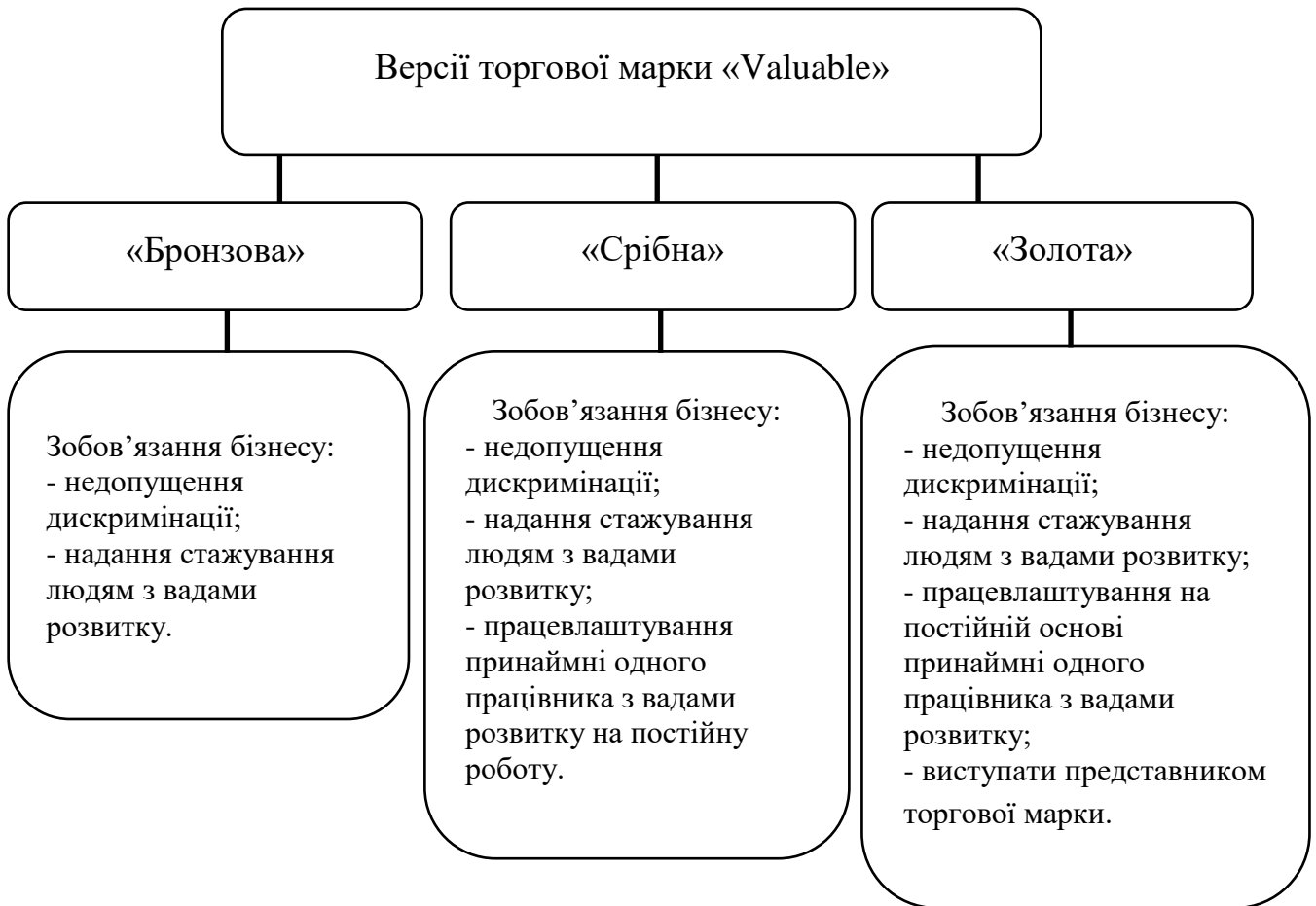

Рис. 3. Зобов'язання підприємств сфери гостинності для отримання конкурентних переваг від членства у мережі «Valueable» (розроблено на основі [23])

- Німеччина (4 готелі) – Crowne Plaza Hamburg-City Alster, Fairmont Hotel Vier Jahreszeiten, Holiday Inn Hamburg-City Nord, Hotel ibis Hamburg Alster Centrum;

- Угорщина (1 готель) – Budapest Marriott Hotel;

- Італія (14 готелів) – Aqualux Hotel Spa Suite & Terme, Sunrise Resort, NH Bergamo, Melià Genova, Hotel Bracciotti, Parco del Mulino, Open – Testolini Venezia, ME Milan Il Duca, Melià Milano, La Casa dell’Olmo, Best Western Hotel Residence Italia, Albergo Etico Roma, Ibis ArthotelNoba Roma, The RomeHello Hostel.

- Португалія (13 готелів) – The Patio Suite Hotel, Hotéis do Bom Jesus, INATEL Porto Santo Hotel, Pestana Miramar Hotel, Pestana Palms Hotel, Altis Grand Hotel, Corinthia Hotel, DoubleTree by Hilton Hotel Lisbon – Fontana Park, PortoBay Liberdade Hotel, PortoBayMarquês, The Independente Hostel & Suites, Axis Ponte de Lima, Axis Porto Business & SPA Hotel

- Туреччина (2 готелі) – Hilton Istanbul Bomonti Hotel & Conference Center, Hilton Istanbul Bosphorus Hotel.

Повертаючись до України і до конкретно проблем працевлаштування людей з синдромом Дауна, слід відзначити, що ми маємо готельну базу для зрушення цього питання в позитивному напрямку. За даними Державного агентства з розвитку туризму (ДАРТ) станом на 15 березня 2020 року в Україні налічується 197 готелів із підтвердженим рейтингом. Це значить, що керівництво бізнесу дбає про якість свого бізнесу, а значить і тема соціальної відповідальності може бути для них додатковим бонусом для популяризації та збільшення відвідувачів.

В аналітичному блоці даного матеріалу визначено області – лідери за кількістю людей з інвалідністю в Україні. Відповідно до них вже є ресурсне рішення, це наявність готельної бази, яка пройшла категоризацію [24]:

- 1) Львівська обл. – 20 готелів;
- 2) Дніпропетровська обл. – 10 готелів;
- 3) Харківська обл. – 19 готелів;
- 4) м. Київ – 38 готелів;
- 5) Одеська обл. – 37 готелів.

Наявність категоризації означає, що ці заклади мають необхідний мінімальний інклюзивний простір і в цих готельних закладах можуть проходити стажування та бути працевлаштовані люди з синдромом Дауна та іншими особливостями інтелектуального розвитку.

Як видно з даних, ресурс для працевлаштування в готельній сфері є, але й досі люди з синдромом Дауна не працевлаштовані в жодному з готелів на території України. Власники бізнесу не поспішають брати на себе зобов'язання по підтриманому працевлаштування людей з вищевказаною проблемою.

В соціальному дослідженні Національного інституту стратегічних досліджень «Актуальні проблеми соціального захисту людей з інвалідністю» визначені першочергові проблеми, які є бар'єрами, що не дозволяють особам з інвалідністю відчувати себе нарівні з іншими. Ці проблеми зумовлені, насамперед [25]:

- недосконалістю нормативно-правового поля;
- несформованістю культури сприйняття людей з обмеженими можливостями;
- обмеженістю сфери надання послуг;
- недостатнім фінансуванням, несформованістю та низькою якістю інформаційної та комунікаційної сфер;
- недостатнім розумінням та усвідомленням проблем людей з обмеженими можливостями;

- слабкою розвиненістю та низькою дієвістю консультативних послуг та механізмів включення в суспільне життя.

З практичного погляду, головною проблемою працевлаштування людей з інтелектуальною інвалідністю, їх невключення в трудову соціалізацію є неготовність роботодавців до найму такої категорії працівників. За даними дослідження ВБО «Даун Синдром» на основі європейського досвіду, передумовою працевлаштування людини з інтелектуальною інвалідністю для працедавця є:

1) Бажання і готовність керівництва/власника бізнесу до підтриманого працевлаштування;

2) Наявність відповідної посади або можливість створити нову посаду відповідно до можливостей працівника з інвалідністю;

3) Готовність колективу прийняти людину з інвалідністю в свій робочий простір.

Таким чином, додатковий інструмент конкурентоспроможності підприємств сфери гостинності в Україні не використовується, що особливо важливо в кризових умовах відновлення сфери туризму та гостинності.

Як вже було зазначено, в 2010 році набула чинності на території України Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. У 2012 році Кабміном була затверджена Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю до 2020 року».

Отже, вже майже 10 років в активній фазі процес імплементації Конвенції. На протязі цього періоду Урядом розроблялись заходи щодо створення суспільного середовища рівних можливостей для осіб з інвалідністю, їх соціальної інтеграції, створення та трансформація соціальних послуг для забезпечення комплексної системи підтримки. У серпні 2021 року Міністерством соціальної політики опублікований Заключний звіт про результати виконання Держпрограми, в якому зазначено, що із 72 заходів за період з 2012-2020 роки виконано 41 захід, частково виконано 18 та не виконано 10 заходів. Досягнуто певні зрушення в усіх сферах життєдіяльності осіб з інвалідністю, у тому числі Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» заборонено дискримінацію та на законодавчому рівні вилучено дискримінаційне поняття «інвалід» (замінено словами «особа з інвалідністю») [3].

Судячи з того, що головною першопричиною непрацевлаштування людей з інтелектуальною інвалідністю є небажання і неготовність власників бізнесу до цього, пункт Конвенції «Стимулювання наймання

осіб з інвалідністю у приватному секторі за допомогою належних стратегій і заходів, які можуть включати програми позитивних дій, стимули та інші заходи – не виконаний.

І тут мова йде не про відсутність розуміння толерантності власниками бізнесу, а про те, що більшість працедавців не готові брати до трудової активності людей з інвалідністю з причини їх некомпетентності. Працедавець повинен самостійно створити необхідну освітньо-професійну допомогу кандидату, забезпечити додаткове робоче місце для консультанта чи соціального працівника, який буде забезпечувати адаптацію людини на робочому місці.

Підготовка кандидата з інтелектуальними порушеннями повинна розпочинатися із поведінкової корекції і побудови нового світогляду людини працездатного віку. Тільки після отримання цих навичок, людина має переходити до розвитку кваліфікаційних навичок. Жоден державний заклад професійної реабілітації не надає необхідної підтримки. Вся підготовка і покриття витрат лягають на працедавця – власника готелю, ресторану або іншого закладу сфери гостинності. Такі витрати на сьогоднішній день не виділяються навіть компаніями, які відносяться до крупного бізнесу. Трудова інтеграція одного працівника з інтелектуальною інвалідністю від старту до його повноцінної праці є додатковою значною статтею витрат, яку працедавці не мають змоги виділяти із бюджету. При чому оплата праці інклюзивного працівника іде на рівні з іншими, за виключенням податкової пільги.

Єдиним існуючим стимулом з боку держави, який направлений на підтримку і мотивацію роботодавця під час залучення людей з інвалідністю до працевлаштування, є визначений «Порядок надання дотації роботодавцю за рахунок коштів Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю на створення спеціальних робочих місць для осіб з інвалідністю, зареєстрованих у державній службі зайнятості».

Цей Порядок визначає механізм надання підприємству, установі, організації (крім бюджетних і неприбуткових), у тому числі підприємству, організації громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичній особі, яка використовує найману працю дотаційна створення спеціальних робочих місць для осіб з інвалідністю, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні [26]. Також є умова надання дотації, яка регламентує працевлаштування кандидата на строк не менше 2 років, що не є мотивацією для роботодавця в сфері гостинності. Крім того, специфіка трудової діяльності саме в сфері гостинності не потребує створення додаткових умов роботи чи спеціального робочого простору для кандидата з інтелектуальною інвалідністю. Єдиною умовою праці є

нормування робочого часу та підбір роботи, яка є посилюючою і не несе складного інтелектуального навантаження. Таким чином, не існує жодних дотацій з боку держави на розвиток бізнесу, податкових пільг, які були б додатковим стимулом для роботодавця в сфері гостинності в Україні.

Наступна стратегія розвитку інклюзивності в Україні – «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року» затверджений Кабінетом Міністрів України від 07.04.2021 р. Нажаль, питання дієвої мотивації роботодавців не є в списку визначених Національним планом дій заходів, серед яких:

- ✓ формування культури сприйняття особи з інвалідністю як повноправного учасника суспільного життя;
- ✓ організація безперешкодного доступу осіб з інвалідністю до будівель, приміщень, у тому числі санітарного призначення;
- ✓ забезпечення доступності послуг для осіб з інвалідністю, що надаються через електронні сервіси тощо.

Це означає, що для роботодавців і надалі буде простіше сплатити санкції за невиконання свої обов'язків, або через суд відстояти свої права і взагалі не нести фінансової відповідальності. Відповідно до ст. 20 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Підприємства, установи, організації, у тому числі підприємства, організації громадських об'єднань осіб з інвалідністю, фізичні особи, які використовують найману працю, де середньооблікова чисельність працюючих осіб з інвалідністю менша, ніж встановлено нормативом, щороку сплачують відповідним відділенням Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю адміністративно-господарські санкції, сума яких визначається в розмірі середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, в установі, організації, у тому числі на підприємстві, в організації громадських об'єднань осіб з інвалідністю, у фізичної особи, яка використовує найману працю, за кожне робоче місце, призначене для працевлаштування особи з інвалідністю і не зайняте особою з інвалідністю. Для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських об'єднань осіб з інвалідністю, фізичних осіб, де працює від 8 до 15 осіб, розмір адміністративно-господарських санкцій за робоче місце, призначене для працевлаштування особи з інвалідністю і не зайняте особою з інвалідністю, визначається в розмірі половини середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, в установі, організації, у тому числі на підприємстві, в організації громадських об'єднань осіб з інвалідністю, у фізичної особи, яка використовує найману працю [8].

Отже, підвищення конкурентоспроможності підприємств в сфері гостинності на основі впровадження інклюзивного працевлаштування є перспективною можливістю для інноваційних власників бізнесу, які готові до диверсифікації свого робочого простору та світогляду.

Дієвого державного механізму стимулювання роботодавців до підтриманого працевлаштування немає на сьогоднішній день і не буде в найближчому майбутньому. Стратегія інклюзивного розвитку сфери гостинності повинна відбуватись в колаборації з представниками громадського сектора, які займаються підтримкою та супроводом людей з синдромом Дауна та іншими порушеннями інтелектуального розвитку. Підтримане працевлаштування – це складний процес, який складається з навчання, стажування і трудової адаптації кандидатів до інтеграції його в реальне робоче середовище. Після цього настає етап включення і адаптації кандидата на робочому місці. Для цього включаються в процес всі учасники робочого простору, в тому числі, проведення адаптаційної роботи з діючим колективом підприємства. Весь процес має відбуватися у тісній взаємодії між відповідальними представниками підприємства, соціальним педагогом, кандидатом на працевлаштування та його батьками / відповідальними особами.

Такий підхід забезпечує для власника підприємства в сфері гостинності мінімум організаційних проблем та витрат на підготовку інклюзивного кандидата. Завдяки залученим коштам, благодійні організації та громадські об'єднання мають змогу працювати в напрямку підготовки кандидатів для сфери гостинності, проводити інформаційну роботу з роботодавцями та трудовим колективом підприємств. Для того, щоб цей процес був продуктивним організації – представники інтересів інклюзивних працівників повинні проводити комплексну роботу:

- брати на себе зобов'язання з навчання та трудової адаптації кандидатів, супроводжувати їх від старту до повноцінного працевлаштування;
- проводити інформаційну роботу направлену на руйнування стереотипів щодо можливостей людей з синдромом Дауна серед власників бізнесу і можливостей їх працевлаштування;
- знаходити взаємовигідні інтереси для одночасного розвитку бізнесу і виконання соціальної відповідальності власниками бізнесу;
- проводити популяризацію результатів спільної співпраці з представниками бізнесу, забезпечуючи додатковий позитивний PR.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, слід зробити акцент на тому, що інклюзивне працевлаштування є додатковим інструментом розвитку сфери гостинності в Європі, що повинно стати прикладом для

українського бізнесу. На основі запропонованого підходу колаборації з організаціями – представниками інтересів інклюзивних працівників, підприємства мінімізують власну витратну частину на підготовку і працевлаштування людини з інтелектуальною інвалідністю, одночасно отримуючи додатковий інструмент підвищення конкурентоспроможності на національному та міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Реалізація норм Конвенції про права осіб з інвалідністю. *Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України* (2020). URL : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Realizaciya-norm-Konvencii-pro-prava-osib-z-invalidnistyu.html>.
2. Декларація о правах інвалідів (Прийнята резолюцією 3447 (XXX) Генеральної Асамблеї від 09.12.1975. *Офіційний сайт ООН*. URL : https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/disabled.shtml.
3. Пам'ятка щодо Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. *Офіційний сайт Головного управління Пенсійного фонду України в Одеській області*. URL : <https://www.pfu.gov.ua/od/297035-pam-yatka-shhodo-konventsii-oon-pro-prava-osib-z-invalidnistyu/> (опубліковано 05.11.2021).
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (опубліковано 06.07.2016).
5. Європейська соціальна хартія. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (опубліковано 07.09.2016).
6. Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість осіб з інвалідністю». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_065#Text (опубліковано 06.03.2003, №159).
7. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (опубліковано 01.01.2020).
8. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (опубліковано 05.08.2021).
9. Кодекс законів про працю України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (опубліковано 24.11.2021).
10. Про охорону праці : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (опубліковано 14.08.2021).
11. Про відпустки : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text> (опубліковано 14.08.2021).
12. Про психіатричну допомогу : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (опубліковано 20.12.2018).
13. Про результати виконання Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року : заключний звіт (2021). *Офіційний сайт Міністерства*

соціальної політики України. URL : <https://www.msp.gov.ua/news/20468.html> (04.08.2021).

14. Servicio de Información sobre Discapacidad (2021), “El INE actualizará en 2021 los datos sobre personas con discapacidad en España ya que la última encuesta es de 2020 – SID, available at: <https://elderecho.com/ine-actualizara-2021-los-datos-personas-discapacidad-espana> (2021).

15. El Instituto Nacional de Estadística, INEbase / Mercado laboral / Actividad, ocupación y paro / El empleo de las personas con discapacidad / Últimos datos, available at: https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736055502&menu=ultiDatos&idp=1254735976595.

16. Державна служба статистики України (2017), «Соціальний захист населення України. Статистичний збірник 2017, Держкомстат, Київ, Україна.

17. Державна служба статистики України (2018), «Соціальний захист населення України. Статистичний збірник 2018, Держкомстат, Київ, Україна.

18. Державна служба статистики України (2020), «Соціальний захист населення України. Статистичний збірник 2019, Держкомстат, Київ, Україна.

19. Державна служба статистики України (2020), «Соціальний захист населення України. Статистичний збірник 2020, Держкомстат, Київ, Україна.

20. Державна служба статистики України (2021), «Соціальний захист населення України. Статистичний збірник 2021, Держкомстат, Київ, Україна.

21. The European Down Syndrome Association (EDSA), “The Hiring Chain”, available at: www.edsa.eu.

22. Coordinamento Nazionale Associazioni Delle Persone con syndrome di Down, available at: <https://www.coordown.it/chi-siamo/>.

23. The European Network of Intellectual Disability, Friendly Hospitality Employers, available at: <https://www.valueablenetwork.eu>.

24. Категоризація засобів розміщення. Офіційний сайт Державного агентства розвитку туризму. URL : <https://www.tourism.gov.ua/kategorrizaciya-zasobiv-rozmishchennya/>.

25. Актуальні проблеми соціального захисту людей з інвалідністю : аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень (2019). URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-yakushenko-social-policy-9-2019.pdf> (вересень 2019 р.).

26. Про реалізацію статті 18-1 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» : Постанова Верховна Рада України (2021). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1836-2006-п#Text> (опубліковано 02.10.2021).

27. Офіційний сайт Національної асамблеї людей з інвалідністю в Україні, «Працевлаштування людей з інвалідністю, осіб з інвалідністю 1, 2, 3 групи». URL : <https://naiu.org.ua/useful/jobs/#07>.

Тесленко Т. В.

*кандидат економічних наук доцент,
завідувач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Романко О. В.

*викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСТИННОСТІ В ТРАНСПОРТНИХ ЛОКАЦІЯХ: ІСТОРІЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Історія формування гостинності в транспортних локаціях починає свій історичний відлік безумовно з появи залізничних вокзалів Англії для обслуговування першої у Європі залізничної лінії Стоктон – Дарлінгтон у 1822-1825 рр. та лінії Ліверпуль – Манчестер у 1830р. Доречи, вокзал Ліверпуль-Роуд офіційно вважається першим залізничним пасажирським вокзалом у світі. Вокзал Чаринг-Крос в центрі Лондона, який був відкритий для пасажирів 11 січня 1864 та побудований у стилі французького ренесансу Террі Фарелом, по теперішній час створює неповторний вигляд центральної станції британської столиці.

Першим вокзалом в Україні без сумніву вважається вокзал міста Львів. Історичні дослідження доводять факт того, що у 1841 році уряд Австрійської імперії затвердив Програму у справах залізниць, якою, серед іншого, було передбачено будівництво залізниць у Королівстві Галичини та Волині. Лінія з Відня до Львова мала бути збудована до 31 грудня 1863 року. Після цього місто мало бути сполучене з Бородами, Чернівцями та іншими містами. У 1858 році цісарсько-королівське Привілейоване товариство Галицьких залізниць імені Карла Людвіга отримало концесію на будівництво вокзалу у Львові. Відкриття вокзалу відбулося одночасно з відкриттям руху Галицькою залізницею імені Карла Людвіга на ділянці Перемишль – Львів, 4 листопада 1861 року.

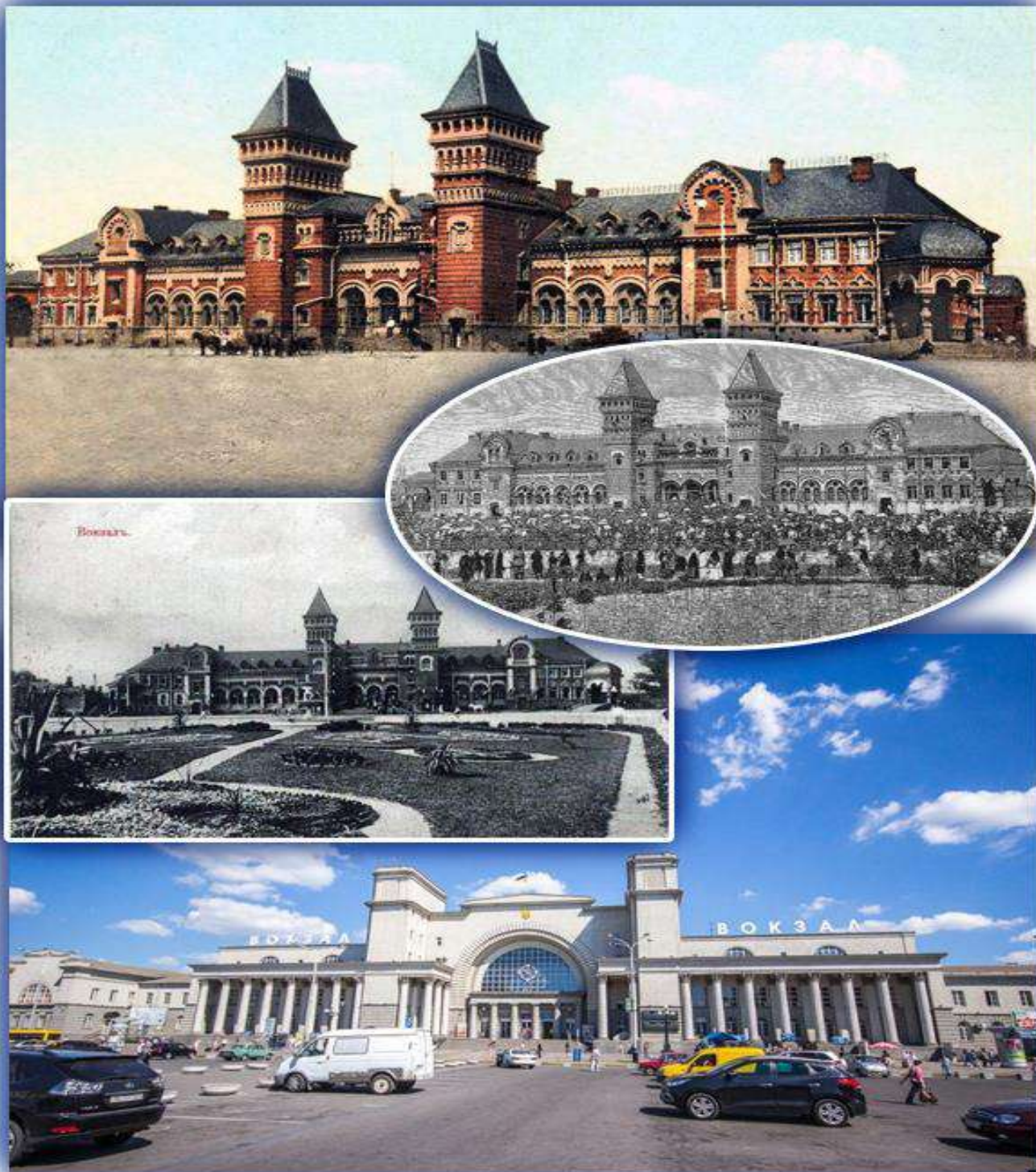
Вокзал Львів

В цей день о 14:30 прибув перший потяг у складі паротягу «Ярослав», двох пасажирських вагонів та чотирьох платформ, а 24 листопада дирекція залізниці отримала дозвіл на регулярний рух потягів зі Львова до Відня і Кракова [1]. Ураховуючи цей історичний факт – саме 4 листопада в незалежній Україні визнано офіційним Днем залізничника. Офіційно це було закріплено державними документами, а саме: за ініціативою Генерального директора «Укрзалізниці» Г. М. Кірпи, Указом Президента України № 1140/2002 від 11.12.2002 року офіційно встановлено День залізничника, тому перше святкування відбулося 04.11.2003 року. На світлинах – історичне і сучасне зображення вокзалу славетного міста Львів.

Значною подією в Україні без сумніву вважається будівництво вокзалу у великому залізничному вузлі Київ, яке відбулося у 1870 році під час завершення будівництва Києво-Балтської дільниці, що дало технічну можливість з'єднати Київ з Одесою.

Поява залізничного вокзалу в Катеринославі (сучасному Дніпрі) пов'язана з будівництвом Катерининської залізниці у 1873 році, що на багато років з'єднала Донецький вугільний та Криворізький залізничний басейни. Видатний діяч Дніпровського краю Олександр Поль доклав значних зусиль, щоб довести на той час прихильникам кінної тяги переваги та необхідність залізничного сполучення й перспективи, що відкривались перед південним губернським містом. Вокзал було побудовано в неоруському стилі XVII ст., та являло собою двоповерхову будівлю з двома баштами на центральному фасаді та безліччю декоративних елементів. Місце стало центром великої привокзальної площі, що зберегла своє призначення по теперішній час.

Відкриття вокзалу відбулося у 1884 р. під керівництвом тодішнього начальника Катерининської залізниці О.А. Верховцева, доречі, у цьому ж році побудовано й станцію Любомирівка, яка була перейменована на його честь 1 січня 1904 року у «Верхівцеве». Сучасна архітектура вокзалу суттєво відрізняється від його історичного вигляду, про що свідчать фото [2].

Вокзал Дніпро

Автор акцентує увагу на тому, що етимологія терміну «вокзал» також цікава: французьке «*facshall*» і англійське «*Vauxhall*» (зал імені Вокса). Історія доводить нам про те, що «*Vauxhall*» – складне слово, утворене від ім'я *Vaux* – підприємливої господині одного з лондонських парків для розваг та гулянь і іменника «*hall*» (зал) [3].

Тобто перше змістовне значення було навіть негативним і далеким від культури, мистецтва та музики. Але з часом новітнє технічне творіння надихнуло на інше ставлення і, в очікуванні прибуття пасажирського потягу та навіть й проїзду вантажного, чи як раніше казали «товарного», наприкінці XIX століття практично на всіх вокзалах Європи грали оркестри, збиралися представники творчої інтелігенції, а дами демонстрували свої найкращі й найсучасніші вбрання.

Гортаючи сторінки європейської історії можна стверджувати, що кожний вокзал, побудований у XIX – сер. XX ст.ст. є унікальною пам'яткою архітектури, а з урахуванням внутрішнього оздоблення – ще й живопису, але плине час... Вокзали змінюють свої назви та вигляд. Назви здебільшого змінюються з політичних та ідеологічних причин, а на вигляд, як правило, впливають технічні та технологічні новації, віяння часу.

Так, наприклад, вокзал Харків-Пас, будівництво якого було розпочато у вересні 1868 року, перебудовано у 1890 році в стилі італійського ренесансу, а вже у 1952 році після перебудови та реконструкцій осучаснена будова являє собою стиль «сталінського ампіру» [4]. Красота його вітражів, розпису, сходин та ліпнини вражає й донині.

Вокзал Харків

Свою історію має й вокзал «перлини у моря» – Одеси. Так 15 січня 1863 року одночасно було прийнято рішення про будівництво Одесько-Балтської залізниці та вокзалу в районі теперішньої станції Одеса-Товарна. З часом стало вочевидь, що вокзал споруджено в незручному для пасажирів місці і взагалі в 90-ті роки вже не відповідає потребам міста, тому з височайшого дозволу імператора Олександра II було прийнято рішення про будівництво нового вокзалу за проектом архітектора Шретера. Будівництво на той час відбувалось під керівництвом представника славетної династії італійських будівельників – архітектора А. І. Бернардацці. Талановитий та обдарований будівничий поєднав в будівлі вокзалу елементи класицизму та неокласицизму, італійського Відродження та готики. Доречи, перони мали навіси для пасажирів, а біля вокзалу був розташований невеликий парк з фонтаном. Вокзал було відкрито у 1883 році, а в часи Другої Світової війни у 1944 році повністю зруйновано. Будівництво нового вокзалу було здійснено за дуже короткий термін з листопада 1950 року по липень 1952 року. Будівництво було об'явлено всенародним, тому в оздобленні можна побачити кавказький димчастий та середньоазійський сірий мармур, які збереглися й донині [5].

Залізничну станцію Юзово було збудовано у 1872 році при будівництві залізниці Костянтинівка – Доля. У 1920-х роках станція була перейменована на Сталіно. Під час Другої Світової війни була зруйнована стара будівля вокзалу, а у 1951 році за проектом архітектора Воронцова І. І. була побудована нова будівля вокзалу ст. Донецьк. Будівля монументальна, має традиційну центрально-осьову схему об'ємно-просторової організації. Центральне місце в об'ємно-просторовій організації займає вестибюль, що домінує в загальній композиції спорудження.

Центральне місце в об'ємно-просторовій організації займає вестибюль, що домінує в загальній композиції спорудження [6].

Привокзальна площа була забудована у 1960-ті роки. Поблизу вокзалу діє Музей історії та розвитку Донецької залізниці, який було відкрито 4 серпня 2000 року до 130-річчя утворення Донецької залізниці. Розташований він поряд із залізничним вокзалом Донецька в приміщенні колишнього паровозного депо станції Юзово, що нагадує облаштування залізничному музеї Йорку (йдеться далі).

Вокзал Одеса

З урахуванням вищевикладеного необхідно зазначити, що під час проведення реставраційних робіт у вокзальних комплексах України, здебільшого визнаних пам'ятками архітектури, необхідно комплекс таких робіт розуміти як сукупність науково обґрунтованих заходів – як з боку укріплення фізичного стану будівель так й поновлення втрачених та

зіпсованих елементів культурної спадщини – з метою забезпечення їх автентичності.

Гортаючи сторінки історії радянських вокзалів необхідно згадати, що на той час у позакласних вокзалах (Києва, Львова, Дніпра, Одеси, Харкова, Донецька, Сімферополя) була розвинена сфера послуг. Практично на усіх згаданих вокзалах у 80-ті роки зазвичай була пошта, перукарня, аптечні кіоски, розгалужена мережа торгівлі продовольчими товарами та періодичними виданнями, обов'язково був медпункт, кафе, ресторан. В районі Привокзальної площі Дніпра була розташована пошивальна майстерня, в якій один майстер займався пошиттям та підгонкою на нестандартну фігуру форменого одягу, а майстриня – пошиттям верхнього одягу, тому жінки-залізничні, яких обслуговували в першу чергу, за своїм бажанням завжди могли замовити собі пошиття модельного вбрання.

В межах даного історичного дослідження необхідно також нагадати про те, що наявність кімнат відпочинку у вокзалах станцій Кримської Дирекції залізничних перевезень (на той час Кримського відділку) Придніпровської залізниці – Сімферополі, Євпаторії, Феодосії, Айвазовській (була навіть унікальна «міська залізнична станція Ялта», де не було взагалі залізничних колій, а були лише зали очікування, квиткові каси та кімнати відпочинку для пасажирів) – сприяла розвитку залізничного туризму. Так, на Придніпровській залізниці у 80-ті роки минулого століття існувала налагоджена система організації екскурсій «вихідного дня» за маршрутом Дніпропетровськ (нині Дніпро)-Феодосія. Профспілки практично усіх підприємств міста замовляли таку подорож впродовж літніх місяців і працівники заводів та фабрик Дніпропетровська (Дніпра) мали можливість, практично безкоштовно, із членами своїх родин відпочити протягом 2-х днів на узбережжі Чорного моря. Для організації такого відпочинку вагони цього потягу, який прибував у суботу зранку на станцію Айвазовська, яка знаходиться в межах міста Феодосія, відставлялись на окремі, спеціалізовані колії станції, в цих же вагонах туристи і відпочивали вночі. Для обслуговування таких пасажирів безпосередньо у адміністративних будівлях станції Феодосія та Айвазовська були туалети і душові кімнати. Також в цих корпусах щодобово протягом року функціонували і кімнати відпочинку, такі готелі функціонували й на станціях Сімферополь, Євпаторія.

У курортному містечку Планерське (попередня й теперішня назва – Коктебель) були побудовані залізничні каси, на другому поверсі яких функціонували кімнати відпочинку. Кімнати відпочинку також були і поруч із залізничними білетними касами у місті Ялта та входили до

структури, згаданої вище, міської залізничної станції. Завдяки фаховому керівництву начальника пасажирської служби Придніпровської залізниці Тесленка М. М. була налагоджена система роботи так званих роз'їзних касирів, яких щоранку на службовому автобусі розвозили із Сімферополя по курортних містах Чорноморського узбережжя, що давало можливість відпочиваючим громадянам, які не мали квитка у зворотному напрямку, придбати ці квитки на потяги за будь-яким маршрутом саме у місці відпочинку, не витрачаючи окремих день на поїздку за квитком у м. Сімферополь [7].

Безумовно, що на той час пересічні громадяни Радянського Союзу не завжди мали змогу скористатись послугами саме кімнат відпочинку у Ялті або номером-люкс у Сімферополі. Такі умови, в першу чергу, було створено для представників керівництва Міністерства шляхів сполучення, керівництва залізниць, партійної еліти, але на той час так було.... За спогадами очевидців для Генерального секретаря ЦК КПРС Брежнєва Л.І. на станції Острякове спеціально було побудовано корпус для перепочинку та пересадки на автомобіль з метою подальшого прямування до урядової дачі, розташованої у Нижній Ореанді (межі великої Ялти), а Міністр іноземних справ СРСР А. А. Громико також з Острякового автомобілем прямував так само на урядову дачу в Алупку (теж межі великої Ялти).

І знову плине час... Інфраструктура залізниць України, що вже на початку перебудови потребувала значних інвестицій, нещадно експлуатується, що призводить до старіння парку рухомого складу і, в першу чергу, пасажирських вагонів.

За часи перебудови економіки України, широкого її включення до системи світових господарських зв'язків, інтеграції держави у світову та європейську економіку загострились проблеми транспортної галузі, що накопичувались довгі роки та пов'язані із застарілістю матеріально-технічної бази, високим ступенем зносу локомотивного та вагонного парку (до 90%). Стан транспортної галузі на початку ХХІ ст. в цілому «докотився» до того, що, задовольняються лише основні потреби населення та економіки в перевезеннях за обсягом, але не за якістю – складні проблеми досягли піку та потребують негайного вирішення з метою адаптації транспортного комплексу держави до роботи в умовах ринкових відносин та забезпечення зростаючих вимог до якості й ефективності транспортних послуг. Необхідно ще раз підкреслити, що сучасний стан транспортної галузі не повною мірою відповідає вимогам ефективної реалізації євроінтеграційного курсу України та інтеграції національної транспортної мережі в Транс'європейську транспортну мережу.

З метою подальшого розвитку організації пасажирських перевезень, їх відповідності європейському рівню, що в подальшому сприятиме економічному розвитку, інвестиційної привабливості України та відповідає пріоритетам Національної Транспортної стратегії України (надалі – Стратегією) на період до 2030 р. визначено основні напрями покращення якості надання транспортних послуг, передбачено наближення рівня їх надання та розвитку інфраструктури до європейських стандартів, підвищення рівня безпеки та зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище. Реалізація Стратегії сприятиме наближенню України до ЄС, оскільки вона стосується запровадження Угоди про асоціацію та створення умов, які сприятимуть поступовій інтеграції України у внутрішній ринок ЄС; підвищенню якості надання транспортних послуг, в тому числі у пасажирських перевезеннях, які надаються в поїздах та у вокзалах та передбачає наступне:

- впровадження механізму систем управління якістю щодо пасажирських перевезень з обов'язковим оприлюдненням результатів діяльності;
- запровадження механізму організації соціальних зобов'язань та надання суспільно важливих послуг з перевезення пасажирів;
- впровадження нових технологій та інтелектуальних транспортних систем для поліпшення якості надання транспортних послуг, систем інформування про надані послуги, впровадження електронної та інтегрованої автоматичної системи оплати проїзду;
- створення умов для забезпечення діяльності приватних перевізників для здійснення перевезень пасажирів між регіонами країни та в міжнародному сполученні;
- створення умов для з'єднання обласних центрів мережею швидкісних (від 160 до 200 кілометрів на годину – до 2025 року) та високошвидкісних (від 250 до 400 кілометрів на годину – до 2030 року) залізниць, зокрема на основі державно-приватного партнерства [8].

З урахуванням вище окреслених завдань 29.11.2016р. було створено пасажирську компанію з метою побудови єдиної виробничої вертикалі в пасажирському секторі, що дозволило об'єднати підприємства за видом діяльності, а не за географічним розташуванням, таким чином, було об'єднано всі підрозділи пасажирського господарства шести регіональних філій в одну. Філія «Пасажирська компанія» налічувала 45 підприємств, частина з яких – це вагонні дільниці та депо, а інша – позакласові вокзали та вокзали першого класу. Метою діяльності Філії стало задоволення потреб держави, юридичних і фізичних осіб у безпечних та якісних пасажирських залізничних перевезеннях у внутрішньому та

міжнародному сполученні, роботах та послугах, що здійснюються та надаються Філією, забезпечення ефективного функціонування та розвитку виробничо-технологічного комплексу залізничного транспорту загального користування, створення умов для підвищення конкурентоспроможності галузі, а також отримання прибутку від здійснення підприємницької діяльності.

Разом з цим на балансі АТ «Укрзалізниця» у досліджуваному періоді перебуває 106 вокзалів, 75 з яких – на балансі філії «Центр будівельно-монтажних робіт та експлуатації будівель і споруд», 10 – на балансі регіональних філій. Тобто створюється виробнича ситуація, коли потужні вокзали (позакласові та першого класу) входять до Пасажирської компанії, вокзали другого та третього класу, які розташовані на станціях, що обслуговують невеликі міста, а зазвичай селища міського типу, залишаються підпорядковані Департаменту пасажирських перевезень далекого сполучення АТ «Укрзалізниця» (ЦЛ). Структура управління філією «Пасажирська компанія» станом на 1 липня 2020 року наведена на рис.1.

Основними завданнями філії наголошено такі:

1. Надання послуг з перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу і пошти залізничним транспортом у внутрішньому та міжнародному сполученні;

2. Продаж проїзних документів, виконання робіт та надання послуг з обслуговування пасажирів на вокзалах та в пасажирських поїздах;

3. Надання послуг з навантаження та вивантаження багажу, вантажобагажу та пошти, зберігання та складування вантажобагажу, багажу та ручної поклажі пасажирів;

4. Утримання, експлуатація, модернізація, деповський, капітальний, поточний та інші види ремонту, технічне обслуговування залізничного рухомого складу (всі види вагонів, які курсують пасажирськими поїздами) і технічних засобів, що експлуатуються на залізничному транспорті.

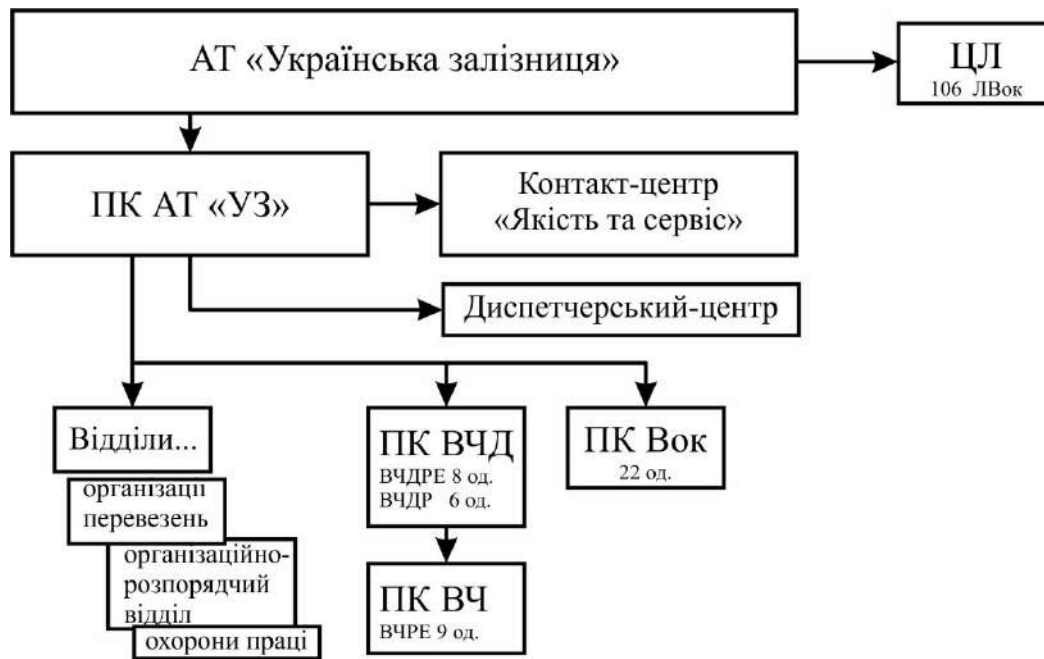

Рис. 1. Структура управління пасажирськими перевезеннями в умовах функціонування ПК (розробка автора)

До сфери бізнесу філії «Пасажирська компанія» віднесено наступні види діяльності: перевезення та обслуговування пасажирів у внутрішньому (крім приміського) сполученні; перевезення та обслуговування пасажирів у міждержавному сполученні; ремонт рухомого складу; обслуговування пасажирів на вокзалах; обслуговування пасажирів в поїздах; інші види діяльності: торгівля, громадське харчування, надання рекламних послуг та інше.

З часом викреслились проблеми в організації роботи вокзалів, що так само накопичувались десятиріччями.

Як зараз зазначають фахівці в галузі транспорту – вокзали завжди фінансувалися за залишковим принципом. На жаль, зараз вони критично недофінансовані, недоремонтовані та недоглянуті. Власними силами та за кошти, які були виділені на місця, працівники здійснювали тільки поточні ремонти. Вистачає й інших проблем. Зокрема, в районі вокзалів часто гуртуються кишенькові грабіжники та безхатьки. За словами керівників підрозділів в регіонах, на території всіх вокзалів діє чіткий контрольно-пропускний режим – зайти можна лише з квитком на поїзд. Триває робота над тим, щоб зробити вокзали безпечнішими – укладаються договори з воєнізованою охороною, національною поліцією, розглядається можливість залучення сторонніх охоронних компаній.

Долаючи безліч матеріальних проблем, на шляху євроінтеграції практично на всіх вокзалах України в останні роки з метою обслуговування маломобільних груп населення створено групи допомоги для осіб з інвалідністю, облаштовано кімнати для відпочинку осіб з обмеженими можливостями, в наявності спеціалізовані каси для

обслуговування пасажирів певної категорії та пристосовано кімнати гігієни, кнопки виклику персоналу, пристосовано санвузли та камери схову, пандусні спуски, місця для паркування автотранспорту осіб з інвалідністю. В наявності, вже як правило, пересувні платформи для підйому та спуску пасажирів з інвалідністю на візку у вагон, засоби навігації (схеми, покажчики, піктограми, у тому числі інформація шрифтом Брайля).

Економісти Укрзалізниці наголошують на тому, що наразі вокзали генерують для Укрзалізниці близько 500 млн. грн. збитків щорічно, а за підсумками 2019 року негативний фінансовий результат діяльності вокзалів АТ «Укрзаліниця» становив близько 800 млн. грн.

Необхідно підкреслити, що функціонування процесів, пов'язаних із наданням послуг з перевезення пасажирів структурними підрозділами апарату управління АТ «Укрзаліниця», виробничими та структурними підрозділами регіональних філій і філій АТ «Укрзаліниця», які задіяні у наданні послуг з перевезення пасажирів залізничним транспортом, виконуються відповідно до вимог Регламентних умов і законодавства України (далі – Регламент) [9]. Останнє гарантує користувачам залізниць, які перебувають у відрядженні, туристичних подорожах, за сімейними обставинами – обслуговування у вокзалах і поїздах, що відповідає нормативно-правовим актам держав Європейського Союзу та внутрішньодержавних.

Відповідно до Регламенту, транспортна послуга виконується за схемою, що включає наступний алгоритм: 1) надання інформації про послуги; 2) прийняття замовлення на послугу; 3) укладання договору на надання послуг та прийняття платежів за надання послуги з оформленням необхідними фінансовими документами згідно з чинним законодавством України; 4) підготовка до надання послуги, що може включати підготовку приміщення, устаткування та інформаційно-довідкових засобів, що використовуються при наданні послуги, проведення всіх необхідних інструктажів персоналу, який приймає участь у наданні послуги, відповідно до вимог «Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» та «Порядку обслуговування громадян залізничним транспортом»; 5) надання послуги; б) задача-приймання виконаних робіт, що виконується відповідно вимог п.6.2.1.4 цих Регламентних умов.

Вартість надання послуг визначається на підставі наказу АТ «Укрзаліниця», згідно з «Правилами перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» і «Порядком обслуговування громадян залізничним транспортом».

При наданні послуги оформлюються наступні документи: замовлення на надання послуги; письмова довідка; розрахунковий чек [9].

На вокзалах залізничного транспорту України, як в тих що входять до складу «Пасажирської компанії» АТ «Укрзаліниця», так й в тих, що безпосередньо підпорядковані Департаменту пасажирських перевезень

далекого сполучення «Укрзалізниці» (ЦЛ), а зараз знаходяться процесі переходу до філії «Вокзальна компанія» АТ «УЗ» у зв'язку зі специфікою роботи всі послуги, що надаються населенню, поділяються на наступні окремі самостійні групи: 1) основна і підсобно-допоміжна діяльність; 2) профільні та непрофільні; 3) специфічні та неспецифічні; 4) традиційні та нетрадиційні; 5) базові та додаткові.

Послуги основної та підсобно-допоміжної діяльності здійснюються згідно з номенклатурою витрат відповідно по основній та підсобно-допоміжній діяльності філії.

До профільних послуг відносяться послуги, які пов'язані безпосередньо з основною діяльністю філії по забезпеченню перевезень пасажирів, багажу та вантажобагажу; до непрофільних – послуги, що не пов'язані з перевезенням пасажирів, в т.ч.: побутові, комунальні, зв'язку (кімнати відпочинку, послуги глобальної інформативної мережі «Інтернет» і т.п.).

Специфічні – це послуги, які надаються тільки на залізничному транспорті (резервування місць та продаж і оформлення проїзних документів, зберігання та оформлення багажу та інші); неспецифічні послуги – послуги культури, зв'язку, побутові послуги та ін.

Базова послуга – це послуга, яка має відпрацьовану технологію та стабільну вартість. Додаткова послуга (профільна або непрофільна) – це нова послуга, що раніше не надавалась даним підрозділом, виконується по тимчасових технологіях та має змінну вартість, яка залежить від ступеню впровадження цієї послуги [10,11,12]. Узагальнена характеристика послуг, що надаються населенню залізницями України представлена у табл. 1.1.

Табл. 1. Характеристика послуг, що надаються населенню залізницями України

Послуги, що надаються населенню залізницями в Україні		
	Базові (основні)	Мають відпрацьовану технологію та стабільну вартість
1	Додаткові (підсобно-допоміжної діяльності)	Виконуються по тимчасовим технологіям, мають змінну вартість, що залежить від ступеню впровадження послуг
2	Профільні	Пов'язані безпосередньо з основною діяльністю по забезпеченню перевезень пасажирів, багажу та вантажобагажу
	Непрофільні	Не пов'язані з перевезенням пасажирів, в т.ч.: побутові, комунальні, зв'язку тощо
3	Специфічні	Надаються тільки на залізничному транспорті
	Неспецифічні	Мають місце у сфері зв'язку, культури, побутові
4	Традиційні	
	Нетрадиційні	

Джерело: розробка автора на підставі [10,11,12].

Відповідно до класифікації послуг, що надається Номенклатурою витрат з основних видів економічної діяльності залізничного транспорту України, затвердженої наказом Укрзалізниці від 21.08.2007 №417-Ц (зі змінами) [10], доцільно послуги, що надаються пасажиром залізницями України представити схемою, наведеною на рис. 2.

З урахуванням проаналізованої технічної документації структурних підрозділів, на рис.3 представлена оновлена структура послуг, що надаються пасажиром залізничним транспортом України з урахуванням самостійних груп послуг.

Розкриваючи зміст наданих сервісних послуг пасажиром вокзалу, необхідно надати повний перелік послуг, відповідно до нормативно-правової, технічної та технологічної документації.

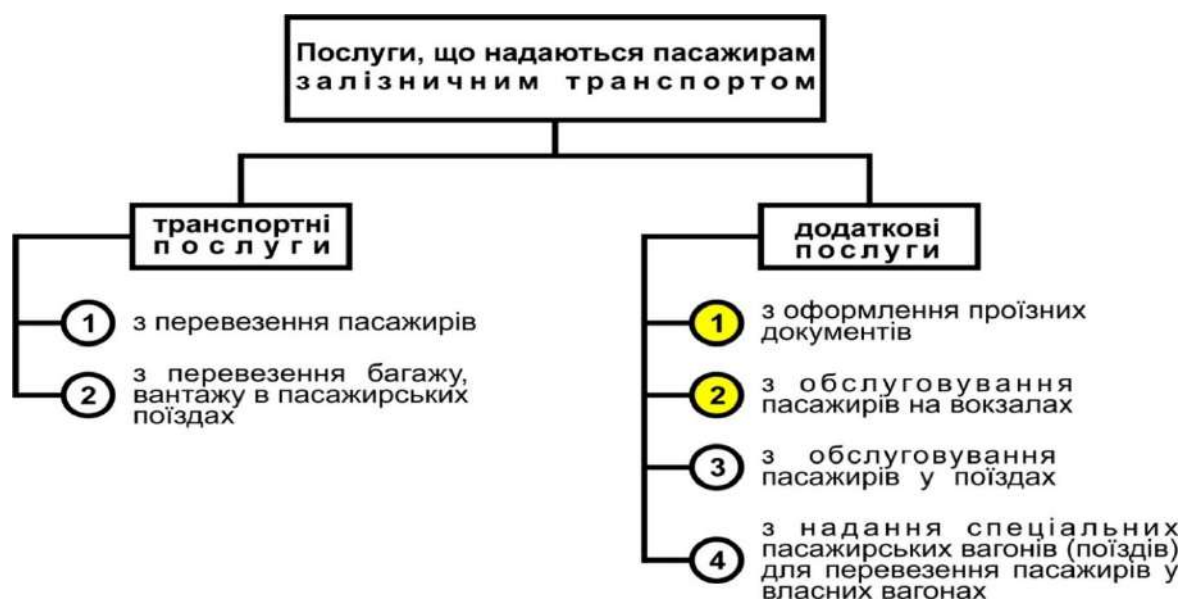

Рис. 2. Структура послуг, що надаються пасажиром залізничним транспортом України; Джерело: розробка автора на підставі [10-13]

Група послуг з перевезення пасажирів включає наступні:

- послуга з перевезення пасажирів у поїздах категорії «Інтерсіті+», «Інтерсіті»;
- послуга з перевезення пасажирів у поїздах категорії «Регіональний експрес», «Регіональний поїзд», «Нічний експрес», «Нічний швидкий» та «Нічний пасажирський».
- послуга з перевезення пасажирів у приміських поїздах (електропоїздах, дизель-поїздах, рейкових автобусах і поїздах з суцільнометалевими вагонами з локомотивною тягою).

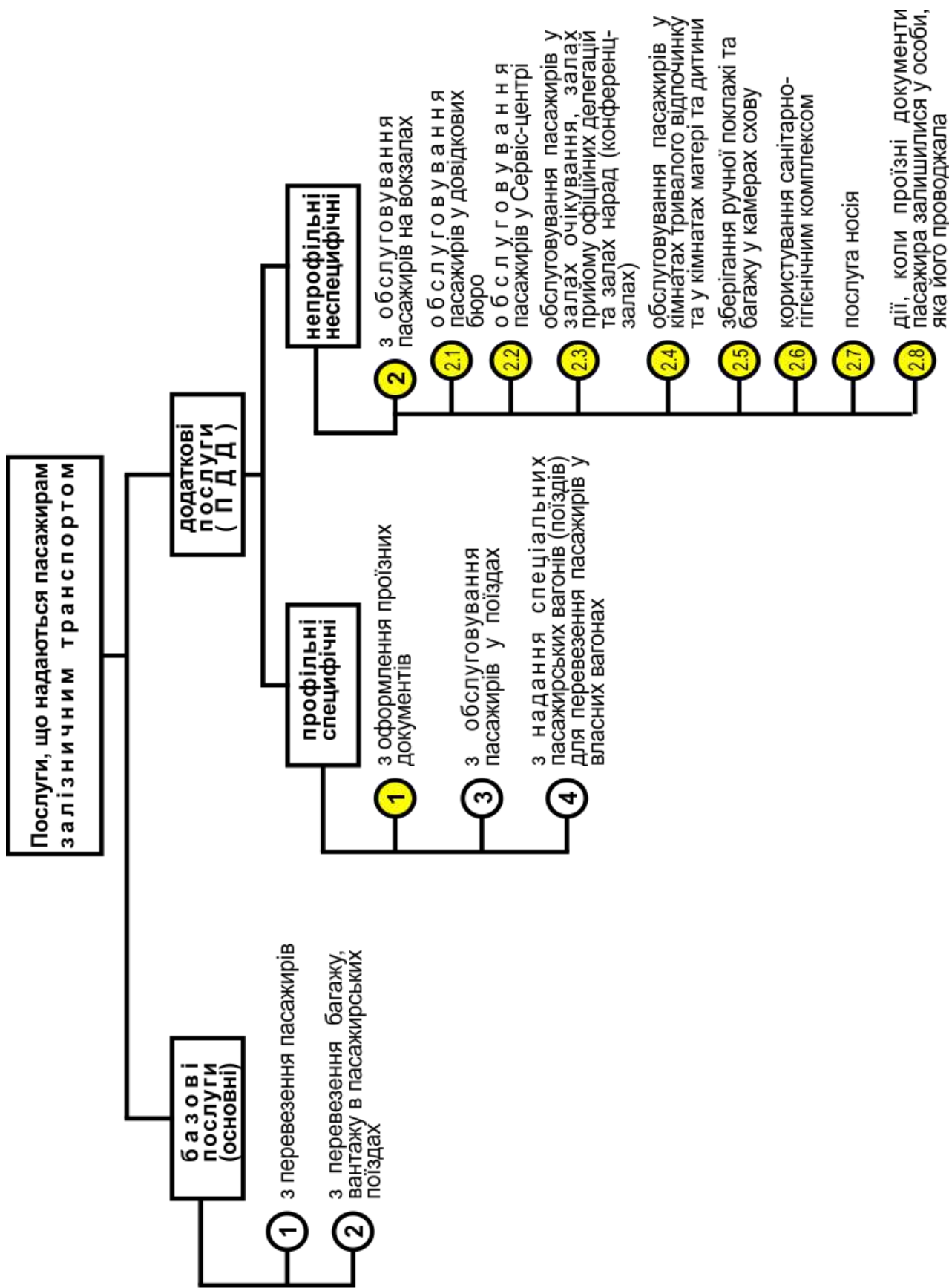

Рис. 3 – Характеристика послуг, що надаються пасажиром залізничним транспортом України з урахуванням самостійних груп Джерело: розробка автора

Група послуг з перевезення багажу, вантажобагажу включає:

- послуга з перевезення багажу;
- послуга з перевезення вантажобагажу;
- послуга з перевезення автомобілів автомобілевозами;
- послуга зберігання багажу та вантажобагажу понад встановлений термін;
- послуга з перевезення тварин пасажиром у поїзді.

Група послуг з оформлення проїзних документів включає:

- послуга з оформлення проїзних документів в будь-якій залізничній касі;
- послуга з оформлення проїзних документів у Сервіс-центрі;
- послуга з оформлення проїзних документів через Інтернет;
- послуга з оформлення проїзних документів у пунктах продажу проїзних документів, які розташовані за межами вокзалів;
- послуга з оформлення проїзних документів у терміналах самообслуговування;
- послуга з оформлення проїзних документів у поїзді.

Група послуг з обслуговування пасажирів на вокзалах включає:

- послуга з обслуговування пасажирів у довідкових бюро;
- послуга з обслуговування пасажирів у Сервіс-центрі;
- послуга з обслуговування пасажирів у залах очікування, залах прийому офіційних делегацій та залах нарад (конференц-залах);
- послуга з обслуговування пасажирів у кімнатах тривалого відпочинку та у кімнатах матері та дитини;
- послуга зі зберігання ручної поклажі та багажу у камерах схову;
- послуга користування туалетом;
- послуга носія;
- дії, коли проїзні документи пасажира залишилися у особи, яка його проводжала [10,11,12].

Поряд з цим необхідно знову підкреслити, що вокзальна інфраструктура продовжує руйнуватися та потребувати значних інвестицій в реконструкцію. Як зазначають спеціалісти АТ «Укрзалізниця» – перелік послуг та їх вартість суттєво відрізняються, оскільки встановлюються на місцевому рівні, враховують кількість пасажирів, що перебувають на вокзалах щодобово; на їх рівень суттєво впливає місце розташування, що у свою чергу, дуже незручно для користувачів. З метою вирішення вищезазначених проблем Правління Укрзалізниці ухвалило рішення про створення 1 липня 2020 року окремої філії «Вокзальна компанія».

Про це повідомив директор із стратегічного розвитку та інвестиційної політики АТ «Укрзалізниця» Антон Саболевський. Тому головна мета філії – зробити вокзали ефективними та вивести їх на безбитковий рівень. Також Саболевський відзначив, що таке рішення викликане необхідністю удосконалення системи управління вокзалами, підвищення ефективності їхньої діяльності, зокрема, шляхом мінімізації дубльованих функцій. «До головних цілей належить і скорочення фінансових витрат, вихід на рівень безбитковості та згодом отримання прибутку. Досягти цього планується, зокрема, шляхом розвитку комерційних площ», – підкреслив він [14].

Реорганізацію вокзального господарства було заплановано провести у три етапи:

I етап – спершу до філії будуть передані вокзали, які наразі перебувають в управлінні філії «Пасажирська компанія» (найбільші вокзальні комплекси – позакласні та 1-го класу).

II етап – впродовж цього етапу до філії будуть передані вокзали 1–3 класів, після чого з метою оптимізації структури управління буде визначено 19 базових вокзалів, по 2–4 на кожній регіональній філії, завдяки чому можлива централізація фінансових, кадрових, юридичних та інших функцій.

III етап – впродовж цього етапу до філії будуть передані вокзали 4–5 класів, яких на мережі залізниць України налічується понад 1,2 тис. Згодом до них будуть приєднані зупинові пункти, яких біля 2,3 тис.

Персонал для нової філії буде оформлений шляхом переведення з інших підрозділів: «Пасажирська компанія», «Центр будівельно-монтажних робіт та експлуатації будівель і споруд», регіональних філій.

Антон Саболевський також зазначив, що подібна система запозичена у німецької залізничної компанії Deutsche Bahn. У складі цього холдингу є окрема компанія, що опікується вокзалами – DB Netze Stations, яка за 2019 рік отримала прибуток EBITDA у розмірі 349 млн євро. Нагадаємо, що дорожню карту зі створення філії «Вокзальна компанія» Укрзалізницею підготовлено ще рік тому [14].

Тож основна ціль реформи – об'єднати вокзали у одній структурі, підвищити ефективність управління ними, зробити більш привабливими для інвесторів та клієнтів, а також уніфікувати послуги, які надаються на вокзалах. Таким чином структура управління пасажирськими перевезеннями може бути представлена на рис. 4.

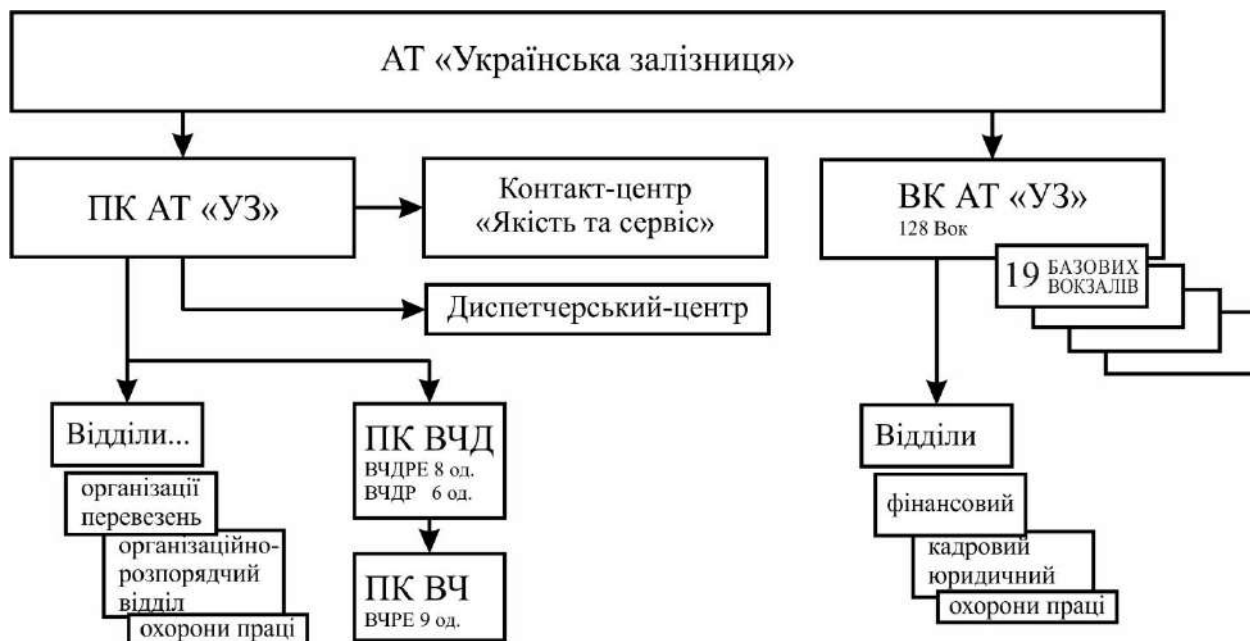

Рис. 4. Структура управління пасажирськими перевезеннями станом на 01.07.2020 р. (розробка автора)

Так у травні 2020 року розпочалося створення філії «Вокзальна компанія». До кінця жовтня вона мала об'єднати залізничні вокзали всієї України. Про те, як працюватиме ця структура і якою є стратегія розвитку вокзалів зазначив новий директор філії «Вокзальна компанія» АТ «Укрзалізниця» Володимир Коваль: «Моє завдання – забезпечити комфорт і якісний сервіс для клієнтів наших вокзалів, вийти на беззбитковість, а пізніше – на прибуток.»

Доречі, у приміщенні Гамбургського вокзалу берлінського району Моабіт, в наш час розташовано філіал Нової національної галереї – Музею сучасності. Зазначаємо, що як вокзал будівля не використовується, але як об'єкт туризму – саме Гамбургський вокзал є одним з найпопулярних музеїв сучасного мистецтва, який щороку відвідують десятки тисяч туристів. [15]

В національному залізничному музеї Йорку, розташованого поблизу однойменного діючого вокзалу, виставлено колекцію з понад 100 паровозів та біля 300 одиниць вагонів, практично всі з яких експлуатувались залізницями Великобританії або були тут побудовані. Музей є найбільшим у Великобританії тому, що займає площу понад 8 га та найбільш відвідуваним у світі (понад 727000 відвідувачів протягом 2014-2015 фінансового року) та входить у британську Групу Музею науки [16].

Вищенаведені факти є прикладом збереження історичної залізничної

спадщини водночас з процесом розвитку залізничного туризму. Україна тільки починає робити перші кроки в цьому напрямку, тому для поціновувачів залізничної минувшини на коліях ст. Київ-Пас. відкрито музей під відкритим небом, що працює й приймає гостей столиці щодня, як транспорт.

На рис. 5 наведено етапність утворення Вокзальної компанії з урахуванням офіційних матеріалів та особистого бачення автора. На час написання даної роботи до нової структури вже передано ті вокзали, які перебували на балансі філії «Пасажирська компанія», наступним чином відбувається процес приєднання тих вокзалів, що знаходились на балансі регіональних філій АТ «Українська залізниця».

Основні завдання реформування – передусім забезпечити комфортний сервіс для пасажирів на вокзалах, адаптувати його до європейських вимог, вийти на беззбитковість, а пізніше – на прибуток. На території вокзалів України є чудові музеї, багато вокзальних комплексів – це пам'ятки архітектури, культурна спадщина українського народу, що обмежує певні можливості змін під час капітального ремонту та реконструкції. В умовах розвитку державно-приватного партнерства (шостий етап розвитку ДПП) необхідно забезпечити автентичність досліджуваних об'єктів. Треба зробити вокзали «магнітами», що притягуватимуть не лише пасажирів, а й відвідувачів, які приходитимуть на вокзал як на екскурсію або навіть просто випити кави.

Ще один з напрямків діяльності – просування технології автоматизації процесів у філії «Вокзальна компанія» та в Укрзалізниці загалом.

Як вже було зазначено вище, у господарській діяльності основне завдання філії «Вокзальна компанія» – вийти на прибуток. Зараз Міністерство інфраструктури України у співпраці з міжнародною компанією IFC визначило сім вокзалів (Київ, Хмельницький, Миколаїв, Вінниця, Чоп, Дніпро, Херсон), які розглядаються для передачі в концесію. До другої половини 2021 р. було заплановано оголошення першого конкурсу з подальшим розумінням реакції ринку. А зараз стоїть завдання провести аудит усіх вокзальних приміщень і площ, придатних для передачі в оренду. Необхідно ще раз звернути на те, що на останньому етапі утворення Вокзальної компанії передбачено процеси організації державно-приватного партнерства.

Бізнес-план філії «Вокзальна компанія» розроблений і погоджений на всіх рівнях товариства. У ньому описані та обраховані всі вокзальні площі. Це буде візуалізація – схема вокзалу з прив'язкою до конкретної локації всіх потенційних місць, які можна здати в оренду, зі зрозумілим

зонуванням. Насамперед буде оцінена можливість розміщення тих чи інших груп товарів у конкретних місцях: фудкорту, продуктової групи товарів, промислової, аптеки тощо. Кожен працівник Укрзалізниці, який має авторизований доступ до цієї інформації, зможе її швидко переглянути на екрані, відкривши інтерактивну карту.

Рис. 5. Етапність утворення філії «Вокзальна компанія» (Джерело: матеріали АТ «УЗ» з доробкою автора)

Всі перелічені проблеми й має вчасно та якісно вирішити створена «Вокзальна компанія», що, в свою чергу, прискорить інтеграцію пасажирських перевезень в цілому у Європейську транспортну систему.

Важливим внеском є вдосконалення маркетингу послуг та розуміння клієнтів як частини організації. Іноді клієнтів називають також працівниками неповного робочого дня. Відділи маркетингу, в яких працюють фахівці в цій галузі, можуть виконати тільки обмежений обсяг робіт. Їх співробітники не можуть знаходитись завжди в потрібний час з потрібним відношенням до клієнта. Внаслідок того, що маркетинг є невід'ємною частиною багатьох функцій, що здійснюються підприємством в процесі надання послуги, всі її співробітники «за сумісництвом» стають маркетологами. Важливим завданням маркетингу в умовах процесу створення Вокзальної компанії з одночасною підготовкою до здачі їх в концесію є надання повноважень працівникам першої лінії, тобто вокзалів, щоб вони могли працювати з клієнтом без затримок. Зокрема, працівник, який може швидко виправити помилки, розглянути скаргу і залагодити проблему без звертання до керівника, укріплює позитивні відносини з клієнтом [17].

Необхідно ще раз підкреслити, що у сфері пасажирських перевезень на рівні відособлених структурних підрозділів додаткові послуги надають підрозділи вокзалу: квиткові каси (продаж квитків), багажні відділення, довідкові бюро, кімнати відпочинку, зали очікування, камери схову (надання додаткових послуг). Квиткові касири здійснюють свою діяльність користуючись АСУ Експрес наряду з товарними касирами за технологією клієнт-сервер. Тому вся необхідна інформація, пов'язана з обсягами перевезень пасажирів, має поступати в інформаційний банк в автоматичному режимі. Дані про обсяги надання додаткових послуг передаються старшим білетним касиром та начальником вокзалу щоденно до дирекції або безпосередньо до сектору досліджень (залежно від класу вокзалу). Тому пропонується щоквартально складати та представляти до сектору досліджень Вокзальної компанії рекомендації щодо вдосконалення обслуговування пасажирів на вокзалах на основі пропозицій кожного структурного підрозділу.

Стосовно закордонного досвіду щодо експлуатації вокзалів – крім вищенаведених прикладів – фахівці звертають увагу на факт того, що «у світі достатньо прикладів передачі залізничної інфраструктури, в тому числі вокзалів, в управління приватним структурам як через механізм оренди, як наприклад, у Чехії (вокзали в Празі, Карлових Варах, Маріанських Лазнях), так і шляхом передачі їх в концесію, як, наприклад, у США (станції транспортного коридору в Атланті), Перу тощо. При

цьому необхідною умовою для успіху впровадження таких проектів має стати встановлення чітких та зрозумілих вимог до концесіонерів, прозора процедура їх відбору, врахування наявності досвіду успішного управління аналогічними об'єктами замість відбору виключно на засадах найкращої фінансової пропозиції, підготовка проекту тендерної документації та концесійного договору з урахуванням позитивного міжнародного та українського досвіду».

Необхідно нагадати, що для вирішення цих питань вже розроблені відповідні методики вітчизняних науковців за допомогою яких визначається сума концесійної плати, визначена за допомогою незалежної експертної оцінки з урахуванням співвідношення середньої фондоддачі відповідної галузі і середньої фондоддачі національної економіки в цілому [20-22].

Так Міністерство інфраструктури України вже має досвід передачі в концесію перших морських портів України – «Ольвія» та Херсон із загальним обсягом інвестицій близько 134 млн. доларів у 2020 році. Наступним потенційним проектом є концесія залізнично-поромного комплексу, а також першого та контейнерного терміналів морського порту «Чорноморськ».

У широкому сенсі концесія є договором про передачу природних багатств, підприємств або інших господарських об'єктів, що належать державі чи територіальній громаді, в тимчасову експлуатацію іншим державам, іноземним компаніям чи приватним особам, що в умовах технічного стану вокзальних комплексів – єдиний вихід, вже апробований багатьма державами з позитивним результатом.

У випадку Вокзальної компанії концесія – це надання державою в особі Міністерства інфраструктури України інвестору права на управління певним вокзалом на платній та строковій основі на підставі концесійного договору. Умови концесії визначатиме держава. Концесіонер нестиме майнову відповідальність та можливі підприємницькі ризики, він не зможе виходити за рамки концесійної угоди з державою.

Автор звертає увагу фахівців на те, що в умовах реформаційних перетворень зміни необхідні й в кадровій політиці. Так у відповідності із кадровою нормативною документацією Пасажирської та Вокзальної компаній – завідувачі кімнат відпочинку вокзальних комплексів в наш час є випускниками коледжів та університетів, що мають кваліфікаційний рівень «молодших бакалаврів» або «бакалаврів» зі спеціальності 275 «Транспортні технології», що у ВИШах відноситься до факультету «Управління процесами перевезень». Необхідно зауважити, що освітні програми з вищевказаної технічної спеціальності не містять освітніх

компонентів, в яких гармонійно поєднуються сучасні досягнення в сфері гостинності, взагалі не передбачено набуття практичних навичок щодо вирішення професійних питань готельного та ресторанного обслуговування, розробки й реалізації готельних та ресторанных послуг, бізнес-проектування та ефективної організації діяльності підприємств гостинності; виховання правосвідомості та психологічної готовності до вирішення професійних завдань у галузі готельного та ресторанного обслуговування, якими безумовно повинні володіти працівники кімнат відпочинку сучасних вокзальних комплексів.

Разом із цим актуальним питанням в наш час є аналіз роботи транспорту з надання послуг пасажиром в умовах надзвичайних ситуацій – нового епідемічного виклику. Зазвичай, перевезення потребували організацію роботи залізниць із підвищеним навантаженням, із призначенням додаткових поїздів (військові перевезення, літні сезонні перевезення тощо), що було обумовлено нагальними потребами щодо масового вивозу людей в літній період тощо. Ситуація із пандемією, пов'язаною із COVID-19, за якою зараз спостерігає увесь світ, безумовно, суттєво вплинула і на роботу залізниць. Так, залізничний транспорт, що має технічні можливості до збільшення обсягу як вантажних так і пасажирських перевезень, в умовах жорсткого карантину вимушений навпаки – скоротити кількість приміських та пасажирських перевезень – пасажирі менше часу проводять на вокзалі, є й обмеження щодо кількості людей. У цій ситуації пріоритетом працівників вокзалу є епідеміологічна безпека, забезпечення пасажирів засобами індивідуального захисту, встановлення автоматизованих систем для вимірювання температури. Але всі розуміють, що ця ситуація – тимчасова. Таким чином слід зазначити, що в умовах перехресного субсидування пасажирських й приміських перевезень за рахунок вантажних – складається принципово нова економічна ситуація – зменшується збитковість взагалі залізничного транспорту за рахунок зменшення дофінансування. Але цю суму також не можна зараховувати в актив у повному обсязі тому, що водночас відбувається і зменшення «донорів» пасажирських перевезень – вантажних перевезень за рахунок зменшення обсягів продукції підприємств, які в умовах карантину змушені або припинити взагалі роботу, або значно зменшити обсяг виробництва. Безумовно, ця ситуація потребує ретельного аналізу, висновків і відповідних рішень, який проведе керівництво АТ «Українська залізниця» [23].

Таким чином, пропонуємо наступні висновки та пропозиції:

1. Під час проведення реставраційних робіт у вокзальних комплексах України, які здебільшого є визнаними пам'ятками архітектури, необхідно

зберегти елементів культурної спадщини.

2. Додержуватись термінів проведення певних етапів реформи вокзального господарства, проголошених у програмних документах.

3. У період створення Вокзальної компанії необхідні зміни до кваліфікаційних вимог персоналу кімнат відпочинку вокзальних комплексів.

4. В умовах соціальної активності населення, що спостерігається у вокзальних комплексах, необхідно внести корективи у відповідні нормативно-правові документи Вокзальної та Пасажирської компаній щодо безпеки життєдіяльності в умовах пандемії COVID-19.

Список використаних джерел:

1. Басараб А. Енциклопедія Львова. Залізничний транспорт / Андрій Козицький. Львів : Літопис, 2007. Т. 2. С. 372-380.

2. История Железнодорожного вокзала Днепропетровска: времена и люди / Ирина Журавель. URL : dp.vgorode.ua. 2013. 31 августа.

3. Вокзал. URL : <http://slovopedia.org.ua/39/53394/260711.html>

4. Унікальний музей, самовар та "співуча" площа: Історія головного вокзалу Харкова. URL : <https://kh.depo.ua/ukr/kh/unikalniy-muzej-samovar-ta-spivucha-ploscha-istoriya-golovnogo-vokzalu-harkova-20170821626506>

5. Моргун Е. Этапы становления и развития архитектуры историзма в Одессе. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура*. 2009. № 4. С. 69-80.

6. Залізничний вокзальний комплекс у Донецьку здано в експлуатацію. URL : <https://web.archive.org/web/20140517123824/http://ua.sdellanounas.in.ua/blogs/17732/>

7. Тесленко Т. В. Культурні комунікації і туризмі у контексті ретроспективи залізничного транспорту : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. виклад., молод. вчен. і студ. (Дніпро, 18 трав. 2018 р.). Дніпро : ДГУ, 2018. С. 190-192.

8. Про схвалення Національної транспортної стратегії України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 430-р.

9. СТП 07-002:2018 «Перевезення пасажирів залізничним транспортом. Регламентні умови; «Перевезення пасажирів залізничним транспортом. Регламентні умови» АТ «Укрзалізниця» (введена у дію наказом АТ «Укрзалізниця» від 05.11.2018 за № 678).

10. Положення про виробничий підрозділ Вокзал станції Дніпро філії «Пасажирська компанія» акціонерного товариства «Українська залізниця» (Нова редакція, Київ, 2018 р.).

11. Технологічний процес роботи вокзалу станції Дніпро філії «Пасажирська компанія» акціонерного товариства «Українська залізниця» (Київ, 2018 р.).

12. Технологічний процес роботи вокзалу станції Запоріжжя-1 філії «Пасажирська компанія» акціонерного товариства «Українська залізниця» (Київ, 2018 р.).
13. Номенклатура витрат з основних видів діяльності залізничного транспорту України.[Текст] : затв. : Наказ Міністерством транспорту та зв'язку України від 21.08.2007 №417-Ц / Мін-во трансп. та зв'язку України. Київ, 2008. 416 с.
14. Правління Укрзалізниці ухвалило створення окремої філії «Вокзальна компанія». URL : <https://www.railinsider.com.ua/pravlinnya-ukrzaliznyczi-uhvalylo-stvorennya-okremoyi-filiyi-vokzalna-kompaniya/>
15. Hamburger Bahnhof. URL : <https://www.preussischer-kulturbesitz.de/standorte/gesamtuebersicht-der-standorte/hamburger-bahnhof.html>
16. Perspectives on Railway History and Interpretation. York : National Railway Museum, 1992.
17. Окландер М. А., Жарська І. О. Маркетингові аспекти реформування залізничного транспорту: монограф. Одеса : Астропринт. 2010.
18. Мініфраструктури планує віддати у концесію сім залізничних вокзалів [Електронний ресурс]. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1894202-mininfrastrukturi-planuye-viddati-u-kontsesiyu-sim-zaliznichnikh-vokzaliv> (дата звернення: 22.10.2020).
19. Концесія залізничних вокзалів: чи вдасться Україні перетворити руїни в привабливий сервіс. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1895953-kontsesiya-zaliznichnikh-vokzaliv-chi-vdastsya-ukrayini-peretvoriti-ruyni-v-privabliviy-servis> (дата звернення 22.10.2020).
20. Будник В. А. Обоснование величины концессионных платежей по договорам Концессии на строительство. *Социально-экономическое развитие государств Евразии*. С. 334-337.
21. Методика расчета концессионных платежей, утв. постановлением Кабинета Министров Украины от 12.04.2000 № 639.
22. Методика проведения анализа эффективности осуществления государственно-частного партнерства, утв. приказом Министерства экономического развития и торговли Украины от 27.02.2012 № 255.
23. Тесленко Т. В., Костюченко І. В. Управління якістю надання транспортних послуг пасажиром вокзалу в умовах сучасного транспортного ринку : матер. Всеукр. наук.-практ. інт.-конф. (Дніпро, 22 трав. 2020 р.). Дніпро : ДГУ, 2020. С. 98-100.

Ходак О. В.

*викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВОГО ВПЛИВУ COVID-19 В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ

COVID-19 (оголошений ВООЗ пандемією 12 березня 2020 г.) значно впливає на глобальні економічні, політичні та соціокультурні системи. Стратегії та заходи комунікації в галузі охорони здоров'я (наприклад, соціальне дистанціювання, заборони на поїздки та мобільність, ізоляція населення, самостійний або обов'язковий карантин, обмеження скупчення людей) зупинили глобальні подорожі, туризм та відпочинок. Будучи дуже вразливою галуззю до численних екологічних, політичних та соціально-економічних ризиків, туризм зник та став стійким до відновлення від різних криз та спалахів (наприклад, тероризму, землетрусів, лихоманки Ебола, атипової пневмонії, вірусу Зика) [1].

Однак характер, безпрецедентні обставини та наслідки COVID-19 демонструють ознаки того, що ця криза не тільки відрізняється, але й може мати глибокі та довгострокові структурні й трансформаційні зміни в галузі туризму та гостинності як соціально-економічної діяльності. Дійсно, глобальні та величезні масштаби, багатовимірні та взаємозалежні впливи, що кидають виклик існуючим цінностям та системам й ведуть до всесвітньої рецесії депресії, є найбільш характерними рисами цієї пандемії.

Вплив COVID-19 на галузь туризму та гостинності буде нерівномірним в просторі та часі, що за оцінками експертів показують величезний вплив на міжнародну економіку: кількість міжнародних туристів, за оцінками, впаде до 78%, що призведе до втрати 1,2 трильйона доларів США експортної виручки від туризму та 120 мільйонів прямих скорочень робочих місць в сфері туризму та гостинності, що в сім разів перевищує наслідки 11 вересня та є найбільшим спадом в світовій історії. Будучи одним з найважливіших світових роботодавців (1 з 10 робочих місць безпосередньо пов'язано з туризмом та гостинністю) та основним джерелом ВВП для кількох країн, туризм та COVID-19 є епіцентром всіх міжнародних дискусій та економічних відносин [2].

В рамках зростаючих галузевих дискусій та досліджень про туризм та COVID-19 одностайно звучать заклики побачити та використовувати пандемію як можливість для перетворень [3].

Більш того, є достатньо доказів, щоб стверджувати, що індустрія туризму та гостинності та її дослідження в значній мірі дозріли, забезпечуючи достатні знання про те, як вчитися та ефективно:

1) розробляти та впроваджувати стратегії відновлення та реагування на кризи [4];

2) підвищувати стійкість до майбутніх криз [5].

Актуальність публікації полягає у розробці напрямів досліджень кризових явищ, які можуть сприяти змінам в галузі, діях компаній, які можуть перетворити ці кризові зрушення в інновації та дати можливість проводити дослідження, які дадуть можливість інформувати зацікавлені сторони та сформуванню переосмислення й відновлення нової норми.

Щоб краще розуміти, прогнозувати, а також інформувати та формувати зміни, дослідження впливу COVID-19 в сфері туризму та гостинності повинні забезпечувати більш глибоке вивчення та розуміння рушійних сил, дій та реакцій зацікавлених сторін туризму (поведінкових, когнітивних, емоційних, психологічних та навіть ідеологічних) на їх дії.

COVID-19 – це криза економізованих товариств, заснована на парадигмі зростання [6]. COVID-19 також є результатом перетину більш широких процесів урбанізації, глобалізації, зміни навколишнього середовища, агробізнесу та сучасного капіталізму [7]. Природа туризму (що вимагає подорожей) та парадигми його еволюції та зростання в значній мірі сприяють виникненню таких обставин та нинішньої соціально-економічної системи, прискорює поширення та вплив цього загрозливого та заразного вірусу.

Туризм – це результат, але він також несе відповідальність за наш дуже взаємопов'язаний та глобальний світ; забруднення, відходи та зміну клімату; глобальний, національний та регіональний економічний розвиток й зростання; перевагу цінностей капіталізму в прийнятті рішень людьми та бізнесом, а також в формулюваннях політики розвитку. Оскільки зміна клімату збільшує частоту пандемій та спалахів, очікується, що в майбутньому пандемії стануть більш поширеними, що, в свою чергу, підкреслює переплетення природи та сил порочного кола між біологічної, фізичної та соціально-економічної системами [8].

Оскільки уряди прагнуть мінімізувати економічні втрати та першими знову відкрити кордони та туристичний та готельний бізнес, а також фінансові ринки, інвестиції, ліквідність грошових коштів та фінансове виживання в рівній мірі актуальні як для транснаціональних так й малих туристичних та готельних підприємств. Всі вони також шукають туристичні дослідження, які можуть «підготувати» та «підтвердити» їх

образ мислення і допомогти їм відновити діяльність, засновану на старих парадигмах та бізнес-моделях, які вони заснували.

Отже, пандемія COVID-19 перетворилась із зараження біологічним вірусом в інфекцію фінансової кризи, а від недавнаще й в економічну гонку за відновлення колишньої фінансової конкурентоспроможності.

Для відродження та перетворення індустрії туризму та гостинності як соціально-економічної системи дослідження в галузі туризму повинні не тільки підтримувати нові шляхи та перспективи досліджень, пізнання та розвитку. Дослідження в галузі туризму та гостинності в епоху COVID-19 повинні також надихати, мотивувати та інформувати всі зацікавлені сторони в цій сфері, щоб вони застосовували нові способи існування, дії та політизації.

Технології лежать в основі рішень для боротьби з COVID-19 та відродження туризму та економіки (наприклад, додатки для відстеження мобільності, безконтактне надання послуг з роботизацією, цифрові паспорти здоров'я та засоби контролю особистості, технології соціального дистанціювання та контролю скупчення людей, великі масиви даних для швидкого прийняття рішень в режимі реального часу, роботи-гуманоїди, що доставляють матеріали, дезінфікують та стерилізують громадські місця, які визначають або вимірюють температуру тіла, що в подальшому забезпечують безпеку), в той час як технології розглядаються як панацея від загальних потреб, пов'язаних з COVID-19, для нормалізації спостереження, для забезпечення здоров'я та безпеки, для збору та аналізу особистих даних для швидкого прийняття рішень.

Тенденції розвитку та впровадження інтелектуальних напрямків та туристичних послуг, штучного інтелекту, робототехніки та інших цифрових досягнень тепер прискорюються для боротьби з наслідками COVID-19 у сфері туризму та гостинності. Дослідження в цій галузі, що пов'язані із COVID-19, повинні переосмислити та змінити цілі використання таких технологічних досягнень, які в значній мірі формують те, як трансформуються суспільства та економіка, як практикується, управляється та розвивається туризм за допомогою та/або завдяки COVID-19.

На мікрорівні дослідження туризму у період пандемії COVID-19 має поставити під сумнів та переглянути, чому туризм розглядається, практикується та управляється як спосіб «втекти», «розслабитися», «поспілкуватися», «створити ідентичність / статус», «вчитися» та як захист себе від рутинного, неприємного та безглузлого життя. Чому туризм слід вивчати та практикувати як втеча від нудного життя, а не життя саме по собі корисне та значуще? Чому людям доводиться їхати за

тисячі кілометрів від будинку, щоб «вчитися» та «бути щасливими»? Чому компанії повинні комерціалізувати та перетворювати в товар спільноти, людей та їх матеріальні та нематеріальні ресурси, оскільки туристичні пам'ятки «задовольняють» потреби туристів та стимулюють економічний розвиток?

Споживацтво та туризм не слід розглядати як єдиний спосіб досягти щастя, самовираження та (економічного) розвитку. Дослідження в галузі туризму та гостинності в період пандемії COVID-19 повинні надихнути туристів, підприємства гостинності та турнаправленнями переосмислити та змінити світогляд, кордони та моделі поведінки, як такі, щоб використовувати та розвивати туризм, щоб підвищувати цінність, а не споживати туристичні ресурси та засоби гостинності, забезпечувати добробут, стійкість та трансформаційне навчання; щоб вивчати та практикувати екологічне / збалансоване управління не як юридичну необхідність для лобіювання та формулювання політики, не як маркетинговий інструмент для створення ідентичності брендів та людей, не як витрати, які необхідно звести до мінімуму, а як усвідомлене ділове вкладення та особистий спосіб життя для відповідальне майбутнє.

В цілому, дослідження туризму та гостинності в період пандемії COVID-19 повинні бути не тільки засобом подолання кризи та відновлення раніше намічених траєкторій економічного зростання. Вони повинні вести до переорієнтації та переосмислення дослідницьких питань, методологій та результатів, щоб зацікавлені сторони в сфері туризму та гостинності могли, в свою чергу, переорієнтувати свої дії, поведінку та розвиток.

Дослідження феномена, як метатеорія та / або методологія, також може бути дуже корисним інструментом для інформування та підтримки туристичних досліджень в період пандемії COVID-19.

Оскільки нинішня епоха та епоха після COVID-19 є родючим ґрунтом для постійних та нових парадоксів в туризмі, дослідники туризму повинні серйозно подумати про те, щоб прийняти лінзу парадоксу. Так обставини COVID-19 (наприклад, ізоляція будинку, соціальне дистанціювання) викликали необхідність та прискорили використання технологій туристами (наприклад, інформація про обмеження на поїздки, онлайн-комунікація в кризових ситуаціях, онлайн-оповіщення про COVID-19 та заходи гігієни) та підприємства (наприклад, доставка їжі через Інтернет, віртуальні обіди, віртуальні винні тури, фестивалі / заходи, віртуальні відвідування музеїв, напрямків). Однак постійні «парадокси» (наприклад, зростання використання соціальних мереж та самотність, демократизація доступності інформації та інформаційна тьма, (правила

розширення прав та можливостей (малого) бізнесу / вирівнювання конкуренції) ставлять під сумнів ефективність таких технологічних рішень та викликають суперечки про те, чи є вони «ліками» або «добрином» та «розповсюджувачем» пандемії. Не у всіх є доступ до технологій, та ті, у кого він є, необов'язково мають здібностей та знаннями для ефективного використання технологічних інструментів та інформації.

Цифрова нерівність серед туристів підсилює їхню вразливість перед COVID-19 (наприклад, піддавати себе та своїх близьких ризику для здоров'я під час подорожі або готовність подорожувати під час та після COVID-19), в той час як вразливість туристів може посилити цифрова нерівність (наприклад, ті, у кого є інструменти та засоби, щоб легше переносити наслідки COVID-19, також будуть єдиними, хто зможе платити та отримувати доступ до досвіду віртуального туризму, хто буде добре поінформований про те, як, де та коли подорожувати, та хто зможе дозволити собі подорожувати в майбутньому, оскільки збільшені (гігієна та технології) експлуатаційні витрати на транспортні олігополії можуть збільшити витрати на туризм). Так само, цифрова нерівність в туристичному бізнесі підсилює вразливість галузі туризму та гостинності в період пандемії COVID-19, оскільки більш великі оператори, які були готові до технологій та успадкували стійкість за розміром, були першими і, можливо, єдиними, хто зміг віртуалізувати операції та досвід для підтримки ліквідності бізнесу, виживання, повторного відкриття та відновлення після COVID-19, в той час як вплив COVID-19 збільшує цифрова та економічна нерівність в конкурентному середовищі туризму (наприклад, більші компанії / напрямки, які характеризуються більшою ліквідністю коштів, ноу-хау, технологічною готовністю та стійкістю а, отже, мають більш низьку вразливість до COVID-19, будуть тими, хто виживе та процвітає після COVID-19).

COVID-19 зміцнив та породив безліч інших парадоксів, які також можна виявити на всіх рівнях управління туризмом (макро, мезо та мікро), та дослідження вразливості туризму та гостинності в період пандемії COVID-19 можуть допомогти в просуванні та перетворенні напрямів досліджень [9]. Таблиця 1 пропонує кілька ідей щодо застосування таких парадоксів в дослідженні туризму COVID-19.

Таблиця 1. Просування та перетворення напрямів туристичних досліджень в період пандемії COVID-19

Парадокси	Приклади областей застосування дослідження парадоксів в дослідженні туризму та гостинності в період пандемії COVID-19
конфіденційність та безвісність	<ul style="list-style-type: none"> • Ухвалення туристами технологій (наприклад, додатки для відстеження мобільності та інші системи спостереження). • Дизайн та етика додатків туристичних технологій.
новизна та корисність	Інновації в разі потреби: типи, процеси, можливості, посередники та/або інгібітори «інновацій», прийняті туристичними фірмами для забезпечення безперервності ведення бізнесу та виживання під час COVID-19.
співробітництво та конкуренція	Практика та стратегії дестинацій та політики по боротьбі за відновлення економіки держав, наприклад, міждержавні ініціативи та ініціативи дестинацій, а також двосторонні, багатосторонні угоди (біобезпеку) для створення «бульбашок подорожей» для відновлення туризму в різних країнах (наприклад, Австралія, Нова Зеландія, Китай, Тайвань, Південна Корея, Гонконг, Греція-Кіпр, країни Балтії)
глобальний та місцевий	<ul style="list-style-type: none"> • Конфігурація туристичних ланцюжків поставок (наприклад, місцеві або глобальні джерела забезпечення безперебійності поставок продуктів харчування, людських ресурсів, капітальних ресурсів). • Проектування транспорту - мобільність пересування: наприклад, аеропорти та вузли призначення, проектування маршрутів авіакомпаній. • Політика та стратегії в галузі туризму, наприклад, розподіл державних втручань та субсидій між національними та міжнародними компаніями, щоб дозволити їм пережити COVID-19.
самофокусировка та фокус на інших	Прийняття рішень, оцінка якості та задоволеність туристами напрямків та постачальників туристичних послуг та послуг гостинності в умовах COVID-19 та умовах, при яких самопрезентація та самобезпека можуть переважати над благом інших та загальним благом.
стабільність та зміна	<ul style="list-style-type: none"> • Тип та процеси змін (туристичних фірм, напрямків та туристів), підтримувані та очолювані в період пандемії COVID-19. • Фактори, що перешкоджають та/або сприяють змінам з- за COVID-19.
самозбереження та самоактуалізація	<ul style="list-style-type: none"> • Мотивації, які керують поведінкою туристів / людей. • Взаємодія туристів з місцевими громадами та співробітниками в умовах COVID-19. • Взаємодія та поведінка співробітників по відношенню до туристів та організацій в умовах COVID-19.

високотехнологічні туристичні послуги та досвід	<ul style="list-style-type: none"> • Реорганізація операцій з надання послуг, щоб зробити їх зручними, але персоналізованими та орієнтованими на людину. • Зміна дизайну подорожей та вражень мандрівників.
прибуток та мета	<ul style="list-style-type: none"> • Цілі та масштаби дій у відповідь та стратегій відновлення туристичних операторів та дестинацій в зоні COVID-19 • Соціальна корпоративна відповідальність туристичних операторів та дестинацій в умовах COVID-19. • Зміна туристичних стратегій в епоху після COVID-19. • Політика, стратегії та практика стійкого розвитку туризму в епоху після COVID-19.

Широко визнано, що антикризове управління необхідно здійснювати до, під час та після кризи. Слід розглянути вплив та наслідки COVID-19 для трьох основних складових – туристичний попит, туристичні оператори, напрямки нової політики в рамках трьох етапів: етап реагування, відновлення та перезапуску після пандемії, щоб включити передбачений етап трансформації в епоху після COVID-19.

Результати дослідження можна представити у таблиць 2-4.

Соціальне дистанціювання, нав'язане COVID-19, включає в себе такі дії, як скорочення соціальних контактів, уникнення людних місць або мінімізація поїздок. Соціальне дистанціювання може значно вплинути на те, як люди сприймають та оцінюють відпочинок та подорожі, такі як походи, активний відпочинок та природний туризм, або навіть особисті послуги, такі як спа-центр, ресторани, послуги консьєржа.

Таблиця 2. Попит на туризм

Етапи	Вплив	Область дослідження
Етап реагування	<p>Туристи та/або їхні близькі, які постраждали від COVID-19 та переживають травматичний туристичний досвід</p> <ul style="list-style-type: none"> • Скасування поїздки • Втрата грошей, сплачених за подорожі-туризм • Збої в поїздці • Втрата бонусів та балів за лояльність мандрівників. • Карантин та соціальне дистанціювання / ізоляція <p>Мандрівники читають та переглядають інформацію, яка містить травмуючий</p>	<p>Переживання травми на ставлення туристів до подорожей, майбутні наміри, прийняття рішень та досвід</p> <p>Вплив кризової комунікації на сприймаються туристами ризики, прийняття рішень, майбутні наміри подорожувати та оцінки якості послуг</p> <p>Вплив фейковий новин та дезінформації на сприймаються туристами ризики та зображення місця призначення</p> <p>Вплив обмежень на бронювання та політики компаній щодо</p>

	<p>туристичний досвід COVID-19, пережитий іншими (засоби масової інформації та призначений для користувача контент)</p> <p>Обмеження та заборони на поїздки</p> <p>Використання технологій для оповіщення про кризи та комунікації</p> <p>Панічна покупка та накопичення запасів</p>	<p>скасування бронювання на ставлення та поведінку туристів щодо обмежень на бронювання та моделей бронювання</p>
Етап відновлення	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальне дистанціювання • Ізолюйтесь та залишайтеся вдома • Вибір самоізоляції • Використання технологій (додатків) для безконтактних послуг: <ul style="list-style-type: none"> - Покупка товарів - Оновлення інформації - Вивчення • Відчуття уповільнення глобального ринку подорожей, що призводить до зниження забруднення навколишнього середовища та явищ надмірного туризму. • Багатофункціональні будинки: дистанційна робота, домашнє навчання, віртуальна соціальна поведінку: <ul style="list-style-type: none"> • Віртуальні розваги • Віртуальні вечірки • Віртуальні заходи / фестивалі • Віртуальний обід • Віртуальне відвідування місць та пам'яток. 	<ul style="list-style-type: none"> • Вплив проблем, пов'язаних з безпекою та здоров'ям, на ставлення, прийняття рішень та поведінку туристів. • Вплив роздумів про особисті цінності, спосіб життя та пріоритети на поведінку туристів (стратегії та критерії сегментації туризму) • проблеми соціальної ізоляції та надмірного використання соціальних мереж / технологій, психічного та психологічного здоров'я, відносини туристів, намірів та поведінки щодо подорожей. • Підвищений пріоритет в локалізм та вплив на географію та мобільність поведінки та переваг в поїздках. • Розуміння туристами впливу туризму на зміну клімату та проблеми надмірного туризму.
Етап перезавантаження	<p>Знайомство з новою туристичною послугою та досвідом:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Електронний паспорт здоров'я та сертифікати • Програми для цифрової ідентифікації • Програми для відстеження 	<ul style="list-style-type: none"> • Розуміння (нових) туристів (мотивація, профіль, прийняття рішень, поведінку): наприклад • Подорожуйте краще, а не менше • Подорожуйте зі змістом • Відкрийте для себе іншу сторону традиційних напрямів.

<p>мобільності мандрівників.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Технологічні рішення та впровадження масового та соціального дистанціювання. • Безконтактні рішення для управління подорожами мандрівників. • Нові стандарти гігієни • Соціальне дистанціювання переопределяет службовий етикет <p>Встановлення нових пріоритетів, що визначають вибір туристів, оцінку послуг та споживчу поведінку, наприклад: догляд за собою, безпеку, гігієна</p> <ul style="list-style-type: none"> • Туристи змінюють пріоритети, змінюють спосіб життя, наприклад <ul style="list-style-type: none"> - Переоцінка того, що важливо для щастя - Поглиблення особистих відносин - Орієнтація на здоров'я - Нові критерії прийняття рішень 	<ul style="list-style-type: none"> • Нове визначення розкішного туризму, який повинен включити гігієну і, в першу чергу, благополуччя • Вплив економічного спаду, викликаного COVID-19, на туристичний попит. • Вплив депресії COVID-19 на туристичний попит. • Вивчення впливу нової психології та поведінки туристів на: <ul style="list-style-type: none"> - Стратегії ціноутворення - Шаблони бронювання - Стратегії сегментації та просування • Ставлення туристів, їх використання, прийняття та задоволення від досвіду віртуального туризму. • Прийняття та використання туристами нових технологій
--	---

Проте, операційні стандарти COVID-19 вимагають, щоб сфера послуг була змінена, усуваючи або пригнічуючи сенсорні елементи та «змінюючи» туристичний досвід, наприклад: запах чистоти замість аромату; соціальне дистанціювання та кількість клієнтів в ресторанах, на фестивалях та інших туристичних об'єктах вплинуть на нові стандарти психологічного комфорту та прийнятні рівні натовпу; підвищені голоси можуть викликати більш широку зону поширення вірусу; тепліші температури створюють розслаблюючу атмосферу, спонукаючи клієнтів залишатися та витратити більше, але погано вентильовані або кондиціоновані внутрішні приміщення можуть поширювати COVID-19.

Таблиця 3. Пропозиція туризму

Етапи	Вплив	Область дослідження
Етап реагування	<p>Управління безпекою та здоров'ям туристів та співробітників</p> <p>Робота з клієнтами та запити на:</p> <ul style="list-style-type: none"> • зміну маршрутів подорожі та бронювання • Скасування бронювання • Повернення та компенсації 	<ul style="list-style-type: none"> • Взаємодія з туристами для забезпечення: індивідуальної безпеки, захищеності та стабільності (наприклад, стресу, емоційної підтримки), просування та переведення клієнтів на онлайн-канали та віртуальні враження, побудови емоційних зв'язків, довіри та цінностей бренду. • Спілкування співробітників та турбота про здоров'я, емоційної стабільності та залучення туристів. • Забезпечення грошової ліквідності (негативна виручка: повернення грошових коштів відсутня)
Етап відновлення	<p>Забезпечення безперервності бізнесу та підвищення стійкості</p> <ul style="list-style-type: none"> • Перепрофілювання ресурсів, наприклад персоналу, приміщень та засобів для збереження припасів. • Інновації в разі потреби, наприклад: віртуалізація досвіду, віддалена робота, інновації бізнес-моделей. • Прискорення впровадження цифрових технологій • Залучення клієнтів • Залучення співробітників • Пом'якшення наслідків кризи • Комунікація з брендом для створення цінностей бренду, наприклад, повідомлення типу «ми всі разом». 	<ul style="list-style-type: none"> • Цифровий та економічний розрив в галузі • Перепідготовка та підвищення кваліфікації співробітників • Програми лояльності: відновлення довіри клієнтів та зміна їх ціннісних пропозицій та бізнес-моделей.
Етап перезавантаження	<p>Розвиток нового формату бізнесу</p> <ul style="list-style-type: none"> • Повторне відкриття: використання досвіду основних медичних операторів • Нові протоколи очищення та гігієни: захисне спорядження, маски, дезінфікуючі засоби, дезінфікуючі серветки. • Методи управління натовпом та соціального дистанціювання • Змініть дизайн та переосмислити шлях клієнта, зробивши його безконтактним. • Новий дизайн туристичного 	<ul style="list-style-type: none"> • Нові конкуренти • Віртуальний туризм: заміна або доповнення туристичного досвіду. Змішані операційні бізнес-моделі. • Нові стартапи та революціонери в ланцюжку створення вартості в сфері туризму. • Цифровий та економічний розрив • Пережити рецесію COVID-19 та впровадити нові операційні стандарти, витрати та вимоги. • Здатність звертатися до складних та нових сегментів туристичного ринку. • Вплив економічного спаду,

	<p>досвіду.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Редизайн робочого простору та службового виду. • Реінжиніринг бізнес-операцій • Переосмислення бізнес-екосистем та партнерських відносин. • Безкоштовні бізнес-моделі. • Додатки для відстеження мобільності співробітників та клієнтів • Технологічні рішення для контролю гігієни, здоров'я та безпеки. • Ведіть з метою: асоціація брендів з гарною репутацією • Оновлення та переробка систем прогнозування бронювання, управління доходами та ціноутворення. • Прискорення цифровий аналітики та аналізу даних. 	<p>пов'язаного з COVID-19, на туристичну галузь та її структуру.</p>
--	--	--

Туристичні компанії докладають всіх зусиль, щоб забезпечити безпеку своїх співробітників, клієнтів, імідж бренду та ліквідність грошових коштів. Щоб почати заново, туристичні компанії змінюють дизайн вражень (наприклад, виноробні тури, відвідування музеїв, спортивні заходи, харчування в номері та розваги замість готелю), щоб залучити невеликі групи туристів, заходи на свіжому повітрі та/або приватні заходи, дотримання обмежень по соціальному дистанціюванню та збору та очікувань мандрівників [10].

Туристичні компанії вже модернізували свою роботу, прийнявши нові стандарти та обмеживши персонал. Багато компаній просувають свої гігієнічні сертифікати, акредитовані асоціаціями експертів в області охорони здоров'я.

Ресторани, готелі, аеропорти, громадські місця модернізують свою діяльність, щоб зробити їх безпечними або безконтактними. Мобільні додатки (для реєстрації заїзду та від'їзду, ключів від номерів, мобільних платежів, бронювання та покупки), кіосків самообслуговування, технологій в номері для розваг та електронних покупок в місцях призначення (наприклад, віртуальна реальність для віртуальних відвідувань музеїв, пам'ятників), роботів (для служби прийому та консьєржа, музейних гідів та доставці їжі), веб-сайти з підтримкою штучного інтелекту та чат для спілкування і обслуговування клієнтів,

цифрові платежі (наприклад, цифрові гаманці, PayPal, кредитні картки, тощо).

Таблиця 4. Напрямки та політика

Етапи	Вплив	Область дослідження
Етап реагування	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення здоров'я та безпеки туристів. • Управління репатріацією громадян • Заходи з підтримки вразливих співробітників та туристичного бізнесу. • Антикризова комунікація 	<p>Підзвітність, ефективність та справедливість збільшення державних витрат.</p> <p>Політика - тиск та лобіювання розподілу ресурсів.</p> <p>Вплив кризових комунікацій та користувацького контенту на імідж бренду дестинації.</p> <p>Захист та створення цільового образу</p>
Етап відновлення	<ul style="list-style-type: none"> • Інформування та зацікавленість туристів: просування та популяризація туристичних напрямків. • Віртуальні поїздки за напрямками • Взаємодія з партнерами по дестинації та зацікавленими сторонами. • Надання послуг з навчання та бізнес-консалтингу туристичним операторам. • Заходи щодо підтримки індустрії туризму та гостинності й кількості робочих місць. • Антикризова комунікація: просувайте позитивне та надихаюче повідомлення, створюйте та асоціюйте дестінаційні бренди з хорошими цінностями 	<ul style="list-style-type: none"> • Вплив та ефективність урядових втручань щодо підвищення стійкості та здатності до відновлення. • Вплив кризової комунікації на ставлення туристів, наміри подорожувати та сприйняття іміджу дестинації.
Етап перезавантаження	<ul style="list-style-type: none"> • Переосмислити нові види стійкого та відповідального туризму. • Встановлення правил техніки безпеки та гігієни праці, а також стандартів безпеки. • Розробіть стратегії поетапного повторного відкриття: 	<ul style="list-style-type: none"> • Ренаціоналізація туристичної інфраструктури, надбудови та туристичних операторів (наприклад, авіакомпаній, поромних компаній, операторів поїздів) • Глобальне співробітництво для вирішення проблем зміни клімату

	<p>ослаблення обмежень на поїздки, створення бульбашок подорожей, повторне відкриття туристичних підприємств.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Просування та мотивація туристів, наприклад, туристичні ваучери та заохочення. • Паспорти здоров'я та посвідчення здоров'я 	<p>та стійкості</p> <ul style="list-style-type: none"> • Вплив державного втручання у функціонування та структуру індустрії туризму та гостинності • Вплив державних витрат та втручань на заходи жорсткої економії
--	---	---

Уряди та турнаправленнями надають пакети стимулів та заходів (наприклад, податкові пільги, субсидії, відстрочки платежів) для забезпечення життєздатності та безперервності туристичних фірм та робочих місць. Уряди втрутилися в обмеження мобільності та закриття підприємств. Через це пандемія COVID-19 призвела до більш активного втручання урядів у функціонування та діяльність індустрії туризму та гостинності. Уряди також стало набагато більшим гравцем в економіці туризму (наприклад, ренаціоналізація авіакомпаній та інших туристичних фірм та туристичної інфраструктури, такої як аеропорти).

Схоже, що COVID-19 підняв політичні, геополітичні та управлінські питання, які необхідно використовувати в рамках та концепціях цих дисциплін для освітлення таких досліджень [11].

Пандемія COVID-19 призвела до численних соціально-культурних, економічних та психологічних наслідків для різних зацікавлених сторін в сфері туризму та гостинності, деякі з яких залишаться на довгі роки. Отже, пандемія створила новий «родючий» контекст, в якому дослідники туризму та гостинності можуть проводити дослідження, які дають цінні вигоди для кінцевих користувачів.

Прогнозування туристичного попиту та порівняльний аналіз передових світових практик, дуже корисні та цікаві з точки зору контексту для оцінки впливу COVID-19 на різні географічні та економічні сектори, може дати поштовх для оновлення дослідницьких програм та розширити можливості та межі досліджень в індустрії туризму та гостинності.

Список використаних джерел:

1. Новелли М., Гуссінг Берджесс Л., Джонс А., Річі Б. В. «Ебола немає ... все ще приречена» - туристичний криза, викликана Ебола. *Літопис туристичних досліджень*. 2018. № 70. С. 76-87. URL : <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0160738318300306>
2. ЮНВТО, Мадрид, Іспанія. Барометр світового туризму ЮНВТО. 2020. Т. 18. Вип. 2.

3. Маїр С. Яким буде світ після коронавірусу? Чотири можливих варіанти майбутнього. Розмова (30 берез. 2020 г.). URL : https://theconversation.com/what-will-the-world-be-like-after...d=IwAR2wr9pzssSdBSxjaHaWba9-iHSF3flYgZ9BVI1jAx_Y4YlXVAImcJcNdjM.

4 McKinsey & Company. (2020). За межами коронавірусу: шлях до нового нормального стану. URL : https://www.mckinsey.com/_/media/McKinsey/Industries/Healthcare%20Systems%20and%20Services/Our%20Insights/Beyond%20coronavirus%20The%20path%20to%20the%20next%20normal/Beyondcoronavirus.

5. Хол К. М., Праяг Г., Аморе А. Публікації про перегляд каналу : Саміт Blue Ridge, Пенсільванія, 2017. Туризм та стійкість: індивідуальні, організаційні та туристичні перспективи.

6. Етч В. Що це за криза? Криза коронавірусу - це криза економізована суспільства. Лекція з серії тематичних лекцій Cusanus Hochschule für Gesellschaftsgestaltung (9 квіт. 2020 р.).

7. Аллен Т., Мюррей К.А., Замбрано-Торреліо С., Морс С.С., Рондініні К., Ді Марко М., Брейт Н., Олівал К.Дж., Дашак П. Глобальні гарячі точки та кореляти виникають зоонозних захворювань. Nature Communications. 2017. № 8 (1). URL : <http://www.nature.com/articles/s41467-017-00923-8>

8. Всесвітній економічний форум (2019). Готовність до епідемій та вплив на бізнес захищають життя та засоби для існування у всій глобальній економіці. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_HGHI_Outbreak_Readiness_Business_Impact.pdf (дата звернення: 24.04.2020).

9. Моубі Р. І. Сприйняття безпеки туристами: парадокс ризику та страху. *Економіка туризму*. 2000. № 6 (2). С. 109-121.

10. Аліперті Г., Круз А. М. Розслідування обробки інформації про ризики туристів. *Літопис туристичних досліджень*. 2019. № 79. С. 1-18.

11. Хол К.М., Скотт Д., Гесслінг С. Пандемії, трансформації та туризм: будьте обережні в своїх бажаннях. *Географія туризму*.

Яковлева-Мельник Н. Г.

*викладач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

ІНОЗЕМНИЙ ІННОВАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ В УМОВАХ ПОБУДОВИ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Динамічні зміни зовнішніх умов господарювання та внутрішніх організаційних процесів суцільно охопили сучасний світ. Безперервний ланцюг швидких перетворень споживчих потреб, перенасиченості ринків

товарами та послугами, швидких темпів розвитку інформаційних технологій обумовлює зміни в зовнішніх та внутрішніх системах господарювання.

Сучасні напрямки менеджменту покликані організувати ефективне функціонування системи підприємства, забезпечивши достойний рівень конкурентоздатності, можливість максимально пристосовувати діяльність, плани, тактику, стратегію системи до безперервних змін на ринку. Ефективно подолати вищезгадані перешкоди допомагають інноваційні технології у виробництві та управлінні. Світові інтеграційні процеси, учасниками яких стають практично всі галузі національної економіки, диктують вимоги прискорення трансформації значної частини існуючих галузей, створення та впровадження інноваційних моделей для забезпечення конкурентоздатності України на світовому ринку.

Одна з провідних сфер соціально-економічної діяльності, по праву названа «феноменом ХХІ сторіччя» – сфера туризму, все більше виконує роль глобального чинника розвитку цивілізації та всіх її складових: економічної, соціальної, культурної, духовної. Згідно звітам ООН, кожного року більше мільярда людей подорожують в інші країни. Глобальний характер туризму та його пріоритетність у світовій економіці підтверджують дані 2019 року: 330 млн. осіб зайнятих в сфері туризму; 10,4% туристичного сектору в світовому ВВП; близько 28% – в світовому експорті послуг. Резолюція ООН окремо зазначає про позитивний вплив індустрії туризму на прискорення всебічного розвитку та процеси скорочення бідності [14].

Так останні (2020-2021 рр.) щорічні дослідження WTTC (World Travel & Tourism Council – Всесвітня Рада з туризму та подорожей) звітують про збитки сектору подорожей і туризму на 4,5 трлн. доларів США, зменшення частки у світовому ВВП на 49%. Офіційна статистика в Україні визначає частку туризму у ВВП країни на рівні 3-4%, що недопустимо мало для такої перспективної галузі [12]. Тож перед урядами різних країн світу, та України зокрема, стоїть проблема подолання наслідків пандемії COVID-19, підтримка й розвиток туристичної індустрії (індустрії гостинності загалом), впровадження інновацій в управлінні та технологіях з метою забезпечення сталого розвитку галузі, навіть в непередбачуваних ситуаціях, таких як спричинила «короновірусна криза». Пандемія COVID-19 змінила частково або докорінно діяльність більшості бізнесів. Сфера гостинності в цьому випадку постраждала чи не найбільше. Відповідно, вітчизняний та міжнародний туристичний та готельно-ресторанний бізнес, потребують нових ґрунтовних досліджень та методологій, визначення подальшого стратегічного розвитку.

Сфері гостинності України бракує значних фінансових вкладень для досягнення конкурентного рівня на світовому ринку. Сприяння залученню іноземного капіталу – одне з ефективних рішень в даній ситуації. Іноземні інвестиції здатні покрити внутрішній дефіцит інвестиційних коштів, запозичити сучасні провідні технології, загалом сприяти інноваційній моделі розвитку, становленню постіндустріальної економіки країни.

Практична й теоретична робота щодо формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні ведеться протягом всіх років незалежності. Та обсяги й структура іноземних інвестицій не дають підстав виводити вкладення іноземних інвесторів в категорію позитивних чинників соціально-економічної динаміки національного господарства. Питання залучення іноземного капіталу, формування ефективної політики залучення іноземних інвестицій та визначення пріоритетності фінансування галузей, оптимізація використання іноземного капіталу висвітлено в роботах багатьох іноземні та вітчизняні науковці: Е. Домара, Р. Харрода, М. Портер, Дж. Даннінг, А. Ругман, О. Батура, Я. Базилюка, І. Бланка, О. Гаврилюк, П. Гайдучський, А. Гальчинський, В. Геєць. Інноваційні процеси в країні під впливом інвестицій досліджувалися в наукових працях О. Данілова, Г. Филюк та інших. Зокрема, вивчалися й причини низького рівня інвестування – В. Герзанич, В.Козик; а також іноземне інвестування сфери гостинності, туристичного бізнесу – В. Білик, А. Мазаракі, С. Хлопяк, Г. Фесенко, Л. Алещенко.

Ґрунтуючи подальші дослідження на досягненнях вітчизняної та зарубіжної економічної думки, прагнучи оптимального використання іноземного інвестиційного капіталу та розробки ефективної стратегії, що буде спрямована на формування елементів і цінностей інноваційно-інвестиційної моделі розвитку країни, потрібно зосередити увагу на факторах, що сприятимуть притоку іноземних інвестицій до пріоритетних галузей національної економіки України, зокрема до сфери гостинності (туристичної галузі) [4].

Ще на початку 90-х років ХХ сторіччя в Україні було прийнято декілька законопроектів, що обумовлюють створення сприятливого інвестиційного клімату в державі та умов притоку іноземного капіталу (Закон України «Про Державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні» від 17.12.93, Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.96, Указ Президента України від 12.07.2001 р. «Про додаткові заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» та ін.), та ці кроки не призвели до сталого зростання надходження іноземних інвестицій та прибутків.

Аналіз динаміки притоку-відтоку іноземного капіталу до української економіки свідчить, що сьогодні не працює належним чином інфраструктура для залучення капіталів з-за кордону. Тому найважливішими умовами притоку іноземних інвестицій, є стабілізація політичного та макроекономічного середовища, а також удосконалення законів і нормативних актів, стабілізація соціально-економічної сфери та інше.

Актуальність проведення досліджень сучасного стану інвестиційного клімату в Україні для іноземних інвесторів з метою активізації інвестиційної діяльності та розробки дієвого механізму залучення додаткових зовнішніх інвестиційних джерел для подальшого інноваційного розвитку вітчизняної економіки, зокрема сфери гостинності – є безперечною. Слідуючи стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р. у нашій державі, особлива увага має бути приділена удосконаленню механізмів залучення іноземного капіталу до інноваційної сфери – інноваційного капіталу – до пріоритетних галузей розвитку національної економіки; надання методичних рекомендацій стосовно підвищення рівня ефективності застосування іноземного капіталу в інноваційних проектах. Тож в межах даного дослідження, цілями є визначення особливостей функціонування інноваційного капіталу на різних стадіях його життєвого циклу та окреслення завдань для удосконалення управління залучення/ утримання інноваційного капіталу в серії гостинності.

Досліджуючи досвід розвинених країн – США, Великобританії, Китаю, слід зазначити, що формування сприятливої політики іноземного інвестування грає значну роль в становленні сталого економічного розвитку цих держав. Пріоритетним джерелом інвестування національної економіки, звісно, є внутрішнє інвестування. Та кризові стани економіки чи період становлення потребують чіткого розуміння потенціалу і внутрішніх можливостей країни; можливостей залучення іноземного капіталу, загроз і перспектив його надходження до національної економіки на шляху досягнення поставленої мети.

Пріоритетним чинником розвитку більшості галузей національного господарства є пряме іноземне інвестування. Результат ефективного використання іноземного капіталу обумовлюється основними завданнями інвестиційної стратегії:

- залученням інвестицій до провідних напрямків науково-технічного прогресу, що сприяє зниженню ресурсомісткості виробництва і підвищення якості продукції; та до пріоритетних галузей економіки;

- трансформація відтворювальної структури капіталовкладень, активізації залучення іноземного капіталу до інноваційної сфери; зростання питомої ваги витрат на технологічне переозброєння та реконструкцію діючих підприємств із впровадженням інноваційних технологій.

За прикладом розвинених країн, державні інвестиції надходять переважно до безприбуткових наукових, стратегічних досліджень, науково-технічних розробок. Перевагу в іноземному інвестуванні отримують види діяльності, які пов'язані з безпосереднім обслуговуванням внутрішнього ринку та видобутком ліквідної сировини. Прямі іноземні інвестиції в розвинені країни в 2017 році зазнали падіння на 27% – до \$810 млн найвищий показник падіння в Північній Америці – 33%, в Європі – 27%. В Австралії, навпаки, було зафіксовано ріст на 11%. В країнах, що розвиваються, в 2018 році ПІІ збільшилися на 2%, досягнувши \$653 млрд. Країни з перехідною економікою демонстрували спад ПІІ на 17% – до \$55 млрд, що відповідає мінімальному показнику 2005 року. Дана ситуація обумовлена скороченням обсягів ПІІ до Росії (на 17%, до \$31 млрд) і слабким притоком інвестицій до більшості країн СНД [12]. Залучення ПІІ для сталого розвитку національних економік, завжди залишається проблемою державного управління на світовому рівні.

Потоки глобальних прямих іноземних інвестицій за 2019 рік знизилися не значно – на 1%, а ось за 2020 рік їх загальний обсяг знизився на 42% в порівнянні з минулим роком. Річні звіти Конференцій ООН з торгівлі та розвитку зазначають, що економічна криза 2008-2009 року не так значно вплинула на потоки ПІІ, як в останні роки. Лідерами зі скорочення потоків ПІІ виявилися країни з розвинутою економікою – 69% за рік (229 млрд доларів). Обсяги ПІІ до Британії – 0 доларів, США – падіння ПІІ на 49%, Країни Європи – понад 60%, Австралія – 46%. Та не обійшлося й без виключень. Швейцарії вдалося не тільки проігнорувати список зі спадаючими обсягами ПІІ, а й збільшити цей показник більше ніж в два рази – від 12 млрд доларів до 29 млрд доларів; Ізраїль – зростання від 18 млрд доларів до 26 млрд доларів, Японія – від 15 млрд доларів до 17 млрд доларів, в Іспанії – зростання становило 52% в порівнянні з минулим роком. Зростання на 4% ПІІ зафіксовано в Китаї, але ця країна залишається лідером з обсягів отримання іноземного капіталу. Стосовно країн з економікою, що розвивається, то загальна статистика спаду притоку ПІІ складає лише 12%, але дуже різниться структура за регіонами: Латинська Америка та Карибський басейн – спад на 37%, в Африці – спад на 18%, в Азії – 4%. Обсяги ПІІ, за останні 10

років, що надходили до України, також характеризуються нестабільністю та значними перепадами. Зафіксовано позитивну динаміку: 2015 рік ПІІ становили – 2,96 млрд доларів США, 2016 рік – 3,28 млрд доларів США, 2017 рік ПІІ - 2,5 млрд доларів США, в 2018 році – 2,9 млрд доларів США, 2019 рік – 2,5 млрд доларів США [15].

Так 2020 рік увійшов в історію України – вперше надходження ПІІ – мінус 868 млн. США. Звісно, що така ситуація обумовлена політичними та економічними негараздами, а також несприятливими подіями світового масштабу. В першому півріччі 2021 року ПІІ зросли на 2,7 млрд доларів США порівняно з аналогічним періодом 2020 року, в другому кварталі 2021 року ПІІ становили майже 1,35 млрд. доларів США. Найбільший приток ПІІ за останні роки (2019-2020) спостерігався в переробній промисловості (25%), фінансовій діяльності (15%); торгівлі (10%). Найменші відсотки в галузях електроенергії сільського господарства та будівництва [3]. За відповідний період, ще до виникнення пандемії COVID-19, в 2016-2019 роках, іноземні інвестиції в туристичну сферу (туристичні агентства, оператори, послуги з бронювання) скоротилися більше ніж на 50%. Хоча сама туристична галузь – кількість підприємств в ній – зростала.

Посилаючись на данні WTTC, зазначимо, що в більшості країн, інвестований мільйон доларів в індустрію туризму, дає більшу кількість робочих місць, ніж в середньому будь-якій іншій сектор економіки. Сфера туризму має високу інвестиційну окупність, тому конкурує навіть з видобутком нафти [9]. Основні обсяги прямих іноземних інвестицій до туристичних регіонів України припадають на розвиток готельного бізнесу (80%), частина – безпосередньо на ресторани (15%), але переважно у великих містах [8].

Після 2014 року в Україні спостерігалася позитивна динаміка доходів від туристичної діяльності. З 2015 року по 2019 рік доходи туристичного бізнесу зросли з 5 млрд. грн. до 32 млрд. грн. З 2017 року на міжнародній арені за індексом конкурентоспроможності у галузі туризму та подорожей (Travel & Tourism Competitiveness Index (ТТСІ)) у Євразійському субрегіоні Україна демонструвала найшвидший ріст – десять сходинок – та посіла 78 місце у світі. Такий результат став можливим завдяки економічній стабілізації, покращенню бізнес-середовища (із 124 до 103 місця), підвищенню рівня безпеки (із 127 до 107 сходинки), відкритості до світу (із 78 до 55) та поліпшенню загальної інфраструктури (із 79 до 73 місця) [13]. Іноземні туристи в Україні найчастіше обирали для подорожі столицю – Київ, а також Львів і Одесу.

Пандемія коронавірусної інфекції змусила країни закривати свої кордони, а туристів в Україні більше звертатися до внутрішніх туристичних пропозицій. Втрати України імпорту та експорту послуг туризму в 2020 році складають близько 1,5 млрд. доларів, близько 80% організацій туристичного бізнесу в податкових деклараціях показали збитки. Найбільших збитків зазнали готелі та санітарно-курортні заклади.

Тож, що робити вітчизняній сфері гостинності, аби залучити додаткові іноземні кошти для відновлення, розвитку бізнесу, та зайняти достойне місце на карті туристичного бізнесу? Україна займає вигідне геополітичне положення – тут перетинаються шляхи між Європою і Азією, вихід до Чорноморського басейну; панує різноманітний і сприятливий для життя людини і сільського господарства клімат; високий рівень природних ресурсів; яскрава та самобутня культура, виховуються люди з високим розумовим потенціалом. Але позиції нашої держави на світовому ринку відносно виробничої сфери, соціального рівня життя та її рівня сфери гостинності – не достатньо міцні та привабливі. Тож найбажанішим варіантом інвестування повинні виступати прямі іноземні інвестиції, що дозволить: отримати додаткові фінансові ресурси для розвитку туристичної та супутніх галузей; впроваджувати нові технології, устаткування та нові підходи в менеджменті; створювати додаткові робочі місця; збільшувати податкові надходження до державного бюджету; укріпити становище держави на міжнародному ринку.

Інвестиційна політика держави в сфері гостинності, як і інших галузей, повинна бути направлена на залучення іноземного капіталу в проекти з інноваційної складовою, що є запорукою успішної реалізації інвестиційно-інноваційної моделі розвитку держави. Необхідно мати на увазі, що впровадження інновацій фінансується на 95% за рахунок власних коштів підприємств, державних – лише 0,4%. Відповідно до загальної тенденції іноземного інвестування, за останнє десятиліття частка іноземних інвестицій в інновації різко скоротилась: знизившись до 0,1% у 2019 році у порівнянні з 8,7% у 2012 році. Значна частка інвестицій, безпосередньо у сфері гостинності, спрямовується на технічне переозброєння і реконструкцію, але мета інвестиційно-інноваційної моделі – впровадження новітніх технологій та оптимізація всіх процесів.

Розвиток інноваційної моделі має величезне значення для зниження витрат, зростання прибутку. Зосередимо увагу на залученні іноземного капіталу, що спрямований на реалізацію інноваційних проектів – іноземному інноваційному капіталу. Інноваційний капітал має особливості функціонування за власним «циклом життя» та потребує певних підходів для запобігання його відтоку.

По-перше, життєвому циклу інноваційного капіталу властиво довгострокове функціонування.

По-друге, життєвому циклу інноваційного капіталу притаманне функціонування на декількох етапах.

Потрапляючи в інноваційну сферу – на першому етапі, інноваційний капітал використовується для створення інноваційного продукту. Це витрати на розробку інноваційного проекту, науково-дослідних або дослідно-конструкторських установ.

На другому етапі життєвого циклу інноваційного капіталу відбувається впровадження в дію інноваційного продукту, як завершення процесу діяльності науково-дослідної, дослідно-конструкторської роботи.

Третій етап – отримання інноваційної продукції – нових конкурентоспроможних товарів чи послуг.

Четвертий етап – доведення інноваційної продукції до стадії комерційного використання та поширення в сфері призначення.

Можливе залучення іноземного інноваційного капіталу лише на одну з цих фаз життєвого циклу, тоді мова буде йти про середньострокові вкладення.

Іноземні інвестиції – складний соціально-економічний феномен і потребує дослідження в якості цілісного об'єкта [2, с.12]. «Іноземні інвестиції – економічна категорія, яка визначається політичними та соціальними моментами, і позасистемна категорія, що детермінована системними атрибутами» [2, с.15]. Прямі іноземні інвестиції є складовою складної системи – міжнародної міграції капіталу. Інвестування – є безпосередньо однією з цілей міграції капіталу, а інвестора спонукає до дій – бажання отримати прибуток. Інноваційний капітал може бути застосована на макро-, чи макрорівні: країна, регіон, галузь, фірма. Також слід відзначити, що інвестор, може мати чітко визначену програму досягнення кінцевої мети або формувати її на основі інвестиційного маркетингу. Інвестор може орієнтуватися на пошук ресурсів, ринків збуту та ефективного виробництва.

Зі свого боку, країни, що приймають інвестиції (країни-реципієнти), поділяються за ступенем наявності факторів, які сприяють притоку інвестицій – інвестиційного клімату. Інвестиційний клімат – визначає і мотивує інвестору до діяльності, за умови, що інвестування в іншій країні буде ефективнішим ніж в його власній. Іншими словами, країна-донор і країна-реципієнт – взаємопов'язані складові процесу міжнародного руху капіталу, що вимагає їх узгодженої дії. Таким чином, країна-донор – інвестор, мотивуючись низкою факторів, з метою більш прибуткового вкладення капіталу (отримання прибутку) вкладає свої кошти – капітал,

що мігрує до країни-реципієнта, в підприємство (проект), які плануються до розвитку, і також є об'єктом міграційного процесу, маючи на меті отримати в результаті прибуток. Країна-донор та країна-реципієнт – є суб'єктами цієї системи. В ролі об'єкта виступають – капітал, що мігрує; підприємство, проект, в якій вкладаються кошти.

Мета здійснення інвестиційного процесу (і міграції капіталу) – більш прибуткове вкладення капіталу, отримання прибутку. Результат – (якщо говорити про бажані досягнення) – прибуток, або досягнення соціального ефекту. Можливість встановлення вказаних відносин (країна-донор – країна-реципієнт) обумовлена зовнішніми і внутрішніми факторами.

Внутрішні фактори такі: рівень розвитку продуктивних сил, науково-технічна база, правові та адміністративні фактори, географічне розташування країн, історичні фактори, рівень соціального розвитку та людський фактор. Перелічені фактори впливають як на країну-донора, тобто на прийняття рішення власника капіталу щодо інвестування, так і на країну-реципієнта – щодо прийняття рішення відносно проведення інвестиційної політики.

Високий рівень розвитку продуктивних сил країни-донора і низький – країни-реципієнта може спонукати до міграції капіталу у формі прямих іноземних інвестицій через бажання країни-реципієнта отримати разом з іноземними інвестиціями нові технології. Країна-донор в такому випадку має можливість отримати вихід на нові ринки збуту, підвищити конкурентоспроможність, завдяки започаткуванню виробництва в іншій країні.

Також, більш вірогідно, в менш розвинутій країні буде дешевша робоча сила, що дозволить економити на витратах на виробництво, а країна, що приймає – отримає додаткові робочі місця. Значний науковий потенціал, високий рівень науково-технічної бази країни-реципієнта, але відсутність коштів для впровадження нововведень у виробництво спонукає країну-донора до фінансування наукових розробок та втілення нових проектів у життя в іншій країні. Правові фактори включають в себе закони і нормативно-правові акти щодо проведення інвестиційної політики, формування інвестиційного клімату, діяльності іноземного інвестора, гарантії, захисту прав і власності інвестора – з боку країни-реципієнта; а також закони і нормативно-правові акти щодо можливості вивезення і оподаткування капіталу в країні-донорі.

– нормативно-правові акти, що виконують функцію довготермінового правового регулювання. Закони приймаються вищими представницькими органами державної влади, спрямовані на регулювання суспільних соціально-економічних відносин. Нормативно-правові акти

виконують функцію короткотермінового, оперативного правового регулювання, приймаються на підставі закону. Акти можуть бути видані Указом президента, Постановами Кабінету Міністрів, наказами міністерств; у вигляді міжнародних договорів, які укладає і ратифікує Верховна Рада України, а також акти всеукраїнських і місцевих референдумів.

До адміністративних факторів належать нормативні акти, вказівки розпорядження, які мають забезпечити збалансованість інтересів суб'єктів господарювання (державні замовлення, контракти, ліцензії, квоти, норми, санкції).

Географічне розташування впливає на міграцію капіталу не лише для країни в цілому, а навіть на окремі регіони. Вирішальним чинником у прийнятті рішення щодо напрямку міграції капіталу є елементарне сусідство регіонів, можливість транспортування наземними чи водними шляхами, особливості кліматичних умов країн, віддаленість від світових фінансових і культурних центрів, систем водопостачання, транспортного сполучення і тому подібне.

Значну роль у спрямуванні інвестиційних потоків відіграють і історично сформовані зв'язки. В такому випадку домовленості між країнами проходили становлення разом з фінансовою і політичною системою з урахуванням особливостей обох країн.

Рівень соціального розвитку в країнах учасницях процесу міжнародної міграції капіталу може відігравати двояку роль. Кількість населення пенсійного і працездатного віку, рівень освіти і кваліфікації, забезпеченості і прагнення до покращення рівня життя – ці та інші фактори можуть змусити шукати власника капіталу більш дешево чи більш кваліфіковану робочу силу, а приймаюча країна буде лібералізувати умови залучення іноземного капіталу з метою підвищення кваліфікації і соціального рівня місцевого населення.

Людській фактор, зокрема менталітет даної країни чи регіону, накладає на глобальні процеси свій відбиток. Спосіб мислення, сукупність розумових навичок та духовних установок, притаманних нації чи населенню, яке проживає в даній країні, регіоні безпосередньо визначає, саме з якої країни будуть прийматися іноземні інвестиції і в яку країну направлятися. Тут можуть домінувати належність людини до певної раси, віри і тому подібне. Поруч з глобальними інтеграційними процесами, формуванням економічних і політичних союзів, завжди будуть стояти дискримінація рас, неприйняття іншої віри, політичних переконань та інше. І кожен з перелічених вище факторів, так чи інакше, буде підпорядковуватися в певній мірі людському фактору – суб'єкту

господарювання з його суб'єктивною думкою, як людині з певним менталітетом.

Для країн, що розвиваються і відводять ключову роль іноземному капіталу у розвитку національної економіки, питання щодо сприятливого інвестиційного клімату має не аби яке значення. Розглянемо більш конкретно, які з названих факторів можуть забезпечити сприятливий інвестиційний клімат в країн-реципієнті. Перш за все, необхідна зміна негативного ставлення до іноземного інвестування. Натомість, необхідно формувати стратегію залучення прямих іноземних інвестицій з урахуванням сильних сторін – національними перевагами, які необхідно розвивати і максимально реалізовувати для поставленої мети, та слабких сторін приймаючої країни, які повинні нейтралізуватися. Стратегія залучення прямих іноземних інвестицій має гармонувати із загальною економічною політикою держави. Для держав, що розвиваються, для досягнення позитивної динаміки доцільною є наступальна політика секторального підходу.

Наступальна активна політика залучення іноземних інвестицій була прийнята більшістю прогресивних країн у 90-і роки ХХ сторіччя і передбачала лібералізацію інвестиційного клімату. Секторальний підхід передбачає цільову допомогу окремим галузям завдяки комбінуванню промислової та інвестиційної політики [4].

В рамках міграції інноваційного капіталу у комплексі з промисловою та інвестиційною політикою має розроблятися і інноваційна політика держави. Доцільним є формування законодавчої бази та сукупності політичних механізмів таким чином, аби частина податків з діяльності іноземних інвесторів – власників інноваційного капіталу, мала цільове використання в інноваційній сфері – розробці та впровадженні секретних та стратегічно важливих для держави інноваційних розробок. Можливе використання податків з власників туристичного бізнесу, які працюють з іноземним капіталом, на інноваційні потреби. Це надасть змогу розвивати інфраструктуру туризму і отримувати надходження на розвиток інноваційного продукту, стратегічно важливого для держави. Прийняття іноземних інвестицій має розглядатися в рамках проведення незалежної інвестиційної політики як чинник формування основи здорової економіки з можливістю сприяння технологічному обміну та співробітництва між підприємствами.

Інвестиційна політика повинна здійснюватися в нерозривному взаємозв'язку з промисловою, зовнішньоторговельною, монетарною, фіскальною, екологічною, соціальною, освітньою політиками, що є фундаментальною основою для програми економічного розвитку країни за

допомогою нагромадження інвестицій і промислової модернізації, становленні постіндустріальної економіки країни [4].

Визначення програми розвитку інноваційної діяльності за допомогою іноземних інвестицій – притоку іноземного капіталу, потребує поетапного і безперервно функціонуючого підходу. Визначимо сходинки підходу щодо формування стратегії залучення інноваційного капіталу.

Перша сходинка вимагає визначення мети інвестиційної політики в пріоритетній галузі: визначення стратегічних технологій, обсяги притоку-відтоку капіталу, обсяги притоку інноваційного капіталу на душу населення та співвідношення притоку інноваційного іноземного капіталу до ВВП.

Друга сходинка передбачає постійний моніторинг: внутрішнього та зовнішнього технологічного розвитку країни; передових технологій як національних, так і закордонних; інвестиційних стратегій транснаціональних компаній; іноземних конкурентів в даній галузі, їх внутрішній потенціал, стратегію розвитку інноваційної сфери; глобальних тенденцій і змін на світовому ринку інвестицій.

Третя сходинка передбачає визначення напрямів, пріоритетів, довгострокової і середньострокової орієнтації інвестиційної стратегії, політики на національному і регіональному рівнях, а також розроблення заходів щодо проведення інвестиційної політики залучення інноваційного капіталу на основі перших двох кроків.

Четверта сходинка передбачає безпосередньо реалізацію інвестиційної політики в інноваційній сфері. Головна мета – створення сприятливих умов – сприятливого інвестиційного клімату – для притоку інноваційного капіталу: удосконалення правової бази, фіскальної та монетарної політики; створення і удосконалення факторів, що впливають на прийняття рішення іноземного інвестора до вкладання капіталу; розробка механізму діяльності «вільних економічних зон»; проведення компаній щодо створення позитивного іміджу країни і, безпосередньо, інноваційної сфери: вільний доступ до інформації, яка стосується перспектив (можливих прибутків) розробки чи впровадження інноваційного продукту.

П'ятій сходинці відводиться роль контролю і координації роботи інноваційного капіталу: забезпечення коректної роботи інвестиційних служб; визначення гарантій і захисту національних інтересів, і інтересів та прав іноземного інвестора; забезпечення цільового розміщення і використання іноземного інноваційного капіталу; моніторинг і оцінка результатів.

Загалом, стратегія формування інвестиційно-інноваційної політики в галузі має забезпечити розвиток даного напрямку, інвестиційну кооперацію на національному і міжнародному рівнях з метою зміцнення української позиції. Спробуємо визначити які саме фактори міграції інноваційного капіталу і яким чином впливають на створення сприятливого інвестиційного клімату (рис. 1).

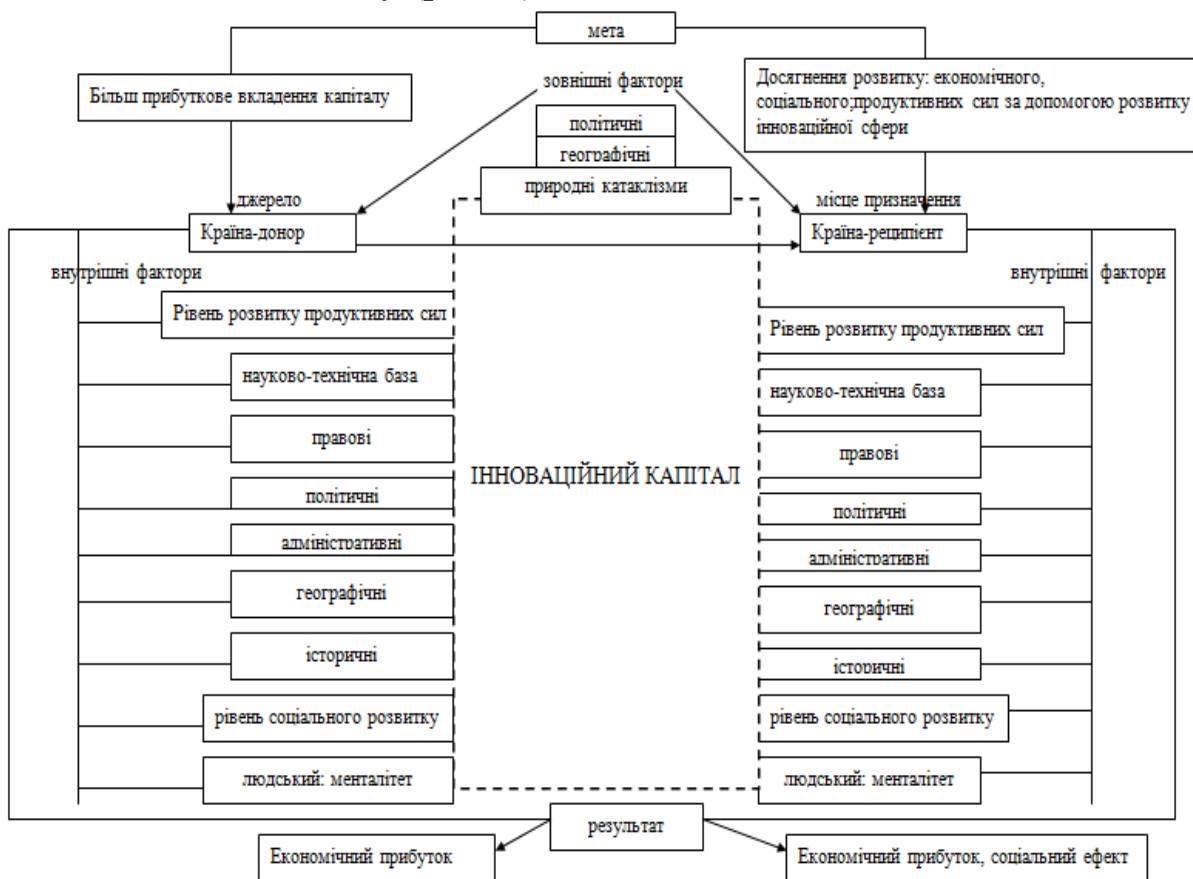

Рис. 1. Фактори впливу на створення сприятливого інвестиційного клімату для міграції інноваційного капіталу

Зовнішні фактори впливу на залучення інноваційного капіталу для країни-реципієнта – ті фактори, що сприяють/запобігають прийняттю рішень інвесторів щодо інвестування інноваційного капіталу в певну країну і не залежать безпосередньо від країни-реципієнта. Внутрішні фактори – це фактори, які в тій чи іншій мірі залежать від країни-реципієнта, і сприяють/запобігають прийняттю рішень інвесторів щодо інвестування інноваційного капіталу в цю країну. Політичні фактори, які стосуються зовнішнього впливу залучення інноваційного капіталу, становлять результат проведення геополітики міжнародними організаціями і об'єднаннями. На інвестиційний імідж країни, на приток інвестицій можуть впливати рішення, які приймаються ЄБРР, ЄС та

іншими. Географічне розташування країни, природно-кліматичні умови, відстань від країни-донора до країни-реципієнта нерідко змушують обирати для інвестування країну, яка розташована ближче до водних сполучень, у близькому зарубіжжі, сприятливому (і наближеному до звичного) кліматі. На обсяг і напрямок притоку іноземного інноваційного капіталу до країни можуть вплинути природні катаклізми, через що можлива загибель людей, порушення сполучень транспортних і інформаційних та інше. Одним з основних внутрішніх факторів залучення інноваційного капіталу є рівень розвитку продуктивних сил країни-реципієнта та країни-донора. Різниця рівня продуктивних сил спонукає інвесторів інвестувати свій капітал у країну-реципієнта для розробки чи впровадження інноваційного продукту у наступних випадках:

- менш розвинутих продуктивних сил в країні-реципієнті з метою впровадження інноваційних технологій запровадження нового виробництва більш високого рівня;
- більш розвинутих продуктивних сил в країні-реципієнті з метою забезпечення браку коштів (і можливо перейняття досвіду);
- дешевших факторів виробництва, що приймають участь в організації інноваційного виробництва.

Науково-технічна база, перспективи її розвитку; політика розвитку держави і визначення перспективних галузей; науковий потенціал країни, наявність і система функціонування науково-дослідницької бюро; якість освіти у вищих і професійних освітніх закладах – що є джерелом створення інноваційного продукту стає ключовим моментом у вирішенні питання щодо інвестування інноваційного капіталу. Інвестування інновацій вимагає довгострокових, капіталомістких проектів з високим ступенем ризику, з можливістю отримання прибутку через декілька років. Тому, в першу чергу, увагу інвесторів приваблюють країни з високим науковим потенціалом і добре розвинутою науково-технічною базою. В даному випадку – сфера гостинності має переваги, оскільки період окупності інвестиційних проектів не такий значний як в інших галузях. Особливість правових факторів полягає у стабілізації правової, політичної системи в різних сферах, забезпечення і передбачуваності. Забезпечити сприятливий інвестиційний клімат може формування прозорості і однозначної законодавчої бази, яка буде надавати гарантії інвесторам.

Значний вплив має економічна сфера: стабільність якої залежить від наявності фінансових ресурсів, банківської системи; показника ВВП, рівня інфляції, купівельної спроможності споживачів. Для іноземного інвестора позитивним моментом у виборі країни-реципієнта є країна з міцною національною валютою, тут головна роль відводиться валютній політиці

держави. Результатом повинно стати стабільні ціни на національні товари, а, відповідно, й послаблення конкуренції імпортованих товарів. Бюджетно-податкова і грошово-кредитна політики для інвестиційної привабливості мають піклуватися про рівень дефіциту бюджету і шляхи його фінансування; номінальну процентну ставку та рівень інфляції. Режим платіжного балансу знаходить своє відображення на рівні процентної ставки і, в свою чергу, на інвестиційній привабливості країни. Важливим стимулом для інвестування є гарантування здійснення інвестиційної діяльності, дотримання законів і правових актів, які регламентують питання інвестиційної діяльності, а також налагодження механізму їхньої дії. Як стимулюючий засіб для активізації інвестування інноваційного капіталу можуть бути використані такі заходи:

- фіскальні – задля скорочення періоду окупності і зниження податків;

- фінансові – компенсація витрат на НДДКР, часткове відшкодування інвестицій у землю, будинки, устаткування, дотації [3].

Досить поширеним кроком у створенні сприятливих умов для інвестування є пом'якшення податкового тиску. На регіональному рівні має надаватися право приймати рішення щодо послаблення податкового тиску для реалізації інноваційних проектів, відповідно до стратегічних цілей держави. Одним із значних адміністративних факторів є надання певним регіонам статусу вільної економічної зони. Кожен регіон має чітко володіти інформацією щодо внутрішнього науково-дослідницького потенціалу, наявних можливостей і проблем у розвитку високих технологій та регіону загалом. Така інформація стане підґрунтям для прийняття рішення щодо надання певній території статусу вільної економічної зони для інноваційного капіталу. Вільна економічна зона щодо реалізації інноваційного проекту може заохочувати іноземних інвесторів послабленням податкового тиску за такими напрямками:

- надання податкових пільг і податкових канікул з перевагою для тих інвесторів, які здійснюють заходи реінвестування;

- зменшення бази оподаткування за рахунок збільшення відрахувань у виробничі фонди (зокрема, амортизаційний фонд);

- практики сплати частини податків материнською фірмою (за її наявності);

- практики покриття збитків компанії за рахунок її прибутків упродовж кількох майбутніх років.

Іноземний інвестор повинен мати змогу приймати участь у відкритих тендерах; механізм утвердження інвестиційних проектів повинен бути максимально чітким і спрощеним – без зайвих

бюрократичних вимог. Важливою задачею місцевих органів влади (на рівні регіонів) є налагодження контактів з потенційними інвесторами, розгляд пріоритетних інвестиційних проектів; надання консультативної допомоги іноземним інвесторам щодо роботи в даній місцевості; представлення власних пріоритетних проектів іноземним інвесторам. Плідній співпраці з власниками інвестиційного капіталу також сприяють розвинені транспортна (транспортно-дорожній комплекс) та телекомунікаційна інфраструктура. Негативний вплив чине присутність тіньової економіки – можливість отримання нелегальних прибутків. Відповідною реакцією є неможливість подальшого вкладання такого прибутку в економіку і національний капітал потрапляє за кордон. Країна, що розвивається і втрачає власний капітал, повинна викликати значні сумніви щодо прийняття рішення щодо інвестування. Правові і адміністративні фактори можуть містити у собі правові та неправові форми державного управління іноземним інвестуванням. [4].

Правові форми державного управління передбачають встановлення застосування норм права (нормативні акти), індивідуальних актів управління.

Нормативні акти переважно стосуються правових факторів і передбачають регулювання діяльності невизначеного кола об'єктів, застосовуються неодноразово до моменту припинення чинності. Індивідуальні акти переважно належать до адміністративних факторів і несуть функцію регулювання індивідуальних питань щодо встановлення особливих правил діяльності окремим об'єктам: надання пільг, обмеження діяльності. Можливе прийняття для застосування один раз. Політичний фактор включає особливості проведенні внутрішньої політики держави, належність правлячих партій до певних політичних груп і, безперечно, послідовність, передбачуваність і стабільність політичних дій, які відбуваються в країні.

Географічне розташування, як внутрішній фактор, означає місце розташування науково-дослідницьких бюро або майбутнього підприємства в середині країни. Інноваційні проекти, що надає країна-реципієнт на розсуд іноземним інвесторам, повинні мати зручне місце розташування, в регіоні з розвиненою транспортною і інформаційною інфраструктурами. А також, під час розробки інноваційного проекту планується впроваджувати за допомогою іноземного інноваційного капіталу, враховувати географічне розташування даного регіону в середині країни і наближеність його до кордонів певних країн і їх особливості.

Становлення міжнародної міграції капіталу відбувається з XII-XIII століть. За цей час вже історично (на фоні встановлення торгівельних зв'язків, які коректувалися військовими та політичними конфліктами; заснування і функціонування спільних підприємств, ТНК) між державами, регіонами, підприємствами сформувалися міграційні потоки капіталу, які проблематично підлягають перегляду і функціонують як одне ціле. Рівень соціального, культурного розвитку країни-реципієнта визначає майбутніх партнерів і співробітників іноземного інвестора. Розвинута соціальна сфера, високий рівень соціального забезпечення визначає місце людини у суспільстві, а відтак, і місце країни в світовому середовищі, що характеризує рівень позитивності країни-реципієнта. Рівень соціального забезпечення містить у собі і ризикований фактор для країни-реципієнта. У випадку слабого соціального забезпечення іноземному інвестору може бути вигідно скористатися робочою силою, яка буде потребувати менше витрат, ніж в розвинутих країнах.

Людський фактор полягає у сукупності розумових навичок та духовних установок, способу мислення нації країни-реципієнта, тобто, особливостей менталітету і рівня культурного виховання. Залучення і використання прямих іноземних інвестицій передбачає співробітництво національного виробника і іноземного інвестора, що вимагає від національного виробника дотримання ділової етики, чіткості і прозорості в спільній роботі. Ментальні особливості різних країн досить значні, аби не вважати на їхню присутність. Країни, які мають категорично різні стійкі релігійні, політичні чи расові переконання можуть виявити значні перешкоди на шляху встановлення міжнародних відносин міграції капіталу, навіть за умов сприятливого інвестиційного клімату за всіма вище переліченими факторами.

Важлива особливість сучасних процесів міграції полягає в тому, що капітал не нав'язується країнам чи їх окремим регіонам. Навпаки, відбувається досить жорстока конкурентна боротьба з приводу його залучення. Створення ефективного механізму залучення інноваційного капіталу для розвитку інноваційної сфери, соціально-економічних перетворень вимагає активізації інвестиційного процесу. Нажаль, для цього замало засобів фіскальної та монетарної макроекономічної політики.

Подолання даних проблем, перш за все, пов'язане з інституціональними заходами щодо стимулювання структурних змін на мікрорівні. З досвіду інших країн, для забезпечення загальнонаціональних інтересів, необхідне державне регулювання інвестиційних процесів тому, що ринковий механізм не може забезпечити комплексне використання

інноваційних інвестицій. Тому має існувати загальнодержавна концепція регулювання інвестиційної політики, ґрунтована на оптимальному поєднанні державних і ринкових систем. Загалом, наслідком глобалізації міжнародних інвестиційних процесів є їх висока динаміка, що значно підвищує економічний розвиток світового господарства. З огляду на те, що іноземні інвестиції відображають поглиблення інтернаціоналізації господарського життя їх можна віднести до об'єктивних категорій. До того ж, масштаби іноземного інвестування у світі зростають незалежно від приналежності країни до певної системи.

Для національної економіки України найбільш суттєвим зараз є міграція (і саме приток) інноваційного капіталу у вигляді прямих іноземних інвестицій, оскільки провести комплексний процес щодо створення, розробки та впровадження нової ідеї може лише інвестор, який зацікавлений в позитивній динаміці проекту, який проводить діяльність з метою і впевненістю отримання прибутку. Основою якої повинно бути економічного зростання держави, прагнення зміцнення власного інтелектуального потенціалу, розвиток наукової діяльності і ефективно використання її результатів, розробка і впровадження інноваційних технологій, модернізація сервісу і підприємств [1].

Для розгляду руху міжнародного капіталу також необхідна модель, що об'єднує існуючі концепції, як елементи певної інтегрованої структури, але при створенні інноваційного механізму регулювання, що буде враховувати особливості регіону, соціально-економічні відносини. Подібно до концепції холістичного (цілісного) маркетингу – необхідна спроба збалансувати різні компетенції та складові процесу руху міжнародного капіталу (зокрема до нашого регіону), це особливо актуально для інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки, сучасних тенденцій в управлінні – Індустрії 4.0, проектного менеджменту 4.0.

Вітчизняна сфера гостинності має значну потребу та високій потенціал аби напрацьовувати механізм залучення іноземного інноваційного капіталу. Важливість розвитку туристичної галузі знаходить схвалення в розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [11]. Для зазначеного сектору, визначені основні напрями діяльності, зокрема, з боку органів законодавчої та виконавчої влади; окреслені напрями створення окремої правової бази туризму та впорядкування її застосування в галузі туризму України. Національна економіка має значні труднощі щодо залучення іноземного капіталу, а також щодо утримання іноземного інноваційного капіталу особливо на третьому і четвертих

етапах його функціонування. Всі ці проблеми нагальні і потребують розробки механізму функціонування інноваційного капіталу зокрема в найперспективнішій сфері інвестування – сфері гостинності. Збільшення обсягів надходження іноземних інвестицій для реалізації інноваційних проектів в туристичній галузі та готельно-ресторанному бізнесі України можливо забезпечити шляхом подолання прогалин в управлінні іноземного інвестування:

- надання внутрішньої та зовнішньої безпеки;
- спрощення (подолання) бюрократичної системи документації, непрозорості та корупції в роботі виконавчих, контролюючих структур;
- вдосконалення механізму реалізації наявних нормативних актів; посилення контролю щодо дотримання законодавства нашої країни; стабілізація податкового регулювання;
- створення системи гарантій стабільності для забезпечення довгострокового фінансування інвестиційних проектів, стимулювання процесу формування інвестиційних умов для інноваційного розвитку;
- забезпечення високої ефективності розвинутої інвестиційної інфраструктури та забезпечення належної роботи інститутів спільного інвестування;
- надання уваги та стимулювання розробки національних, регіональних, програм туризму;
- стимулювання впровадження енерго- й ресурсозберігаючих технологій на підприємствах, надання соціальної та фізичної безпеки робочих місць.

Чим вищий рівень інновацій комерціалізується у сфері туризму, тим вищий результат інвестицій, що надійшли до туристичного підприємства, адже, наприклад, враження як мірило результативності надання туристичної послуги тісно пов'язане із креативністю та інтересом до нового, що особливо актуально в суспільстві, у якому зростає добробут і, як наслідок, відбувається зростають потреби, зокрема туристичні [6].

Після здобуття Україною незалежності було розроблено й прийнято не один документ щодо сприяння притоку прямих іноземних інвестицій, але ефективність їхнього впровадження постійно вимагає вдосконалення. Тож менеджмент залучення та використання прямих іноземних інвестицій в інноваційні проекти різних галузей нашої держави потребує активного використання на практиці та втілення стратегії інноваційно-інвестиційної політики держави, з урахуванням життєвого циклу капіталу. Негативні моменти попереднього досвіду залучення іноземного капіталу свідчать про необхідність загальних змін, бо часткові перетворення – мало ефективні. Пожвавлення економічної, в тому числі інвестиційної та

інноваційної, діяльності і поліпшення на цій основі соціальних умов можливе тільки шляхом рішучих, комплексних, швидких, прозорих і послідовних реформ, що (як показує досвід інших країн, що реально здійснюють такі реформи) вивільнять підприємницьку ініціативу, створять конкурентне середовище й нададуть економіці стимули ефективного розвитку.

Сфера гостинності – це та унікальна галузь, розвиток якої здатен зрушити та мотивувати до розквіту все національне господарство та соціально-культурну сферу країни. В листопаді 2020 року учасники міжнародної науково-практичної конференції «Туризм ХХІ століття: виклики та реагування» подали звернення до Президента України «про потребу термінового включення турбо-режиму просування місць та об'єктів України, що мають унікальне світове значення, до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО. На їх думку такі дії зможуть стимулювати в'їзний та внутрішній туризм, формування позитивного іміджу країни, збереження культурні й природні надбання України. В зверненні зазначається, що з 2013 року занедбана системна робота з просування історичних об'єктів та місць до внесення їх у список світової спадщини ЮНЕСКО. Часом, вже готові заявки так і залишаються в міністерстві, не потрапивши до комісії ЮНЕСКО. Організатори конференції вважають, що для відновлення галузі туризму та гостинності необхідний «Указ Президента України про термінове створення Робочої групи з просування об'єктів та місць культурної та природної спадщини України до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО». Робоча група повинна працювати (разом з іншими профільними міністерствами, державними агентствами, місцевою владою, фахівцями, ініціативними групами, закладами вищої освіти) над розробкою Державного плану щодо проведення заходів «інтенсивного, системного, «конвеєрного» просування об'єктів та місць культурної та природної спадщини України до списку світової спадщини ЮНЕСКО.

Такі дії забезпечать додаткову привабливість, збереження сфери гостинності, прискорене відродження її та суміжних сфер, створення робочих місць, відчутні фінансові надходження в національну економіку з-за кордону та податкові надходження – до бюджету, світове визнання, стале збереження та ефективну пропаганду культурних та природних надбань України, просування й закріплення позитивного іміджу України в світі.

Список використаних джерел:

1. Борбулевич В. Засади формування програми інвестування модернізації підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська*

політехніка». 2016. № 847. URL : <https://science.lpnu.ua/uk/semi/vsi-vypusky/vypusk-3-nomer-8474-2016/zasady-formuvannya-programy-investuvannya-modernizaciyi> (дата звернення: 20.12.2020).

2. Гаврилук О. В. Іноземні інвестиції. Київ : НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. 1998. 200 с.

3. Гук О., Мохонько Г., Шендерівська Л. Тенденції інвестування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 29. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-35>(дата звернення: 15.10.2021).

4. Zakharin, S., Li, Y., & Smirnov, Y. The direction of expansion of Sino-Ukrainian investment and innovative cooperation. *University Economic Bulletin*. 2018. № 37/1. URL : <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/43> (дата звернення: 10.02.2021).

5. Карчаєва Г., Галицька О. Іноземні інвестиції – важливий фактор підвищення конкурентоспроможності та ефективності економіки України. *Фінансовий простір*. 2018. №3(31). URL : file:///C:/Users/vmeln/AppData/Local/Temp/Fin_pr_2018_3_12.pdf (дата звернення: 05.09.2021).

6. Кошова Б. Р. Конкурентоспроможність туристичної сфери регіонів України. *Молодий вчений*. 2021. № 12(88). URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/12/28.pdf> (дата звернення: 15.11.2021).

7. Мазаракі А. Детермінанти ревеню-менеджменту в готельному бізнесі. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 4. С. 66-78. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2017_4_6 (дата звернення: 05.03.2020).

8. Машіка Г. В., Горюнова К. А. Правові та економічні аспекти туристичної галузі України під час пандемії covid-19. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 3. URL : <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7316&i=0> (дата звернення: 04.10.2021)

9. Піляк О. І., Джусов О. А. Поточний стан і перспективи залучення іноземних інвестицій з метою забезпечення підвищення економічного потенціалу підприємств туристичної галузі України. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8069> (дата звернення: 30.10.2021).

10. Внучко С., Тимошенко Т. Covid-19 та соціальний діалог в туристичній галузі: практика ЄС та український реалії. *Форум громадянського суспільства*. Київ. 2020. URL: <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/COVID-19-TA-SOTSIALNIY-DIALOG-V-TURISTICHNIY-GALUZI-PRAKTIKA-YES-TA-UKRAYINSKI-REALIYI.pdf> (дата звернення: 05.02.2021).

11. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 №168.

URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.01.2021).

12. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України за 2010-2018 роки. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 20.01.2019).

13. Ukraine Invest Your Investment Matters. Кабінет міністрів України. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/industries/tourism/> (дата звернення: 15.11.2021).

14. World Travel Tourism Council: Звіти про економічний вплив від COVID-19. URL: <https://wttc.org/Research/Economic-Impact>. (дата звернення: 10.10.2021).

15. World Investment Report 2020. URL: <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2020> (дата звернення 20.11.2021).

Вітренко О. В.

к.е.н., доцент,

*професор кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
ПВНЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИМ ПРОЦЕСОМ В СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Початок ХХІ століття характеризується загальним розвитком індустрії гостинності в концепції глобалізації світової економіки і міжнародних відносин. В умовах світової пандемічної кризи, спричиненої Covid-19, постала необхідність формування стратегії розвитку багатьох галузей національних економік і способів міжнародної комунікації. Особливого значення набуває перегляд наявних методів суспільної комунікації в галузі готельно-ресторанного та туристичного бізнесу.

Відомо, що індустрія гостинності давно стала важливим інструментом не тільки оживлення, але й розвитку економіки. Прикладом цього є економіка Туреччини, країн Балканського регіону, Єгипту та інших країн. Оскільки в Україні індустрія гостинності і туризму тривали час не визнавалась пріоритетною, можна стверджувати, що пандемічна криза через об'єктивні обмеження туристичних потоків може розглядатися як певний шанс розвитку вітчизняного готельно-ресторанного та туристичного ринку послуг. Саме такої думки дотримуються Н.В. Серьогіна та Н.А. Петрищенко[1, с. 168].

Розвиток туристичної інфраструктури й підвищення внутрішніх

потоків туристів потребують значних капітальних інвестицій та інноваційних витрат. Важливо відзначити, що інвестиційна діяльність, поряд з фінансовою діяльністю, є частиною неопераційної діяльності суб'єктів господарювання. Якщо операційна діяльність підприємств і організацій включає безпосередні складники діяльності, з метою ведення якої і організоване те чи інше підприємство, – доходи і витрати основної та іншої операційної діяльності, то неопераційна діяльність будь-якого підприємства визначає його інвестиційні та інноваційні ресурси, рівень та ефективність їх використання підприємством.

У більшості сучасних наукових джерел інвестиційна, інноваційна та фінансова діяльність підприємств розглядаються як самостійні об'єкти дослідження і це цілком виправдано. Проте з позицій цілісності стратегії розвитку підприємства потрібно оцінювати їх як єдиний комплекс управлінських дій. Такий підхід є найбільш обґрунтованим з позицій існування будь-якого підприємства у зовнішньому середовищі й наявності тісного впливу сукупності зовнішніх факторів як на результати його діяльності, так і на його існування взагалі.

Підприємства ресторації та туризму відносяться до індустрії гостинності і чи не найбільше залежать від рівня розвитку економіки та, як показала світова пандемічна криза, точно найбільше серед інших галузей економіки стикаються із ризиками і загрозами сучасного світу. Саме тому дослідження інвестиційної політики підприємств сфери гостинності, ресторації та туризму має розглядатися з позицій державної політики, направленої на підтримку, захист і розвиток суб'єктів господарювання цієї сфери діяльності. Значною мірою результативність державної політики проявляється у можливостях фінансової підтримки підприємств галузі та розвитку інфраструктури.

За даними Головного управління статистики у Дніпропетровській області індекс будівельної продукції в області до 2019 р. дорівнював 84,9%. У 2020 р. обсяг капітальних інвестицій становив 17756,9 млн. грн. Нове будівництво склало 26,8% від загального обсягу виробленої будівельної продукції, капітальний і поточний ремонт – 50,4%, реконструкція та технічне переоснащення – 22,8% [2]. Структура капітальних інвестицій Дніпропетровщини наведена у табл. 1.

Наведена статистика доводить недостатню ефективність інвестицій в регіон, оскільки капітальні інвестиції у 2020 році порівняно з попереднім роком знизились на 5,1 %. Це зниження, як бачимо, відбувалося за рахунок зниження будівництва об'єктів інфраструктури. Індустрія гостинності і туризму тривалий час не входила до пріоритетних галузей у складі союзної держави та не знаходила державної підтримки за

часів незалежності України, тому галузі ресторанного і готельного бізнесу отримували розвиток виключно за ініціативи приватного бізнесу. Водночас готелі, побудовані за радянських часів, залишалися у занедбаному стані, здебільшого не мали достатнього сервісу, а діяльність готелів була неприбутковою. Лише у столицях республік і кількох регіональних центрах діяли готелі для прийому іноземних туристів, які мали назву «Турист» або назву міста. Ресторанна галузь за радянських часів мала розширену мережу, яка поряд з невеликою кількістю безпосередньо ресторанів для обслуговування певного прошарку населення, включала заклади системи громадського харчування такі як кафе, столові, кулінарії, бістро.

Таблиця 1. Обсяги виробленої будівельної продукції у Дніпропетровській області за її видами у 2020 р., тис. грн.

Види будівельної продукції	Абсолютний розмір капітальних інвестицій	Структура капітальних вкладень, %	У %до 2019 р.
Будівництво	17 756 935	100	84,9
Будівлі, у т.ч.	6 919 473	39,0	105,9
- житлові	92 066	5,2	110,7
- нежитлові	5 996 407	33,8	105,2
Інженерні споруди	10 837 462	61,0	75,2

Складено автором за даними Головного управління статистики у Дніпропетровській області [Офіційний вебсайт. <http://v.dnestrstat.gov.ua>]

За даними аналітичного центру Pro-consulting кількість закладів ресторанного господарства в Україні з 2010 року мала тенденцію до зниження і за 2018 - 2020 рр. їх кількість зменшилася на 12238 закладів, що демонструється на рис. 1.

Все це доводить необхідність дослідження інноваційних методів і механізмів розвитку індустрії гостинності і туризму в нових реаліях буття в умовах нових загроз і кризи перманентної пандемії. Самі обставини життя сьогодні примушують підприємства індустрії гостинності до ширшого впровадження інноваційних продуктів і форм обслуговування.

Інновація, як економічна категорія, розглядається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що отримав втілення в новому або удосконаленому продукті, впровадженому на ринку, новому або удосконаленому технологічному процесі, що використовується у практичній діяльності або у новому підході до надання послуг [6, с.183].

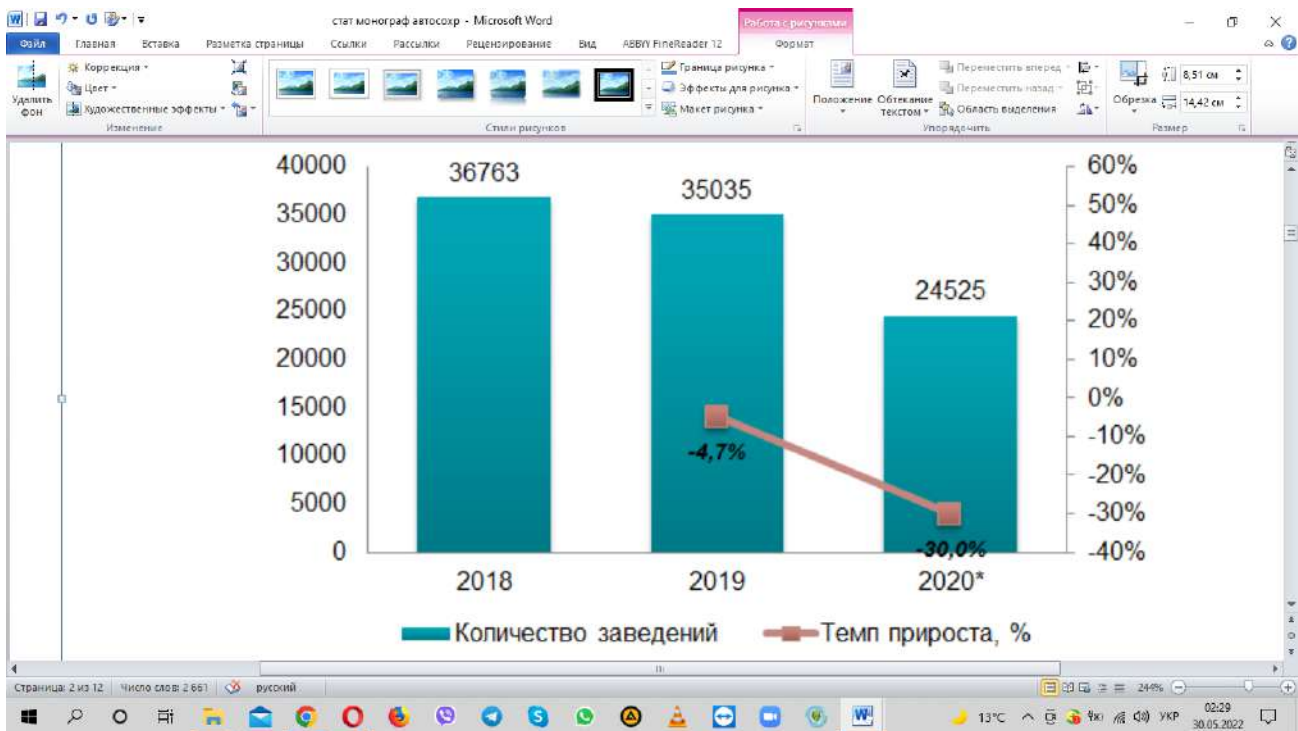

Рисунок 1. – Кількість закладів громадського харчування в Україні в 2018-2020 рр., у натуральному вимірі (шт.) [3]

Саме по собі поняття інновації є прямою протилежністю консерватизму і є вираженням філософської категорії розвитку. Перша класифікація інновацій запропонована Й. Шумпетером, яка в науці визнана класичною, активно застосовувалася до кінця 60-х років ХХ ст. Відомі п'ять типів інновацій (за Шумпетером):

- Виробництво невідомого споживачам нового продукту або продукту з якісно новими властивостями;
- Впровадження нового засобу виробництва, в основу якого покладене нове наукове вирішення щодо використання продукту;
- Освоєння нового ринку збуту певною галуззю промисловості країни, незалежно від існування ринку раніше;
- Залучення нових джерел видів ресурсів, незалежно від їх існування раніше [7, с. 214].

Важливим для осмислення сутності інноваційних процесів як рушійної сили технологічного прогресу, на нашу думку, є наукова рефлексія щодо визначення самого терміну «інновація» (табл.2).

Таблиця 2. – Аналіз дефініцій інновації як наукової категорії

Автор	Визначення поняття «Інновація»
Об'єктний підхід до визначення	
Х. Барнет [14, с. 45]	...будь-яка ідея (діяльність або речовий результат), що є новою за своїми якісними ознаками порівняно з існуючими формами.
М. Блауг [15, с.425]	...додаток до існуючого знання.
П. Дойль [16, с.362-363]	- це нова вигода, яку отримують споживачі.
Е. Крилов, І.Журавкова [17, с.8]	...кінцевий результат інноваційного процесу, що отримав втілення у вигляді нової або удосконаленої продукції чи технології.
К. Макконелл, С. Брю [20, с.183]	- це особливий випадок ризику.
Р. Фатхутдинов [21, с.300]	- результат інтелектуальної, науково-технічної або іншої діяльності у тій чи іншій сфері щодо зміни об'єкта управління шляхом упровадження новинок.
Й. Шумпетер [7, с. 296]	...нова науково-організаційна комбінація виробничих факторів, що мотивована підприємницьким духом.
Процесний підхід до визначення	
А. Власова, Н. Краснокутська [14, с. 45-48]	...нововведення є процесом генерування, прийняття і впровадження нових ідей, процесів, продуктів і послуг.
Ф. Ніксон [22, с. 7]	- це сукупність технічних, виробничих і комерційних заходів, що зумовлюють появу на ринках нових та удосконалених промислових процесів та обладнання
Б. Санто [23, с.32]	- це суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей та винаходів веде до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, а у випадку, якщо інновація орієнтована на економічну вигоду, тобто прибуток, її поява на ринку може принести додатковий дохід
Б. Твісс [18, с. 199]	- це процес, в якому винахід або ідея набувають економічного змісту.
Комплексний підхід до визначення	
Б. Вебстер[25]	- сукупність двох компонентів: винаходу та його реалізації, що призводить до покращення товару або способу його виробництва.
Г.П'ятницька [19, с. 294]	- нові продукти, нові процеси, нові організації, нова практика бізнесу, нові стратегії.
Ф. Янсен [24, с. 9]	...складається з багатьох невеликих подій (елементів), які зумовлюють появу на ринку тих чи інших новинок.

Таким чином, аналіз підходів до визначення дефініції «Інновація»

показав, що поняття розглядається науковцями, виходячи з двох аспектів – предмета (продукту) у якості об’єкта управління і дії (процесу) як об’єкта управління. Ми не можемо погодитись з думкою Г.М. П’ятницької[6, с. 10] щодо універсальності комплексного методу, оскільки він виходить з тісного взаємозв’язку між предметом і дією, однак такий підхід, на нашу думку, «розмиває» об’єкт управління в інноваційному процесі. Наш висновок підтверджується й сучасною класифікацією інновацій за їх змістом, яку розглянемо далі.

Сучасна класифікація інновацій поділяє їх за змістом на три види: продуктові; процесні та ринкові інновації. Найбільш використовуваною в практиці ознакою є класифікація інновацій за технологічними параметрами продукту. Види інновацій за цією ознакою класифікації що найбільше характеризують інноваційність (новизну) продукту діяльності, їх сутність розкрито на рисунку (рис 2.).

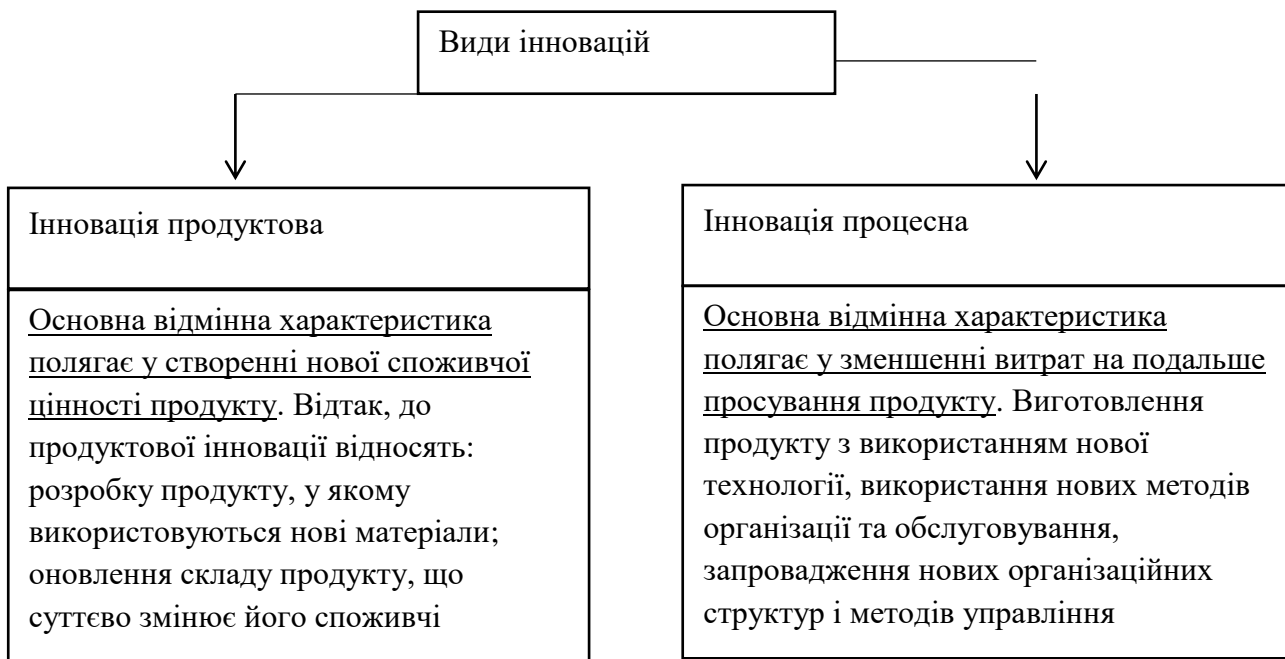

Рисунок 2. – Види інновацій за технологічними параметрами (узагальнено автором на основі [6: 8; 10-12])

Отже, так чи інакше, запровадження інноваційних продуктів пов’язане з інноваційною діяльністю, яка має на меті певну інноваційну стратегію оновлення, удосконалення та розвитку продукту або послуги.

Безумовно, інновації потребують розуміння стратегії їх впровадження і пов’язані з витратами, із вкладанням коштів і засобів, вартість яких розглядається як інвестиції. В Україні мало знайдеться сфер, які б не потребували змін і інвестицій. Саме тому вважаємо за необхідне

дослідження інноваційно-інвестиційних механізмів розвитку індустрії гостинності і туризму в нових реаліях буття, а саме в умовах нових загроз і кризи перманентної пандемії.

Для дослідження інноваційно-інвестиційного механізму розвитку індустрії гостинності і туризму важливо визначити сутність понять «Інвестиційний клімат» і «Інноваційне середовище». І.П. Зрибнева інноваційний клімат визначає як певний стан інноваційного середовища. На її думку, стан інноваційного середовища визначається, з одного боку, сукупністю сформованих умов, а з іншого боку – здатністю використовувати дані умови для отримання необхідних (цільових) результатів. Звідси випливає, що «інноваційне середовище»(як поняття і як простір діяльності) є первинним щодо поняття «інноваційний клімат»[4, с. 96].

Існує кілька підходів до розгляду сутності та змісту інноваційного середовища:

- 1) соціальний підхід;
- 2) діяльнісний підхід;
- 3) середовищний підхід.

Сутнісний аналіз наведених підходів проведений у табл. 3

Таблиця 3. – Аналіз сутності підходів до визначення змісту поняття «Інноваційне середовище» (Узагальнено автором на основі [4])

Назва підходу	Характеристика сутності поняття «Інноваційне середовище»
Соціальний підхід	У соціальному підході інноваційне середовище розуміється як «...сукупність правових, матеріальних, фінансово-економічних, політичних, духовних умов існування, формування взаємодіючих індивідів, соціальних груп, інститутів, культур, що забезпечують розробку нововведень і подальшу їх трансформацію в нововведеннях. Інакше кажучи, інноваційне середовище – це організований певним чином соціальний простір...»
Діяльнісний підхід	У діяльнісному підході інноваційне середовище розуміється як «...певне соціально-економічне, організаційно-правове і політичне середовище, що склалося і забезпечує (стимулює) або гальмує розвиток інноваційної діяльності...»
Середовищний підхід	Цей підхід розглядає інноваційне середовище або як «...поєднання внутрішнього і зовнішнього середовища учасника інноваційного процесу...», або «...як оточення учасника інноваційного процесу, що має непрямий або прямий вплив на умови інноваційної діяльності та її результат...» або «...оточення, що становить зовнішнє середовище будь-якого учасника інноваційного процесу, що має непрямий або прямий вплив на умови інноваційної діяльності та її результат...».

Характеристика сутності поняття «інноваційне середовище», наведена у таблиці, демонструє абсолютно різні сутнісні ознаки явища. При використанні соціального підходу середовище розглядається як даність, яка склалася під впливом соціальних зв'язків. При другому підході (діяльнісний) – як результат певної діяльності соціуму, що створює ту чи іншу якість інноваційного середовища. Власне середовищний підхід можна розглядати як поєднання першого і другого підходів, тобто визначається багатофакторний на формування інноваційного середовища як такого. Саме цей підхід підтримується в дисертаційному дослідженні О.В. Карпенка [5] та в роботі Г.Т. та Н.О. П'ятницьких [6].

Так, Карпенко О.В., досліджуючи механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в Україні, вказує, що сервісно-орієнтована економіка розбудовується під впливом сукупності факторів, що характеризують економічні умови й ділове середовище конкретних регіонів і муніципальних об'єднань, у яких функціонують малі й середні підприємства сервісу, а також індивідуальні підприємці [5, с. 115].

У свою чергу, П'ятницька Г.Т. та П'ятницька Н.О. зазначають, що на швидкість і якість інтенсифікації діяльності різних за масштабом соціально-економічних систем на основі інновацій впливає система стимулюючих і стримуючих факторів [6, с. 115].

У цілому ж, сучасні дослідження здебільшого зосереджені на пошуку напрямів національного інноваційного розвитку в концепції сталого розвитку. Результати наукових досліджень в тій чи іншій мірі знайшли відображення в державній інноваційній політиці. Проте, на нашу думку, сьогодні наукова думка має бути зосереджена на пошуку драйверів зростання інноваційно-економічного потенціалу господарюючих суб'єктів реального сектора економіки.

Драйвери інтенсифікації інноваційно-економічного потенціалу мережі готельно-ресторанного бізнесу або окремих господарюючих суб'єктів (малих, середніх або великих підприємницьких структур) – це стимули, які забезпечують поступальний розвиток. Формуються вони за рахунок здібностей внутрішнього середовища зазначених суб'єктів скористатися наявними можливостями (сигналами) зовнішнього середовища і перетворювати їх в чинники стратегічно сталого і конкурентоспроможного розвитку в довгостроковій перспективі [4, с. 100].

Розвиток будь-якого успішно діючого в умовах ринкової економіки підприємства слід розглядати як постійний процес створення інновацій, безперервний процес творчої діяльності. Інноваційне забезпечення

спрямоване на створення нової продукції і послуг, технології і матеріалів, нових організаційних форм, що мають властивості науково-технічної новизни і задовольняють нові суспільні або індивідуальні потреби.

Кінцевий результат інновацій – це матеріалізація і промислове освоєння нововведення, ідеєю створення якого можуть бути як науково-технічна діяльність, так і маркетингові дослідження з виявлення незабезпечених потреб. Схематично процес розвитку інновацій можна подати так: (рис.3)

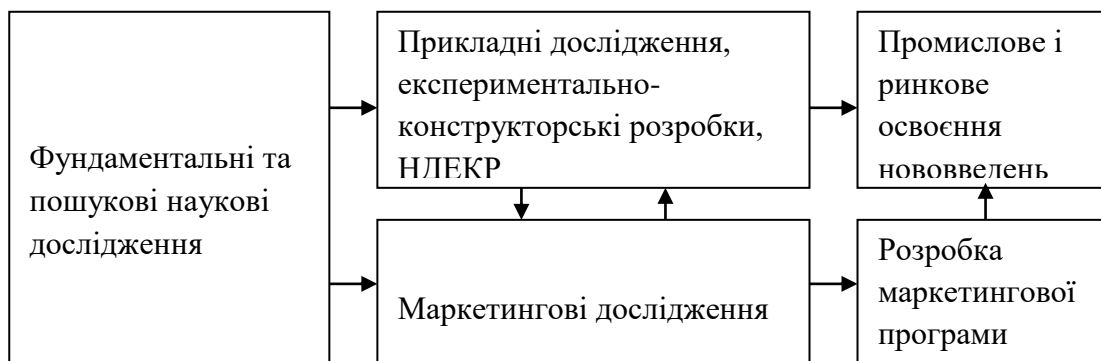

Рисунок 3. – Етапи розвитку інноваційних процесів (розробка автора)

Як доведено вище, на механізм управління процесом реалізації підвищення активності інноваційної діяльності впливають чинники зовнішнього і внутрішнього середовища підприємств. Зовнішні чинники – ті умови, які підприємці, як правило, не можуть змінити, але повинні їх прогнозувати та враховувати, оскільки вони істотно впливають на інноваційну діяльність. Згідно із загальною теорією менеджменту зовнішні чинники доцільно поділити на дві групи:

- перша група об'єднує чинники безпосереднього впливу (законодавство, що врегульовує підприємницьку діяльність; непередбачені дії органів державного управління; взаємодія з партнерами, конкуренція тощо);
- друга група – чинники опосередкованого впливу (науково-технічний прогрес, політична ситуація, економічні зрушення в країні, економічні зрушення в галузі, зрушення на міжнародній арені тощо).

Дослідники теорії інноваційного ризику, вважають, що інноваційний ризик – це міра можливих збитків, які можуть виникнути у разі вкладання підприємством коштів у виробництво нових товарів, технологій, послуг, які не одразу сприймаються ринком, або не знаходять свого споживача взагалі[5;12].

У літературі з теорії економічного ризику цей вид ризиків також детально проаналізований. Внутрішні чинники інноваційного ризику складаються з чотирьох груп:

- формування стратегії управління інноваційною активністю;
- принципи інноваційної діяльності підприємств;
- інвестиційні ресурси та їх використання в інноваційній діяльності;
- кадровий потенціал інноваційної діяльності[12, с.86].

Особливої важливості набуває процес управління інноваціями в умовах зростаючої динамічності ринків. Інновації на підприємстві можна розглядати як окремі проекти, бо їм притаманні усі ознаки проекту:

- інновації сполучені з новизною й нерегулярністю, а отже з невизначеністю;
- інноваціям притаманні комплексність та слабка структурованість;
- інноваціям притаманні ризики, які перераховані вище;
- інновації мають чітко виражену мету, визначені за змістом, обмежені за часом реалізації й направлені на зміни;
- бюджет інновацій, як і будь-якого проекту, обмежений;
- інноваційний процес можна розбити на фази з проміжними цілями й задачами.

З комерційної точки зору будь-який інноваційний проект можна розглядати як інвестиційний, що спрямований на отримання прибутку. Під інвестиційним проектом, як правило, розуміють план (програму) господарських заходів або підприємницької ідеї, реалізація якої потребує інвестицій [5, с.42].

Реалізація інноваційного проекту часто супроводжується необхідністю вкладання ресурсів як у матеріальні об'єкти (придбання нового технологічного устаткування, додаткових виробничих приміщень), так і в нематеріальні (проведення НДЕКР, підготовка персоналу, придбання патентів тощо).

Другою особливістю інноваційного проекту є його спрямованість на перспективу, передбачення якої пов'язане з невизначеністю, а отже, з комерційним (підприємницьким) ризиком. З урахуванням цього під комерційним ризиком слід розуміти вірогідність виникнення у майбутньому ситуацій, за яких фактичні результати інвестування (доходи або його вигоди) виявляться меншими у порівнянні з очікуваними.

Реалізація будь-якого інноваційного проекту потребує матеріальних і фінансових затрат. Вона завжди пов'язана з ризиком, адже завчасно не можна сказати, якою мірою проект вийде на комерціалізацію і чи знайдуться споживачі нової продукції або послуг. Тому етап попередньої

оцінки є важливою ланкою в інноваційній діяльності. Незважаючи на складність оцінки, вона необхідна і є чинником, що знижує ризик інноваційної діяльності.

Оцінку ефективності передбачених до реалізації інноваційних проектів і програм необхідно починати насамперед з аналізу величин економії сумарних витрат минулої праці у собівартості виробленої продукції. Це передбачає безумовний пріоритет технологічних інновацій над інноваціями технічними (продуктовими).

Для конкретних інноваційних проектів вибір кращого з них здійснюється методом порівняння з використанням таких показників: чистого дисконтного доходу або інтегрального ефекту; індексу дохідності; внутрішньої норми дохідності; строку окупності; методу отримання бальних показників; поєднання різних показників. Алгоритм розрахунку названих показників включає наступні процедурні етапи:

1. Визначення чистого дисконтованого доходу (ЧДД) як суми поточних ефектів за весь розрахунковий період (1.1):

$$E_{\text{інт}} \text{ ЧДД} = \sum_{t=0}^T (P_t - Z_t) \frac{1}{(1+E)^t}, \quad (1.1)$$

де $E_{\text{інт}}$ – інтегральний ефект;

T – горизонт розрахунку;

P_t – результати, що досягаються на момент часу, грн;

Z_t – витрати, що здійснюються в цей же час, грн;

$1 / (1 + E)^t$ – коефіцієнт приведення за часом результатів і затрат;

E – норма дисконту, що дорівнює прийнятній для інвестора нормі доходу на капітал.

Якщо ЧДД інноваційного проекту позитивний, проект є ефективним і може розглядатися як прийнятний для реалізації. Чим більше ЧДД, тим ефективніший проект. Якщо інвестиційний проект має негативний ЧДД, інвестор буде нести збитки, тобто проект неефективний.

2. Визначення індексу дохідності (ІД) як відношення суми приведених ефектів до величини капіталовкладень (1.2):

$$ІД = \frac{1}{K} \sum_{t=0}^T (P_t - Z_t^0) \frac{1}{(1+E)^t}, \quad (1.2)$$

де Z_t^0 – витрати на певний момент часу за умови, що до них не входять капітальні вкладення;

К – капіталовкладення.

Індекс дохідності тісно пов'язаний з ЧДД. Він складається із тих же елементів, і його значення пов'язано зі значенням ЧДД. Якщо ЧДД позитивний, $ID > 1$, і навпаки. Якщо $ID > 1$, проект ефективний, якщо $ID < 1$ – неефективний.

Внутрішня норма дохідності (ВНД) – це та норма дисконти E , за якою величина приведених ефектів дорівнює приведеним капіталовкладенням.

Якщо розрахунок ЧДД інноваційного проекту дає відповідь на запитання, чи є він ефективним при заданій нормі дисконту (E), то ВНД проекту визначається у процесі розрахунку, а потім порівнюється із заданою інвестором нормою доходу на капітал.

У випадку, коли ВНД дорівнює або більша заданої інвестором норми доходу на капітал, інвестиції в певний проект виправдані, і можна розглядати питання про прийняття проекту, відповідно, в іншому випадку інвестиції в цей проект є недоцільними.

Якщо порівняння варіантів проектів із взаємним виключенням за ЧДД і ВНД приводить до протилежних результатів, то перевагу належить віддати результатам аналізу за ЧДД.

Для оцінок ефективності інновацій окремої сфери діяльності у цілому по регіону і, головне, з урахуванням наявного обсягу і структури інформаційного забезпечення, необхідні інші методи розрахунку результативності впроваджуваних інноваційних процесів. Необхідна система показників порівняльної ефективності, що уможливить оцінку сприйнятливості підприємств готельно-ресторанного бізнесу до реалізації (комерціалізації) останніх досягнень науково-технічного прогресу.

Ефективність впровадження інноваційного продукту має бути оцінена за кінцевими результатами основної операційної діяльності – виробничо-господарської, і фінансової діяльності підприємств як частини неопераційної діяльності. Найважливішим результатом цієї діяльності, що фіксується органами державної статистики, є величина і структура інноваційної продукції, яка виділяється із загального обсягу виробленої та реалізованої продукції підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Проте показники частки і якісних характеристик інноваційного продукту далеко не в повній мірі характеризують ефективність інноваційних процесів. У зв'язку з цим доцільно додатково визначити показники частки витрат у виробництві одиниці інноваційної продукції з урахуванням змін продуктивності праці у процесі реалізації всього обсягу набутих (або розроблених) технологічних досягнень.

Якісну структуру інноваційного продукту готельно-ресторанної

індустрії доцільно оцінювати за часткою в її складі таких п'яти найважливіших видів:

- продукт, що значно змінений або суттєво оновлений;
- експортний інноваційний продукт;
- новий (не модернізований і не модифікований) продукт;
- продукт, що освоєний з використанням ліцензії;
- продукт, що має правовий захист.

3. Один із головних показників ефективності інноваційної діяльності E_t , що характеризує величину питомих фінансових витрат на одиницю виробленої інноваційної продукції та враховує якісні характеристики її структури, слід розраховувати за формулою (1.3):

$$E_t = \frac{D_{ін}}{V_{ін} K_{пр}}, (1.3)$$

де $D_{ін}$ – загальна величина витрат на інновації за всіма джерелами фінансування;

$V_{ін}$ – загальний обсяг реалізованої продукції;

$K_{пр}$ – коефіцієнт, що характеризує рівень прогресивності структури інноваційної продукції.

Існує практика визначення коефіцієнту прогресивності структури інноваційної продукції ($K_{пр}$) як суми часток кожної із п'яти структурних складових видів у загальному обсязі інноваційної продукції. Діапазон величин у межах від 0 до 5 пояснюється тим, що одна продукція може одночасно знаходитися в складі різних структурних груп. Наприклад, принципово новий вид продукції може бути виготовлений за ліцензією, мати правовий захист (патент на виготовлення, товарний знак), експортуватися в інші країни тощо.

Чим вищий коефіцієнт прогресивності структури інноваційної продукції, тим вищий, як правило, і рівень її конкурентоспроможності, а його виробництво стає більш рентабельним за умови швидкої окупності витрат.

Намагання підвищити ефективність інновацій через мінімізацію витрат при високій якості продукції може вважатися важливим напрямом на цьому етапі економічного розвитку, адже стимулює вирішення найактуальнішої проблеми ресурсозбереження і відповідно орієнтовано на підвищення рівня конкурентоспроможності продукції на товарних ринках. Водночас не можна ігнорувати й інші вияви ефективності інноваційної діяльності, і передусім зростання продуктивності праці в умовах швидкого

оновлення номенклатури продукції, що випускається.

Як правило, ефект від підвищення продуктивності праці може бути стабільним і тривалим на диверсифікаційних підприємствах, де нові технології забезпечують при цьому і можливості прискореної заміни продукції. Така спрямованість інноваційної діяльності також сприяє скороченню витрат виробництва (переважно за рахунок зменшення частки умовно-постійних витрат), але більшою мірою сприяє вирішенню проблем розширення ринку і виходу на нові ринки товарів, на які орієнтовано виробництво.

Для більш глибокого обґрунтування цього показника ефективності інноваційної діяльності слід ураховувати не тільки фактичну величину продуктивності, що досягнута в групі інноваційно-активних підприємств, а й співвідношення її з продуктивністю інших підприємств і часткою інноваційної продукції в загальному обсязі виробництва (або реалізації) промислової продукції в регіоні.

У цьому разі показник ефективності інновацій за рахунок зростання продуктивності праці ($E_{п.п}$) можна визначати за формулою (1.4):

$$E_{п.п} = \frac{V_{i.п}}{Ч_{i.п}} K_{i.п} d_{i.п}, \quad (1.4)$$

де $V_{i.п}$ – загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції;

$Ч_{i.п}$ – коефіцієнт зростання продуктивності праці, який враховує співвідношення виробітку на одного працівника на інноваційно-активних підприємствах і підприємствах, що не займаються інноваціями;

$K_{i.п}$ – коефіцієнт зростання продуктивності праці, що враховує співвідношення виробітку на одного працівника на інноваційно-активних підприємствах і підприємствах, що не займаються інноваціями;

$d_{i.п}$ – частка інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції регіону.

Для визначення рейтингу регіону за ефективністю інновацій, розрахованого за показниками питомих витрат або виробітку, використовують метод співвідношення групи показників з аналогічними усередненими показниками по всіх промислових підприємствах країни (відповідає розрахункам рейтингу інноваційної активності підприємств регіону). Такі показники допускають будь-яку форму агрегування для розрахунку підсумкових значень ефективності інновацій, що обчислюються за частками витрат і за виробітком на одного працюючого.

Загальний показник ефективності інновацій $E_{заг}$ розраховують як суму показників порівняльної ефективності за часткою витрат і

виробітком на одного працюючого (1.5):

$$E_{\text{заг}} = \frac{E_{i3}}{E_{\text{зк}}} + \frac{E_{\text{пті}}}{E_{\text{птік}}}, \quad (1.5)$$

де E_{i3} , $E_{\text{пті}}$ – абсолютні значення показників ефективності, що розраховуються відповідно за частками інноваційних витрат і виробітком на одного працюючого в i -му регіоні;

$E_{\text{зк}}$ і $E_{\text{птік}}$ – абсолютні значення показників ефективності за частками витрат і виробітком на одного працюючого в цілому по інноваційно-активних підприємствах країни.

Наведені підсумкові рейтинги (місця) регіону у більшості випадків відповідають середньоарифметичному значенню величини рейтингу за визначеними показниками ефективності.

Ефективна реалізація інноваційного проекту можлива лише при узгодженому цілеспрямованому розвитку діяльності всіх учасників (організацій і колективів) у цьому процесі.

Як уже зазначалося вище, управління проектними роботами зі створення нових продуктів і технологій сполучене зі значними ризиками і невизначеністю. Чим інноваційний проект є більшим і дорожчим, чим вище вимоги до термінів його реалізації, тим більш великі вимоги пред'являються до системи управління проектами. Мова не йде про більш жорстокий контроль: необхідна концепція управління, що включає усі компоненти сучасного менеджменту й відповідає вимогам до систем управління в умовах високої динамічності ринків. Як таку концепцію пропонується використовувати концепцію контролінгу.

Мета контролінгу інноваційних процесів (КІП) – орієнтація управлінського процесу на уникнення ризиків від впровадження інноваційного продукту.

Задачі КІП:

- збір і обробка статичної і прогностичної інформації;
- визначення сильних і слабких сторін ІІ;
- оцінка інноваційного бюджету.

Функції КІП:

- підготовка інформації для реалізації нововведення;
- нагляд за ходом реалізації нововведення;
- моніторинг інноваційного процесу;

Інструменти КІП:

- функціонально-вартісний аналіз;
- портфельний аналіз;
- PIMS - аналіз;

- факторний аналіз;
- кластерний аналіз;
- аналіз фактів, подій і відхилень.

Основна задача проект-контролінгу полягає в нагляді за ходом реалізації проекту, у контролі й інформаційній підтримці ефективного управління проектом. Природно, що перш ніж контролювати і керувати, необхідно скласти план реалізації проекту. Задача планування проекту передбачає формулювання і встановлення параметрів проекту: заходів (завдань), термінів, ресурсного потенціалу (людських і матеріальних ресурсів), витрат.

Підрозділ контролінгу не розробляє план реалізації інноваційного проекту, ця функція покладена на керівника проекту. Однак методики й інструменти планування повинні бути розроблені і представлені проектній групі фахівцями підрозділу контролінгу – контролерами. Розробка формулярів для планування і нагляду (контролю) проекту також відноситься до функцій контролера.

Періодичність, з якою здійснюється контроль за реалізацією проекту і надання звітності, залежить від дуже багатьох факторів: вартості проекту, рівня ризиків, стану конкуренції тощо. Проте досить часто для інноваційних проектів тривалістю від одного до двох років приймається наступна періодичність:

- поточний контроль - 1 раз на місяць;
- проміжні звіти перед керівництвом підприємства - 1 раз на квартал;
- повідомлення контролера для проектної групи - 1 раз на 2 місяці.

Варто підкреслити, що контроль в системі контролінгу, у тому числі в проект-контролінгу, не означає просте порівняння планових і фактично досягнутих величин параметрів проекту. Інформаційна система має бути налаштована постійно надсилати сигнали зворотного зв'язку для корегування плану проекту як в оперативному, так і у стратегічному аспектах.

Європейська регіональна хартія передбачає застосування кластерного підходу у формуванні інвестиційної політики держав Європейського Союзу. Для її реалізації ще у 2003 році створена, так звана, «Зелена книга кластерних ініціатив»[13], серед основних положень якої є важливість кластерних об'єднань і формування ряду необхідних факторів для ефективного розвитку.

Інвестиційно-інноваційна політика на рівні держави та недержавних профільних інституцій України – асоціацій рестораторів, готельєрів та туризму, – має бути направлена на створення та підтримку кластерних структур, які мають значно більший потенціал розробки і впровадження

інноваційних проєктів, залучення інвестицій та використання об'єктів інфраструктури.

У 2019 році територіальні громади України відчули ефективність політики децентралізації. За умов продовження цієї політики значну роль у розвитку гостинно-ресторанної індустрії мають відігравати, і в багатьох регіонах вже відіграють, органи місцевої влади. Спільна направленість програм державного розвитку окремих регіонів та програм розвитку територіальних громад та їх реалізації створить необхідні умови розвитку регіональних, міжрегіональних, національних та міжнаціональних кластерів соціального та культурного розвитку з включенням в загальну мережу підприємств гостинно-ресторанного та туристичного бізнесу.

Князевич А.О. та Брітченко І.Г., досліджуючи проблему застосування кластерного підходу до створення інноваційної інфраструктури країни, дійшли висновку, що «кластеризація регіонів може забезпечити загальний розвиток інноваційної інфраструктури країни без додаткових капіталовкладень зі сторони держави» [8, с.27]. Наведений висновок дослідників ґрунтується на принципах самоорганізації та синергії елементів системи. З цим можна частково погодитися, проте система не може бути замкненою і потребує урахування всіх зв'язків між елементами системи та контурів інформаційних сигналів між ними і зовнішнім середовищем.

Кластер – це галузеве, територіальне добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції і сприяння економічному, інноваційному розвитку даної території, регіону [15, с.96].

Кластерна політика у сфері готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, з огляду на тісні зв'язки між предметом діяльності підприємств даної сфери, є найбільш природнім підходом до його розвитку.

Отже, стратегія інвестиційної діяльності підприємства – це стратегія формування інвестиційного портфеля, тобто сукупності цінних паперів, що належать юридичній або фізичній особі. Портфель являє собою визначений набір акцій, облігацій з різним ступенем забезпечення і ризику та фінансових інструментів з фіксованими гарантованими доходами. Інвестиційна стратегія або стратегія інвестиційної діяльності підприємства – це вибір методів підтримки матеріально-технічної бази і товарно-матеріальних запасів підприємства на рівні, що забезпечує постійне збільшення конкурентного статусу фірми. Це означає, що при виробленні інвестиційної стратегії необхідно визначити найкращу форму

відтворення: технічне переозброєння, модернізацію, реконструкцію, найоптимальнішої періодичності відтворювальних циклів та сукупності інших характеристик цих процесів.

Концепція національної інноваційної продуктивності розроблена М. Портером, П. Ромером та Р. Нельсоном. Відповідно, вона базується на трьох базових елементах розвитку, обґрунтованих кожним з названих науковців відповідними теоріями, що і дозволило сформулювати концепцію національної інноваційної продуктивності, якою визначені складові національного інноваційного розвитку:

- Ендогенна теорія зростання П. Ромера (Ідея);
- Теорія конкурентної переваги М. Портера (Кластери)
- Теорія національних інноваційних систем Р.Нільсона (Система)

Поєднання основних концептів (Ідея – Кластери – Система) створює основу Концепції національної інноваційної продуктивності, де суб'єктність належить людині. Саме тому визначальна роль у реалізації Концепції національної інноваційної продуктивності на рівні держави полягає в інвестуванні в освіту і науку та створення гуманітарного капіталу.

Управління інвестиційно-інноваційним процесом в системі підприємств готельно-ресторанного бізнесу не може відбуватися поза контуром національної інноваційної та інвестиційної продуктивності. Інвестиції завжди направлені на оновлення, покращення, удосконалення, тобто на інновації.

Список використаних джерел:

1. Серьогіна Н.В., Петрищенко Н.А. Готельно-ресторанна справа як складник туристичної галузі. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 2018. – Вип. 6. – С. 165-169. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2018_6_33.

2. Офіційний сайт Державної служби статистики Дніпропетровської обл. URL: <http://v.dnprstat.gov.ua>

3. Інфографіка Державного реєстру потужностей операторів ринку системи HoReCa України. URL: <https://pro-consulting.ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-horeca-v-ukraine-2021-god>

4. Зрибнєва І. П. Інноваційне середовище як необхідний інституціональний базис забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів інноваційного підприємництва на основі оціночних результатів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 35, 2021. – С.95-100.

5. Карпенко О.В. Механізми формування та реалізації сервісно-

орієнтованої державної політики в Україні: дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Карпенко Олександр Валентинович; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2016. – 466 с.

6. П'ятницька Г.Т., П'ятницька Н.О. Інноваційні ресторани технології: основи теорії. Навч. посіб. Київ: Кондор, 2013. 240 с.

7. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития./ Пер с англ. А.Г. Милейковского. – М.: Прогресс, 1982. 321 с.

8. Князевич А.О., Брітченко І.Г. Кластерний підхід до створення інноваційної інфраструктури країни. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. Випуск 2(4). Частина 1., 2015. – С.24-29.

9. Мазуркевич І.О., Лук'янець А.В. Теоретичні аспекти культури обслуговування у закладах готельно-ресторанного господарства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 2018. Вип. 6. – С. 143-146. –URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2018_6_28

10. Домінська О.Я., Батьковець Н.О. Сучасний стан та інноваційні процеси розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. 2017. № 52. С. 39–41.

11. Гук Х.З. Ідентифікація концептуальних особливостей функціонування та державного регулювання розвитку готельно-ресторанного бізнесу держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 134–139.

12. Князевич А.О., Крайчук О.В. Механізми управління інноваційним розвитком : моногр. – Рівне : РДГУ, 2011. – 133 с.

13. The Cluster Initiative Greenbook : New Findings on the Process of Cluster - Based Economic Development. – 2003. – 93 p.

14. Власова А.М., Краснокутська Н.В. інноваційний менеджмент: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 1997. – 92 с.

15. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Пер. з англ. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 670 с.

16. Дойль П. Менеджмент: стратегія і тактика / Пер. с англ. – СПб: Изд. «Питер», 1999. – 560 с.

17. Крилов Є.И., Журавкова И.В. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия: Учеб. Пос. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 384 с.

18. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. – М.: Экономика, 1989. – 271 с.

19. П'ятницька Г.Т. Управління підприємством в епоху глобалізму: Монографія. – К.: «Логос», 2006. – 568 с.
20. Макконел Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономика: Принципы, проблемы и политика. В 2 т., Т.2. / Пер. с англ. – М.: Республика, 1992. – 400 с.
21. Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент: Учеб. Для вузов. – 2-е изд., доп. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. – 416 с.
22. Инновационный менеджмент: Учеб. для вузов / Под ред. С.Д. Ильенковой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 327 с.
23. Развитие внутренних рынков в Украине: достаток, благодаря конкуренции. – К.: Альфа-Принт, 2003. – 91 с.
24. Янсен Ф. Эпоха инноваций / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 308 с.
25. Webster, B. Innovation: we know we need it but how do we do it / Hussey D.E., Lowe P. eds. / Key Issues in Management Training, Kogan Page. – London, 1990.

